

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ BİLİM DALI

TEZİN ADI
CAMIÜ'D-DÜVEL, SULTAN IV. MEHMET DÖNEMİ
TERCÜME, METİN VE DEĞERLENDİRME

Hazırlayan
Fahri OLUK

Danışman
Prof. Dr. Metin HÜLAGU

Doktora Tezi

Temmuz 2011
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ BİLİM DALI

TEZİN ADI
CAMİÜ'D-DÜVEL, SULTAN IV. MEHMET DÖNEMİ
TERCÜME, METİN VE DEĞERLENDİRME

Hazırlayan
Fahri OLUK

Danışman
Prof. Dr. Metin HÜLAGU

Doktora Tezi

Temmuz 2011
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Fahri OLUK

“Camiü'd-Düvel, Sultan IV. Mehmet Dönemi, Tercüme, Metin ve Değerlendirme” adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Fahri OLUK

Danışman

Prof. Dr. Metin HÜLAGU

Prof. Dr. Abdülkadir YUVALI

ABD Başkanı

Prof. Dr. Metin HÜLAGÜ danışmalığında Fahri OLUK tarafından hazırlanan **“CAMİÜ’ D-DÜVEL, SULTAN IV. MEHMET DÖNEMİ, TERCÜME, METİN VE DEĞERLENDİRME “** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

08.07.2011
Tarih

JÜRİ:

Danışman: Prof. Dr. Metin HÜLAGÜ

Üye: Prof. Dr. Mustafa KESKİN

Üye: Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Üye: Doç. Dr. Cevdet KIRPIK

Üye: Doç. Dr. Şakir BATMAZ

[Handwritten signatures and dates]
08.07.2011

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun 08/07/2011 tarih ve16..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

08.07.2011
T.C.
Prof. Dr. Mustafa KESKİN
Enstitü Müdürü
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Geçmişin hikayesi olan tarih, her zaman ilgiyi hak eden bir alan olmuştur. Tarih yapan milletlerden biri olarak kendi tarihimiz, bizim için çok daha ilgi çekici, öğretici ve bir o kadar da önemlidir. Tarihin belki de en kritik değişim ve dönüşüm noktalarından birinde bulunduğumuz şu günlerde bile ne yazık ki tarihi kaynaklarımızın bir kısmı, hala tam olarak gün yüzüne çıkarılabilmemiş değildir. Pek çok tarihi malzeme ulaşılmaktan ve doğru olarak anlaşılmaktan uzaktır. Arapça gibi başka bir dilde yazılmış olan tarihlerimiz de bu kaynak ve malzemelerden biridir. XVII. yüzyıl önemli tarihçilerimizden biri olan Müneccimbaşı Ahmet Dede'nin Arapça Camiü'd-Düvel adlı eseri, bu güne kadar tam ve eksiksiz olarak tercüme edilmemiştir. Söz konusu eserin son bölümü olan ve yazarın kendi yaşadığı yıllara (1648-1672) tekabül eden kısmının, tercüme edilip bu günkü dile aktarılması, muasır tarihlerle karşılaştırılarak değerlendirilmesi tez konusu olarak sunulmuş ve kabul edilmiştir. Giriş bölümünde, yazar Müneccimbaşı Ahmet Dede'nin hayatı, eserleri, Camiü'd-Düvel ve tarihçiliği, eserle ilgili tercüme çalışmaları ve tez çalışmasında takip edilen yöntem ele alınmıştır. Tezin ana bölümünü oluşturan tercüme, İstikrarsız Bir Dönem, Köprülü Mehmet Paşa'nın Sadareti, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın Sadareti, şeklinde üç bölüme taksim edilmiştir. Sonuç kısmında ise müellif nüshası ile müstensih nüshaları karşılaştırılmış, meşhur Şair Nedim ve arkadaşları tarafından yapılan tercümenin hata ve eksikleri incelenmiş, çalışılan metnin tarihi kaynakları araştırılmış ve bu kaynaklardan yapılan alıntıların sıhhati irdelenmiştir. Daha sonra da metinde kullanılan dil ve üslubu izah edilmeye çalışılmıştır. Tez çalışmamda yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. M. Metin HÜLAGU, tez hazırlama döneminde raporlarımı değerlendiren Prof. Dr. Mustafa KESKİN ve Doç. Dr. Cevdet KIRPIK hocalarıma teşekkür ederim.

Fahri OLUK

Kayseri, Temmuz 2011

CAMİÜ'D-DÜVEL, SULTAN IV. MEHMET DÖNEMİ,**TERCÜME, METİN VE DEĞERLENDİRME****Fahri OLUK****Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü****Doktora Tezi, Temmuz 2011****Danışman: Prof. Dr. M.Metin HÜLAGU****KISA ÖZET**

XVII. yüzyıl tarihçilerimizden biri olan Müneccimbaşı Ahmet Dede'nin Arapça Camiü'd-Düvel adlı eseri, tarihçilerimiz tarafından kıymetli bir eser olarak görülmesine rağmen bu güne kadar tam ve eksiksiz bir tercümesi yapılmamıştır. Eserin yazılmasından 30 yıl sonra, meşhur Şair Nedim ve arkadaşları tarafından yapılan tercümenin itimada şayan bulunmadığı, bazı önemli tarihçilerimiz tarafından dile getirilmiştir. Onlara göre ya doğrudan doğruya eserin Arapça aslından istifade edilmeli ya da tam ve hatasız yeni bir tercümesi yapılmalıdır. Son zamanlarda adı geçen eserle ilgili kısmi tercüme çalışmaları yapılmıştır. Tarafımızdan tercüme edilen bölüm ise eserin son kısmı olup 1648-1672 yılları arasında yaşanan olayları kapsamaktadır. Tercümede, elden geldiği kadar Arapça metne sadık kalmış ancak, ihtiyaç duyulan zaruri açıklamalar, belli başlı tarihler ve vekayinamelerden alınmak suretiyle, dipnotlarda biraz da uzunca verilmiştir. Zira çalışılan metinde, olayların önemli bir kısmı özetlenerek anlatıldığından, çoğu konuların, özellikle de tarihçi olmayanlar tarafından kolaylıkla anlaşılması mümkün değildir. Daha sonra Camiü'd-Düvel'in bu kısmının tarihi kaynakları araştırılmış, yapılan alıntılar karşılaştırmalı olarak gösterilmiş, bu alıntıların sıhhati irdelenmiş ve tespit edilen bazı hatalara temas edilmiştir. Yine metindeki anlatım, belli başlı muasır ve sonraki dönem kaynaklarında anlatılanlarla karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklara dipnotlarda işaret edilmiştir. Ayrıca Şair Nedim ve arkadaşları tarafından yapılan tercüme incelenerek, bazı otoritelerin ifade ettiği gibi, çok önemli hata ve eksiklerinin olduğu, örnekleriyle ortaya konulmuştur. Son olarak, Arapça metin ele alınarak yeniden yazılmış ve yıllara ve olaylara göre bir düzenleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müneccimbaşı Ahmet Dede, Camiü'd-Düvel, Şair Nedim, Sultan IV. Mehmet.

**CAMIÜ'D-DÜVEL, THE PERIOD OF SULTAN MEHMET IV,
TRANSLATION, TEXT AND EVALUATION**

Fahri OLUK

Erciyes University Institute of Social Sciences

PhD Thesis, July 2011

Advisor: Prof. Dr. M. Metin HÜLAGU

ABSTRACT

Camiü'd-Düvel of Müneccimbaşı Ahmet Dede has been regarded by some authorities as an important source in history. Unfortunately we haven't got an excellent and complete Turkish translation of the book so far. The famous poet Nedim's translation has been criticized by some important historians for the deficiency and the inaccuracy of the translation. According to those authorities, it is essential to benefit from the original Arabic text directly as a-reference book or to translate the book into Turkish in a complete and excellent form. Some parts of the book has been translated into Turkish by some researchers in recent years. In this study, the period of 1648-1672 which is the last chapter of the book has been translated into Turkish. In this translation, the study has been depended mainly on the Arabic text and the necessary definitions quoted from some sources of the time and the later periods has been given in footnotes. Because, most of the events in the text had been highly summarized. So it is very difficult especially for non-historians to understand the events and the subjects without additional explanations. After that, the historical sources of this chapter has been studied and the quotations from these sources has been displayed in a comparative table. Also after studying the accuracy of these quotations, some mistakes has been identified. The explanations of the events in the text has been compared with those in some important contemporary sources and the similarities and the differences has been given in footnotes. By studying the translation of famous poet Nedim and his colleagues, some very important errors and missings of that translation has been illustrated with many examples as the authorities stated long before. Finally the Arabic text has been re-written and re-organized in order of years and events.

Key Words: Müneccimbaşı Ahmet Dede, Camiü'd-Düvel, Poet Nedim, Sultan Mehmet IV.

İÇİNDEKİLER

CAMİÜ'D-DÜVEL, SULTAN IV. MEHMET DÖNEMİ, TERCÜME, METİN VE DEĞERLENDİRME

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	ii
ONAY	iii
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR	iv
KISA ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
<i>A-MÜNECCİMBAŞI ŞEYH AHMET DEDE</i>	2
<i>I-Hayati</i>	2
<i>II-İlim ve Fikir Adamlığı</i>	3
B-ESERLERİ	4
<i>I-Dil ve Edebiyata Dair Eserleri</i>	4
<i>II-Mantık ve Ahlaka Dair Eserleri</i>	4
<i>II-Tefsire ve Diğer İlimlere Ait Eserleri</i>	5
C-CAMİÜ'D-DÜVEL VE YAZARININ TARİHÇİLİĞİ	5
D-ESERİN TERCÜMESİ	8
<i>I-Şair Nedim Tercümesi</i>	8
<i>II-Diğer Tercüme Çalışmaları</i>	8
E-ÇALIŞMADA TAKİP EDİLEN YÖNTEM	9

I. BÖLÜM

İSTİKRARSIZ BİR DÖNEM

Sultan IV. Mehmet'in Doğumu ve Cülusu.....	12
Hieri 1058, Milâdi 27 Ocak 1648-14 Ocak 1649 Yılı Olayları.....	13
Sadrazam Koca Mehmet Paşa ve Sipahi Ayaklanması.....	14
Girit'te Savaş	15
Haydaroğlu'nun İdamı	15

Hicri 1059, Miladi 15 Ocak 1649-3 Ocak 1650 Yılı Olayları:	16
Girit'e Yardım Gönderilmesi	16
Murat Paşa'nın Sadareti	17
Gürcü Nebi İsyanı	18
Hicri 1060, Milâdi 4 Ocak 1650-23 Aralık 1650 Yılı Olayları:.....	19
Boğaz'da Abluka ve Melek Ahmet Paşa'nın Sadareti.....	19
Emir Mülhem ve İbşir Paşa	20
Hicri 1061, Miladi 25 Aralık 1650-13 Aralık 1651 Yılı Olayları:	21
Girit'te Durum	21
Girit Yolunda Hezimet.....	21
Abaza Hasan'ın Başkaldırması ve Bunun Sebebi	22
Dasni Mirza Olayı.....	23
Ağaların Zulmü ve Esnafın Ayaklanması	23
Siyavuş Paşa'nın Sadareti	24
Valide Kösem Sultan'ın Katli	25
Ağaların Sonu	26
Gürcü Mehmet Paşa'nın Sadareti	27
Hicri 1062, Miladi 14 Aralık 1651-1 Aralık 1652 Yılı Olayları	28
Gürcü Mehmet Paşa'nın Azli, Tarhuncu'nun Sadareti.....	28
Hicri 1063, Miladi 2 Aralık 1652-20 Kasım 1653 Yılı Olayları:.....	29
Devlette Mali Durum Tespiti	29
Tarhuncu Ahmet Paşa'nın Azli ve İdamı.....	30
Babürlü Sultanı Şah Cihan'ın Elçisinin, İstanbul'a Gelişi.....	30
Kazakların, Osmanlı Sultanına Müracaatı	31
Kazak Hatmanı'nın Yardım Çağrısı ve Tatar Hanı'nın Seferi.....	32
Hicri 1064, Miladi 21 Kasım 1653- 10 Kasım 1654 Yılı Olayları:.....	33
Murat Paşa'nın Kaptanlığı ve Boğaz'da Çarpışma	33
Sadrızam Derviş Mehmet Paşa'nın Azli	33
İdamlar ve Vefatlar	34
Hicri 1065, Miladi 11 Kasım 1654-30 Ekim 1655 Yılı Olayları:	35
Mısır ve Habeşistan'da Olaylar	35
İbşir Paşa'nın İcraatı	35
Aziller, Atamalar ve İdamlar	36

Ayaklanma ve İbşir Paşa'nın İdamı.....	37
Murat Paşa'nın İkinci Sadareti.....	38
Abaza Hasan'ın Harekete Geçmesi ve Murat Paşa'nın Azli.....	38
Seydi Ahmet Paşa, Abaza Hasan ve Kürt Mehmet Ağa.....	39
Hicri 1066, Miladi 31 Ekim 1655-18 Ekim 1656 Yılı Olayları:.....	40
Mührün, Girit Serdarı Hüseyin Paşa'ya Gönderilmesi.....	40
Yeni Bir İsyan ve Siyavuş Paşa'nın Vezareti.....	40
Siyavuş Paşa'nın Vefatı ve Boynuyaralı'nın Sadareti.....	42
Rum Hasan Olayı.....	43
Çanakkale Boğazı'nda Abluka ve Denizde Hezimet.....	44
Bozcaada ve Limni'nin, Venediklilerin Eline Geçmesi.....	44

II. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA'NIN SADARETİ

Sadaretin Köprülü'ye Tevcihi.....	46
Kadızedeliler Fitnessi.....	46
Hicri 1067, Miladi 19 Ekim 1656- 8 Ekim 1657 Yılı Olayları:.....	47
İran Elçisinin Gelişi.....	47
Sipahilerin Tenkili.....	47
Çanakkale Boğazı'nda Çarpışma ve Zafer.....	49
Seydi Ahmet Paşa'nın Zaferi.....	51
Tatar Hanı'nın Rakofçi ile Savaşı.....	51
Bozcaada ve Limni'nin Geri Alınması.....	52
Hicri 1068, Miladi 9 Ekim 1657-27 Eylül 1658 Yılı Olayları:.....	52
Eflak ve Boğdan Hâkimlerinin Değiştirilmesi.....	53
Çeşitli Atamalar ve İdamlar.....	54
Hasan Ağa Fitnessi.....	54
Köprülü'nün Erdel Seferi.....	55
Abaza Hasan'ın İsyanını Açığa Vurması.....	56
Asilerle Mücadele.....	57
Hicri 1069, Miladi 28 Eylül 1658-17 Eylül 1659 Yılı Olayları:.....	59
Murtaza Paşa'nın Hezimetini.....	60
Abaza Hasan ve Adamlarının Katli.....	61

Şam Askerinin Bozgunculuğu.....	62
Deli Hüseyin Paşa'nın İdamı.....	63
Şeyhülislam Bolulu'nun Azli	63
Circe Emiri'nin İsyanı.....	64
Antalya'da Kör Bey Mustafa Paşa'nın İsyanı.....	65
Anadolu'da Eşkiya Takibi.....	65
Çanakkale Boğazı'nda Kale İnşaatları.....	66
Tatar Hanı'nın, Moskof'la Savaşı.....	66
Bosna Beylerbeyinin Zaferi.....	68
Rakoççi ile Eflak ve Boğdan Hakimlerinin İsyanı.....	68
Hicri 1070, Miladi 18 Eylül 1659-5 Eylül 1660 Yılı Olayları:	68
Bazı Olaylar.....	70
Seydi Ahmet Paşa'nın Erdel Kralı'na Yardımı	70
Rakoççioğlu'nun Yeniden Erdel'e Saldırması	71
Seydi Ahmet Paşa'nın Görevden Alınması.....	73
Varat Kalesi'nin Kuşatılması	74
Suyla Dolu Hendekler.....	75
İstanbul'da Büyük Yangın	76
Hanya Kalesi Önünde Çarpışma.....	76
Hicri 1071, Miladi 6 Eylül 1660-25 Ağustos 1661 Yılı Olayları.....	78
Kazaklar Arasında İhtilaf ve Tatar Hanı'nın Müdahalesi.....	78
Seydi Ahmet Paşa'nın İdamı.....	79

III. BÖLÜM

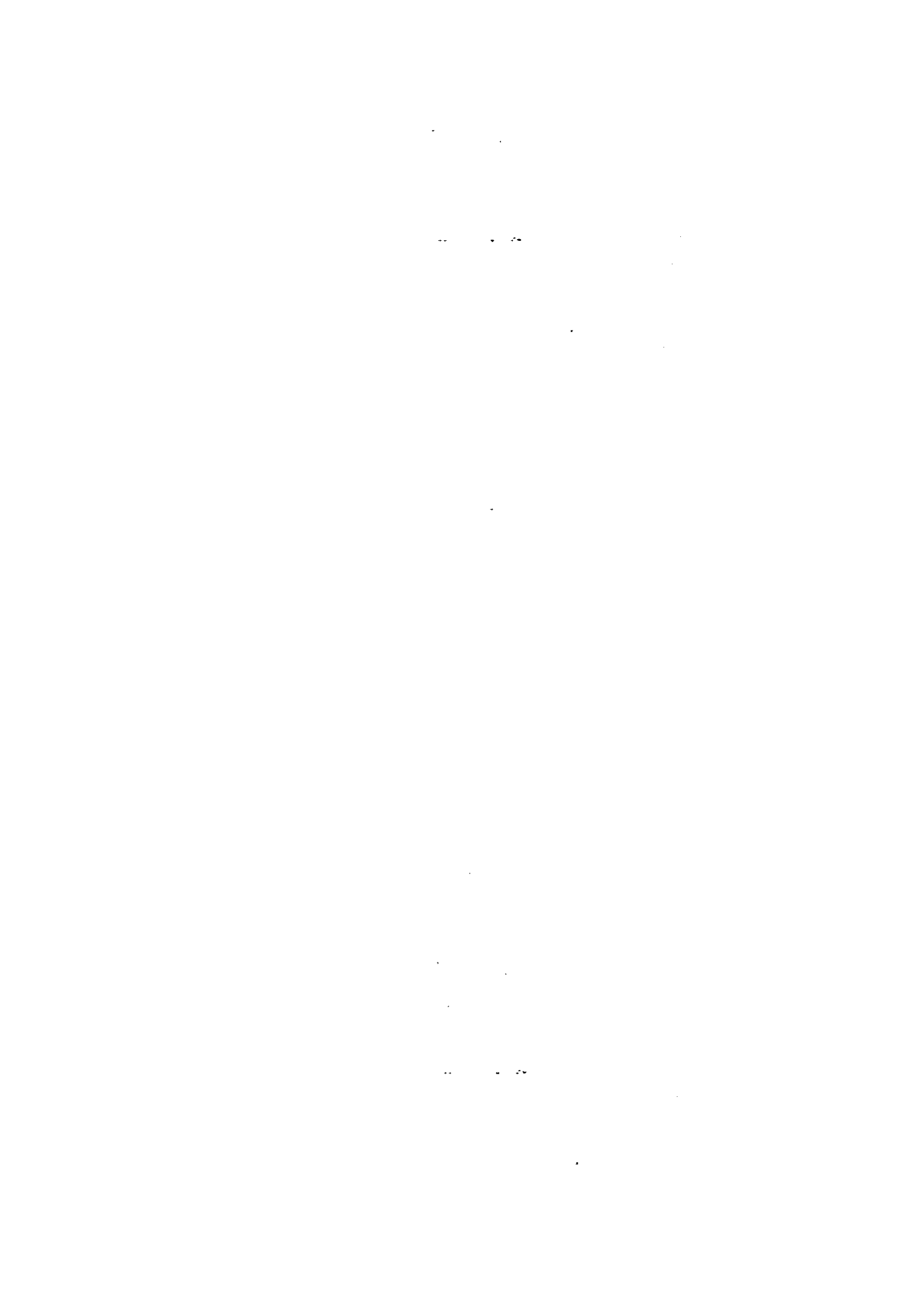
KÖPRÜLÜ FAZIL AHMET PAŞA'NIN SADARETİ

Veziriazam Köprülü Mehmet Paşa'nın Hastalanması.....	81
Hicri 1072, Miladi 26 Ağustos 1661-15 Ağustos 1662 Yılı Olayları:.....	81
Hicri 1073, Miladi 16 Ağustos 1662-4 Ağustos 1663 Yılı Olayları:.....	81
Avusturya Üzerine Sefer	82
Hicri 1074, Miladi 5 Ağustos 1663-23 Temmuz 1664 Yılı Olayları:	83
Uyvar'ın Kuşatılması ve Alınması	84
Novigrad, Nitre ve Leva Kalelerinin Alınması	85
Belgrad'a Dönüş	86

Orta Macar ve Nemçe Beylerinin Saldırıları.....	86
Serinvar Kalesi'nin Kuşatılması.....	88
Bazı Yeni Kalelerin Alınması	89
Hicri 1075, Miladi 23 Temmuz 1664-13 Temmuz 1665 Yılı Olayları:	90
Avusturya Elçisi'nin Barış İsteği.....	90
Sengotmar Muharabesi	90
Budin Beylerbeyi'nin Yenilip Uyvar'a Sığınması	92
Vasvar Antlaşması ve Avusturya ile Barış.....	92
Hicri 1076, Miladi 13 Temmuz 1665-2 Temmuz 1666 Yılı Olayları:	93
Girit Seferi Hazırlıkları ve Mehmet Giray Han'ın Azlı.....	94
Basra'da İsyân	95
Hicri 1077, Miladi 3 Temmuz 1666-22 Haziran 1667 Yılı Olayları:	95
Veziriazam Köprülü Ahmet Paşa Girit'te	96
Kandiye Kuşatması	97
Hicri 1078, Miladi 23 Haziran 1667- 13 Haziran 1668 Yılı Olayları:	98
Basra'daki İsyânın Tekerrürü.....	100
Hicri 1079, Miladi 11 Haziran 1668- 30 Mayıs 1669 Yılı Olayları:	101
Girit'e Takviye Kuvvet ve Cephane Gönderilmesi	101
Kandiye Hâkimi'nin Öldürülmesi	103
Hicri 1080, Miladi 31 Mayıs 1669-20 Mayıs 1670 Yılı Olayları:.....	104
Girit'e Fransız ve Papalık Yardımı.....	104
Kandiye'nin Teslimi ve Osmanlı-Venedik Anlaşması	105
Hicri 1081, Micri 21 Mayıs 1670-9 Mayıs 1671 Yılı Olayları:	106
Hicri 1082, Miladi 10 Mayıs 1671-27 Nisan 1672 Yılı Olayları:	106
Hicri 1083, Miladi 28 Nisan 1672-17 Nisan 1673 Yılı Olayları:.....	107
Lehistan Seferi.....	107
Kamaniçe'nin Fethi.....	109
SONUÇ	111
DİZİN	137
KAYNAKLAR	140
EKLER	145
ÖZ GEÇMİŞ	203

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
11 ZAMAN YÖNETİMİ	1
Tanım	1
12 ZAMAN YÖNETİMİ AŞAMALARI	2
121 Misyon	2
122 Stratejik Hedefler	3
123 Uzun süreli hedefler	3
124 Kısa Süreli Hedefler	3
125 Stratejik Plânlama	3
13 ZAMANIMIZI ÇALAN HIRSIZLAR VE HIRSIZLARIN TUTUKLANMASI	3
131 Acil İşler, Krizler ve Panikler	4
132 Yangın Söndürmek Zevklidir	4
133 Adrenalin Sonrası Çöküntü	4
134 Yangını Söndürenler Terfi Eder Anlayışı	5
135 Rahat, Tanıdık, Kolay İşler	5
136 Anında Ödüllendirmek	5
137 Önemli Olan İşlere Daha Çok Zaman Ayırmak	6
138 Önemli Olmayan İşleri Daha Çabuk Halletmek	6
14 ZAMAN HIRSIZLARI VE KARŞI ÖNLEMLER	6
141 Kağıt İşleri	6
142 Telefonlar	7
143 Toplantılar	7
144 Mükemmellik Hastalığı	7
145 Kullanabileceğimiz Zaman Çeşitleri	7
146 Gerçek Süre Örnekleri	8
147 Sizden Kaynaklanan Ve Zaman Kaybına Neden Olan Öğeler	8
148 Gecikmelerle Mücadele	9
149 Beklenmedik Aksaklıklar	9
14.10 Olası Aksaklıklar	10
14.11 Kurumdan Kaynaklanan Ve Zaman Kaybına Neden Olan Öğeler	10
15 ZAMANI KONTROL ETMEK	12
15.1 En İyi Zaman Kullanımı	12
KAYNAKÇA	14

GİRİŞ

Müneccimbaşı Ahmet Dede, devrin padişahının danışmanlığına kadar yükselmiş bir ilim adamı ve tarihçidir. Osmanlı ve Dünya Tarihi üzerine, önemli eserlerden birini yazmıştır. Bir ilim adamı, tarihçi ve de Sultan IV. Mehmet'in danışmanı olarak, devlet ve toplum anlayışı, olaylara bakışı, değerlendirişi meraka değer bir konu oluşturmaktadır. Eserini kendi dilinden başka bir dilde yazmış olması, bu güne kadar da bu eserin tam ve hatasız bir tercümesinin yapılmamış olması, esere olan merak ve ilgiyi daha da artırmaktadır. Sultan IV. Mehmet döneminin tercüme edilmesinin sebebine gelince; bir ilim ve fikir adamı ve de en üst düzeyde, devlet katında, görüşlerine başvuru bir danışman olarak, bizzat içinde bulunduğu dönemi anlama, yorumlama ve eserine yansıtış biçimi, araştırmaya değer bir konudur. Evvela bu dönemin, Osmanlı tarihinde, çok önemli bir yeri vardır. Devrin Sultanı IV. Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra en uzun süre ile Osmanlı tahtında kalan padişahlardan biri olup, devrinde imparatorluk coğrafyası çok önemli değişme ve gelişmelere sahne olmuştur. Daha çocukken tahta çıkan Sultan IV. Mehmet, başka bir yönüyle değil daha çok, ava olan düşkünlüğü ile öne çıkmış ve "avcı" lakabıyla tanınmıştır. Devlet yönetimi, uzun süre valide sultanlar ile saray ağalarının elinde kaldıktan sonra Köprülüler gibi, imparatorluğun en başarılı ailelerinden birinin idaresinde, istikrarlı bir döneme kavuşmuştur. İmparatorluğu bir çeyrek asır uğraştıran Girit, onun zamanında tam olarak fethedilebilmiştir. Ne yazık ki imparatorluk hayatındaki en büyük felaketlerden biri olan ve bir dönüm noktası sayılan Viyana Bozgunu da onun döneminde yaşanmıştır. Bu bozgunla birlikte İmparatorluk büyük kayıplara uğradığı gibi, Sultan da çok geçmeden tahtından indirilmiştir. Ne var ki, Sultan IV. Mehmet'in en yakınında bulunan bir insan olarak, bu bozgun ve sonrasında gelişen olaylarla ilgili olarak, yazar Müneccimbaşı Ahmet Dede'nin duygu, düşünce ve değerlendirmelerini öğrenmek mümkün olmamaktadır. Çünkü Müneccimbaşı o tarihte hayatta olmasına rağmen, eserini 1672 yılındaki Kamanıçe'nin fethiyle noktalamış ve daha sonraki olayları anlatmamıştır.

A-MÜNECCİMBAŞI ŞEYH AHMET DEDE

I-Hayati

H.1041 (M.1631-1632) yılında Selanik'te doğdu. Selanik Mevlevîhanesi Şeyhi Mehmet Efendi'ye intisap ederek Mevlevî oldu. Tahsilinin ilk yıllarını burada geçirdi.1653-1654 yıllarında şeyhinin izniyle İstanbul'a gelerek, önce Galata Mevlevî Tekkesi Şeyhi Arzî Dede Efendi'nin hizmetinde, sonra ise Kasımpaşa Mevlevîhanesi Şeyhi ve devrin en büyük mutasavvıflarından olan, Halil Dede Efendi'nin yanında ve hizmetinde bulundu. Halil Dede'den, Mesnevî, tefsir, hadis, usûl ve meânî okudu. Dersiâm Salih Efendi'den mantık ve felsefe dersleri alırken, saray baştabiplerinden olan Salih Efendi'den, tıp ve tabii ilimleri, kendisinden önce Müneccimbaşı olan Mehmet Efendi'den ise astronomi, astroloji, matematik ve hesap ilimlerini öğrenip, birçok ilimde ilerledi.¹ Hocası olan Müneccimbaşı Şekîbî Mehmet Efendi'nin H.1078 (M.1667-1668) yılında vefatından sonra, onun yerine Müneccimbaşı oldu. Harem-i hümayun musahiplerinden² bazıları, Sultan IV. Mehmet'in yanında onu övdüklerinden padişah musahipliğine de kabul edildi.³ Selefî Şekîbî Mehmet Çelebi'nin H.1078 yılında vefat ettiği bilinmekle beraber, Ramazan H.1075 (Nisan M.1665) yılında IV. Mehmet'in, Müneccimbaşı'ya bizzat kendi eli ile ihsanda bulunduğu aşıkardır. Dolayısıyla onun bu vazifeye sanıldığından üç sene daha önce getirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.⁴ Biga ve Kemer-Edremit (Burhaniye) kendisine arpalık olarak verildi. Derecesi de Kudüs payesi oldu. Nüktedan ve latif bir kişi olduğu için, latifeden hoşlanan Sultan'ın özel sohbetlerinde bulunurdu. Ubeyd-i Zakani'nin Farsça Letaifname'sini Türkçe'ye çevirerek Sultan'a takdim etti.⁵

Müneccimbaşı Şeyh Ahmet, Sultan IV. Mehmet'in tahttan indirildiği H.1099 yılı Muharrem'inde (Kasım-M.1687), vazifesinden azledilerek Kahire'ye sürüldü. Bu suretle müneccimbaşılık görevi 22 yıl, musahiplik görevi ise 18 yıl sürmüştür. H.1102 (M.1690-1691) yılında hacetmek için Mekke'ye gittiğinde, Mekke Mevlevîhanesi'nde iki yıl şeyhlik makamında bulundu. H.1105 (M.1694) yılında, Medine'ye giderek altı yıl

¹ M. Tayyip Gökbilgin, "Müneccimbaşı", İslam Ansiklopedisi, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, C. 8, s. 801

² Musahip, sarayda padişahı eğlendiren nedimden farklı olarak, iç ve dış meselelerde görüşlerine başvurulmuş resmi bir görevliydi. Mehmet İpşirli, "Musahip", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara 2006, C. 31, s. 230

³ Ahmet Ağırakça, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 9-10

⁴ Gökbilgin, s.801-802

⁵ A.g.c. s. 802

süreyle tefsir ve Hanefî fihından Hidâye derslerini okuttu. Ardından tekrar Mekke'ye avdet ederek Harameyn'deki mevlevihanenin şeyhi oldu.⁶

Şeyh Ahmet Dede Efendi, 29 Ramazan H.1113 (M. 27 Şubat 1702) tarihinde 70 yaşlarında Mekke'de vefat etti. Hz. Hatice'nin Hacun'daki türbesinin ayak tarafındaki Mevlevî Mezarlığı'na defnedildi.⁷

II-İlim ve Fikir Adamlığı

Müneccimbaşı Ahmet Dede'nin "Adâb-ı Mütâla'a" adlı risalesini tahlil eden ve yazarın fikirlerini Descartes, Spinoza, Kant ve Comte gibi filozoflarınkiyle karşılaştıran Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay, Müneccimbaşı'nın büyük tarihçiliği yanında, önemli bir ilim ve fikir adamı olduğunu söylemektedir.⁸ Ondan önce bu konuda Osmanlı yazarları tarafından herhangi bir eser yazılmamıştır. Müneccimbaşı'ya göre mütâla'a (okuyup anlama) kuralları, münakaşa (tartışma) kurallarından daha önemlidir. Çünkü iyi bir mütalaa sonucunda yapılmayan münakaşa, husumete, çatışmaya dönüşür ve sonucu pişmanlık olur. Mütalaa ilminin amacı, insan zihnini yanlış çıkarım yapmaktan koruyup konunun inceliklerini kavrayarak doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmasını sağlamaktır. Prof. Bolay, Müneccimbaşı'nın mütalaa konusunda önerdiği yöntem ve aşamaların, Descartes'in "Metod Üzerine Konuşmalar" adlı eserindeki ilkelerle büyük benzerlik taşıdığını söylemektedir. Ona göre Descartes, kesin bilgiyi, Allah'ın yanılmaz ve yanılmaz olmasına dayandırırken, Müneccimbaşı kesinliğin ölçüsü olarak akli bilginin zirvesi sayılan geometriye dayandırmakta ve rasyonaliteye daha fazla yaklaşmış olmaktadır.

Müneccimbaşı'nın ilahiyat ilmini zannın en yüksek mertebesi olarak görmesi, Kant'ın saf akıl ve pratik akıl ayrımını ya da Comte'un beşeri bilimleri, fiziko-matematik metoda yaklaştırma anlayışını hatırlatmaktadır. Yine Bolay'a göre onun serdettiği fikirler içinde Descartes'in "açık-seçiklik ve apaçıklık" ilkelerini ve gelişen Batı felsefesi ve biliminin önemli ilkelerinden biri olan "basitlik" ilkesini bulmak mümkündür. Kısacası Ahmet Dede, sistemli düşünen ve böyle düşünülmesini isteyen bir filozoftur. Eserinde zihnin yapısını, gücünü, mahiyetini, iç ve dış çalışma şartlarını

⁶ Gökbilgin, s. 802

⁷ Ağırakça, s. 10

⁸ Süleyman Hayri Bolay, *Türk Düşüncesinde Gezintiler*, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s. 180-195

incelemiş, sistemli ve sıhhatli bir zihin faaliyetinin nasıl inşa edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.⁹

B-ESERLERİ

Müneccimbaşı Ahmet Dede Efendi, XVII. yüzyılda muhtelif ilimlerde ihtisası olan ve değişik sahalarda eser veren değerli bir alimdir. Aynı zamanda üç dilde (Türkçe, Arapça ve Farsça) şiir yazmış bir şairdir. Ancak “Camiü’-d-Düvel” adıyla yazdığı eser diğer bütün eserlerini gölgelemiş ve onu daha çok bir tarihçi olarak tanıtmıştır.

I-Dil ve Edebiyata Dair Eserleri

1-Gayetü’l-Beyan fi Dekaikı İlmü’l-Beyan: Mevlana İsameddin’in Farsça olan “İstiare” risalesinin Arapça tercümesi ve şerhidir.

2-Risale fi’l-Kinaye ve’t-Ta’riz veya Risale fi Tahkiki’l-Kinaye: Kinayenin kullanımı, özellikleri, Kuran-ı Kerim’de kullanılmasına dair örneklerle anlatan Arapça bir risaledir.

3-Risale fi Tahkiki’l-Masdar.

4-Risale fi Beyani’l-Mecaz Tercümesi: Mevlana İsameddin’in aynı isimdeki Farsça eserinin Arapça tercümesidir.

5-Şerhu Mukaddimetü Mecmuatü’l-Ulum li’t-Teftazanî: Tefatazanî’nin ilimlerin taksim ve tasnifini anlatan eserinin Arapça şerhidir.

6-Haşiye ala Haşiyeti’l-Larî ala Şerhi Hidayeti’l- Hikme li’l-Hüseyn el-Meyhurî.

7-Letaifname: Ubeyd-i Zakanî’nin Farsça “Dilgüşa” adlı Farsça risalesinin Türkçe tercümesidir.

8-Divan.

II-Mantık ve Ahlaka Dair Eserleri

9-Vesiletü’l Vüsul ile Marifeti’l Hamli ve’l-Mahmul: Mantık ilmine dair Arapça bir risaledir.

10-Tertib-i Akyise-i İbare-i İsağucî: Mantığa dair bir eserdir.

11-Feyzu’l-Haram fi Adabi’l-Mütalaa: Okuma adabından bahseden, öğrencilere anlamayı, anlatmayı ve tartışmayı öğretmek için yazılmış bir eserdir.

⁹ Age, s. 193

12-Şerhü Kitabi'l-Ahlak: Allame Kadı Adud'un Arapça eserinin şerhidir.

II-Tefsire ve Diğer İlimlere Ait Eserleri

13-Haşiyetü't-Tefsiri'l-Beydavî.

14-Lisanü'l-Gayb ve'l-İlham: Medine'de iken okuttuğu tefsir derslerini ihtiva eden bir eserdir.

15-Ta'likat ala Oklidis: Hendese ilmine dair bir eserdir.

16-Tuhfetü'l-Müminin: Tıbbıa dair bir eserdir.

17-Risale-i Musikiye.

18-Ahkam-ı Sultanî: Astroloji ile ilgili olup, sultan ve diğer devlet adamlarının ne zaman ne yapmaları gerektiğini anlatmaktadır.

19-Camiü'd-Düvel¹⁰

C-CAMİÜ'D-DÜVEL VE YAZARININ TARİHÇİLİĞİ

Müneccimbaşı Ahmet Dede, tarihe meraklı olup geçmişin ibretli olaylarını Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sohbetlerinde anlatırdı. Onun emriyle bu eseri yazmaya başlamıştır.¹¹ Eserin Arapçası bu isimle meşhur olurken Osmanlıca tercümesi "Sahaifü'l-Ahbar fi Vekayii'l-A'sar" adıyla şöhret bulmuştur. Bu eser, tarihçilerce XVII. asırda yazılan üç büyük ve genel İslam ve Türk tarihinden biri olarak kabul edilir.¹² Mükrimin Halil Yinanç ise "Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri" adlı eserinde, Münecimbaşı Ahmet Dede'den: "en büyük tarihçimiz" diye bahseder. Yine ona göre Camiü'd-Düvel üç dilde (Türkçe, Arapça ve Farsça) eşi bulunmayan mükemmel bir eserdir.¹³ Bu eser hakiki değeri ile ancak, geçen asrın başlarında, Hammer tarafından tanıtılmış ve kaynaklarının bir listesi de onun tarafından neşrolunmuştur.¹⁴

Müneccimbaşı Tarihi diye de anılan eserin iki cilt halinde ve Nuruosmaniye Kütüphanesi 3171-3172 numaralarda kayıtlı bulunan müellif nüshasında adı, "Camiü'd-Düvel" olarak geçmektedir. Müellif nüshasının haricinde Topkapı Sarayı Kütüphanesi,

¹⁰ Ağrakça, s. 14-18

¹¹ Age, s. 19

¹² İsmail Erunsal, *Müneccimbaşı Tarihi*. İstanbul 1975, C. 1, s. 9

¹³ Mükrimin Halil Yinanç, "Tanzimattan Meşruiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Tanzimat I*. İstanbul 1940, s. 583,

¹⁴ Gökbilgin, s. 804

Süleymaniye Kütüphanesi, Bayezit Umumi Kütüphanesi, Kayseri Elyazmaları Kütüphanesi ve Edirne Selimiye Halk Kütüphanesi'nde birer nüshası bulunmaktadır.

Camiü'd-Düvel bir dünya ve İslam tarihidir. Yaratılıştan, H.1083 (M.1672) tarihine kadar meydana gelen olayları ihtiva etmektedir. Olayları genellikle devlet-devlet ele almış, İslamiyet'in doğuşundan sonra ise Hicri tarihi esas alarak, her yüzyılda meydana gelen olayları ayrı ayrı anlatmış, müstakil ve büyük devletlerin tarihini ayrıca yazmıştır. Genel ve dünya tarihi yazan birçok tarihçinin eserlerinde yer almayan devletçiklerden ve hatta kabilelerden bahsetmesi onun eserinin değerini artırmaktadır.¹⁵ Büyük tarihçilerin bildiği maruf eserlere ilave olarak, tek ve nadir, eser ve mecmuaları da tetkik ederek Cenâbi'nin görmediği kaynaklardan da istifade etmiştir. Onun zikretmediği devletler hakkında sahil malumat vermiş ve umumi tarih kısmında ondan çok daha ileri bir tarihçilik göstermiştir. Mühim vakaların hiç birisini gözden kaçırmayıp hülâsa etmesi itibari ile de büyük İslam tarihçileri ile mukayese edilebilecek bir değerde olduğu söylenebilir.¹⁶ Müneccimbaşı Ahmet Dede'nin, faydalanıp da bu gün bir kısmı kayıp bulunan eserlerin tam bir listesi GOR, VII. cildin, 545-550 sayfalarında bulunmaktadır.¹⁷

Müneccimbaşı, eserinin mukaddimesinde zamana, tarih kelimesine ve kaynak alınan meşhur tarihlere dair izahat verdikten sonra, tarih ilminin tarifî, mevzuu ve gayesi ile bir tarihçinin sahip olması gereken vasıflara temas etmektedir. Bu arada da Şafii tabakât müellifi, Tâceddin es-Subkî'nin, tarihçinin sahip olması gereken vasıflar konusundaki görüşlerine iştirak ettiğini söylemektedir. Taceddin es-Subkî'ye göre bir tarihçi, lafızların marifet ve medlullerini bilmeli ve hadiselerin manasını anlayacak ve ihata edecek bir kudrete malik olmalıdır.¹⁸

Müneccimbaşı, kendinden önceki kaynaklardan gerektiği kadar yararlanırken, kendi eserinin yazımında onlardan farklı bir üslupla yazmıştır. Osmanlı tarihçileri içinde, nakilcilikten sıyrılarak, tenkitçiliğe yönelen ilk müverrihtir. Keza başka kaynaklardan aldığı rivayet ve bilgileri aktarırken kaynakları ayrı ayrı zikretmek suretiyle hangi bilgileri nereden aldığını gösteren ilk Osmanlı tarihçilerindendir.

¹⁵ Ağırakça, s. 21

¹⁶ Gökbilgin, s. 803

¹⁷ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev. Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yayınları, Koray Matbaası, Ankara- 2000, s. 258

¹⁸ Gökbilgin, s. 803

Kendisinden önceki tarihçilerin rivayetlerini kaydettikten bunlar içinde en doğru olanını ortaya koyar.

H.1063 yılı (M.1652-1653) olaylarını anlatırken, Katip Çelebi'nin Fezlekesi'inde geçen "Sultan tarafından Hint Meliki Şah Cihan'a 20 tane cariye hediye edilmesi" rivayetinin fahiş bir hata olduğunu belirtmekte ve onu tenkit etmektedir.

H.1077 (M.1666-1667) senesi olaylarından Kandiye Kuşatması anlatılırken, "28 Mayıs 1667 Perşembe gecesi yapılan istişareden sonra siperlere girildi. Bu istişarenin 26 Mayıs'ta yapıldığı da söylenmektedir." demek suretiyle elde ettiği bilginin ikisini de kayda geçirmektedir.

Yazar, devlet adamlarının hata ve kusurlarını tespit ve tenkit etmekten çekinmemiştir. 1058 senesi olaylarını anlatırken, sipahi ayaklanmasını bastıran Veziriazam Sofu Mehmet Paşa hakkında, "Veziriazamın, sipahilerden yana hiçbir korkusu kalmamıştı. Yeniçeriler karşısında ise tamamıyla mağlup durumdaydı. Çünkü yeniçeri ağalarına danışmadan hiçbir iş yapamaz olmuştu.", 29 Ekim 1648 günü, yeniçeri ağalığına getirilen Murat Ağa hakkında, "Veziriazam bu adamın hilekar ve fitneci biri olduğunu bildiği için büyük bir korkuya kapıldı.", H.1065 (M.1654-1655) yılında İbşir Paşa'nın katledilmesinden sonraki gelişmeler anlatılırken "Bazı dürüst ve güvenilir insanlar Sultan'a, bütün fitnenin başı ve tahrikçisinin Veziriazam Murat Paşa olduğunu bildirdiler.", H.1061 (M.1650-1651) yılında ağaların tasallutu anlatılırken "Ağaların azgınlıkları o derece artmıştı ki sultanın ve veziriazamın sadece isimleri kalmıştı. Hakimiyet ve idare tamamen ağaların elindeydi.", aynı yılda ağaların yaptıkları zulüm anlatılırken "Dasni Mirza üç adamıyla beraber esir düştü. İstanbul'a getirildiler. Maltepe'ye geldiklerinde idam fermanları ulaştı. Mazlum olarak öldürüldüler.", esnaf ve halk ayaklanması anlatılırken, "Büyük Valide Kösem Sultan, cehaleti ve aklının noksanlığı yüzünden onları himaye etmeseydi, ağaların işi o gün bitirilmişti.", ağaların ortadan kaldırılmasının ardından, "Saray dışındaki ağalar bertaraf edilince, Darüsseade Ağası Uzun Süleyman Ağa gibi iç ağaların devlet işlerine tasallutu başladı.", H.1066 (M.1655-1656) yılı olayları anlatılırken, Kaptan Kenan Paşa hakkında, "Vaziyeti bilen akıl ve tecrübe sahipleri, onu acele denize açılıp savaşa girişmemesi konusunda onu uyardılar. Cahil ancak mağrur olan bu adam, söylenilenlere kulak asmadı. Denize hemen çıkıp cenkçi tayfası hariç, bütün gemileri ağırlıklarıyla

beraber, kafirlere teslim etti.” demek suretiyle, gördüğü yanlış, kusur ve ayıpları açık bir şekilde tenkit etmektedir.

Eserini sade bir anlatımla telif ederken, kendinden önceki bazı tarihçiler gibi ayet, hadis ve şiire pek fazla yer vermemiştir. Eserde kullanılan Arapça sade, anlaşılır ve biraz da basittir. Osmanlıcanın da etkisiyle Arapça metin içinde Türkçe ve Farsça kelimeler kullanmıştır.

Kitabını yazarken istifade ettiği kaynakları kitabının mukaddimesinde sıralamıştır. Bunların 47 tanesi Arapça, 17 tanesi Farsça ve 8 tanesi ise Türkçe olmak üzere 72 tanedir.¹⁹

D-ESERİN TERCÜMESİ

I-Şair Nedim Tercümesi

Tarih konusunda, kıymetli ve önemli bir eser olarak görüldüğünden, Camiü'd-Düvel, yazılışından yaklaşık otuz yıl sene sonra, Şair Nedim başkanlığında bir heyete verilerek tercümesine teşebbüs edilmiştir. Bu tercümenin tamamı yazma olarak, Hamidiye Kütüphanesi 915 numarada kayıtlıdır. Ayrıca Şair Nedim'in kendi hattı ile yazılmış ve eserin sadece Osmanlılar kısmını anlatan bir yazması İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 6090 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Osmanlılar kısmını ihtiva eden bir başka yazma nüshası da İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3129 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Bu tercüme yapıldıktan sonra uzun süre kullanılmış ve eserin aslını bile gölgelemiştir.²⁰ Maalesef bu tercüme, hem muhtasar hem de hatalarla doludur. Bu nedenle yeni bir tercümesi zaruridir.²¹ Mesela Anadolu Selçukluları'nı anlatan bölüm, Kayseri yazmasında 52 büyük sayfa tutarken, Nedim tercümesinde ancak orta boy 17 sayfa tutmaktadır. Demek ki epeyce kısaltma yapılmış ve bazı yerleri de atlanmıştır.²²

II-Diğer Tercüme Çalışmaları

Hasan Fehmi Turgal, Anadolu Selçukluları ve Karahanlılar kısmını tercüme etmiş ve bu tercüme “Müneccimbaşı Şeyh Ahmet'in Sahafü'l-Ahbar fî Vekayii'l-A'sar Adlı Eserinden Anadolu Selçukluları ve Karahanlılar” adıyla yayınlanmıştır. Nihal Atsız, bu tercümeyle metin notları ve açıklamalar ilave ederek, Anadolu Selçukluları

¹⁹ Ağırakça, s. 21

²⁰ Age, s. 37-41

²¹ Faruk Sümer, “Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, s. 1, Ankara 1963

²² Hasan Fehmi Turgal, *Anadolu Selçukluları*, İstanbul, 1935, s. 4

fasikülünü, 1939'da ve Karahanlılar fasikülünü ise 1940 yılında, İstanbul'da yayınlamıştır.

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü öğretim üyelerinden, Prof. Dr. İsmail Erünsal, Osmanlı tarihini anlatan bölümü, başlangıcından Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonuna kadar tercüme etmiştir. Bu tercüme, Tercüman Gazetesi tarafından, 1001 Temel Eser kapsamında, "Müneccimbaşı Ahmet Dede, Münecimbaşı Tarihi" adıyla 1975 yılında, İstanbul'da ve iki cilt halinde yayınlanmıştır.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalından Ali Öngül, 1986 yılında, Selçuklular ve Anadolu Beylikleri kısmını "Müneccimbaşı Ahmet Dede'nin Camiü'd-Düveli'nin Tenkitli Metin Neşri ve Tercümesi (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri)" adıyla doktora tezi olarak hazırlamıştır. Bundan başka aynı araştırmacı Büyük Selçuklular kısmını da tercüme ederek yayına hazırlamıştır.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden Dr. Nuri Ünlü, II. Bayezit ve I. Selim (Yavuz) dönemlerinin metin ve çevirisini doktora tezi, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalından Ömer Tellioglu ise "Hamdaniler" kısmını yüksek lisans tezi olarak hazırlamışlardır.²³

Son olarak, Doç. Dr. Ahmet Ağırakça tarafından Osmanlı tarihi kısmı, başlangıcından, Fatih döneminin sonuna kadar tercüme edilerek, "Camiü'd-Düvel, Osmanlı Tarihi (1299-1481)" adıyla 1995 yılında, İstanbul'da yayınlanmıştır.

E-ÇALIŞMADA TAKİP EDİLEN YÖNTEM

Tercüme edilen metin, Camiü'd-Düvel'in son kısmı olup, bu kısımda, Sultan IV. Mehmet dönemine tekabül eden olaylar anlatılmaktadır. Anlatım, 8 Ağustos 1648 Cumartesi günü, Sultan IV. Mehmet'in tahta çıkışıyla başlamakta ve 27 Ağustos 1672 Kamanıçe'nin fethiyle son bulmaktadır. Yani yaklaşık olarak 24 yıllık bir zamanı kapsamaktadır. 1702 tarihine kadar hayatta olmasına ve hatta 1683 Viyana Kuşatması ve sonrasında devrin Sultanı'nın musahibi bulunmasına rağmen, Yazar Münecimbaşı Ahmet Dede'nin eserini, 1672 tarihindeki Kamanıçe'nin fethiyle bitirmesi ilgi çekici bir konudur. Ancak bunun nedenine kendi eserinde değinmemiştir. Münecimbaşı eserini, Vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın emriyle ve onun adına yazmaya başladığını mukaddimesinde bildirmektedir. Ancak kitabın yazımını hangi tarihte ve nerede

²³ Ağırakça, s. 41-43

bitirdiği, Kahire ile Mekke'de de eserin yazımına devam edip etmediği meselelerini müphem ve halle muhtaç bırakmıştır. Öte yandan, Bayezid Umumi Kütüphanesi'nde bulunan nüshada, H.1099 (M.1697) yılına kadarki olaylar (II. Cilt, vrk. 314) ve hatta H.1118 (M.1706-1707) yılına kadar cereyan eden olaylar (vrk. 606) anlatılmaktadır. Yazarın H.1113 (M.1702) yılında öldüğü düşünülürse, bu son kısmın müstensih tarafından ilave edildiği anlaşılmaktadır.²⁴

Tercüme edilen metnin aslı, bölümlere ayrılmadan, paragraf ve başlık kullanılmadan baştan sona tek bir sayfa gibi yazılmıştır. Bu nedenle metin tercüme edildikten sonra, yıllara ve konularına göre, bölümlere ve paragraflara ayrılıp başlıklar verilmiştir. Söz konusu 24 yıllık dönemin olayları üç ana bölüm halinde düzenlenmiştir. Birinci Bölüm, Sultan IV. Mehmet'in tahta geçtiği tarihten (8 Ağustos 1648) başlayıp, Köprülü Mehmet Paşa'nın sadaretine kadar (14 Eylül 1656) geçen olayları kapsamaktadır. İkinci bölümde, Köprülü Mehmet Paşa'nın sadaretinde geçen olaylar anlatılmaktadır. Üçüncü bölüm ise oğlu Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın sadaret görevine başladığı tarihten (30 Ekim 1661), Kamanice'nin fethine kadar (28 Ağustos 1672) meydana gelen hadiselere ayrılmıştır.

Metinde geçen hicri tarihler gün, ay ve yıl olarak miladiye çevrilmiştir. Ancak bazı yerlerde tarihler, sadece ay ve yıl olarak verilmiş, kesin günü belirtilmemiştir. Bu durumda ise sadece ay ve yılın miladi karşılığı, parantez içinde yazılmıştır.

Eserin bu bölümü aceleyle getirilmiş ve son derece hülasa edilerek yazılmıştır. Ne yazık ki kitabın yazılış tarihini kesin olarak bilemediğimiz için, bu acelenin sebebini tespit etmemiz de mümkün olamamıştır. Özellikle H.1081 (M.1670-1671) ve H.1082 (M.1671-1672) yılları anlatılırken birer cümleyle geçiştirilmiştir. Bunun sebebi, yazarın o anda güvenilir bilgilere ulaşamaması veya o yıllarda kayda değer bir olayın meydana gelmemiş olması olabilir. Ancak birinci ihtimal daha kuvvetli gözükmektedir. Metnin genelinde bazı önemli olaylara sadece bir cümleyle, bazen bir kaç kelimeyle temas edilmiştir. Bu nedenle, ortaya çıkan tercümenin daha iyi anlaşılabilmesi için, karşılaştırma yapılan eserlerden yapılan alıntılar, dipnot kısmında biraz uzunca verilmiştir.

²⁴ Gökbilgin, s. 804

Bazı olaylar ise nispeten daha ayrıntılı yazılmış ve uzun anlatılmıştır. Girit savaşları, Erdel, Lehistan, Kazak ve Rus seferleri, Uyvar ve Varat'ın fethi, Sengotar Muharebesi, Abaza Hasan İsyanı ve bazı ayaklanmalar gibi.

Tercüme, Kayseri Raşit Efendi Elyazmaları Kütüphanesi, 913 numarada kayıtlı bulunan "Camiü'd-Düvel" esas alınmıştır. Çalışma yapılan kısım II. cilt, 887. varakdan başlayıp sonuna kadar devam etmektedir.

Yapılan tercüme, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3172 numarada kayıtlı bulunan ve Müneccimbaşı Ahmet Dede Efendi'nin kendi el yazısı olan orijinal nüshadaki bölümle karşılaştırılmıştır.

Yine yapılan tercüme, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın himmetiyle Şair Nedim ve arkadaşlarına yaptırılan ve Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3129 numarada kayıtlı bulunan "Sahaifü'l-Ahbar" tercümesinin aynı bölümü ile de mukayese edilmiştir.

Son olarak bu tercüme, Katip Çelebi'nin Fezlekesi, Naima Tarihi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Silahdar Tarihi, Solakzade Tarihi, Tarih-i Raşit, Tarih-i Gülmani, Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi gibi çağdaş kaynaklar ile Hammer, Uzunçarşılı, Ziya Nur Aksun, Mustafa Cezar ve Yılmaz Öztuna'nın Osmanlı Tarihleri gibi belli başlı tarihlerle karşılaştırılmış, benzer ve farklı anlatımlara dipnotlarda işaret edilmiştir.

I. BÖLÜM

İSTİKRARSIZ BİR DÖNEM

Sultan IV. Mehmet'in Doğumu ve Cülusu

Kitabın bu bölümünde büyük sultan, şanlı hakan, saltanat tacının incisi, hakanlık şerefının öncüsü, adalet ve iltisatın müjdecisi, emniyet ve asayişin yayıcısı, doğudaki batıdaki İslam beldelerinin koruyucusu, uzaktaki yakındaki ibadullahın kollayıcısı, vera sahibi sultan, şeriata bağlı hakan, mücahit, gazi, fetihler ve gazalar sahibi komutan, sultan oğlu sultan, hakan oğlu hakan, Sultan Mehmet Han anlatılmaktadır. Ecdadı, Osman Gazi'den başlayarak babadan oğula şu silsileyi takip eder: Orhan Gazi, I. Murat, Yıldırım Bayezit, Çelebi Mehmet, II. Murat, II. Mehmet, II. Bayezit, I. Selim, I. Süleyman, I. Selim, III. Murat, III. Mehmet, I. Ahmet ve Sultan İbrahim. Allah kıyamete kadar, ülkesini müebbed, saltanatını da müeyyed kılsın.

Sultan Mehmet, Ramazan ayında, 1 Ocak 1642 Perşembe gecesi saat, 7'de dünyaya geldi. Doğumu, Terazi Burcu'nda 5. dereceye denk gelmiş olup, Güneş, düz bir hesapla 4. evde ve Oğlak Burcu'nun 11. derecesinde bulunuyordu.

8 Ağustos 1648 Cumartesi günü, saat 9'da²⁵ saltanat tahtına oturdu. İzzet ve saltanat içinde hala oturmaktadır. Şerefli evsafına gelince; orta boylu, teni kırmızıya yakın beyaz, güzel suretli ve melek sîretli idi. Mübarek yüzüne ne zaman dikkatle bakılsa, zerafet ve güzelliği daha iyi anlaşılırdı. Evlatlarına gelince Sultan Mustafa, 1074 senesi ...ayında²⁶ dünyaya geldi. Sultan Ahmet, H.1085 yılı Ramazan'ında (Kasım-Aralık M.1674) doğdu. Allah onların ve babalarının ömrünü uzun etsin. Amin.

²⁵ "İkinci zemânı dokuzuncu sâ'at Zühre sâ'atinde." Aybican, s. 1039.

²⁶ Metnin içinde bu tarih, Serinvar Kalesi'nin kuşatılması bahsinde, (8 Zilkade) 2 Haziran 1664 Salı günü, olarak verilmiştir. (s. 86)

Hicri 1058, Milâdi 27 Ocak 1648-14 Ocak 1649 Yılı Olayları:

Sultan Mehmet, saadet ve ikbal ile tahta oturduktan sonra 16 Ağustos 1648 Pazar günü, ecdadının geleneklerine uyarak büyük bir tören alayıyla Eyüp Sultan Hazretleri'nin ziyaretine gitti. 21 Ağustos 1648 Cuma günü cülus bahşişi dağıtım maaşlara zam yaptı. Ancak bu iş için hazinedekiler kâfi gelmedi. Bunun üzerine Cinci Hoca'nın²⁷ malları müsadere edildi. Mal ve eşyasından başka 3000 kese parası çıktı. Ardından Mihaliç'a sürüldü. 29 Ekim 1648 günü de idam edildi.²⁸ Cinci Hoca'nın kethüdası Nuri'nin, 150 kese parasına el konulduktan sonra serbest bırakıldı.

21 Ağustos 1648 tarihinde, Yeniçeri Ağası Şerif²⁹ Mustafa Ağa³⁰ Bolu sancağına atandı. Yerine ise Mustafa Paşa'nın Kethüdası, Mehmet Ağa getirildi.

O sırada Girit Adası'nda büyük bir savaşın olduğu³¹ ve Anadolu Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın³² Haydaroğlu³³ ile yapılan çarpışmada öldürüldüğü haberleri geldi.³⁴ Mehmet Paşa, bu çarpışmada şakilerce tutsak alınmış ve Haydaroğlu ise onu serbest bırakmıştı. Ancak yanında bulunan şaki önderlerinden Katırcıoğlu, Paşa'yı öldürdü.³⁵ Ketenci Ömer Paşa, Anadolu eyaletine vali oldu.

²⁷ Sultan İbrahim'in şehzadelğinde, asabi buhranlar geçirdiğinde, okuyanlardan biri de, Safranbolulu Hüseyin adında, bir medrese talebesi idi. Bu adam, babasından öğrendiği bazı dualarla şehzadeyi iyi edince, şöhreti arttı. Şehzade hükümdar olunca, süratle ilerletilerek padişah hocası ve ardından, Anadolu Kazaskeri yapıldı. Okuyuculuğundan dolayı, Cinci Hoca diye şöhret buldu. Sultan İbrahim'e yakınlığından dolayı, devlet işlerine müracaat ederek, rüşvetle liyakatsizleri kâdi ve müderris tayin ettirdi. Anadolu kazaskeri iken, Anadolu kadılıklarını kim fazla rüşvet vermişse onlara verdi. Kadılık satmada ve sık sık değiştirmede, o kadar ileri gitti ki, Sultan onu görevinden alarak kendisine tahsis ettiği mükemmel konaktan da atmak zorunda kaldı. Uzunçarşılı, C. 3, s. 225-226.

²⁸ Yeni padişahın cülus akçesi için, Cinci Hüseyin Efendi'den 200 kese akçe yardım istenince, o bunu reddetti. Bunun üzerine evi arandı. 3000 keseden fazla mal olduğu ortaya çıktı. Sonra da sorgulanmak için, cellât Kara Ali'ye teslim edildi. Kara Ali, Cinci Hoca ve kethüdasının dilini çözdü. 12 güğüm çil akçe ve 70.000 kuruş para -ki hepsi de yeni, saf ve parlak idi- yeraltından çıkarılıp getirildi. Bu paralar halk arasında "Cinci Parası" diye meşhur oldu. Ancak saf olduklarından, kuyumcular onları eritip yok ettiler. Cinci Hoca, Ebrim mirlivası ünvanıyla Mısır'a sürgün edildi. Mihaliç'e varınca, mafsal ağırları yüzünden orada kalmasına izin verildi. Tatar Hanı'nın şefaatiyle evinde oturmasına izin verilmiş ise de, Sultan Ahmet Camii'nde sipahiler toplandığında, içlerinden bazı şakilerin Cinci Hoca'ya sahip çıkmaları üzerine, fitnesinden korkularak boğduruldu. Servetiyle 50.000 yeniçeri bahşiş aldı, sipahiye biner akçe ve terakki, yeniçeriye üçer bin akçe atıye ve ulufé dağıtıldı. Naima, C. 4, s. 1868-1875.

²⁹ Seyid. Age, C. 4, s. 1876.

³⁰ 22 Ağustos 1648 günü. Yeniçeri Ağası Emir Mustafa Ağa, Aybicin, s. 1042.

³¹ 10 Eylül 1648 tarihinde, Girit'ten adam gelip Kandiyeli muhasarasındaki çarpışmalarda 8 çorbacının öldüğünü haber verdi. Age, s. 1043.

³² Küçükçavuş Ahmet Paşa. Uzunçarşılı, C. 3, s. 311; Naima, s. 1877; Aybicin, s. 1042.

³³ Kara Haydar, Isparta ve Uluborlu taraflarında, köylüleri ve kervanları soyarken, yakalanıp idam edilince oğlu, babasının intikamını almak için silaha sarıldı. Söğüt yakınlarında İbşir Paşa'ya yenildi ise de kaçıp kurtuldu. Ilgın ve Akşehir taraflarında soygunculuğunu sürdürdü. Vahit Çabuk, *Köprülüler*, İstanbul 1988, s. 13-14.

³⁴ 17 Eylülde, Katırcıoğlu'nun ardından yetişip katlettiği haberi geldi. Aybicin, s. 1042

³⁵ Haydaroğlu şakisi. Veziriazam Ahmet Paşa bir sancak için 30.000 kuruşunu aldı, diyerek yol kesmeye ve fesada başlamış ve Akşehir'le Ilgın arasında askersiz yolculuğu imkânsız hale getirmişti. Anadolu

Sadrazam Koca Mehmet Paşa ve Sipahi Ayaklanması

Devlet Atabeyi Veziriazam Koca Mehmet Paşa³⁶ ise, Sultan İbrahim zamanından beri meydana gelen karışıklıkları düzeltmeye başladı.³⁷ Masrafların çoğunu kesti. Çünkü masraflar gelirleri çoktan aşmıştı. Ancak sipahiler önemli bir zümre olduğu için onların harcamalarına dokunmadı. Hatta sipahilikten çıkarılmış olanları bile yeniden sipahiliğe aldı.³⁸

Buna rağmen bunlar cahil bir kavim oldukları için onun iyiliklerine karşı nankörlük ettiler. Fitne ve fesat çıkartmaya başladılar. İlk önce Sultanahmet Han Camii imaretinde toplandılar. Selanik sakinlerinden olan ve daha önce dirliği elinden alınıp sipahilikten çıkarılan Bıyıklı Mahmut Ağa, onların başına geçti. Onlara Harem'den çıkarılan bazı celep (işe ilk giren acemiler) de katıldı.³⁹ Sultan İbrahim'in intikamının alınmasını istiyorlardı. Veziriazam Koca Mehmet Paşa ile Şeyhülislam'ın idam edilmesinde ısrar ettiler. Veziriazam ise yeniçerileri elde ederek sipahilere saldırttı.⁴⁰

Yeniçeriler saldırmadan evvel Mahmut Ağa ve yanındakiler Üsküdar'a kaçmışlardı. Yeniçeriler, sipahilerden bu havalide buldukları üç kişiyi öldürüp cesetlerini yol üzerine attılar.⁴¹ Buna kızan sipahiler yeniden Sultanahmet Camii'nin haremünde toplanıp orada gecelediler. Veziriazam ve Şeyhülislam bundan korktukları için yeniçeri odalarında kaldılar. İki taraf da bu şekilde sabahladı. Yeniçeri ağaları, askerleriyle sipahileri dağıtmak için harekete geçti. Fakat önce onlara nasihat etmesi

Beylerbeyi Ahmet Paşa, Afyon yakınlarında bu şakileri bozup dağıttı. Ancak Sandıklı ovasında gece baskınında şakilere tutsak düştü. Haydaroğlu, onu azarlayıp saldı. Onun adamlarından Katircioğlu dedikleri şaki ise Paşa'nın peşine düşerek, yetişip şehit cyledi. Naima, C. 4, s. 1877-1878.

³⁶ Sofu Mehmet Paşa, Age, C. 4, s. 1879.

³⁷ Enderun'un israfatını önledikten sonra dışarıdaki fazlaları kesti. Gümrük, tuzla ve benzeri mukataalardaki vazife sahiplerinin beratlarını yoklattı. Müstehak olmayanları çıkardı. Beratların istihkaklarını da azalttı. Uzunçarşılı, C. 3, s. 241-242.

³⁸ Altı bölük halkının çocuklarını, ikişer şahitle deftere kaydetti. Girit seferine katılmak şartıyla, defterden silinmiş 1000 adet sipahiye, yeniden işe aldı. Naima, C. 4, s. 1879.

Kendisi de sipahi ocağından olduğundan onları memnun etmeye çalıştıysa da isyanlarına engel olamadı. Uzunçarşılı, C. 3, s. 241-242.

³⁹ Celep denilen acemi oğlanları, padişah cüluslarında veya her beş veya yedi senede bir Yeni Saray'a veya kapıkulu süvari bölüklerine çıkarılırlardı. Sultan İbrahim zamanında bunların çıkma zamanları geçmiş, yeni Sultan Mehmet'in cülusunda da ihmal edilmişlerdi. Uzunçarşılı, C. 3, s. 242; Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1994, C. 2, s. 190.

⁴⁰ Vezir, ulemâ ve yeniçeri zâbitleri Yeni Câmi imâretinde kapananların katlinin vacip olduğuna dair anlaşılır. Aybican, s. 1046.

Sultan İbrahim'in haline ve katline şüphe eden ulema, rical ve ağalar büyük endişeye kapılarak sipahilere karşı yeniçerileri kullanmak istediler. Aksun, C. 2, s. 191.

⁴¹ Yeniçeri Kethüdası Haydar Ağazade, Sultan Ahmet Camii civarında yakalanan sipahi kıyafetinde üç zavallıyı, Şehzade Camii önünde herkesin gözü önünde öldürüp çarşı ortasında bıraktı. Bayrak ve mızraklarını ayaklarına sokup kendi aklınca halka dehşet salmak istedi. Naima, C. 4, s. 1891.

İki askeri çarpıştırmak için birkaç yeniçeriye bir sipahiye parlatıldıkları gibi sipahi kılığına soktukları adamlarına beş on yeniçeri öldürterek iki asker arasına kan davası soktular. Aksun, C. 2, s. 191.

için bir çorbacıyı (bölük kumandanı) gönderdiler. Sipahiler nasihat için gelen çorbacıyı öldürünce iş ciddileşti.⁴² Anlaşmazlık çarpışmaya dönüştü. Çarpışma başlamadan önce sipahi ayanlarının çoğu kaçmıştı. Geride kalanlardan 60 kişi öldürüldü. Ölüm tehlikesinden kurtulanlar dağılıp saklandılar. Bir daha da toplanamadılar.⁴³ Veziriazam sipahilikten çıkarılmış iken yeniden sipahî yazılanların defterlerini yaktırdı ve sipahi çocuklarının kayıtlarını da tamamen iptal etti. Artık Veziriazam Koca Mehmet Paşa'nın, sipahilerden yana hiçbir korkusu kalmamıştı. Yeniçeriler karşısında ise tamamıyla mağlup durumdaydı. Çünkü, yeniçeri ağalarına danışmadan hiçbir iş yapamaz olmuştu.⁴⁴

Girit'te Savaş

Aynı yıl Girit Adası Tuzla mevkiinde, kâfirlerle Müslümanlar arasında büyük bir vuruşma ve çarpışma cereyan etti. Müslümanlar bu çarpışmadan zaferle çıktılar. Düşmanın pek çoğu öldürüldü. Serdar Hüseyin Paşa istediği yardımın gelmesinden umudunu kesince, bütün gayretini Girit'te aldığı yerleri korumaya sarf etti. Yardım gelene kadar Kandiye'nin fethini erteledi.⁴⁵ Bu esnada Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa'nın ayaklarına bir top mermisi isabet etti. Birkaç gün sonra da vefat ederek şehit oldu. Yerine Bıyıklı Mustafa Paşa geçti. Yine bu günlerde aman dileyen birkaç yüz Hırvat, kaleden çıkıp Girit Serdarı'na geldiler ve İslam'la şereflendiler. Serdar onlara izzet ve ikramda bulunduktan sonra Torbalı Mehmet Paşa'ya teslim etti. O da onları sünnet etti.⁴⁶ Onlar da onunla beraber harplerde ve çarpışmalarda bulundular.

Haydaroğlu'nun İdamı

Aynı yıl Ramazan (Eylül-Ekim)⁴⁷ ayında, Haydaroğlu'nun, Afyonkarahisar'ı ele geçirip tahrip ettiği haberi geldi. Çok geçmeden de yakalanıp tutsak düştüğü duyuldu. Yine Bursa'da şaki Bıyıklı Mahmut Ağa'nın idam edildiği haberi ulaştı.⁴⁸ Abaza Hasan Ağa, Haydaroğlu'nu yakalamış, yaralı ve zincire bağlı olarak Sultan'ın

⁴² İşin kühünü bilen bazılarına göre ise çorbacının öldürülmesi Veziriazam Koca Mehmet Paşa'nın bir tertibi idi. "Yeniçerilerle sipahiler ölesiye birbiriyle boğuşmadıkça bize rahat yoktur. Aralarından biri ölmedikçe de birbiriyle harp etmezler." diyordu. Naima, C. 4, s. 1895.

⁴³ Celeplerden 70'i, ahırdan ulufe sevdasıyla gelen ahmaklardan 50'den fazlası ve diğer sipahilerden toplam 300'e yakını telef oldular. Age, C. 4, s. 1898-1901.

⁴⁴ Sipahi vakasından sonra Veziriazam sevinçli olarak saraya döndü. Lakin ocak ağalarının bıyıklarını balta kesmez olmuştu. Çünkü onu, onlar o mevkiye getirmişlerdi. Onlar da tam bir zorbalıkla idareyi ellerine aldılar. Age, C. 4, s. 1900.

⁴⁵ İstanbul'daki nüfuz mücadelesi, Ada'dan gelen yardım çağrısını cevapsız bıraktı. Aksun, C. 2, s. 192.

⁴⁶ Paşa onların işlerini düzeltmeğe ve ihtiyaçlarını gidermeye memur edildi. Naima, C. 4, s. 1907.

Torbalı Mehmet Paşa, bunların sünnetine ve levâzımı hizmetine me'mûr oldu. Aybıcın, s. 1050.

⁴⁷ 29 Eylül 1648 de, aynı yer.

⁴⁸ Bursa taraflarına kaçan Zorbabaşı Bıyıklı Mahmut, Canikli Osman Paşazade Hüseyin Bey tarafından Yenişehir'de yakalanıp kesik başı vezire gönderildi. Bunun karşılığında Karaman'a vali oldu. Naima, C. 4, s. 1898-1901.

kapısına getirmişti. Haydaroğlu, Parmakkapı'da asıldı.⁴⁹ Veziriazam Koca Mehmet Paşa, Hasan Ağa'nın bu hizmetine karşılık kendisine önemli bir ikta tevcih etti. Ancak ağalar buna engel olmak istedilerse de Veziriazam aldırılmayıp, kararında ısrar etti.⁵⁰

29 Ekim 1648 günü, Yeniçeri Ağası Mehmet Ağa görevinden alındı. Yerine Murat Ağa getirildi. Veziriazam, bu adamın hilekâr ve fitneci biri olduğunu bildiği için büyük bir korku ve endişeye kapıldı.⁵¹

Hicri 1059, Miladi 15 Ocak 1649-3 Ocak 1650 Yılı Olayları: Girit'e Yardım Gönderilmesi

Bu sene Muharrem (Ocak-Şubat) ayında Fransa ve İspanya'nın, Venedik kâfirlerine büyük bir yardımda buldukları ve yakında Girit'e çıkarma yapacakları haberi, Serdar Hüseyin Paşa'ya ulaştı. İleri gelenler bu konuyu istişare ettiler. İstanbul'a bu konuyu bildirip yardım talep etmek ve askerinin zor durumuyla sayılarının azlığını beyan etmek üzere bir heyet gönderdiler.

Veziriazam Koca Mehmet Paşa, Cezayir, Trablusgarb ve Tunus'a 120.000 kuruş gönderdi. Onlardan, gemilerini levazimatıyla beraber hazırlayıp baharda Osmanlı donanmasına katılmalarını istedi. Keza Veziriazam himmetini karadan ve denizden yapılacak seferin levazimatını tamamlamaya hasretti. Osmanlı limanlarında bulunan Venedik konsoloslarının tamamını hapse attırdı.⁵²

Bu arada düşman gemileri Çanakkale Boğazı'nı kapattıkları için Derviş Paşa, Rumeli tarafından ve karadan gönderildi. Paşa küffar gemilerini top atışlarıyla geri çekilmeye mecbur etti. Boğaz açılarak Osmanlı donanması Çanakkale Boğazı'ndan geçip denize açıldı. Daha sonra da Karakoca Limanı'nda, düşmanla çarpıştı. İki taraftan da pek çok gemi zayi oldu. Bu şiddetli çarpışmadan sonra iki taraf birbirinden uzaklaştılar.

⁴⁹ Haydaroğlu, Karahisar'ı yağmalayıp Isparta Kasabası'na yönelmişti. Ispartalılar şefaatçiler gönderip, ne isterse verelim bize saldırmayın, dediler. O da şehre 3000 kuruş saldı. Haydaroğlu, korkusuzca Isparta civarında yeyip eğlenerek parayı beklemeye başladı. O sırada Isparta'da bulunan mütesellim Abaza Hasan bir gece sabaha doğru şakiyi bastı. 10 kadar adamıyla Haydaroğlu'nu yakalayıp İstanbul'a yolladı. Age, C. 4, s. 1903.

⁵⁰ Abaza'ya Yeniil Türkmen ağaltığı ihşan ederek hilat giydirdi. aynı yer

⁵¹ Veziriazam kendi kaydı fikrine düşdü. Aybicin, s. 1050.

⁵² Yeni mühtedi kaptanın ihbarı üzerine Balyos'un çekmeceleri arandı. Venedik Kralı, Balyos'a gönderdiği mektupta, Cezayir, Tunus ve Mağrib gemilerininin Girit'e giden yollarını kestiğini, anlatıyor ve ne edip edip Osmanlı donanmasını geciktirmesini, gerekirse devlet adamlarına rüşvet vermesini, emrediyordu. Naima, C. 4, s. 1917.

General, Soltat'lara istimâlet verip. "Balyosumuz Âsitâne'dedir. Sulh olurlar" diye halkı yanlış yola sevkederdi. Aybicin, s. 1053.

Daha sonra Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa, Osmanlı donanmasıyla Girit Adası'na seyretti.⁵³ Suda Kalesi'ni denizden kuşatma altına aldı. Serdar Hüseyin Paşa'nın görüşüne iltifat etmedi. Çarpışma esnasında da şehit düştü.⁵⁴ Yerine Bıyıklı Mustafa Paşa getirildi.⁵⁵

Sonra ise asker, Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa'dan onun intikamını almaya kalkıp sarayını yağmaladılar. Serdara ise kaçıp kurtuldu. Neyse ki çeşitli iltifatlar ve güler yüzle askerın gönlü alınarak tekrar yatıştırıldılar. Durum, Babıâli'ye bildirildi. Bazı vaat ve ihсанlarla askerler yeniden siperlere sokuldular. Eğer Serdar Hüseyin Paşa'nın hizmetinin kadri ve kıymeti bilinmiş olsaydı, Kandiye Kalesi belki de çoktan alınmış olacaktı.⁵⁶

Fakat kış yaklaşmıştı. Siperler suyla doldu. Kâfirler lağım lar patlatarak ve büyük bombalar kullanarak hücumlarını artırdılar. Çok sayıda kimse şehit düştü. Siperlerdekilere bir yardım ulaştırılamadı. Bunun üzerine onlar da siperleri boşaltmak zorunda kaldılar. Mühimmatı ve topları muhafaza için Kandiye Kalesi'nin karşısında yeni bir kalenin bina edilmesine karar verilip muhasara kaldırıldı. Bu esnada kâfirler kaleden çıkıyorlar ve siperlere üst üste saldırıyorlardı. Ancak her seferinde Allah'ın lütfuyle hezimete uğratılıyorlardı.

Murat Paşa'nın Sadareti

21 Mayıs 1649 günü, Atabey-i Devlet Veziriazam Mehmet Paşa, Yeniçeri Ağası Murat Ağa ile beraber Saray'a çağırıldı. Mühür ondan alınıp Murat Ağa'ya verildi.⁵⁷ Murat Ağa veziriazam oldu. Mehmet Paşa ise Malkara'ya sürüldü. Bir müddet

⁵³ Girit'e yardım için Kaptan-ı Derya Voynuk Ahmet Paşa, 6 mavna ve 65 kadırgadan oluşan bir donanma ile Gelibolu'ya geldi. Çanakkale Boğazı'ndaki Venedik ablukasını yaran Paşa, Foça'ya ulaştığında, Venedik gemilerinin baskınına uğrayıp birkaç gemi kaybetti. Oradan Rodos'a gitti. Orada kendisine katılan, 18 Mısır ve 20 Cezayir kadırga ve kalyonunu alarak Girit'e vardı. Aksun, C. 2, s. 193.

⁵⁴ Serdar Hüseyin Paşa, Kaptan Ahmet Paşa'dan top ve yardım istedikçe o, bizim mühimmatımız ancak bize yeter, diyerek reddetti. Suda Kalesi'ni kayıklarla zaptetmeye kalktı. Karadan merdivenlerle kaleye çıkmak için hücum ettiği sırada, bir top isabetiyle şehit oldu. Naima, C. 4, s. 1963-1964.

⁵⁵ Kaptan-ı Derya Voynuk Ahmet Paşa, Suda Kalesi kuşatmasında şehit olduktan sonra, onun askeri de Serdar Hüseyin Paşa'nın emrine girdi. Aksun, C. 2, s. 196.

⁵⁶ Rumeli Beylerbeyi Zurnazen Mustafa Paşa, Sekbânbaşı Mahmut Ağa ile devamlı fitneye çalışıyordu. Serdarın küfler ile gizli sözü vardır. Kandiye'ye giden bir adamını yakaladık, deyip yeniçerileri ve Rumeli askerini kışkırttı. Ayaklanan asker, Hüseyin Paşa'nın sarayına saldırarak yağmaladı. Gılmanlarını ve cariyelerini de götürüp fışk u fücür işlediler. Bunlar olduktan sonra fitneyi körükleyenler de dahil diğer bey ve paşalar askeri yatıştırmaya çalıştılar. Serdar'la askeri barıştırdılar. Naima, C. 4, s. 1966-1969.

⁵⁷ Sadrazam hem sarayı hem de ocak ağalarını karşısına almıştı. Voynuk Ahmet Paşa komutasındaki donanmanın Foça önlerindeki yenilgisi üzerine, onu donanmaya önem vermemek ve donanmaya harcanması gereken 100 kese akçeyi, zimmetine geçirmekle suçlayan düşmanları, azlini sağladılar. Uzunçarşılı, C. 3, s. 244-244.

sonra orada idam edildi. Aynı şekilde Mehmet Ağa'nın kethüdasının malları müsadere edildi. Ardından da öldürüldü. Yeniçeri ağalığı Kara Çavuş'a verildi.

Gürcü Nebi İsyanı

Bu sene içinde, Gürcü Nebi, Yeni Cami'de öldürülen sipahilerin intikamını almak için Niğde'de etrafına sipahileri topladı. Gürcü Nebi, sipahi taifesinden Gürcü Mehmet Paşa'nın kardeşiydi. Silahtar Paşa'nın ağalarındandı. Önemli mevkiler elde edip büyük bir mal biriktirmiş Niğde'de oturuyordu. Ancak bu sene içinde bozgunculuğa başladı. Veziriazam'dan ve yeniçerilerden intikam almak için sipahileri başına topladı.⁵⁸ Konya tarafına doğru yürüdü. Ona katılanlar, günbegün çoğaldı. İstanbul tarafına yönelince kendisine nasihat etmesi ve bu davadan vazgeçmesi için Murat Paşa gönderildi. Ancak o, onun sözlerine iltifat etmedi. Bozgunculuğuna devam etti. Akşehir'e ulaştığında Katırcıoğlu şakisi de ona katıldı.

Yapılan istişarelerden sonra Veziriazam Murat Paşa, Tavukçu Paşa'yı bir orduyla aynı yıl Cemaziyelahir (Haziran-Temmuz) ayında Gürcü Nebi'nin üzerine gönderdi. Ancak Tavukçu Paşa, Gürcü Nebi'nin büyük bir kuvvet topladığını öğrenince İzmit'ten geri döndü. Bunun üzerine Mısır eski valilerinden Haydar Ağazade serdar yapılarak, yeniçerilerden ve kapıkullarından oluşan büyük bir ordu ve büyük toplarla üzerine gönderildi. Veziriazam, 2 Temmuz 1649 günü Üsküdar'a geçti. Bu sırada Gürcü Nebi de Üsküdar'a yaklaşmış bulunuyordu. İki taraf arasında elçiler gidip geldi. Katırcıoğlu ve Kazzaz Ahmet Ağa'ya birer sancak ve Gürcü Nebi'ye de Türkmen ağalığı verilmek şartıyla nerdeyse barış yapılıyordu ki bazı müfsitler buna engel oldular. İş, çarpışmaya dönüştü. İki taraftan da epeyce ölenler oldu. Sonra dağıldılar.⁵⁹ Gürcü Nebi Niğde'ye, Katırcıoğlu Söğüt'e, Kazzaz Ahmet Kırşehir'e⁶⁰ ve diğer sipahiler ise kendi belde ve memleketlerine döndüler. Veziriazam da İstanbul'a avdet etti.⁶¹

⁵⁸ Bu adam ağalarla Sadrazam'ın hışmina ve haksızlığa uğramış bir kimse idi. Sipahilerin hamiliğine soyunarak etrafına bir çok adam topladı. Şer ile davamız vardır, diyerek İstanbul'a doğru yola çıktı. İstanbul'a yazdığı mektupta, Sultan Ahmet Vakası'nın intikamını almak istediğini, söylüyordu. Aksun, C. 2, s. 194.

⁵⁹ "Bu iki tâ'ifenin ittihâd ü ihtilâtı iyi değildir. Bunları bir tarik ile def lâzımdır" diyen bazı muhâliflerin iğvâsı ve çabasıyla taraflar karşı karşıya gelip çarpıştılar. 1500 kadar kişi ölürlen çoğu paşa ve beyler de yaralandı. Yeniçeriler tarafında "Bu meretebe çarpışma insaf değildir." sözleri dolaşırken, asiler tarafında da "Ulû'l-emirle çarpışma caiz değildir." sözleri dolaşmaya başladı. İki tarafta da savaşmaya karşı bir isteksizlik peyda oldu. Sonra da dönüp dağıldılar. Aybican, s. 1057-1058.

⁶⁰ Akşehir'e. Age, s.1058.

⁶¹ İsyancılar İstanbul'dan üzerlerine gönderilen kuvvetlere "Bizim sizinle bir düşmanlığımız yoktur, şer' ile davamız vardır." diyerek onlarla kaynaştılar. Gürcü Abdünnebi ve Katırcıoğlu emrindeki kuvvetler üzerlerine gelen kuvvetleri yendilerse de hükümet merkezindeki siyasi havanın kendi aleyhlerinde

Aynı senenin Recep (Temmuz-Ağustos)⁶² ayında, Kapıcı Musa Paşa hapis olarak tutulduğu Yedikule`de idam edildi. Keza Kazzaz Ahmet, Parmakkapı`da asıldı. Zira bir müddet önce Akşehir`de yakalanmış ve eli kolu bağlı olarak İstanbul`a getirilmişti.

22 Temmuz 1649 günü, Şeyhülislam Abdurrahman Efendi görevinden alınarak oğlu ile beraber Hicaz`a sürüldü. Yerine ise Müneccimbaşı`nın (Hüseyin Çelebi) delaletiyle Behai Efendi getirildi.

11 Ağustos 1649 günü, Gürcü Nebi`nin kesik başı Babiâli`ye getirildi. Kırşehir Sancakbeyi İshak Bey, Niğde yakınlarında ona bir baskın yapmış ve meydana gelen çarpışmada onu öldürmüştü.

12 Kasım 1649 tarihinde, Katircioğlu eşkıyası Çaylı İsa Ağa vasıtasıyla af ve aman istemek üzere, Sultan`ın kapısına geldi. Onun işlediği cürümler Sultan tarafından affedildi. Kendisine Yenişehir sancağı verildi.⁶³

Hicri 1060, Milâdi 4 Ocak 1650-23 Aralık 1650 Yılı Olayları:

Bu sene Serdar Hüseyin Paşa, Kandiye Kalesi`nin karşısında bir kale inşasına başladı. Bu inşaatı birkaç ayda tamamladı.⁶⁴ Ayrıca kendi servetiyle büyük bir cami, bir hamam ve bazı hayrat binaları yaptırdı.

Boğaz`da Abluka ve Melek Ahmet Paşa`nın Sadareti

Cemaziyelevvel (Ekim-Kasım)⁶⁵ ayında Kaptan Haydar Ağazade İslam gemileriyle denize açıldı. Çanakkale Boğazı`na geldiğinde ise kâfir gemileri tarafından kapatılmış olduğunu gördü. Çıkış mümkün olmadı. Aynı tarihlerde, Veziriazam Murat Paşa ve Kethüda Bey arasında anlaşmazlık meydana geldi. Diğer ağalar, ikisinin arasını bulmaya çalıştılsa da başaramadılar.⁶⁶ Veziriazam durumun vahametini görerek

olduğunu ve Saray nezdinde tutulmadıklarını görünce, "Sebebsiz yere Müslüman kanı dökülmesin. Ufulemikle savaşmak caiz değildir." diye çekilip Anadolu içlerine döndüler. Aksun, C. 2, s. 195.

⁶² 24 Temmuz 1649. Aybicin, s. 1058.

⁶³ "Beyşehirli sancağı virilüp küllî ri`âyet ile gönderildi." Age, s. 1064.

⁶⁴ "Fermân-ı humâyûn üzre biri Kasteru dimekle ma`rûf küçük kal`a kurbunda ve biri Kandiye`nin şark tarafında Nazarta nâm mahalde ve biri dahi Kandiye mukabelesinde yapılmak üzre karar verildi." Age, s. 1066.

⁶⁵ 6 Mayıs 1650. Age, s.1068.

⁶⁶ "Ba`dchû Bektas Aga ve yeniçeri agası vezir-i a`zam ile kethüdâ bey arasına girüp tevfik ü islâha sa'y itdiler. Ma`a'l-kerâhe rızâ seklı görünmüş idi. Bir cânib galib-i mutlak olmamağla mudâra sûreti lâzım gelüp mezbûrların tavassutı ile islâh-ı zâtül-beyn olur seklîne girdi." Age, s. 1069.

Sultan'ın huzuruna çıkıp vekâlet mührünü önüne koydu.⁶⁷ Azlini ve kendisine Budin valiliğinin verilmesini istedi. İsteği yerine getirildi. Veziriazam Murat Paşa'nın bu talebi, danışmanı, Müneccimbaşı Hüseyin Çelebi'nin iştirakiyle olmuştu. Çünkü Hüseyin Çelebi onu Merih ile Müşteri'nin, (Mars ile Satürn gezegenlerinin) Yengeç Burcu'nda birbirine yaklaştıkları (kırân-ı nahseyin-i seratani) zaman, meydana gelecek bir bela ve uğursuzluk ile korkutmuştu. Bu nedenle o da, aradan çekilmek istedi.⁶⁸ Bu olaydan sonra veziriazamlık Melek Ahmet Paşa'ya tevcih edildi. Melek Ahmet Paşa ise bir hayli tereddütten sonra, devlet işlerine ağaların müdahale etmemesi şartıyla veziriazamlığı kabul etti.⁶⁹

Şevval (Eylül-Ekim) ayına gelindiğinde, Haydar Ağazade kaptanlıktan ayrıldı. Yerine Rodoslu Ali Paşa getirildi. Ali Paşa, Girit Adası'na erzak ve mühimmat ulaştırılması konusunda ciddi gayret gösterdi.

Emir Mülhem ve İbşir Paşa

Zilhicce (Kasım-Aralık) ayında, ikisi de Ma'an⁷⁰ torunlarından olan Emir Ali ve Emir Mülhem arasında kavga çıktı. Emir Ali, yeniçeri ağaları tarafından Safed'e⁷¹ vergi toplamakla görevlendirilen kimseye sığındı. Emir Mülhem, Emir Ali'nin kendisine teslimini istediye de bu talebini reddettiler. Bunun üzerine Emir Mülhem de vermesi gereken vergiyi ödememekte diretti.⁷² Şam Beylerbeyi İbşir Paşa, Emir Mülhem üzerine gönderildi. Ancak Emir Mülhem, onu bozguna uğrattı. İbşir Paşa, onunla yeniden savaşmak için eyalet askerlerini toplamaya başladı. Emir Mülhem ise ağalara hediyeler göndererek affını istedi. Onlar da onun affı için şefaathçi oldular. Bunun üzerine yaptıkları affedilip yerinde bırakıldı.

⁶⁷ Veziriazam sürekli devlet işlerine karışan eski arkadaşlarıyla geçinemedi. Bilhassa Kethüda Bey'i bertaraf etmeğe çalıştı. Başaramayınca diğerleri onun aleyhinde birleşti. Bunun üzerine Murat Paşa mührü, Sultan'ım bir memlekette dört sadrazam olmaz, diyerek teslim etti. Aksun, C. 2, s. 196.

⁶⁸ "Ol gün ki gicesi Kırân-ı Nahseyin-i Seretânî idi, sipâhiler cem' olup 'ulûfemiz diyü seyhülislâma ve kethüdâ beye varup seyhülislâm dahi vezir-i a'zama âdem göndermekle birkaç kîse virilüp savuldu." Aybicin, s. 1069.

Halbuki, Müneccimbaşı Hüseyin Efendi ona, 40 sene veziriazamlık yapacağını söylemişti. Uzunçarşılı, C. 3, s. 247-248.

⁶⁹ Yeni veziriazam Melek Ahmet Paşa ocak ağalarının tahakkümü sebebiyle iş göremeyeceğini bildiği için görevi kabul etmemek için bir saat direndi, sonra şartla kabul etti. Buna rağmen ağalar, karışmaya devam edince aralarına soğukluk girdi. Uzunçarşılı, C. 3, s. 248.

⁷⁰ Ma'an oğulları Lübnan'da ve Safed yöresinde nüfus sahibi ailelerden biriydi.

⁷¹ İsrail'de Taberiye Gölü'nün kuzeyinde bir yer.

⁷² Ali Bey, Voyvoda'ya varıp Mülhem'i şikâyet etti. Voyvoda, Mülhem'in zimmetindeki malı istedi. O ise hasmının teslimi halinde vereceğini söyleyince, "Ocağa sığınan teslim edilemez." dedi. Bunun üzerine Mülhem, elindeki malın çok azını verdi. Aybicin, s. 1070.

Aynı sene yeniçeri ağalarının başı ve en büyüğü Bosnalı Muslihuddin Ağa vefat etti. Muslihuddin Ağa çok hilekâr, dahi bir ihtiyardı. Aynı sene Murat Paşa'nın adamlarından olduğu gerekçesiyle Müneccimbaşı Hüseyin Çelebi, Kethüda Bey'in çabaları sonucu idam edildi. Malları devlet hazinesine alındı. Bir kısmı da yağmalandı.

Hicri 1061, Miladi 25 Aralık 1650-13 Aralık 1651 Yılı Olayları:

Girit'te Durum

Muharrem (Aralık-Ocak) ayında, İslam gemileri Girit Adası'na mühimmat, zahire ve yeni askerler ulaştırdılar. Aynı şekilde Mısır'dan zahire yüklü 10 büyük gemi Girit Adası'na geldi. Bu yardımlarla İslam askeri biraz daha güçlendi.⁷³ Kuşatma altındaki kâfirlerin moralleri bozuldu. İçerde kıtlık baş gösterdi. Reislerine saldırıp öldürdüler. Yerine Marko'yu getirdiler. Bu adamı Hüseyin Paşa daha önce esir etmiş, ancak o bir yolunu bulup kurtulmuştu. Kâfirler nerdeyse kaleyi anlaşıyla teslim edeceklerdi ki dışarıdan kendilerine bir yardımın ulaşmasıyla beraber tekrar direnişe ve savunmaya geçtiler.

Cemaziyelevvel (Nisan-Mayıs) ayında⁷⁴ Şeyhülislam Behai Efendi, Balyos⁷⁵ hakkında ağaların şefaati kabul etmediği için görevinden alındı.⁷⁶ Yerine Karaçelebizade Abdülaziz Efendi getirildi. Behai Efendi, Bergama'ya sürüldü. 16 Mayıs 1651 günü Veziriazam Ahrnet Paşa'nın gemisi denize indirilirken battı.⁷⁷

Aynı tarihte, kâfirlerin, Girit'teki Estiye Kalesi'ni terk ettikleri ve İslam askerinin orasını zapt ettiği haberi ulaştı. Yine o sırada Tatar Hanı'nın, Leh ülkesini yağmaladığı yakıp yıktığı, pek çok esir ve ganimetler aldığı duyuldu.

Girit Yolunda Hezimet

13 Haziran 1651 günü, İslam donanması İstanbul'dan ayrılmıştı. Donanmanın içinde 30 kalyon, 40 çektiri ve 6 mavna bulunuyordu. Bu gemiler Sakız Adası'na ulaşınca deniz beylerinin gemileri de yetişip, onlara katıldı. Asker ve mühimmatla dolu toplam 150 gemi oldular. Girit'e doğru açıldılar. Santoron⁷⁸ Adası'na ulaştıklarında kâfirlerle karşılaşp çarpışmaya başladılar. Ardından İslam gemileri Nakşa Adası'na

⁷³ 1650 senesi Kasım ayı ortalarında Girit'e 19 gemi ile 4000 asker gönderildi. Bir müddet sonra da, Mısır'dan 10 kalyon dolusu erzak, Hanya Limanı'na yanaştı. Aksun, C. 2, s. 197.

⁷⁴ Bu ayın 10. günü. Aybicin, s.1074

⁷⁵ Venedik elçisi. Osmanlı topraklarında yaşayan Venedikliler arasındaki davalara da bakarlardı.

⁷⁶ Balyos'u kendi evinde hapsedip, bırakılması konusunda ağaların ricasını geri çevirmişti. Age. S. 1075

⁷⁷ Donanma için büyük bir kalyon yaptırmış onu görenler de "Böyle büyük bir kalyon yapılmamıştır." diye dillerine dolamışlardı. Törene denize indirilirken içinde amele ve seyirciden 200'e yakın adam vardı. Bazı aletlerde kusur bulunduğundan, kayıp denize inerken yan yatıp battı. İçindekilerden 50 kadarı boğuldu. Çoğu kimse. "Zulüm ile yapılanın hali budur." dediler. Naima, C. 5, s. 2109-2110.

⁷⁸ Değirmenlik Boğazı'nda 60 parça düşman donanmasıyla karşılaştılar. Age. C. 5, s. 2117.

döndüler. Kâfirler ise onları takip ediyordu. Emirler kaçarken yedeklerindeki kalyonları terk ettiler.⁷⁹ Kâfirler kalyonlara hücum ederek Anadolu Beylerbeyi Ahmet Paşa'yı şehit edip, gemilerden 6 tanesini ele geçirdiler. Birkaç tanesini de sahile demirlediler. Gemilerde bulunan asker ve mühimmattan bir kısmı telef oldu. Çoğuna ise kâfirler el koydular. Kandiye Kalesi'nde kuşatma altında olan kâfirler kaleyi teslim karar vermişlerdi. Bu haber onlara ulaşınca kararlarından geriye döndüler.⁸⁰ Müslümanlara gelince kalplerine korku düşüp ümitsizliğe kapıldılar.

Aynı sene Van'da, yerli kulları ile kapıkulları, Bağdat'ta ise Beylerbeyi ve asker arasında bir fitne zuhur etti. Askerler, Bağdat Beylerbeyi'ni öldürdüler.

Abaza Hasan'ın Başkaldırması ve Bunun Sebebi

Abaza Hasan Ağa fitnesi de, bu sene içinde ortaya çıkan olaylardan biridir. Hasan Ağa, İçel'de üç yıllığına mutasarrıflık elde etmiş idi. Ağalar onun bu görevine son vererek defterdarın zimmetinde olan mallarını iptal ettiler.⁸¹ O da İstanbul'a gelerek ağalardan her birine dert yandı. Görevinde bırakılmasını ve yahut da defterdarda olan mallarının kendisine verilmesini istedi. Ancak ona kulak asan olmadı. O da bunun üzerine Üsküdar'a geçti. Sipahilerden kırgın olan kimseleri etrafında topladı. Kuvveti gittikçe büyüdü. Sarı Kâtip, Deli Birader, Gade Kethüda ve Defterdar gibi bazı şahısların kendine teslim edilmesini istedi. Ağalar buna da yanaşmadılar. Bilakis galiz bir cevapla bir başçavuşu ona gönderdiler.⁸² Hasan Ağa etrafındakilerle beraber Kastamonu taraflarına geçerek köy ve kasabaları yağmaladı. Özellikle de ağalara ait mallara el koydu. Yolda Bektaş Ağa'ya götürülmekte olan 30.000 kuruş ile atlara rast gelip zaptetti. Görevlileri ise öldürdü. Bu haber ağalara ulaşınca onu bertaraf etmek için Karaman Beylerbeyi Katırcıoğlu'nu görevlendirdiler. Katırcıoğlu, Hasan Ağa'nın

⁷⁹ Kaptan Ali Paşa, baştardesi ile sıkı bir çarpışmaya girdi. Düşmanın birkaç gemisini yaktı. Ancak diğer beyler, yedeklerindikileri de terk ettiler, Kaptanın yardımına gelmediler. Kaptan sandallarla tersane çavuşlarını gönderip yeniçerileri cenge sokmaya çalıştı ise de yeniçeriler emri dinlemediler. Kaptan elinden geleni yaptıktan sonra, düşmandan uzaklaşıp Rodos'a gitti. Age, C. 5, s. 2118.

⁸⁰ Büyük mühimmat ile 400 kadar top ele geçirmişlerdi. Age, C. 5, s. 2120.

⁸¹ Abaza Hasan, Kara Haydaroğlu adındaki şakiyi yakalayınca, mükâfat olarak kendisine, Türkmen ağalığı üç yıllığına verilmişti. Ancak bu görevde bir yıl kaldıktan sonra ocak ağalarının baskısıyla bu görev elinden alınarak daha fazla rüşvet veren birine verildi. Solakzade Mehmet Hemdemi, *Solakzade Tarihi*, (hızl. Vahit Çabuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, C. 2, s. 600.

⁸² Abaza Hasan devlete yeterince akçe ve devlet erkânına büyük hediyeler vermişti. Görevinden alınca ağalara varıp yalvardıysa da fayda etmedi. Vezir de onu dinlemedi. Yeis ve korku içinde Üsküdar'a geçti. Ulufe kavgası nedeniyle yaralı sipahi meşhurları adamlarıyla onun etrafına toplandılar. Ocak ağalarına, parası verilmedikçe ya da voyvodalığı üstünde bırakılmadıkça bir yere gitmeyeceğini söyledi. Ağalar çaresiz 30 kese gönderip "Buradan kalkıp gitsin de isterse Anadolu'yu ateşe versin." diye haber saldılar. O da "Vebali boynunuza." deyip harekete geçti. Naima, C. 5, s. 2120-2128.

üzerine yürüyerek Zile yakınlarında⁸³ onunla çarpıştı. Ancak bozguna uğrayan Katırcıoğlu, geri dönüp Konya'ya kaçtı.

Dasni Mirza Olayı

Dasni Mirza olayı da bu yıl içinde meydana geldi. Kürt beylerinden Dasni Mirza, Musul sancağından alındığı için eski görevine dönebilmek için de İstanbul'a gelmişti. İstanbul'da kaldığı esnada ağalara müracat ediyor ve onların konaklarına gidip geliyordu. Ancak isteği konusunda ağalar ona yardımcı olmadılar. Görevine dönmekten umudunu kesen Dasni Mirza Üsküdar'a geçerek memleketine doğru yola çıktı. Maiyetinde kendine tabi bir toplulukla bir takım başka yolcular vardı. Ağalar Van valiliğinden mazul Şemsi Paşazade, Deli Dilaver ve Mehmed Emin'i bir miktar asker ile ardından gönderip onu geri çevirmelerini, olmazsa da onunla çarpışmalarını istediler.⁸⁴ Çünkü onun Abaza Hasan Ağa'ya katılmasından korkuyorlardı. Dasni Mirza'ya Lefke yakınlarında yetişip bir baskın yaptılar. Dasni Mirza bir ata binerek mızrağını eline aldı. Arkasındakilerden birkaç kişiyi öldürdü. Ancak atı bir bataklığa saplanınca onu yakaladılar. Etrafındakiler dağıldı. Dasni Mirza üç adamıyla beraber yakalandı. İstanbul'a getirildiler. Maltepe'ye geldiklerinde idam fermanları ulaştı. Mazlum olarak öldürüldüler. Bu olay insanların ağalardan ve bunların yaptıkları bunca kötülükde onlara yardımcı olan Veziriazam'dan nefret etmelerine sebep oldu.

Ağaların Zulmü ve Esnafın Ayaklanması

Ağaların azgınlıkları o derece artmıştı ki Sultan'ın ve Veziriazam'ın, sadece isimleri kalmıştı. Hâkimiyet ve idare tamamen ağaların elindeydi. Hatta fiyatları bile onlar belirliyordu.⁸⁵ Defterdar, Hazine'nin para sıkıntısına ve masrafların giderleri çok çok aşmasına rağmen, ağaların elinde bulunan mukataalara ve hizmetlere katıyen müdahaleye kadir değildi. Esnaf ve reaya aleyhine ağır vergiler getirmek zorunda kalmıştı. Bu nedenle esnaf toplanıp içinde buldukları sıkıntı ve mali yükten

⁸³ Zile kurbundan Hasan Ağa üzerine bölük gönderip, Aksaray semtinde çarpıştılar. Katırcıoğlu ilk başta yenilip Konya'ya kaçtı. Aybicin, s. 1078

⁸² Kethüda Bey, 10.000 kuruş harcayıp 500 atlı topladı. Arnavut beylerinden Ohri Beyi Muhtar Bey ağalarından Şah Süleyman Mustafası, Bolulu Deli Dilaver Ağa ve vezir ağalarından Burnaz Şahin'i görevlendirdi. Başlarına serdar olarak da Van'dan azlolunan Mehmet Emin Paşa tayin oldu. Naima, C. 5, s. 2131.

⁸⁵ Makamlar karşılığında aldıkları rüşvetlerle Karun kadar mal biriktirmiş olan Kethüda ve Bektaş Ağa etraftan mal ve eşya getirip yüksek fiyatlarla pazar esnafına sattılar. Sığır ve koyun getirerek, kasaplara satan tüccara (celeplere) yasak koyup kendileri Erzurum, Rumeli, Eflak ve Boğdan'dan koyun getirdiler. Bursa, Sakız, Bağdad ve Şam'dan serhat ağaları eliyle yük yük ipek getirip esnafa üç kat fiyata sattılar. Halk pahalılıktan şikâyet ettikçe de "Bu şehir zenginler şehridir. fakara şehri değildir. Harcından aciz olan, gidip taşrada bulgur bulmaç yesin." dediler. Age, C. 5, s. 2133-2134.

Veziriazam'a şikâyetle bulundular.⁸⁶ Ancak şikâyetlerine kulak asan olmadı. Onlar da 21 Ağustos 1651 günü toplanarak Şeyhülislam Abdülaziz Efendi'ye çıktılar. Ondan, Sultan'ın huzuruna çıkmaları için aracılık etmesini ve durumlarını ona arz etmesini istediler. O da bir büyük topluluk içinde onlarla saraya gitti. Sultan Mehmet, onlara bütün yeni vergilerden muaf olduklarına dair bir ferman verdi. Esnaf bu fermanı aldıktan sonra taleplerini, Veziriazam Melek Ahmet Paşa'nın görevden alınması ve ağaların idamına kadar götürdüler.⁸⁷

Siyavuş Paşa'nın Sadareti

Sadaret mührü Siyavuş Paşa'ya verildi. Halk ve esnafın ayaklandığı haberi ağalara ulaştığında, tedbir olarak, Atmeydanı'na varıp kendilerine bağlı askerlerle beraber toplanmışlardı. Büyük Valide Kösem Sultan, cehaleti ve aklının noksanlığı yüzünden onları himaye etmeseydi ağaların işi o gün bitirilmişti. Valide Kösem Sultan, yeni veziriazam Siyavuş Paşa'ya, toplanan esnafı, yarına kadar dağıtmasını emretti. Veziriazam ve Şeyhülislam Abdülaziz Efendi, topluluğun reislerine giderek, isteklerinin bir gün sonra yerine getirileceğine dair kefil olduklarını söyleyip onları aldattılar. Bunun üzerine topluluk dağıldı.⁸⁸ Valide Kösem Sultan⁸⁹ ağalara durumu ihbar edince, geceleyin silahlı askerlerle meydanları doldurup köprüleri tuttular. Halkın bazılarını döverek, bazılarını öldürerek toplanmalarına mani oldular. İnsanların öfkesi iyice arttı.⁹⁰ Ağaların da rahatı kaçıp büyük bir korkuya kapıldılar. Her gece meşveret için aralarından birinin evinde toplanıyorlardı.

Bu esnada, İbşir Paşa, Abaza Hasan Ağa, Tayyar Paşazade, Topal Mehmet Paşa, Çavuşzade ile ağalara kırgın ve küskün daha başkalarının, büyük bir kalabalıkla

⁸⁶ Ağalar asker maaşlarını zuyuf akçeye çevirerekten yüzde otuz kar elde ediyorlardı. Ulufe zamanı, Defterdar'ı bir çare bulmaya zorladılar. Bosna ve Belgrat çevresinde bazı hizmet erbabının kestirdikleri zayıf akçeler ile meyhanecilerden toplanan ayarı düşük para ve akçeleri toplayıp esnafa tarh edecekler ve her 118 akçeye bir altın kar ederek 120.000 altın toplayacaklardı. Her altını ise Yahudilere iki riyalden satıp 240.000 riyal elde edeceklerdi. Bunu yaparken, "Kimse karşı çıkmaya cesaret edemez." diye düşünüyorlardı. Bezestan kethüdası, saraçhane kethüdası ile ihtiyaçlarına konuyu açınca "Maazallah bu ne olmaz iştir." diye karşı çıktılar. Age, C. 5, s. 2135-2136.

⁸⁷ 10.000'den fazla esnaf dağılmamış, Kara Çavuş, Bektaş Ağa, Kethüda Bey, Sarı Kâtip ve Deli Birader gibi ocak ağalarının idamını istiyorlardı. Age, C. 5, s. 2137-2138

⁸⁸ Yeni vezir ve müftü esnaf topluluğunun başlarına, ertesi gün seher vakti gelmelerini ve isteklerinin geri kalan kısmının o zaman yerine getirileceğini ve buna kefil olduklarını söyleyip topluluğu dağıtırken, ağalara haber salan Valide Sultan, ertesi gün için, tedbir almalarını tavsiye etti. Age, C. 5, s. 2140.

⁸⁹ Naima, Kâtip Çelebi, Karaçelebizade ve Şarihülmenarzade'den öğrenildiği kadarıyla Kösem Sultan, ağalar ortadan kalkarsa, devlet nizamının bozulacağına ve isyanların önünün alınamayacağına samimi olarak inanmaktaydı. Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Baha Matbaası, İstanbul 1960, C. 4, s. 2014.

⁹⁰ Bu hile halka çok güç gelip yeniden ciğer yakan bir düşmanlık ortaya çıkarken kahr altında fırsat gözlemeye başladılar. Naima, C. 5, s. 2142.

İstanbul'a doğru yola çıktıkları haberi geldi. Ağaların endişe ve şaşkınlıkları daha da arttı. Veziriazam Siyavuş Paşa'dan, yeniçeri olarak 10.000 yeni nefer alıp, muhaliflere karşı göndermek suretiyle bu gaileyi, def etmesini istediler. Veziriazam bu konuda onlara yardımcı olmayınca, ona cephe aldılar. Büyük Valide Sultan gizlice onlara haber göndererek, Sultan'ın vekâlet mührünü, aslında Yeniçeri Ağası Kara Mustafa Ağa'ya vermek istemesine rağmen, ağalardan ve saray hizmetçilerinden bazı kimselerin mani olmasıyla Siyavuş Paşa'ya vermek durumunda kaldığını bildirdi. Ayrıca iç ağalardan onlara muhalif olan şu şu ağalar öldürülmediği sürece, işlerinin düzelmeyeceğini ve maksatlarının hâsıl olmayacağını anlattı. Onlar da bunun üzerine 2 Eylül 1651 Cumartesi günü, Ağa Kapısı'nda toplandılar. Şeyhülislam ve ülemeden bazılarını toplantılarına çağırdılar. Sultan Mehmet'e bir arıza yazarak kendilerine muhalif olan ağaların teslimini istediler.⁹¹

Valide Kösem Sultan'ın Katli

Küçük Valide Turhan Sultan'ın adamlarından olan Uzun Süleyman Ağa, Büyük Valide tarafındaki ağaların, Sultan'dan kendilerine teslim edilmesini istedikleri ağalardan biriydi. O ise saray hizmetçileriyle, Büyük Valide Kösem Sultan'ı katletme konusunda anlaşmıştı. Saray hizmetçileri arasında, Büyük Valide'in tahttaki padişahı yerinden indirerek, yerine kardeşlerinden birini oturtmayı planladığı şeklinde bir söylenti çıkarmıştı.⁹² Saray hizmetçileri toplanarak onunla ittifak ettiler ve önce Büyük Valide'yi, ardından Bostancıbaşı'ı sonra da Baş Kapıoğlanı'nı öldürdüler.⁹³

Sonra Uzun Süleyman Ağa, Sultan Mehmet'ten, ulemayı ve sipahilerden mevcut olanları huzuruna davet etmesini istedi. Ulemeden, önce Numan Efendi sonra Hanefi Efendi geldi. Meşihat-ı İslamiye, Numan Efendi'ye tevcih edildi. Numan Efendi bir fetva sureti kaleme aldı. Hanefi Efendi ise Atmeydanı'nda toplanan yeniçeriler ve

⁹¹ Büyük Valide'nin tezkeresi üzerine Kara Çavuş Mustafa Ağa, Bektaş Ağa, Kethüda Bey ve Ömer Ağa ile onlara katılan Müftü, kazaskerler, Nakip Zeyrekzade ve birkaç ünlü mevali, malum hadım ağalarının adlarını bir kağıda yazıp saraydan istediler. Age, C. 5, s. 2144.

⁹² Helvacıbaşı Üveys Ağa'ya, Sultan'ı zehirlemesi için iki kavanoz zehirli şerbet verilmişti. Büyük Valide'nin cariyelerinden Meleki adlı kadın, bunu Valide Turhan Sultan'a bildirdi. Büyük Valide'nin idamı o gün kararlaştırıldı. Zülüflüler Kethüdası, Has Oda zabıtları de dahil 300 kişiyle teravihten iki saat sonra harekete geçen Uzun Süleyman Ağa ekibi, Büyük Valide'nin işini bitirdiler. Age, C. 5, s. 2146-2150.

İlk defa bir valide sultan cinayete öldürülmüş oldu. Cezar, C. 4, s. 2017.

⁹³ Bostancıbaşı Ali Ağa o sırada dışarıda olduğundan, sabahleyin çağrılıp Veziriazam'ın önünde katledildi. Naima, C. 5, s. 2156.

yanındakiler hakkında yazılan bu fetvayı imzaladı.⁹⁴ Sonra Ebu Said Efendi geldi. Fetva makamı bu sefer kendisine tevcih edildi.⁹⁵ Rumeli kazaskerliği, Hanefi Efendi'ye tevcih edilirken Anadolu kazaskerliği, Mes'ud Efendiye ve İstanbul kadılığı Beyazi Hasan Efendi'ye verildi.

Ağaların Sonu

Sancak-ı şerif, sarayın önüne dikilerek, mütegalip ağaların işini bitirmek üzere, genel seferberlik ilan edilmişti. Görevden azledildikleri ve seferberlik ilan edildiği haberi, ağalarla toplantı yapan ulemaya ulaştığında dehşet içinde şaşırıp kaldılar.⁹⁶ Hemen dağıldılar. Ağaların yanında kendi adamlarından başka kimse kalmadı. Onlar da yok edileceklerini anlamışlar, kalmak ya da kaçmak konusunda kararsız kalmışlardı. Evlerine gittiler. Askerleri ise sancağın etrafında toplananlara gidip katıldılar.⁹⁷

İkinci vakti yeniçeri ağalığı desteğini elde etmek için, ocaktan Kara Hasanoğlu'na verildi. Selefî Kara Çavuş ise Tamişvar eyaletine sürüldü. İstanbul'dan ayrılır ayrılmaz da tutuklanarak Sultan Mehmet'in huzuruna getirilip idam edildi. Malından 1000 kese hazineye alındı. Bu 1000 kese malının yüzde biri bile değildi. Bektaş Ağa'ya, Bursa sancağı verildi. Ancak o Cerrah Camii yakınında, bir Hamzavi'nin evinde saklandı.⁹⁸ Kapıcılar Kethüdası Boyacı Hasan Ağa onu orada buldu ve Sultan'ın sarayına götürdü. 27 Ağustos 1651 günü sarayın kapısında boynu vuruldu. Karun gibi servetinden ortaya bir şey çıkmadı. Sanki yer yarılmış ve onu yutmuştu.⁹⁹ Bosna eyaleti Kethüda Bey'e tevdi edildi. Silivri'ye ulaştığında aşırı vehme kapılarak kendi adamlarından ayrılıp kaçtı. Bütün malı ve eşyası yağmalandı.¹⁰⁰ Mustafa Paşa oğlu Mehmed Paşa, Mora'ya giderken onu Karasu'da yakaladı. Sultan'ın emri üzerine,

⁹⁴ Seher vakti ulema, vezirler, bölük ağaları ve diğer devlet büyükleri Padişah tarafından çağrıldılar. Hocazade ve Hanefi Efendi söz alıp, genel seferberlik ilan edilerek asi ve bağilerin ise katledilmelerini istediler. Bunun üzerine sancak-ı şerif çıkarılıp dikildi. Age, C. 5, s. 2156-2157.

⁹⁵ Şeyhülislamlık, Hanefi Efendi'ye verildiyse de daha sonra bundan vazgeçilerek, Hoca Sadettin Efendi'nin torunu Ebu Said Efendi'ye verildi. Uzunçarşılı, C. 3, s. 258.

⁹⁶ Sancağın çıkarılmasından sonra bütün halkın saraya toplandığını ve eski odalıların Padişah tarafına katıldığını duydular. Halbuki bir kaç gün önce bütün halkı sindirmişlerdi. Ebu Said Efendi'nin yazdığı ve onları ayak divanına çağırın hatt-ı hümayun gelince, ayaklarının bağı çözüldü. Age, C. 5, s. 2162-2163.

⁹⁷ Ağaların perişanlığını gören yeniçeri, odabaşı ve çorbacılar birer bahane ile onlardan ayrıtıp gittiler. Age, C. 5, s. 2163.

⁹⁸ Ölüm korkusuyla önce Silivri'de bir çiflikte, sonra kendi ocağı içinde saklanmaya çalıştı. Son olarak da Hamzavi tarikatına mensup Terlikçi Mehmet Çelebi denen birinin evine sığındı. Age, C. 5, s. 2172.

⁹⁹ Oğlunun yol göstermesi ile evindeki su havuzunun altındaki mahzende dökme riyal ve iki güğüm flori ve nice değerli eşya çıkarılıp alındı. Age, C. 5, s. 2175.

¹⁰⁰ Çadırı ve yükünü bırakıp bir heybe altın ve biraz cevahir alıp bir iki adamıyla kaçtı. Diğer adamları ise kalan mallarını yağmaladı. Age, C. 5, s. 2179.

Şevval (Eylül-Ekim) ayında, onu idam ederek başını Sultan'a gönderdi. Malından 1000 kese alarak Hazine-i Amire'ye gönderdi.¹⁰¹ Ömer Ağa ise 1652 Aralık ayına kadar yakalanmadan saklandı. Sonra yakalandı ve idam edildi.¹⁰² Bu suretle, hadlerini aşarak devlete musallat olmuş ağa mütegalibesinden, geride hiç kimse kalmadı. Ne adları ne de izleri kaldı.¹⁰³ Şeyhülislam Abdülaziz, Sakız Adası'na sürüldü.

İbşir Paşa'nın etrafında toplananlara, ağaların idam edildiği bildirilerek dağılmaları emredildi. İbşir Paşa'ya Halep eyaleti, Abaza Hasan Ağa'ya Yeniil, Hadım Kardeşi ve Kürt Mehmet'ten her birine de birer hizmet ve mansıp verildi. Onlar da dağıldılar.¹⁰⁴ Daha önce, Anadolu Beylerbeyi Derviş Mehmet Paşa özel olarak, bir miktar yeniçeriyle Bursa'yı korumak için gönderilmiş idi.¹⁰⁵

Gürcü Mehmet Paşa'nın Sadâretî

Ağaların işi bitirildikten sonra, 21 Eylül 1651 günü, Siyavuş Paşa da vezaretten alındı ve Bosna'ya sürüldü. Yerine Gürcü Mehmet Paşa getirildi.¹⁰⁶

Aynı sene Beylerbeyi Mehmed Emin Paşa'nın sefaheti yüzünden, Van askeri arasında bir fitne çıktı. Yerine görevlendirilen İbrahim Paşa, Van'a giderek, karışıklığı ve sebeplerini ortadan kaldırdı.¹⁰⁷

¹⁰¹ Kethüda Bey, Firecik Kasabası'ndan Orhan Suyu'na yöneldiği sırada etrafı sarıldı. O da tirkeşi boşalana kadar etrafındakilerle çarpıştı. aynı yer

¹⁰² Bektaş Ağa'nın kethüdası Asesbaşı Ömer Ağa saklanmıştı. Yakalanıp hapsedildi. Malları alındıktan sonra salıverildi. Malları arasında 80 samur kürk ile 40 cariye de vardı. Age, C. 5, s. 2185-2188.

¹⁰³ İstanbul'da, ağaların koyun ticareti sebebiyle, et 15 akçeye kadar çıkmıştı. Vakadan sonra 8 akçeye indi. Age, C. 5, s. 2186.

¹⁰⁴ İbşir Paşa, Abaza Hasan'ın katli için serdar tayin edilmişken, bu görevin başkasına verilmesine alınmış, gidip Abaza Hasan'a katılmıştı. İkisinin etrafında 30.000 kadar bir adam toplanmıştı. Abaza Hasan, Vezir Siyavuş Paşa'dan 8 ağanın idamını istiyordu. Ağalar idam edilince Abaza ve adamlarından dağılmaları istendi. Arabulucu olarak gönderilen Anadolu Beylerbeyi Boynueğri Mehmet Paşa, İbşir Paşa ve Abaza'ya birer mansıp, ağalarına uygun birer hizmet vererek fitneyi ortadan kaldırdı. Age, C. 5, s. 2191-2199.

¹⁰⁵ Eskişehir'de bulunan İbşir Paşa'nın, Bursa üzerine geldiği söylenince Silistre'den azil olunan Paşa'ya askerleriyle Gelibolu'dan geçip Bursa'yı koruması istendi. 2000'den fazla askeriyile gelip şehir etrafına hendekler kazmaya başladı. Age, C. 5, s. 2196-2197.

¹⁰⁶ Siyavuş Paşa'nın, Süleyman Ağa gibileri de ortadan kaldırmaya teşebbüs edeceği söylentisi çıkmıştı. Age, C. 5, s. 2201-2202.

Süleyman Ağa, Siyavuş Paşa'yı idam ettirmek istediye de Valide Sultan engel oldu. Malı mülkü müsadere edilip Malkara'ya sürüldü. Uzunçarşılı, C. 3, s. 259-260.

¹⁰⁷ Van halkı, Beylerbeyi Mehmet Emin Paşa'dan memnundular. Veziriazam ve Bektaş Ağa, bu vilayeti birçok caize karşılığında İbrahim Paşa'ya verdiler. Onun mütesellimi Van'a vardığında, Van kulları Ağası Hüseyin Ağa, Yeniçeri Ağası Sinan Ağa ve diğer çorbacılar (bölük kumandanları) mevcut valinin daha caizesini çıkarıp borçlarını ödeyemediğini ve halkın da kendisinden gayet memnun olduğunu ileri sürerek geri çevirdiler. İstanbul'a da mazhar yazdılar. Sonradan Sinan Ağa, İbrahim Paşa'nın hamisinin Bektaş Ağa olduğunu öğrenince korktu. Mevcut valinin ayrılmasını istedi. Topları şehre çevirdi. Diğerleri ise mevcut valiye destek verdiler. Aralarında çarpışma oldu. Ölenler ve yaralananlar oldu. Van kulları Ağası Hüseyin Ağa, akrabası olan Hakkâri hâkiminden yardım istedi. Pek çok Kürt getirip köy ve kasabalara doldurdu. İstanbul'dan gönderilen Cümdi Mehmet Ağa tarafları anlaştırdı. Eski Valiyi,

Saray dışındaki ağalar bertaraf edildikten sonra Darüsseade Ağası Uzun Süleyman Ağa gibi iç ağaların devlet işlerine tasallutu başladı.

Hicri 1062, Miladi 14 Aralık 1651-1 Aralık 1652 Yılı Olayları:

Muharrem (Aralık-Ocak) ayında, re'sen 2000 sipahi kaydedilerek Girit Adası'na yollandı. Yaptıkları bu iş yetki sahibi adamların, şaşkınlıklarının bir göstergesi ve aldıkları kötü tedbirlerden biriydi.¹⁰⁸

Bu sene içinde Hırvat yöneticisi Zirinoğlu, Bosna sınırındaki kalelerden biri olan Zadvarya Kalesi'ne saldırıp emanla teslim aldı. Bu haber Bosna Valisi Siyavuş Paşa'ya ulaşınca, geri kalan kaleleri korumak için kışın şiddetli zamanında yola çıktı.¹⁰⁹

Aynı yıl Rodoslu Ali Paşa, kaptan-ı deryalıktan alınarak hapse atıldı ve malı müsadere edildi. Daha sonra serbest bırakıldı. Kaptanlık, Derviş Mehmet Paşa'ya tevcih edildi.¹¹⁰

Gürcü Mehmet Paşa'nın Azli, Tarhuncu'nun Sadareti

20 Haziran 1652 günü, Gürcü Mehmet Paşa, yumuşak başlılığı sebebiyle sadrazamlıktan alınarak Yedikule'ye hapsedildi. Sonra oradan çıkarılarak bir sancağa ve oradan da Tamışvar eyaletine sürüldü.¹¹¹ Sadrazamlık Musa Paşa'nın kethüdası Tarhuncu Ahmet Paşa'ya tevcih edildi. Ahmet Paşa, Mısır valiliğinden yeni ayrılmıştı. Babiâli'ye gelerek 9 Ağustos 1652 günü, sadareti devraldı.¹¹² Şerif Paşa¹¹³, deftardarlıktan alınarak yerine Zurnazen Mustafa Paşa getirildi.

Van'dan çıkarıp Erzurum'a gönderdiler. Hüseyin Ağa ise kaçıp Hakkâri aşiretine sığındı. Naima, C. 5, s. 2111-2114.

¹⁰⁸ Daha evvel de 3000 nefer kaydetmişlerdi. Kanun çiğnendiği için düzene bozukluk geldi. Makam sahipleri ise sadece kendilerini düşünüyor, "Alemin fesadını biz mi düzelterceğiz? Günümüzü hoş geçirmeye bakalım." diyorlardı. Age, C. 5, s. 2216-2217.

¹⁰⁹ Zadra Kalesi'ndeki 300 Müslüman imdattan ümitlerini kesip kaleyi teslim ettiler. Ancak kâfirler kimini öldürüp kimini de esir etti. 3000 askerle yola çıkan Siyavuş Paşa'nın askerlerinden 300 kadarı soğuktan öldü. Age, C. 5, s. 2226-2229.

¹¹⁰ Düşmana ait 19 kalyon, Boğaz'dan girip eski İstanbul önüne gelip yatmıştı. Kaptan 8 parça gemiyle, bir gece, bu gemileri geçip Boğaz'dan dışarıya çıktı. Maksudı, Stendil adasını vurmaktı. Ancak başaramadı. Elinden iş gelmediği bahanesiyle azledildi. Age, C. 5, s. 2239-2241.

¹¹¹ Gürcü Mehmet Paşa, devlet işlerindeki aczi sebebiyle iş yapamaz hale gelmiş ve devlet nizamı yok olmaya yüz tutmuştu. Bu sebeple gözden düştü. Age, C. 5, s. 2248
Paşa, 90 yaşında aciz bir zavallıydı. Yegâne işi rakip gördüklerini ve adamlarını sürgün etmekte. Uzunçarşılı, C. 3, s. 260-261.

¹¹² Padişahın niyeti Girit Serdarı Hüseyin Paşa'yı vezir yapmaktı. Ancak devlet erkânı bunu uygun görmediler. Çünkü bu durumda Girit'e 100.000 asker ile 4000 yük akçenin gitmesi lazım geliyordu. Bu ise imkânsızdı. Sonunda donanma ve maaşlar için para bulmayı taahhüt eden Tarhuncu'ya mühür verildi. aynı yer

¹¹³ Emir Paşa. Aybacin, s. 1087

17 Ağustos 1652 günü Şeyhülislam Ebu Said Efendi, Esad Efendi ile yaptığı kavga ve bu nedenle ulemanın toplanması üzerine görevinden alındı. Behai Efendi, ikinci defa şeyhülislamlığa getirildi.¹¹⁴ Yine bu sene içinde yeniçeriler ve sipahiler arasında küçük bir kavga çıktıysa da büyümeden bitirildi.¹¹⁵ 15 Kasım 1652 günü¹¹⁶ İstanbul'un çarşılarında büyük bir yangın çıktı.¹¹⁷

Hicri 1063, Miladi 2 Aralık 1652-20 Kasım 1653 Yılı Olayları:

Rebiülevvel (Ocak-Şubat) ayı içinde, Güzelhisar¹¹⁸ civarında şiddetli bir zelzele meydana geldi. Öyleki, tek bir bina bile ayakta kalmadı. 3000 kişi hayatını kaybetti. Bundan çok fazlası ise yaralandı. Sayısız hayvan telef oldu. Artçı sarsıntılar kırk gün devam etti. Bu zaiyata çevre köy ve kasabalardaki telefât dâhil değildi. Bazı mekânlar yere batarken, yerden acı sular fıskırdı.¹¹⁹ Gazabından Allah'a sığınırız.

Devlette Mali Durum Tespiti

Aynı yıl Defterdar ve sair divan kâtiplerine, devletin gelir ve giderlerini hesaplayarak Sultan'a arz etmeleri emredildi. Onlar da Defterdar'ın evinde toplanarak, toplam gelirin 24.000 yük dirhem ve toplam giderin de 25.200 yük olduğunu tespit ettiler. Devletin gideri gelirinden 1200 yük daha fazla idi. Bu durum yılların tedahülünü (birbiri içine girmesini) gerektiriyordu. Yani, gelecek yılların geliriyle, geçmişin giderinin karşılanması gerekiyordu ki bu da devlet maliyesinde büyük bir bozulma demektir. Durum makama arzedilince, ikinci bir emir irad edildi. "Kara Mustafa Paşa'nın çabasıyla devletin gelirleri giderlerini aşmıştı. Şimdi bunun tam tersinin çıkması nedendir?" diye soruldu. Her kalemden on yıllık olaylar yazılarak tekraren arz edildi. Ancak bundan da bir netice alınmadı. Çünkü gereğinin yapılması, masrafları

¹¹⁴ İstanbul kadılığından azledilen Esad Efendi, Anadolu kazaskerliğinin başakasına verilmesi nedeniyle Müftüyle tartışınca, Müftü hizmetkârlarıyla onu dövdü. Esad Efendi, başına geleni ulemaya anlatıp, Müftüye kırıgın ulemayı başına topladı. 200'den fazla mevali ve müderris, Müftünün görevden alınması için bir mahzar hazırladılar. Ulemayı döven Müftünün azlinin vacip olduğunu söylediler. Bu ulemaya, yeniçeri, sipahi ve esnaf taifesinden de destekler geldi. Naima, C. 5, s. 2272-2281.

¹¹⁵ Kethüda vekili Kumkapı'da saman alırken bir sipahiyle çekişti. Çorbacının emriyle sipahiye vurup öldürdüler. Ölenin kardeşi cesedi götürüp, "Yeniçeriler öldürdü." diye Silahtar Ağa Kapısı'na bıraktı. Bunun üzerine sipahiler "Ulufeyi almayız." diye Üsküdar'a geçtiler ve çorbacının katlini istediler. Yeniçeriler ise diyet teklif ettiler. Çoğu bunu kabul etti. Age, C. 5, s. 2288-2289.

¹¹⁶ 9 Kasım 1653. Age, C. 5, s. 2291.

¹¹⁷ Esir Hanı'ndan başlayan yangında, Tavuk Pazarı ve Bezestan'ın etrafı, Gürcü Paşa Sarayı, Elçi Hanı, Mahmut Paşa Çarşısı ve Sadefkariler Çarşısı yandı. aynı yer

¹¹⁸ Menemen ve Foça arasında bir yer.

¹¹⁹ Güya arzun vücudunda insanoğlunun günahlarından dolayı birikmiş olan cerahatlı şiş, bir kahhar kuvvetle açılıp, fasit irin sel şeklinde def-i tabi vuku buldu. Age, C. 5, s. 2308.

fazla olan tarafların tutumuna bağlıydı. Onlar ise işi mevcut hali üzere bıraktılar.¹²⁰ Bilakis bu konunun irdelenmesi, Sultan'ın yakınındakileri kızdırdı.

Tarhuncu Ahmet Paşa'nın Azli ve İdamı

Bu çevreler Sultan Mehmet'in, Tarhuncu'ya olan itimadını sarsmışlardı. Hatta onun aleyhine Sultan'ı iyice doldurmuşlardı.¹²¹ 20 Mart 1653 günü onu huzuruna çağırdı. O gün Nevruz günüydü. Veziriazam tersanede Kaptan-ı Derya Derviş Mehmet Paşa ile donanmanın bazı işlerini görüşmekteydi. Abdestini tazeledi ve şehadetine hazırlandı. Bu günlerde şehid edileceğine delalet eden bir rüya gördüğünü söyledi. Yanında bulunan paradan Hasbahçe'ye varana kadar fakirlere tasaddukta bulundu. Onu, Hasbahçe'de, Darüsseade Ağası Süleyman Ağa karşılayarak elinden mührü aldı ve Bostancılar Odası'na yolladı. Onlar da onu boğarak öldürdüler.¹²² Sadaret mührü, Derviş Mehmet Paşa'ya verildi. Çavuşzade Mehmet Paşa ise kaptanlığa atandı. Maktülün kethüdası, Mümin Ağa'nın mallarına el kondu.

Babürlü Sultan Şah Cihan'ın Elçisinin, İstanbul'a Gelişi

Recep (Mayıs-Haziran) ayında, Hint Meliki Şah Cihan'ın elçisi, kıymetli hediyelerle İstanbul'a geldi. Bu hediyelere 300.000 kuruş kıymet takdir edildi. Daha önce padişahımız Sultan Mehmet de Seyyid Muhyiddin'i Hindistan'a elçi olarak göndermişti. Hint elçisiyle beraber o da dönmüştü. Hint elçisi, Hint ulemasından biri idi ve çok büyük ikramlara mazhar oldu. Dönüşünde, Salih Paşa'nın kardeşi Zülfikar Ağa beraber gönderildi. Yanında hediye olarak zümrüt kabzalı antika bir hançer ve 90 kese kıymet biçilen tam takımlı bir cins at vardı. Keza elçiye de 6000 dinar, bir samur kürk ve cins bir at verildi. Hicaz'a doğru yola çıkıldı. Hint Elçisi kendisi için ya da başkalarına hediye etmek üzere 20 tane güzel cariye de satın almıştı.

¹²⁰ Vezir dahi gelirdeki azalmanın sebeplerini ve mevcut durumu mufassal bir surette yazarak huzur-ı hümayuna arz etti. Fakat bir netice çıkmadı. Çünkü bozulan gelir gider dengesini düzeltmek için kuvvetli bir iradeye ve kahir bir kişiliğe ihtiyaç vardı. İşin zor olduğunu bildikleri için durumu idare etme yolunu tercih ettiler. Age, C. 5, s. 2314.

Harcamalarda ciddi kesintiye gidilmesi gerekiyordu. Bu ise tehlikeli bir işti. Darüsseade ağasıyla diğer saray ağalarının hazine aleyhine olan isteklerini reddetmesi, sadrazamın sonunu hazırladı. Uzunçarşılı, C. 3, s. 264-266.

¹²¹ Alınan mali ve idari tedbirler büyük bir muhalafete yol açtı. Kaptan-ı Derya Derviş Mehmet Paşa onu donanmayı ihmal etmekle suçladı. Düşmanları onun, Sultan Mehmet'i tahttan indirerek kardeşini tahta geçirmek istediği yalanını yaydılar. Yapılan tahkikatta bazıları bu yalanı teyit eder şeyler söylediler. Aksun, C. 2, s. 204-205.

Bunu kullanan saray mensupları onun aleyhinde, ancak Kaptan Derviş Mehmet Paşa'nın lehinde bir sürü şeyler söyleyerek küçük padişahı tahrik ettiler. Uzunçarşılı, C. 3, s. 264-266.

¹²² Tarhuncu bazı şartlarla ve müstakil olarak hareket etmek üzere görevi kabul etmişti. Miri malını kimde bulursa alacak kimse de ona karışmayacaktı. Fakat ayanın ve padişah yakınlarının hatırlarını kırarak ve ricalarını geri çevirerek kellesinden oldu. Naima, C. 5, s. 2356-2357.

Tarihçi Hacı Kalfa da denilen Kâtip Çelebi, bu cariyeleri Sultan Mehmet'in, Hint Meliki'ne hediye ettiğini zannederek kitabında da yazmıştır. Hâlbuki bu zan, böyle bir tarihçiye yakışmayacak kadar fahiş bir hatadır. Belki de bu hata gelenek ve görenekleri hesaba katmadan her duyduğuna inanmasından kaynaklanmıştır. Çünkü Osmanlı devlet geleneğinde, cariye hediye etme diye bir gelenek yoktur. Sultanların ve özellikle de Sultan'ımız, IV. Mehmet gibi birinin, cariye hediye etme gibi bir âdeti olmamıştır. Zira o zamanın en büyük sultanı ve en kudretli hakanıdır. Küçük bir melikin, kendinden daha büyük bir padişaha sunabileceği böyle bir hediye, onun hakkında nasıl tasavvur olunabilir.¹²³

Bu senenin baharında, Kaptan-ı Derya Çavuşzade Mehmet Paşa, donanmasıyla denize açılarak Girit'e vardı ve denizden Silne Kalesi'ni kuşattı. Kaleyi fethederek 1500 esir aldı ve daha fazlasını da öldürdü. Ne var ki kale halkının zimmî olduklarını ve cizye verdiklerini söyleyen Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa, Kaptan Çavuşzade'ye izin vermeyip karşı çıkmıştı. İstanbul'a döndükten sonra, bu olay, Kaptan-ı Derya Çavuşzade'nin azline sebep oldu.

Bu senede Eflak ve Boğdan yöneticileri arasında bir niza ve anlaşmazlık meydana geldi.¹²⁴

Kazakların, Osmanlı Sultanına Müracaatı

Keza bu yıl içinde, Kazaklar Sultan Mehmet'e müracaat ederek, kendilerine de Eflak ve Boğdan hâkimleri gibi bir yöneticinin gönderilmesini istediler. Tatar Hanı'nın saraydaki adamları, Kazakların bu güne kadar Tatar Hanı'na tabi olduğunu ileri sürerek, bu teklife razı olmadılar. Bu konu, Silistre Beylerbeyi Siyavuş Paşa'nın görüşüne havale edildi.¹²⁵

¹²³ Elçi mükemmel bir şekilde ağırlandıktan sonra Hint Padişahı'na mektup yazılıp yukarıda sayılanlara ilaveten hediye olarak 20 güzel cariye verildi. Age, C. 5, s. 2371.

Hint Pâdişâhı'na, bir zümrüt kabzalı hançer, 20 cârîye, bir mükemmel eğerli at, elçiye 6000 altun, bir kürk ve bir at verilip Hicaz yolundan gönderildi: Aybicin, s. 1092.

Katip Çelebi'nin yazdığının aslı yoktur. Mezburun sırf duyduğu şeyleri nakletmesinden ötürü bu çeşit galâtı çoktur. Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi*, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1993 (Doktora Tezi), s. 54.

¹²⁴ Boğdan Beyi'nin yazıcısı kaçıp, Eflak Beyi Ağatay hizmetine girdi. Ağatay asker çekip Boğdan üzerine yürüyüp yazıcıyı, Boğdan tahtına oturtarak Osmanlıdan berat, üsküf ve sancak rica etti. Boğdan Beyi ise, maiyetiyle gidip damadı olan Kazak Hâtmanı'na sığındı. Sonra 40.000 askeriyile Boğdan'a dönerek makamına yeniden oturdu. Ağatay ile Kazak Hatmanı arasında meydana gelen savaşta, Ağatay galip gelerek Boğdan'ı tamamen zaptetti. 8000 Kazağı esir aldı. Naima, C. 5, s. 2384-2386.

¹²⁵ Han'ın kapu kethüdası makul görmeyince, def için konu Silistre Valisi'ne havale edildi. Derin, s. 54.

Kazak Hatmanı'nın Yardım Çağrısı ve Tatar Hanı'nın Seferi

Aynı tarihlerde, Kazak Kardaşı Hatman,¹²⁶ Tatar Hanı'ndan yardım istedi.

Hatman'ın, "Leh Kralı, bütün kâfir ülkesinden süvari ve piyade yaklaşık 150.000 asker toplamış, ülkemize doğru yola çıkmıştır. Şu anda Kart Kostantin Kalesi'ne ulaşmış bulunmaktadır. Eğer Han bize yardıma gelmezse ülkemiz baştanbaşa harab olacak ve zararı Osmanlı ülkesine de sirayet edecektir." mealindeki acil yardım çağrısı, Tatar Hanı İslam Giray'a ulaştı. İslam Giray Han, on gün içerisinde sefer hazırlıklarının tamamlanmasını ve ordunun toplanmasını emretti. Öncelikle bir miktar Tatar askerini, Orak Mirza neslinden Osman Mirza ile önden gönderdi. Kendisi de 31 Ağustos 1653 günü, Bahçesaray'dan yola çıktı. Kazak sınırına yaklaştığında, ülkenin reislerinden bir Hatman tarafından izzet ve ikramla istikbal edildi. Sonra Han, onlara birer hilat giydirdi. Sonra da süratle, Kamanıçe ve Bar üzerinden Leh karargâhına yaklaştı.¹²⁷ Tatar Hanı orada, kendisinin yaklaştığını haber alan Lehlilerin firar ettiklerini öğrendi. Düşmanın bir adamı yakalanıp sorgulandı. Bu sayede İslam Giray Han, düşmanın İzvance Kalesi'ne sığındığını öğrendi.¹²⁸ Çünkü bu kale ulaşılması zor, girişi ve çıkışı engellerle dolu bir mevkiydi. Ancak kaledekiler yiyecek ve mühimmat açısından büyük bir sıkıntı içindeydiler. Han, ordusuyla yürüyerek melunları uzaktan kuşatma altına aldı.¹²⁹ Kaleye yiyecek ulaştıran yolları kesti. Kaledekilerin sıkıntısı arttı. Öyleki zihnen kendilerini ölüme hazırladılar. Pek çoğu açlıktan ölümler fırsat bulanlar da kaçıma başladılar. Kaçanları da Tatar Hanı esir etti. Bunlar arasında 20.000 Avusturyalı da bulunuyordu. Kimse kurtulamadı. Lanetli Kral ve onun devlet erkânı, eman ve af dileyerek, cizyeyi kabul etmeye mecbur kaldılar. Tatar Hanı'nın veziri Sefer Gazi Ağa'yı aracı yapıp, her sene yüklü miktarda vergi ödemeyi teklif ettiler. Ayrıca Han'ın belirleyeceği miktarda bir sulh vergisi vermeyi taahhüt ettiler. Uzun bir tereddütten sonra istekleri kabul edildi.¹³⁰ Çünkü Han, eğer onların kökünü kazımak isteseydi bu gayet kolay olacaktı. Ancak o, aman dileyen düşmanın isteğini, geri çevirmeyi uygun görmedi. Onlara eman verip kendi istediği şartlarla ateşkes yaptı. Sonra da müfrezelerini etrafa yolladı. Onlar da mallardan ve hayvanlardan ele geçirdikleri had ve

¹²⁶ Özi Kazakları Hatmanı. Naima, C. 5, s. 2393.

¹²⁷ "Kadîmden hatmânlar karâr-gâhı olan Bar kal'asına ve Kamenıçe'ye varınca," Aybicin, s.1095.

Leh Kralı, Danko denilen kale yakınına kadar gelmişti. Age. C. 5, s. 2394

¹²⁸ Dönüp, Turla Nehri kıyısında, Hotin kalesi kurbunda, Uzunca nâm palankaya varıp sığındılar. aynı yer

¹²⁹ Leh taburlarına yakın olan, Vislaten Kalesi'ni kuşattılar. Naima, C. 5, s. 2395.

¹³⁰ Müşaverede bazı beyler ve ileri gelenler, "Fırsatı ganimet bilmek gerekir, düşman tam yetmiş gündür aç ve perişan olmuştur. Birkaç gün daha kuşatma sürdürülürse tam bir zafer kazanma ihtimali vardır." diye sulhü uygun bulmadılar. Ancak Tatar Hanı, "Bu bir öcaktır. Aman diledikten sonra kafir de olsa söndürmek layık değildir." diyerek barışı tercih etti. Age. C. 5, s. 2395-2396.

hesaba gelmez ganimetlerle döndüler. Zaten etrafın yağmalanması, barış şartlarından biri olarak anlaşmaya dâhil edilmişti.¹³¹

Hicri 1064, Miladi 21 Kasım 1653- 10 Kasım 1654 Yılı Olayları:

Kırım Hanı, Safer (Aralık-Ocak) ayında, düşmanını yenmiş ve zafer kazanmış bir komutan olarak, Bahçesaray'a döndü.

Bu yıl içinde kadıların üst üste atanmaları usulü kaldırıldı. 16 aylık hizmet süresini doldurmadan, kadıların görevlerinden alınmaması ve o görevin bir başkasına verilmemesi emredildi.¹³²

Murat Paşa'nın Kaptanlığı ve Boğaz'da Çarpışma

Aynı yıl Muharrem (Kasım-Aralık) ayı içinde kaptanlık, Budin valiliğinden ayrılmış olan Murat Paşa'ya verildi. Kaptan Murat Paşa, aynı yıl Çanakkale Boğazı'nda kâfir donanmasıyla çarpışarak Allah'ın izniyle üstün geldi. Onların 8 gemisi battı geri kalanlar ise kaçmak zorunda kaldılar. Her iki taraftan da epeyce ölenler oldu.¹³³ Kaptan oradan İstendil Adası'na giderek üç gün boyunca yağmaladı ve tahrip etti.¹³⁴ Oradan Değirmenlik'e gitti. 12 Haziran 1654 günü, ikinci kez kâfir gemileriyle savaşa tutuştu. Kazanan taraf belli olmadan karanlık bastırdı ve taraflar birbirinden ayrıldılar. Yılın sonuna kadar Kaptan Murat Paşa, Akdeniz adaları¹³⁵ arasında dolaşarak birkaç kâfir gemisini zaptetti. 1 Kasım 1654 günü, mansur ve muzaffer olarak İstanbul'a döndü. Elde ettiği 800 civarındaki esiri Sultan'a takdim etti.¹³⁶ Parlak bir hilatle ödüllendirildi. Bu seferinde, Seydi Ahmet Paşa da onunla beraberdi. Kaptan-ı deryalık. ömür boyu olmak üzere Murat Paşa'ya verildi.¹³⁷

Sadrızam Derviş Mehmet Paşa'nın Azli

Veziriazam Derviş Mehmet Paşa, hafif bir felç geçirmişti.¹³⁸ Sadarete getirildiğinde hastalığı gün be gün ağırlaştı ve nihayet yatağa düştü. Devlet işleri zaten,

¹³¹ Bu olay hemen hemen aynı ifadelerle anlatılmaktadır. Derin, s. 56.

¹³² Recep ayında, Müftü Behai Efendi'ye gelen fermanında şöyle yazmaktaydı. "Kâdıların mansıbının beşer altışar kat olduğunu duydum. Bir kâdının görev süresinin bitimine 4 ay kala bir başkasına verile." Naima, C. 5, s. 2399- 2400; Aybicin, s. 1097.

¹³³ Küffar donanması. 26 parça kalyon idi. 100 kadar esir alındı. General öldü, oğlu ve katipleri esir alındı. 5 tane büyük top da ele geçti. Gazilerden 400-500 nefer yiğit şehit oldu. Naima, C. 5, s. 2427.

¹³⁴ Donanma gemilerinden biraz asker çıkararak, Seydi Ahmet Paşa komutasında, kalcyi geceleyin kuşattı. Asker ise etrafa dağılarak köyleri yağmaladı. Age, C. 5, s. 2428

¹³⁵ İstendil, Sakız, Midilli, İmroz, Girit, Nakşepare, Santoron ve Rodos adaları. Age, C. 5, s. 2429-2430.

¹³⁶ Aldığı esirlerin beşte biri olan 800 esiri. Sultana arz edip etek öptü. Onun tam iltifatına mazhar oldu. Üç samur kürk birbiri üstüne giydirildi. Age, C. 5, s. 2430-2431

¹³⁷ 1 Kasım 1654 Salı günü. Aybicin, s. 1102.

¹³⁸ Hafif bir kulunça mübtelâ olmuştu. Çok balık yeyince eli ve ayağı tutmaz olup yatağa düştü. aynı yer.

Defterdar Moralı Mustafa Paşa'ya tevdi edilmişti. Yusuf Paşa,¹³⁹ Veziriazam'ın hastalığı arttığında ona kaymakam olarak tayin olundu. Hastalığı uzayıp da devlet adamları, iyileşmesinden ümitlerini kestiklerinde 28 Ekim 1654 günü, Sultan'ın huzuruna çıktılar. Onunla vezaret konusunu görüştüler. Derviş Mehmet Paşa'nın azli konusunda görüş birliğine varıldı. Mühür kendisinden alındı. En kuvvetli ihtimal, vezaretin ikinci defa Murad Paşa'ya tevcih edilmesiydi.¹⁴⁰ Ancak Defterdar Moralı'nın girişimiyle, bu tevcihin yönü değiştirilerek teklif, Melek Ahmet Paşa'ya götürüldü. Fakat Melek Ahmet Paşa, bunu kabul etmedi. Mühür, Şeyhülislam Ebu Said Efendi'nin tavsiye ve teklifiyle ve Büyük Mirahor'un maiyetinde, Halep Beylerbeyi İbşir Paşa'ya gönderildi.¹⁴¹ Defterdar Moralı, buna büyük bir tepki gösterdi. Görevin kendisine verilmesine çalıştıysa da bir faydası olmadı. Melek Ahmet Paşa, İbşir Paşa makamına oturana kadar yerine kaymakamlık yaptı.

İdamlar ve Vefatlar

Bu yıl içinde, kapıcıbaşılardan Tokmak Ömer Ağa ve Boyacı Hasan Ağa, zulümlerinin çokluğu nedeniyle idam edildiler. Yine bu yıl, Mısır emirlerinden Circeli Ali Bey, hayatını kaybetti. Arkasında bir mirasçı bırakmamıştı. Karun kadar çok olan serveti, devlet hazinesine alındı.¹⁴² Keza ölen Eflak Yöneticisi Mati'nin, arkasında bıraktığı 1000 yük değerindeki mala el konuldu.¹⁴³

¹³⁹ Kubbe vezirlerinden. Uzunçarşılı, C. 3, s. 272.

¹⁴⁰ Derviş Mehmet Paşa mührün kendisinden alınacağını anlayınca Şeyhülislam'ı çağırıp mührün Murat Paşa'ya verilmemesi için çalışmasını rica etti. aynı yer.

¹⁴¹ Sarayda işleri çevirenler vezirin, Harem-i Has'tan çıkma olmasını istiyorlardı. Aişe Sultan'ın başağası Mercan Ağa'nın da gayretleriyle, Aişe Sultan'a namzet Halep Valisi İbşir Paşa'nın vezareti konusunda hepsi birleştiler. İbşir Paşa, Abaza Mehmet Paşa'nın yeğeni idi. Açığa vurmasa da İstanbul hükümetine itaatsizdi. İstanbul'dakiler onu sadrazam yaparak gözaltında bulundurmaya düşünmüşlerdi. Bu nedenle o da dört ay kadar, çeşitli bahanelerle Anadolu'da ayak sürüdü. Naima, C. 5, s. 2467-2469
Sultan İbrahim zamanından beri Anadolu'dan gelen feryat ve kıyam teşebbüslerinin hepsinde İbşir Paşa vardı. Devlet idaresinde ıslahat, adaletin iadesi ve zulmün kaldırılması konusunda daıma sesini yükseltmişti. Ocak ağalarının tegallübüne ve Sultanahmet'teki sipahilerin ezilişine karşı ilk galeyan ondan gelmişti. Yeniçeri-sipahi husumetine mani olmaya çalışan oydu. Hükümet temsilcileri ile Anadolu'daki 200 nüfuzlu sipahi arasında anlaşma sağlayarak maaşların zamanında ödeneceği, iki askerin artık barıştığı, sipahilerin mukataa ve hizmetlerine yeniçerilerin müdahale etmeyeceği hususlarını bir senetle tespit ettirmişti. Aksun, C. 2, s. 207. -

¹⁴² Maanzade merhum naklede ki bu adam emlak ve akarından başka 50 kadar verimli köye malik imiş. Faizlerinden senede 500 kese geliri vardı. Taşımacılıkta kullanılmak üzere mekkari 4000 kadar eşeği vardı. Said Dağları'ndaki zümrüt madenini o işletiyordu. İstanbul'dan ve Frengistan'dan mücevher işleyiciler getirip zümrütleri mücevher halinde işletirdi. Saraya ve Mısır valilerine zümrüt hediye eder ve tüccarlara da senede 1000 kese değerinde mal satardı. Naima, C. 5, s. 2471-2472.

¹⁴³ "Koca Mati dahi mürd olup kendi etbâ'ından bir yezidi yerine tayin etmiş idi. Der-i devlet'e 1000 kîse hazîne gönderüp mezbûr yerine geçdi." Ayyibcin, s. 1103.

Hicri 1065, Miladi 11 Kasım 1654-30 Ekim 1655 Yılı Olayları: Mısır ve Habeşistan'da Olaylar

Bu sene içerisinde Mısır'daki beyler ayaklandı. Emekli ağaların yüksek meblağ tutan maaşlarının hazinenin dengesini bozduğunu ileri sürerek, onları Mısır'dan Ebrim'e¹⁴⁴ kovdular. Taşyatır Ali Ağa, kaçarak İstanbul'a geldi. Mısır emirlerinin kendilerini sürüp ve maaşlarını kestiklerini, Harem ağalarına anlattı. Fakat Harem ağaları, vaktin müsaadesizliği yüzünden emekli ağaların intikamını alamadılar.¹⁴⁵

Yine bu yıl içinde Bedeviler, artan zulmü sebebiyle Habeş Beylerbeyi'ne karşı ayaklanarak onu eyaletten kovdular. O da Şerif'ten yardım istedi. Şerif'ten aldığı destekle Bedevilerle savaştı. Ancak yenilgiye uğradı. Bedeviler, Sekvan Kalesi'ni zaptettiler. Daha sonra Şerif, Bedevilerle onun arasını bularak tekrar Habeşistan'a dönmesine yardımcı oldu.¹⁴⁶

İbşir Paşa'nın İcraatı

Sadaret mührü, İbşir Paşa'ya gönderildiğinde insanlar arasında dedikodu çoğalmıştı. Vezaretin kendisi için bir tuzak olduğunu bildiğinden, Paşa'nın gelip bu göreve başlamayacağını, zira geldiği takdirde, uzun zamandan beri Anadolu'da yaptığı zulümlerin hesabının kendisinden sorulacağını söylüyorlardı.¹⁴⁷

Vakit kış olduğundan, Paşa yürüyüşünü yavaşlattı.¹⁴⁸ Abaza Hasan Ağa ve diğer sipahi ayanları da ona katıldı. Onlara çeşitli ihsanlarda bulundu. Bir müddetten beri defterden silinmiş sipahi çocuklarını yeniden defterlere kaydettireceğine dair söz verdi. Şam eyaletini Şehsuvaroğlu Gazi Paşa'ya, Halep'i Tayyartzade Mustafa Paşa'ya,

¹⁴⁴ Kahire'nin güncyinde Nil üzerinde eski bir yerleşim yeri.

¹⁴⁵ Habeşliler, yaptığı zulüm nedeniyle, valileri Boşnak Mustafa ve onun mütesellimini Sevakin'den kovmuşlardı. Mısır Valisi, Mısır beylerini ve ayanını toplayıp Habeş Valisi'ne yardım konusunu, istişare etti. Mısır askeri, bu işi Mısır'da yaşayan emekli hadım ağalarına askerlerinin yapması gerektiğini söyleyerek yüz çevirince, asker ve ayan arasında kavga çıktı. Mısır Valisi, fesadı ortadan kaldırmak için bazı ağaları ve adamlarını taşraya gönderdi. Bu olay İstanbul'a iletilince Padişah yakınları, saray ağaları ve müsahtipler öfkeleniler. Ancak, "Zaman idare zamanıdır, geçen geçmiştir." diyerek mecburen sustular. Mısır Valisi'ni daha sonra cezalandırdılar. Naima, C. 6, s. 2501-2502. "Mısır'da ağır vazife sâhibi Arablar ve iç ağaları çoğalıp hazine umûruna muzâyaka görünmekle, Mısır kulu ittîfâkla bunları Ebrim'e sürüp Taşyatır Ali Ağa, Âsitâne tarafına firâr ve şekvâ itdikde iç ağaları elem-zede oldılar." Aybicin, s. 1103.

¹⁴⁶ Habeşistan Beylerbeyi Mustafa Paşa, Cidde'ye dönerek Mısır Valisi Haseki Mehmet Paşa'dan yardım istedi. 1000 Mısır askeri, mükemmel cephane ve toplarla Mısır beylerinden Boşnak Ahmet Bey'in serdarlığında Süveyş Kaptanı ile Sevakin Kalesi'ni alıp şakileri temizlediler. Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Silahtar Tarihi*, Türk Tarihi Encümeni Külliyyatı, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, C. 1, s. 2-3.

¹⁴⁷ İbşir Paşa saraya bir mektup yazarak, işleri iyice düzelterek yoluna koyduktan sonra İstanbul'a geleceğini bildirdi. Bu haber devlet adamlarına korku ve dehşet verdi. Mührü ona gönderdiklerine pişman oldular. Müftü ve İbşir taraftarları ona mektup yazarak acele gelmesini istediler. Naima, C. 6, s. 2506.

¹⁴⁸ Mührü aldığı anda yakın dostları, devlet tarafından gelebilecek şer. hile ve zararlı hususları güzel bir tedbir ile defetmedikçe, İstanbul'a girmemesini tavsiye etmişlerdi. Age, C. 6, s. 2507.

Anadolu'yu Seydi Ahmet Paşa'ya ve Trablusşam'ı da Köprülü Mehmet Paşa'ya teklif etti. Velhasıl, kendisinden ne istendi ise verdi. Özellikle çevresindekileri ürkütüp kaçırmamak her istediklerini kabul etti.

Katircioğlu Ali ile arasında daha önce bir olay geçmişti. Bu nedenle İbşir Paşa'dan çekiniyordu. Çay Kasabası'na vardığında Katircioğlu, onu izzet ve ikramla karşıladı. O da geçmişte olanlardan ötürü onu affetti.¹⁴⁹ Konya'ya vardığında, Karaman Defterdarı Helvacı Mehmet Ağa'yı tutuklattı. Çünkü bu defterdar, Hadım Ali Ağa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın evinin yağmalanmasına sebep olmuştu. O da onun intikamını almak için Defterdar'ı idam etti. Karaman defterdarlığı ise selefi Niğdeli Murat Efendi'ye tevcih edildi.¹⁵⁰ Hazine-i Hassa Ali Ağa, bir hatt-ı şerifle acele gelmesi için yeni veziriazama yollandı. Selefî Derviş Mehmet Paşa, Safer (Aralık-Ocak) ayında ölmüş ve Atik Ali Paşa Camii haziresine defnedilmişti. Peşinden acele etmesi için Hoca Reyhan Ağa da gönderildi.¹⁵¹ Nihayet 25 Şubat 1655 günü, İstanbul'a geldi. Deniz sahilindeki Sinan Paşa Kasrı'nda, Sultan'la mülaki oldu. Kendisine sadrazamlık kaftanı giydirildi. İki gün sonra da büyük bir törenle şehre giriş yaptı.

Aziller, Atamalar ve İdamlar

Defterdar Yedikule'ye hapsedildi.¹⁵² Sabık vezir Sadrazam Derviş Paşa'nın kethüdası Ali Kethüda, onun yerine defterdar yapıldı. Melek Ahmet Paşa'ya Van eyaleti tevcih edilerek, Üsküdar'a geçmesi emredildi.¹⁵³ Sıtkı Efendi ise reisülküttaplığa iade edildi. Selefî, Şamizade Mehmet Efendi hapsedildi.¹⁵⁴ Mahpus Defterdar, Mevkufatçı

¹⁴⁹ Katircioğlu, Hamit sancağını elinde tutmıyordu. Hamisi Kaptan Murat Paşa ona mektup yazarak halktan aldığı paraları geri vermesini ve İbşir Paşa'yı hediyelerle karşılayarak af dilemesini istedi. O da denileni yaparak Vezir'in affına ve kulluğuna mazhar oldu. Age, C. 6, s. 2528-2529.

¹⁵⁰ Helvacı Mehmet Ağa, İstanbul'da ihtisap ağası iken, Hadım Kardeşi Hasan Ağa'yı hizmetten almış ve sonra da onu Konya'dan çıkarmıştı. Ilgın'da, Vezir'in huzurunda boynu vuruldu. Age, C. 6, s. 2518.

¹⁵¹ İbşir Paşa İzmit'e gelmişti. Ancak endişeliydi. İbşir Paşa'nın güveneceği Padişah hocası, Hoca Reyhan, samur bir kürk ve murassa bir hançer ve gönül alan bir hatt-ı hümayunla Paşa'ya gönderildi. Reyhan Hoca, Vezir'in korku ve vesvesesini gidermek için Kuran'a yemin edip, Padişah ve Valide'nin kendisine fenalık yapmayacaklarına inandırdı. Age, c. 6, s. 2532-2533; Uzunçarşılı, C. 3, s. 274.

¹⁵² Morah Defterdar, veziriazamlık için uğraşmış, "İbşir gelmez. Maksadı Anadolu'yu istiladır. Mühür bana verilsin. Katircioğlu'nu serdar yapıp hakkından gelirim." demiş ve Padişaha da kabul ettirmişti. Ancak Kaptan Murat Paşa saraya giderek buna engel olmuştu. İbşir Paşa'nın ilk icraatı, Defterdar'ı çağırıp maaşlar için para istemek oldu. Yok diye diretince hapsedilip malları müsadere edildi. Epeyce parasından başka iki sandık içinde 50.000 altını çıktı. Uzunçarşılı, C. 3, s. 274-277.

Bütün varına el konulduktan sonra, Mora'daki varlığını tesbit ve müsadere etmek üzere Kürt Ahmet Paşa görevlendirildi. Söylentiye göre Defterdar geceleyin altın ve gümüşle dolu, dörder atlı, 26 arabayı Mora'ya doğru yola çıkarmıştı. Naima, C. 6, s. 2545.

¹⁵³ İbşir Paşa, kendine rakip gördüğü Melek Ahmet Paşa'ya, Van valiliğini vererek acele yola çıkardı. Öyleki konağına bile uğramasına izin vermedi. Uzunçarşılı, C. 3, s. 278.

¹⁵⁴ 180 kesesi alındı. Varını yoğunu sattıktan başka dostlarına da 30.000 kuruş borçlandı. Şehaatçilerin sayesinde, Morah Defterdar'ın sadrazamlığı için çalıştığı suçlaması affedildi. Naima, C. 6, s. 2560.

Mehmet Efendi ve Melek Ahmet Paşa'nın kethüdası Kıbrıs'a sürgüne yollandılar. Sonra da yolda idam edildiler.¹⁵⁵

İstanbul kadılığı, medreseden, Şeyhülislam oğlu Feyzullah Efendi'ye ve Şam kadılığı, Kürdi Molla Çelebi'ye verildi.

Ayaklanma ve İbşir Paşa'nın İdamı

Veziriazam İbşir Paşa, daha önce yeniçerilerle arasında geçen bir olay nedeniyle onlardan korktuğundan İstanbul'a sipahilerden kalabalık bir asker topluluğuyla girmişti. Bu nedenle de sipahilere bazı cazip vaatlerde bulunmuştu. İki ay geçtiği halde vaatlerini yerine getirmeyince sipahiler onun aleyhine dönerek yeniçerilerle bir oldular.¹⁵⁶ Bunun üzerine Murat Paşa'nın yaranları, İbşir Paşa'nın, sekban ve saricalardan teşkil ettiği bir orduyu, yeniçeriler ve sipahilerle savaşmak üzere Üsküdar'dan sarayına geçirdiği, şeklinde bir dedikodu çıkardılar. Bu haber ayak takımı ve serseriler arasında yayılınca toplanıp Sadrazam İbşir Paşa'nın sarayına saldırdılar ve yağmaladılar.¹⁵⁷ Sadrazam'ın adamları ve arkadaşları kaçıp kayboldular.¹⁵⁸ O sırada Sadrazam, ulema ile birlikte Sultan'ın sarayında bulunuyordu. Serseriler dağılmadıkları gibi sayıları da gittikçe arttı.¹⁵⁹ Orta Cami ve çevresinde gecelediler. Sultan'dan, Sadrazam ile Şeyhülislam'ın katlini istiyorlardı. İsteklerini Sultan'a arz ettiler. Sabah olduğunda ise Şeyhülislam'ın evini bastılar. Hasan Can¹⁶⁰ zamanından itibaren 150

¹⁵⁵ "Defterdar Moralının sadrazamlık istemesi, Mevkufatçının öğretmesiyledir." diye suçlamışlardı. Bu üçü, Kıbrıs'a sürgün bahanesiyle yolda, Padişah'ın izni olmadan idam edildiler. Age, C. 6, s. 2555-2556.

¹⁵⁶ Hayal kırıklığı içindeki sipahilerin sıkıntısı büyüktü. Sayelerinde vezir olan adam artık yüzlerine bakmaz olmuştu. Oysa Abaza ve Kürt Mehmet çok paralar kazanmışlardı. Seydi Ahmet Paşa'nın adamlarının zulmü, ailelerinin ırzına kadar uzanmıştı. Ancak bunu anlattıkları Vezir, habire onlara sabır tavsiye ediyordu. Nihayet sipahiler, dertlerini bir Cuma günü, Orta Cami'de yeniçerilere anlatmaya karar verdiler. Bu suretle İbşir Paşa yeniçerilerin de diline düştü. Naima, C. 6, s. 2569-2576.

¹⁵⁷ Kaptan Murat Paşa, İbşir Paşa'nın kendisini tamamen gözden çıkardığını anlayınca, Üsküdar'daki Kürt Mehmet'le irtibata geçti. Donanma İstanbul'dan ayrılıp ayrılmaz, İbşir Paşa'nın sipahilerin hakkından geleceğini söyledi. 8 Mayıs 1655 günü, Kürt Mehmet 500 kişi ile Üsküdar'dan Atmeydanı'na gelince, yeniçeriler de ona katıldı. Uzunçarşılı, C. 3, s. 281-284.

¹⁵⁸ Ayaklananlar saldırdığında İbşir'in adamları ok ve tüfekle karşı koydular. Kalabalık ise silahlanmak üzere oradan ayrılınca Müftü ile Paşa kaçma imkanı kalmadığı için Sultan'ın sarayına sığındılar. Adamları da korkup kaçtılar. Naima, C. 6, s. 2583-2585

Asiler Padişah'ın hukukunu çiğneyip has haremine kadar girdiler. Değerli altın gümüş ve ipekten ne varsa yağmalayıp çıktılar. Solakzade, C. 2, s. 614.

¹⁵⁹ Üçüncü günü bütün asker dalgahı deniz gibi meydana döküldü. Gök kubbeyi gürültüleriyle doldurdular. Naima, C. 6, s. 2581-2583.

¹⁶⁰ Hoca Sadettin Efendi'nin babasıdır. Yavuz Selim onu babası Hafız Mehmet İsfahani ile beraber 1514 yılında Tebriz'den İstanbul'a getirdi. Yavuz'un ölümüne kadar, 6 yıl özel hizmetinde bulundu. (ö. 1567) Nuri Özcan, "Hasan Can Çelebi", DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C. 16, s. 312

senede toplanmış bütün nefis kitapları, değerli eşya ve kıymetli malları yağmaladılar.¹⁶¹ Sadrazam İbşir Paşa, mührü Sultan'a iade edip, fitnenin yatışması için Murat Paşa'ya verilmesini istedi. Murat Paşa ise görünürde fitneyi yatıştırmaya çalışıyor fakat, aslında onu körüklüyordu. Serseriler isteklerinde ısrar edince, Sadrazam 8 Temmuz 1655 günü idam edildi. Baş kesilerek Atmeydanı'na götürüldü. Csesdi üç gün Cephane Kapısı'nda kaldıktan sonra Mustafa Paşa Türbesi'nin dışına defnedildi. Şeyhülislam Ebu Said Efendi ise çocuklarıyla beraber sürgüne gönderildi.¹⁶² Bir hatt-ı hümayun çıkarılarak sipahilerin çocukları defterlere kaydedildi ve defterden silinenler tekrar sipahiliğe alındılar. Bunun üzerine serseriler dağıldılar.¹⁶³

Murat Paşa'nın İkinci Sadareti

Murad Paşa ikinci kez veziriazam olmuştu. Kaptanlık, Dellak Mustafa Paşa'ya verildi. Sonradan Zurnazen Mustafa Paşa'ya tahvil edildi. Kaptan Mustafa Paşa donanmayla denize açıldığında kâfir gemileriyle karşılaşarak onlarla savaştı. Donanmadan 9, düşman gemilerinden ise 2 tanesi battı. Ardından Kaptan Paşa, kalan gemileriyle Girit Adası'na gitti.

Defterdarlık Sofu Mehmet Paşa'ya, yeniçeri ağalığı. Büyük Mirahor, Mehmet Ağa'ya verildi.

Abaza Hasan'ın Harekete Geçmesi ve Murat Paşa'nın Azli

İbşir Paşa, sipahilerin zulmüyle idam edildiği zaman, Abaza Hasan Ağa, onun idamına sebep olanlardan, Paşa'nın intikamını almak üzere harekete geçti. İbşir Paşa'nın bağlılarından, sair levendlerden ve başıbozuklardan pek çok kimse onun etrafında toplanınca büyük bir ordusu oldu. İstanbul'daki karışıklıklar yatışmadan, Anadolu'da da büyük bir fitne çıkmış oldu. Bazı dürüst ve güvenilir insanlar Sultan'a bütün fitnenin başı ve tahrikçisinin Veziriazam Murat Paşa olduğunu bildirdiler. Bunun üzerine Sultan da 19 Ağustos 1655 günü, onu görevinden azlederek Şam eyaletine

¹⁶¹ Bir önceki gün İbşir Paşa sarayından yağmaladıklarını saklayacak yer aradıklarından Müftü'nün evini yağmalayamamışlardı. Dolap kapaklarına ve kap kacağa kadar her şeyi yağmaladılar. Naima, C. 6, s. 2585-2586.

¹⁶² Ayaklananlar Şeyhülislam'ın idam edilmesi konusunda ısrar edince. Nakibüleşraf Zeyrekzade itiraz edip, "Bu imkânsızdır. Büyük bir fesattır. Önce biz hepimiz öldürülmedikçe müftü katlolunamaz." diyerek cesurca karşı çıktı ve Müftü'yü idamdan kurtardı. Age, C. 6, s. 2590-2591.

¹⁶³ Sipahilerin çocukları yeniden sipahi defterlerine kaydolundu. Revan ve Bağdat seferleri esnasında defterden silinenlerin, yeniden defterlere kaydedilmesi için de hatt-ı hümayun çıkarıldı. Solakzade, C. 2, s. 615.

sürdü. Vezaret ise Süleyman Paşa'ya verildi. Mazul Murat Paşa, Hama'ya vardktan sonra, Zilhicce (Ekim) ayında eceliyle öldü.¹⁶⁴

Seydi Ahmet Paşa, Abaza Hasan ve Kürt Mehmet Ağa

Seydi Ahmet Paşa,¹⁶⁵ Karaman valisi olarak atanmış ve oraya doğru yola çıkmıştı. Konya'ya vardığında Kürt Mehmet Ağa¹⁶⁶ onu şehre sokmadı. Çünkü Kürt Mehmet, İbşir Paşa'nın katledilmesine sebep olanlardan biriydi. Onun katlinden sonra Türkmen ağalığını elde etmiş ve onu zaptetmek için yola çıkmıştı. Ne var ki Abaza Hasan Ağa korkusundan dolayı, meskeni olan Konya'dan ileriye geçmeye cesaret edememişti.¹⁶⁷

Kürt Mehmet, Konya'da kalarak serserilerden yaklaşık 3000 kadar savaşacak adam toplamış ve Konya Kalesi'ni ele geçirmişti. Abaza Hasan Ağa'nın müttefiki olduğu için, Seydi Ahmet Paşa'yı şehre sokmadı. Bunun üzerine Ahmet Paşa da kendine asker topladı. Abaza Hasan Ağa da 2000 savaşçıyı onun yardımına gönderdi. Ahmet Paşa, Kürt Mehmet'in topladığı askere saldırarak yenilgiye uğrattı. Adamlarının birçoğunu öldürdü. Geri kalanlar kaleye sığınarak, duvarlar arkasından savaşmaya başladılar.¹⁶⁸ Olay. Sultan'a intikal edince bu fitneyi defetmek için Ahmet Paşa, Halep eyaletine görevlendirildi. Karaman'a ise Kör Hasan Paşa gönderildi. Ancak Halep ahali de, Seydi Ahmet Paşa'yı şehre sokmayarak onunla savaştılar. Ahmet Paşa'dan çarpışmayı bırakması istenerek, Sivas eyaletine atandı.¹⁶⁹ Halep eyaleti, Murtaza Paşa'ya ve Trablus eyaleti, Mora valiliğinden ayrılan Abdi Paşa'ya tevcih edildi.

¹⁶⁴ Murat Paşa, sipahilerin çocuklarını deftere kaydetti, uzun zamandan beri defterden silinmiş sipahileri tekrar sipahi yapıp, nice fesatçı eşkıyayı esame sahibi yaptı. Tarhuncu Ahmet Paşa'nın sayılarını azalttığı sipahi ve yeniçeri sayısını artırdı. Masraf gelirin iki katına çıktı. Bir de Anadolu'da Abaza fitnesi ortaya çıkınca, işi bırakmaya karar verdi. Naima, C. 6, s. 2602-2604.

¹⁶⁵ Seydi Paşa, Maraş Valisi iken, İbşir Paşa İstanbul'a götürmediği levent ve sekbanlarını ona bırakmış ve "Bunları hoş tut, vakti gelince bize lazım olurlar." diye tembihlemişti. Seydi Paşa, İbşir Paşa'ya güvendiği için kalabalık askerini beslemek için, görev yaptığı Kütahya ve Sivas yörelerinde, askerlerine yağma ve talan yaptırmış, halka zulmetmişti. Cezar, C. 4, s. 2061-2062.

¹⁶⁶ Müstensih nüshasında yanlış olarak "Mahmut" yazılmıştır.

¹⁶⁷ Yeniil voyvodallığı ile ödüllendirilmiş ve kalkıp orayı zaptetmeğe gitmişti. Lakin İbşir Paşa'nın katli sebebiyle Abaza ile arası açılmıştı. Abaza ise ne kadar İbşir Paşa taraftarı varsa etrafına toplamıştı. Onun korkusu nedeniyle yeni görev yerine gidemeyen Kürt Mehmet, bir yolunu bulup Konya'yı zaptetti. Seydi Ahmet ise kendisi gibi İbşir Paşa taraftarı olan Abaza ile mektuplaşıyordu. Boğaz'daki hizmetleri karşılığında, Karaman eyaleti verilince, o tarafa hareket etti. Kürt Mehmet ise onu Konya'ya sokmamak için tedbirler almaya başladı. Naima, C. 6, s. 2614-2615.

¹⁶⁸ İki taraftan 500'den fazla adam öldü. Solakzade, C. 2, s. 618.

¹⁶⁹ Türkmen voyvodallığını kaybeden Kürt Mehmet, hemen Halep'e gitti. Mazul vali ile beraber Halep halkını, Seydi Ahmet Paşa'nın Anadolu'da yaptıklarıyla korkutup onu şehre sokmamaları konusunda ikna etti. Onlar da Seydi Paşa'nın mütesellimini kovup savaşa hazırlandılar. Seydi Ahmet iki ay şehri kuşattı. Şehre pek çok zarar verdi. Sıkıntıya düşen halk feryad ü figan ederek, Saray'dan, Seydi

Seydi Ahmet Paşa ve Abaza Hasan Paşa, Kürt Mehmet ve benzeri, İbşir Paşa katillerinden intikam almak için ittifak ettiler. Adamlarını bu amaçla etrafa yolladılar. Önce onlardan Cümdi Mehmet Ağa'yı ele geçirerek parçaladılar. O ikisinin korkusu nedeniyle Kürt Mehmet, bir miktar şaki ile birlikte başka bir fitne çevirmek gayesiyle İstanbul'a doğru kaçmıştı. Ancak Sultan'dan, o ve adamlarının hakkında ferman alınmış ve bazı valilere gönderilmişti. Bu nedenle yakalanıp idam edildiler.¹⁷⁰ Allahü Teala, böylece onların şerrinden Devlet-i Aliyye'yi korumuş oldu.

Hicri 1066, Miladi 31 Ekim 1655-18 Ekim 1656 Yılı Olayları:

Mührün, Girit Serdarı Hüseyin Paşa'ya Gönderilmesi

Safer ayında (Kasım-Aralık) günü defterdarlık üçüncü defa Halıcızade Mehmet Paşa'ya tevcih edildi. 28 Şubat 1656 günü vezaret mührü, Süleyman Paşa'dan alınarak Kapıcılar Kethüdası'nın¹⁷¹ maiyetinde, Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa'ya gönderildi.¹⁷² Onun yerine ise serdar olarak, Şiyavuş Paşa atanarak, acele Nakşa'dan Girit'e geçmesi emredildi. Kaptan-ı Derya Zurnazen Mustafa Paşa, sadrazam kaymakamı, Karagöz Mehmet Efendi de defterdar yapıldı.

Yeni Bir İsyân ve Siyavuş Paşa'nın Vezareti

Bunlar olurken devran yeni bir fitneyi uyandırdı. Sipahilerle yeniçeriler ittifak ederek önce Atmeydanı daha sonra da Orta Cami'de toplandılar. Sultan'dan, Saray içinden veya Saray dışından, devlet işlerine müdahale ederek, devlet gelirlerinin ve dolayısıyla kendi maaşlarının azalmasına sebep olan kimselerin, idam edilmesini istiyorlardı.¹⁷³ Bu amaçla öldürülmesini istedikleri 18 kişinin isimlerini bir deftere yazarak göndermişlerdi.¹⁷⁴ Yeniçeri Ağası Mehmet Ağa ve Yeniçeri Kethüdası Osman

Ahmet'in azlını istediler. Valide Hanı'nda olan zengin bezirgânlar Vezir'e, Müftü'ye ve ileri gelenlere rica ederek onun Halep'ten alınmasını istediler. Naima, C. 6, s. 2616-2618.

Olay metindeki şekliyle anlatılmaktadır. Solakzade, C. 2, s. 618.

¹⁷⁰ Adana yöresinde, Adana Valisi onu yakalayıp öldürdü. Age, C. 2, s. 621-619.

Kürt Mehmet, Halep'ten Trablusşam'a kaçmış, oradan bir gemiye binerek İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. İhtiyaç ve harçlık temini için Adana sahillerine çıkınca, Gürcü Paşa'nın biraderi, Cafer Paşa'nın askerleri tarafından yakalandılar. Başları kesilip İstanbul'a gönderildi. Naima, C. 6, s. 2618.

¹⁷¹ Küçük Sipahi Mehmet Ağa ile. Seyahatname, C. 5, s. 5

¹⁷² Sadrazam Süleyman Paşa, gelirin azlığı, giderin çokluğu ve devlet işlerine karışan ortakların gücü karşısında aciz kaldı. Görevden affını istedi. "Askeri zaptetmeye kadirdir." diye vezaret mührü Girit Serdarı Hüseyin Paşa'ya gönderildi. "Vücudun Girit'e lazım değilse, gelesin. Gelmede din ve devletin zararı varsa kalasın." diye haber gönderildi. Naima, C. 6, s. 2631-2637.

¹⁷³ Ayaklanınların sözcüsü, Rum Hasan denen bir sipahi idi. Derin, s. 86.

¹⁷⁴ Askere dağıtılan maaşın yarısı züüf akçe ve ayarı bozuk paralardan oluşuyordu. Askerler bu paralarla çarşıya çıktıklarında esnaf bunları almadı. Kimi esnafı kavga etti kimi de sövüp sayarak parasını esnafın önüne bırakıp gitti. Ağalarının kapısına varan Girit'ten gelme yeniçeriler, ağlayıp feryat ettiler. Kul Kethüdası Osman Ağa ise onları teselli edeceğine, azarlayıp subaylarına teslim etti. Ciğerleri kan ağlayan yeniçeriler olan biteni, diğer yoldaşlarına anlatınca, dedikodu ortalığı sardı. Padişah'dan ayak

Ağa kaçıp saklandılar. Yeniçeri ağalığı bu nedenle Sekbanbaşı Mehmet Ağa'ya verildi ve Kasım Ağazade, sekbanbaşı oldu.¹⁷⁵ Ulema ve vezirler, Sultan'ın sarayında toplanarak orada gecelerken, askerler Orta Cami'de sabahladılar. Sabahleyin isyancı askerler, Atmeydanı'nda toplandılar. Onlarla, Saray'da toplanan ayanlar arasında, Mevkufâtçı Kara Abdullah gidip geliyordu. Askerler, Kara Abdullah'a saldırarak kılıç ve hançer darbeleriyle parçaladılar.¹⁷⁶ Ölüsünü de Mehterhâne'nin önüne attılar.¹⁷⁷ Sultan, Alay Köşkü'ne çıktı. Askerler de gelip köşkün alt tarafında toplandılar. Askerler yüksek sesle bağırarak, isimleri verilenlerin idamını istiyorlardı. Hatta hadlerini aşarak edepsizlik ettiler.¹⁷⁸ İstekleri yerine getirilerek, Darüsseade ve Babüsseade Ağaları öldürülüp cesetleri önlerine atıldı. Ardından, diğerlerinin de öldürülerek isteklerinin yerine getirileceğine dair söz verildi. Serseriler cesetleri götürerek, Atmeydanı'ndaki ağaçlara ayaklarından astılar.¹⁷⁹ İstedikleri herkesin öldürüleceği ana kadar da, dağılmayacaklarına dair, aralarında bir anlaşma yaptılar. Halıcızade Mehmet Paşa, bulunup yakalandığı zaman, Yedikule'de idam edildi.

Sadrazamlık görevi, Kaymakam Zurnazen Mustafa Paşa'ya¹⁸⁰ şeyhülislamlık ise Memikzade Mustafa Efendi'ye verildi.¹⁸¹ Ancak 6 saat sonra asker, sadaretin Siyavuş Paşa'ya, fetva makamının ise Hocazade Mesut Efendi'ye verilmesini istedi.¹⁸² İstekleri yerine getirilerek mühür Siyavuş Paşa'ya gönderildi. Yusuf Paşa da kaymakam oldu. Mührü Girit Serdarı Hüseyin Paşa'dan geri çeviren kişi, bu sefer Siyavuş Paşa'ya gönderildi. Defterdarlık, Şam valiliğinden ayrılan Mehmet Paşa'ya tevcih edildi. Çuhadar Mahmud Ağa, yeniçeri ağası oldu. Nedim Yusuf Ağa ve Hasodabaşı Hasan

divanı rica edip Enderun'dan ve dışarıdan 30 kadar kimseyi idam ettirmeye karar verdiler. Naima, C. 6, s. 2637-2640.

Girit'ten dönen bir kısım yeniçeriye ise 9 aydır maaş verilmemişti. Uzunçarşılı, C. 3, s. 290-291.

¹⁷⁵ Kasım Ağazade sekbanbaşılıktan azledilip yerine, Keçecizade Ali Ağa sekbanbaşı oldu. Seyahatname, C. 5, s. 6.

¹⁷⁶ Aynı ifadeler. Solakzade, C. 2, s. 620.

¹⁷⁷ Kara Abdullah, sipahilerin ileri gelenlerinden iş bilir, iyi konuşur fettan bir adamdı. Daha önce benzer hadiselerin üstesinden gelmişti. Ancak bu sefer sipahiler onu, büyükler tarafında bildiklerinden konuşmasına fırsat vermeden saldırdılar. Naima, C. 6, s. 2642-2643.

¹⁷⁸ Padişah, "Malları alınıp şehirden sürülsünler, idamlarından vazgeçin." dediği halde kabul etmediler. Age, C. 6, s. 2643.

¹⁷⁹ 30 kişinin başları Sultanahmet'te bir çınarın dallarına asıldı. Bu çınar, Şark mitolojisinde meyveleri insan kellesi olan "Vakvak" ağacına benzediğinden dolayı bu olaya "Vaka-yı Vakvakiye" denilmiştir. Aksun, C. 2, s. 209.

¹⁸⁰ Girit'e gönderilen mühürü geri çevirmek için, sipahi Mehmet Ağa acele yola çıkarıldı. Naima, C. 6, s. 2647.

¹⁸¹ Müftü Hüsamzade, Padişah'ı ayak divanından alıkoyan ve musahip ağalara sahip çıkan müftü, olarak adı duyulunca korkup makamından affını istedi. Age, C. 6, s. 2648

¹⁸² Asiler istemediği için, Zurnazen Paşa'nın sadareti ancak dört saat sürdü. Asilerin isteğiyle sadarete Siyavuş Paşa getirildi. Uzunçarşılı, C. 3, s. 292-293.

Ağa ve Valide Sultan Ağası İbrahim Ağa yakalanıp öldürüldüler ve Mahmud Paşa Camisi'nin haremine defnedildiler. Keza firarilerden Çavuşbaşı Mahmut Ağa, yakalanıp öldürüldü ve bir ağaca asıldı. Asiler topluluğu dağılmadan beş gün devam etti. Bu süre içinde yağma korkusu nedeniyle dükkânlar açılmadı. Nihayet beşinci gün, yani Salı günü, ikinci vakti asiler dağıldılar. Hoca Bilal Ağa ve Şaban Kalfa ve Valide Sultan'ın danışmanı olan zevcesi Mülki Kadın, öldürüldüler ve de cesetleri ağaçlara asıldı.¹⁸³ Kaçanlardan Kethüda Osman Ağa, öldürülmüş olarak bulundu ve Atmeydanı'na atıldı.¹⁸⁴

15 Mart 1656 günü Veziriazam Siyavuş Paşa, İstanbul'a ulaştı. Firarilerden Gümrük Emni Hasan Ağa, Tersane Emni Salih Efendi ve Mustafa Ağa ve Deli Birader Ahmet Ağa yakalanarak idam edildiler.

Cemaziyelahir (Mart-Nisan) ayında, Halıcızade'nin damadı Mustafa Paşa, kaptan-ı derya, Zurnazen, Erzurum beylerbeyi ve vezaretten ayrılan Süleyman Paşa, Bosna valisi olarak atandılar. Memikzade, Kudüs kadılığına¹⁸⁵ ve Zeyrekzade ise Mekke kadılığına¹⁸⁶ sürgüne yollandılar.¹⁸⁷ Yeniçeri Ağası Firari Mehmet Ağa, yakalanarak idam edildi.¹⁸⁸

Siyavuş Paşa'nın Vefatı ve Boynuyaralı'nın Sadareti

Veziriazam Siyavuş Paşa, 25 Nisan 1656 günü ateşli hummadan vefat etti. Müşaverelerden sonra sadrazamlık mührü, Şam Beylerbeyi Boynuyaralı Mehmet Paşa'ya gönderildi. Yusuf Paşa ikinci kez kaymakam oldu. Defterdar Defterdarzade Mehmet Paşa idam edildi. Defterdarlık, Sarı Ali Efendi'ye verildi. Mısır valiliği Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'ya tevcih edilirken, kaptan-ı deryalığa Silistre Beylerbeyi Kenan Paşa getirildi.¹⁸⁹

¹⁴⁴ Padişah Hocası Bilal Ağa, Üsküdar'a kaçıp saklanmıştı. Sultan affedilmesini istedi ise de ayak dirediler. Şaban Kalfa'nın ise, hanımıyla beraber vezirlerin azil ve tayinlerine karışır, diye adı çıkmıştı. Naima, C. 6, s. 2650.

¹⁸⁴ İfadeler aynı. Solakzade, C. 2, s. 621-622.

¹⁸⁵ Bursa'ya. Sonradan Mekke'ye. Naima, C. 6, s. 2655-2657.

¹⁸⁶ Mudanya Kazasına. Sonradan Medine'ye. aynı yer

¹⁸⁷ Zeyrekzade, daha önce Müftü Ebu Said Efendi'nin idamına var gücüyle karşı çıkmış ve onu idamdan kurtarmıştı. Son olayda ise Padişah'tan, askerinin isteğinin yerine getirilerek ağaların teslim edilmesini, istediğinden, Enderun halkının tepkisini çekmişti. Age, C. 6, s. 2655-2656.

¹⁸⁸ İfadeler aynı. Solakzade, C. 2, s. 622.

¹⁸⁹ İfadeler aynı. Age, C. 2, s. 622-623.

Rum Hasan Olayı

Bu arada peşpeşe gelen fitneler yüzünden, sipahi sınıfından Rum Hasan denen ve daha önce esamesi okunmayan bir şahsın şöhreti büyüdü.¹⁹⁰ Adeta sadrazamlık iddia etmeye başladı.¹⁹¹ Serseri ve ayak takımı kimseleri başına topladı. 8 Mayıs 1656 günü, İstanbul'daki sipahilerin rezilleri de ona katıldı. Rum Hasan, Sultan'a bir dilekçe vererek, Seydi Ahmet Paşa ve Abaza Hasan Ağa ve adamları Anadolu'yu istila ederek sipahilerden birçok kimseyi öldürmüşlerdir. Sultan'ın, bizzat üzerlerine yürüyerek onlarla savaşması gerekir, şeklinde bir talepte bulundu. Fitneyi savuşturmak amacıyla isteği, güya kabul edildi. Tuğ çıkarılarak Cephane'nin önüne kondu.¹⁹² Akabinde, Sultan Mehmet'in emriyle Saray'da, ayan ve yeniçeri ağaları bir araya geldiler. Fitne ve fesat çıkaran sipahilere bir tuzak hazırlandı. Rum Hasan, Şamlı Mehmet, Yamak Ali ve Arnavut Osman tutuklanıp idam edildiler. Sonra şakilerden geri kalanların yakalanması için şehir kapılarının kapatılması emredildi. 20 tanesi daha yakalanıp idam edildi. Böylece çıkarmak istedikleri fitne ateşi söndürülmüş oldu.¹⁹³

Haydar Ağazade Mehmet Paşa, kaymakam oldu. Yusuf Paşa Silistre'ye gönderildi.¹⁹⁴ Sultan tarafından, Seydi Ahmet Paşa'ya nasihat etmek ve huzura çağırarak üzere bir kişi gönderildi. Tavsiyeye uyan ve Saray'a gelen Seydi Ahmet Paşa, Silistre valiliğine atanırken Yusuf Paşa Malkara'da ikamete memur edildi.¹⁹⁵ Sipahi fitnesine karışan Yeniçeri Ağası Mehmet Ağa idam edilirken, yerine Çuhadar Hüseyin Ağa tayin edildi. Şeyhülislam Hocasade Efendi¹⁹⁶, Sultan Mehmet'in özel hocalığına tayin olundu.

¹⁹⁰ İfadeler aynı. Age, C. 2, s. 623.

¹⁹¹ Çınar Vakası'nda devlet işlerine karışanlar ortadan kaldırılınca şöhret ve ululuk birkaç rezilin eline geçti. Bunlar sıradan bir sipahi iken eşkıyaya baş olup Karun kadar servet edindiler. Halk arasında "Meydan Ağaları" olarak meşhur oldular. Meşhurların saraylarında oturuyor, gümüş takımlı atlara biniyor ve yanlarında onlarca uşak ve hizmetli taşıyorlardı. Reziller kapılarında sıraya girmişti. Naima, C. 6, s. 2662-2669

¹⁹² İfadeler aynı. Derin, s. 91.

¹⁹³ Kaymakam Paşa ve Müftü dahi, onların bu fikirlerini destekler göründüler. Tuğ-u hümayun çıkarılıp Cephane'nin önüne dikildi. Sonra, sefer için konuşma vardır, diye Saray'a davet edildi. Toplantı yapılan yerde, eşkıya başlarının işleri bitirildi. İstanbul kapıları kapatılıp iki gün iki gece şehir arandı. Eşkıya meşhurlarından 20'den fazlası yakalanıp katlolundu. Zorbaların saltanatları ancak 70 gün sürmüştü. Naima, C. 6, s. 2662-2669.

¹⁹⁴ Müftü Mesut Efendi'nin çabasıyla yeniçeri ağası idam olundu. Yusuf Paşa, azledilirken dostu Ağazade kaymakam oldu. Age, C. 6, s. 2672-2673.

¹⁹⁵ Seydi Ahmet Paşa, aylarca Tokat ve Sivas'ı zulüm ateşiyle harap etmiş 6000'e yakın sarıca ve sekban ile Kütahya taraflarına gelmişti. Onu tuzağa düşürmek için Silistre valiliği verildi. Ancak o bunun bir hile olduğunu biliyordu. Ocak ağaları kendisine kefil olduklarına dair mektuplar yazdılar. Geldiğinde affedilerek vezirlik payesiyle ödüllendirildi. Age, C. 6, s. 2674-2675.

¹⁹⁶ Hocasade Mesut Efendi. Age, C. 6, s. 2672-2673.

Çanakkale Boğazı'nda Abluka ve Denizde Hezimet

16 Haziran 1656 günü, Kaptan Kenan Paşa denize açılmıştı. Ancak kâfir gemileri, Çanakkale Boğazı'nı tamamen kapatmışlardı. Vaziyeti bilen akıl ve tecrübe sahipleri, onu acele denize açılıp savaşa girişmemesi konusunda, uyardılar. Hem cahil hem de mağrur olan bu adam, bu uyarılara kulak asmadı. Denize hemen açılıp, cenkci tayfası hariç, bütün gemileri ağırlıklarıyla beraber kâfirlere teslim etti. Melun kâfirler, içindeki bütün mühimmatla beraber 17 kalyonu ele geçirdiler. Çekdiri ve mavna tipi gemilerden 50 tanesini, yakıp batırdılar. Bu felaketten sadece, deniz amirallerine ait 16 çekdiri kurtulabildi. Askerlere gelince, onlar şiddetli fırtınaya yakalanan gemilerine kâfirlerin saldırısı karşısında, savaşma imkânlarının kalmadığını görmüş ve kaçarak karaya çıkmışlardı.¹⁹⁷ Felaket haberi Silistre'ye gitmekte olan Seydi Ahmet Paşa'ya ulaşınca, hemen dönerek sahilleri korumaya koştu. Üst üste karaya çıkan kâfirlerle savaştı ve pek çoğunu öldürdü. Bu gayretinden dolayı Sultan, ona dua etti ve bir hilat göndererek ödüllendirdi.

2 Temmuz 1656 günü, Veziriazam İstanbul'a teşrif etti. Şeyhülislam Hocazade Efendi, Bursa'ya sürgüne gönderildi. Sonra orada idam edildi. Keza Haydar Ağazade, Silistre'ye vali olarak gönderilirken, ardından giden Bostancıbaşı, hayatına son verdi. Bu iki adamın idamlarının sebebi, Haydar Ağazade'nin sadarete getirilmesi için askeri tahrik etmeleriydi.¹⁹⁸ Kaptan-ı deryalık, Seydi Ahmet Paşa'ya tevcih edildi.

Bozcaada ve Limni'nin, Venediklilerin Eline Geçmesi

İslam donanması tam bir bozgun yaşadığı ve denizler de bütünüyle onlara kaldığı için kâfirler, Çanakkale Boğazı yakınındaki Bozcaada'ya saldırıp 15 gün içinde kalesini ele geçirdiler. Çünkü kaledeki muhafızlar, Osmanlı donanmasının bozgunu

¹⁹⁷ Küffar gemilerinin çok fazla askeri vardı. Bizim gemilerde ise yeterince asker yoktu. Kaptan Paşa'nın aksi görüşüne rağmen küffar üzerine varması için kesin fermanlar gönderilmişti. Ayrıca deniz akıntısı bizim gemilerin aleyhinde idi. Savaş başlamadan evvel mevcut askerinin de çoğu, "Bu kadar askerle savaşılmaz." diyerek karaya çıktılar. Kaptan, emrine uyan çekdirilerle hücumu geçtiğinde rüzgâr ters taraftan esmeğe başladı. Donanma gemileri birbirine girdi. Savunma imkânı kalmayınca bu sefer gemilerde olanlar karaya çıkıp kurtulmak istediler. Yüzme bilmeyen binlerce asker, suda boğuldu. Kurtulan kaptan başardası ile birkaç gemi, gidip Anadolu Hisarı'nın önüne demir attılar. Kale dizdarı, Kaptan'a haber göndererek, gemileri topların önünden çekmesini, küffar gemilerinin saldırdığını söyledi de Kaptan Paşa aldırmadı. Nihayet küffar gemileri hücum edince, kale toplarını kullanmak mümkün olmadığından bu gemiler düşman eline geçti. Böylece 70'den fazla gemi, 1000 kadar top, hesapsız tüfek, mühimmat ve cephane ile gemilerde bulunan 8000 kadar Rus esir küffarın eline geçti. 1571'deki İnebahtı bozgunundan sonra böyle bir bozgun görülmemiş idi. Age, C. 6, s. 2676-2682.

¹⁹⁸ Müftü Efendi, Boynuyaralı'nın sadarete gelmesinde pay sahibi olmasına rağmen ondan iltifat görmeyince aleyhine geçmiş ve onu görevden almayan Sultan'ın yerine, Şehzade Süleyman'ı tahta geçirmek için, Haydar Ağazade gibi bir takım kimseleri tahrike çalıştırdığı duyulmuştu. Diyarbakir'e sürgün edilmesine rağmen gitmeyip Bursa'da oyalanınca fitne çıkarır korkusuyla idam edildi. Age, C. 6, s. 2687-2691.

sebebiyle, herhangi bir yardımın ulaşmasından umutlarını kesmişlerdi. Buradan Limni Adası'na yönelen melunlar, malları hariç halkın canlarına dokunmamak şartıyla adayı teslim aldılar.¹⁹⁹ Böylelikle deniz ticaret yolu tamamıyla kapanmış oldu. İstanbul halkı, pirinç, kahve ve benzeri Mısır mallarının Çanakkale Boğazı'ndan geçememesi nedeniyle, büyük sıkıntıya düştü.²⁰⁰

¹⁹⁹ Limni Kalesi, 9 gün dayanabildi..Hesapsız mal, 150.000 koyun, Yeniçeri Serdarı'nın 60.000 riyal kuruşu düşmanın eline geçti. Aman dileyen Müslümanlar sadece avret yerlerini örten bir elbise ile sahile çıktılar. Age, C. 6, s. 2699-2700.

²⁰⁰ Kıtık ve pahalılık alametleri görüldü. Halk korkuya kapıldı. Tedbirsiz Sadrazam, yeni ve heybetli görünmesi için, İstanbul surlarının denize bakan taraflarını beyaza boyattı. Age, C. 6, s. 2702-2703.

II. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA'NIN SADARETİ

Sadaretin Köprülü'ye Tevcihi

İstanbul'da devlet ileri gelenleri, Çanakkale Boğazı'ndaki Venedik ablukasını görüşmek üzere Sultan'ın sarayında bir araya geldiler. Bizzat Sultan'ın cihada çıkarak, düşmandan intikam alınması gerektiğine karar verdiler. Ancak Veziriazam Boynuyaralı, onlara muhalefet ederek, sefere karşı çıktı. Sebep olarak da, hazinenin para sıkıntısını, askerın ihtilaf ve itaatsizliğini ileri sürdü.²⁰¹ Cumhura muhalefet ederek sefere karşı çıktığı için Veziriazam, 14 Eylül 1656 günü, görevinden azledilerek Yedikule'ye hapsedildi. Vekâlet mührü, Köprülü Mehmet Paşa'ya verildi. Köprülü, Trablusşam'a valî tayin edilmiş ve görev yerine gitmeye hazırlanıyordu. Devlet işleri bozulduktan sonra sadaret uhdesine verilince bir zuhurat sahibi ve Devlet-i Aliyye-yi Osmaniye'nin yenileyicisi olduğunu gösterdi.²⁰²

Kadızedeliler Fitnesi

Köprülü'nün sadaretinin ilk günlerinde, Kadızedeliler denilen bir taifenin fitnesi ortaya çıktı. Bu taife, dıştan mutaassıp ve zahit görünmelerine rağmen gerçekte oldukça cahil ve bozguncu bir güruhtan oluşuyordu. Esnafın çoğu onlara katıldı. Ne var ki reisleri cahil, derinlikten yoksun, iyiliği emir ve kötülükten sakındırma konusunda üzerlerine vazife olmayan işlerle kendilerini vazifeli sayan hikâyeci vaizlerden oluşmaktaydı. Bunların işvâsıyla esnafının cahil takımı yoldan çıktı. Bu arada bu adamlar kadimden beri azgın ve sapkın grupların gittiği yoldan giderek ehl-i tevhid ve sofilerden kendilerine muhalefet edenlerle savaşmak, evlerini yıkmak ve idarecilere saldırmak amacıyla silahlanıp, Sultan Mehmet Camii'nde²⁰³ toplanmaya karar vermişlerdi. Tarih, 25 Eylül 1656 Cuma günü idi. Bu olay Sultan'a intikal edince

²⁰¹ Sultan bizzat sefere çıkacağını söyleyip, hazırlık yapmasını istediğinde Sadrazam, nakit 20.000 kese para verilmediği sürece, hazırlık yapılamaz, diye itiraz etti. Age, C. 6, s. 2703-2706.

²⁰² Boynuyaralı, Köprülü'ye Trablusşam'ı vererek uzaklaştırmak istemişti. Dostları iş bitinceye kadar "Haseki Mehmet Paşa veya Kara Mustafa Paşa vezir olmadıkça iş bitmez.", söylentisini çıkararak planlarını gizlediler. Nihayet Köprülü, işlerine karışılmaması ve her istediğinin yerine getirilmesi şartıyla vezareti aldı. Age, C. 6, s. 2706-2713.

²⁰³ Fatih Cami.

elebaşlarının katledilmesi emredildi. Ancak yeni veziriazam Köprülü Mehmet Paşa, onlar hakkında araya girerek, sürgün edilmeleriyle yetindi. Üstüvani, Türk Ahmet ve Mustafa²⁰⁴ Kıbrıs'a sürüldüler.²⁰⁵

Mazul veziriazam Malkara'ya sürülürken, Karagöz Mehmet Paşa ve Ahmet Paşa idam edildiler.

Hicri 1067, Miladi 19 Ekim 1656- 8 Ekim 1657 Yılı Olayları:

İran Elçisinin Gelişi

Safer (Kasım-Aralık)²⁰⁶ ayında, İran Şahı'nın elçisi Kelp Ali Sultan, içinde büyük bir filin de bulunduğu çeşitli hediyelerle İstanbul'a geldi.²⁰⁷ Ancak fil, bir ay sonra sahibine iade edildi. Müteferrika Reisi, onunla beraber Sultan Mehmet'in elçisi olarak, İran'a gönderildi.²⁰⁸

21 Kasım 1656 günü, Balızade Mustafa Efendi müftü, İbrahim Paşa²⁰⁹ defterdar, Topal Mehmet Paşa kaptan-ı derya ve Kadri Ağa,²¹⁰ kapıcılar kethüdası olarak atanırken, selefi Haseki Mustafa Ağa idam edildi.

Sipahilerin Tenkili

Bu sırada sipahilerin şerhlerinden bir grup toplanıp, maaşlarını geciktirdiği bahanesiyle kendi ağalarını taşladılar. Sonra da yeniçerilerin kaldıkları yere giderek yeni bir fitne çıkarmak için onlardan destek istediler.²¹¹ Yeniçerilerin ret cevabıyla

²⁰⁴ Vaiz Divane Mustafa. Naima, C. 6, s. 2725.

²⁰⁵ Birgivi Mehmet Efendi'nin takipçilerinden Kadızade Mehmet Efendi kurnaz, cerbezeli ve çok hırslı biriydi. Şeriata aykırı saydığı pek çok şeye cephe aldı. Sufilerle uğraşmaya başlayan Kadızadeliler devran ve sema gibi tarikat merasimlerinin haram saydılar. IV. Mehmet'in ilk yıllarında da Saray'daki bir kısım görevlilerin desteğini kazandılar. Sufiye grubunun lideri olan Sivasi Efendi ve taraftarlarına karşı halkı tahrik ettiler. Salkımsöğüt'teki Halveti dergahını basarak, öteki tekkelere de saldırdılar. Fatih Camii'nde toplanıp bidatları kaldırmak için harekete geçme kararı aldılar. Aldıkları bu kararı duyan serseriler, softalar ve ayak takımı silahlandılar. Çabuk, s.17-23.

Kadızade'nin takipçileri, pek çok şeye karşı çıkarak bunları yapanları küfürle suçladılar. Peşlerine takılanları tarikat ehline karşı kışkırttılar. Kadızadeliler, zühd ve takva sahibi gibi görünürlerken diğer taraftan faizciiler ve muhtekir navluncularla düşüp kalkıyor ve para karşılığında Saray'da iş takip ediyorlardı. Age, C. 6, s. 2716-2721.

²⁰⁶ 22 Kasım 1656. Silahdar, C. 1, s. 64.

²⁰⁷ Elçi "istihkâm-ı sulh ricasıyla" geldi. Derin, s. 100.

²⁰⁸ Murat Paşa'nın kapı kethüdası İsmail Ağa, yanında hediyeler ve 1000 kadar adamıyla, İsfahan'da Şah'la buluşup hediyelerini verdi. Üç ay kaldıktan sonra dönüş yolunda Bağdat'ta vefat etti. aynı yer

²⁰⁹ Başbaki Kulu Ahmet Ağa. Naima, C. 6, s. 2738.

²¹⁰ Koca Derviş Mehmet Paşa'nın adamlarından Nuri Ağa. Age, C. 6, s. 2746.

²¹² Köprülü, Seydi Ahmet Paşa'nın kaptanlıktan alınıp Bosna'ya gönderilmesinden dolayı casusları vasıtasıyla sipahilerin bir fitne çıkaracağını öğrenmişti. Hemen Müftü ve Kara Hasanzade Koca Hüseyin Ağa ile temasa geçerek yazılı destek aldı. Böylece yeniçeri ocağının, sipahilere katılması önlendi. Age, C. 6, s. 2740-2744.

Sipahiler, Seydi Ahmet Paşa'nın sadarete gelmesi için fesat çeviriyorlar ve Köprülü'nün debdebesiz hayatını onun güçsüzlüğüne yoruyorlardı. Aleyhindeki çalışmalarını haber alan Köprülü, derhal Seydi Paşa'yı azledip serdar olarak Bosna'ya gönderdi. Sipahiler ise bu azli isyana bir bahane olarak

beraber hüsrân içinde geri döndüler. Bu haber Veziriazam Köprülü'ye ulaştığında, ayanları ve askerî reislerini Sultan'ın sarayında topladı.²¹² Toplantıda olanlara, isyanla tecavüzleri haddi aşan ve peş peşe terbiyesizlikte bulunan sipahi eşkiyasının tepelenmesi konusunda, Veziriazam Köprülü'ye yardım etmeyi emreden bir hatt-ı şerif okundu. Ayan, bu zorbaların ve şer taifesinin bertaraf edilmesi konusunda onunla aynı görüşü paylaşmaktaydı. Çünkü bunların şerrinden toplumun her kesimi son derece bizar olmuştu. İttifakla alınan bu görüş, Sultan'a arz edilerek, şakilerin tespit edilip hepsinin öldürülmesini emreden bir hatt-ı şerif çıkarıldı. Sipahi ileri gelenlerinden olup da silahtar ağası olarak emekli olan Hüseyin Ağa²¹³ derdest edilip, Alay Köşkü altında boynu vuruldu. Aynı gece sipahi zorbalarından yaklaşık 50 kişi öldürülerek cesetleri denize atıldı. Sonra Üsküdar'daki hanlarda yaklaşık 30 kişi yakalanıp tümü idam edildi. Bu şer taifesinin bir kısmı sokak serserîlerinden oluşmaktaydı. Sipahi olmadıkları halde onlara katılmışlardı. Onlardan da 10 tansı tutuklanarak Atmeydanı'nda boyunları vuruldu.²¹⁴ Defterdar Emini Alagöz Mehmet Efendi,²¹⁵ Bosna defterdarlığına sürüldü. Ancak Edirne'ye vardığında, Sultan'dan gelen bir fermanla, Bostancıbaşı tarafından hayatına son verildi.

Halep valiliği, Abaza Hasan Paşa'ya verilirken Murtaza Paşa, Şam valiliğine görevlendirildi. Ancak şehir halkı, Murtaza Paşa'yı kabul etmeyerek mütesellimi kovdular.²¹⁶ Babiâli'den onun değiştirilmesini istedilerse de bir cevap alamadılar. Bunun üzerine savaşa hazırlandılar. Böyle olunca Şam valiliği, Tayyaroğlu Ahmet Paşa'ya tevcih edildi. Murtaza Paşa'ya da Diyarbakir'e dönmesi emredildi.

kullandılar. Ahmet Refik Altınay, *Köprülüler*, (hzl. Dursun Gürlek), Timaş Yayınları, İstanbul 1999, s. 23-24; Silahdar, C. 1, s. 23.

²¹² Köprülü, İstanbul'da hem Saray'da hem de diğer devlet kurumları içerisinde geniş bir casusluk şebekesi kurmuş, ajanları ile gelişmeleri saati saatine haber almaya başlamıştı. Çabuk, s. 25.

²¹³ Azlolunan Ahmet Ağa. Naima, C. 6, s. 2745.

²¹⁴ Bunlar şakilerin yağmaladığı değerli elbiseleri satın alıp kar etmekle sermaye sahibi olan kimselerdi. Age, C. 6, s. 2746.

²¹⁵ Çoktan beri ortalığın fitnecisi ve hilekârı olmuş bir uygunsuz Laz idi. aynı yer

²¹⁶ Harem'den çıkan namli vezirler, Köprülü gibi şanı şöhreti olmayan bir adamın, görevde fazla kalamıyacağını düşünüyorlar ve ona itaat etmek istemiyorlardı. Bu yüzden, Siyavuş Paşa da, Şam'dan azlini kabul etmeyip diretti. Köprülü, Siyavuş Paşa'nın idamını istediği zaman, Harem'dekiler Sultan'dan affını istediler. Bunu duyan Köprülü, Sultan'a çıkarak idareye başkaları karıştığı takdirde görevden affını istedi. Sultan ise "Nasıl bilersen öyle yap." dedi. Köprülü, Rikabdar Anber Mustafa Ağa, Tülbent Ağası Gürcü İbrahim Ağa ve Doğancıbaşı Ömer Ağa ve Silahtar Abaza Mustafa Ağayı, Saray'dan çıkarıp uzaklaştırdı. Bundan sonra kimse Köprülü'ye muhalefet etmeye cesaret edemedi. Age, C. 6, s. 2740- 2749.

Çanakkale Boğazı'nda Çarpışma ve Zafer

Veziriazam Köprülü Mehmet Paşa, Çanakkale Boğazı üzerine yürümek için hazırlıkta bulunarak²¹⁷ yeni 35 çekdiri, 4 mavna yaptırdı. Çünkü bir önceki sene, İslam donanması tamamen yok edilmişti.

Veziriazam, 11 Mart 1657 günü, kâfir gemileri geçişi kapatmadan önce, aceleyle bu gemileri Çanakkale Boğazı'ndan geçirdi.²¹⁸ Bu gemiler Sakız Adası'na ulaştığında Kaptan Topal Mehmet Paşa, kâfir gemilerinden ikisinin, 3 tüccar gemisine el koyarak filanca limana girdikleri haberini aldı. Hemen o limana doğru seyrederek o gemileri kurtardı. Kâfir gemilerinden birini yaktı, diğeri ise kaçıp kurtulmayı başardı.

Bu esnada, küffar donanmasının Girit'e ulaştığı ve oradaki Müslümanların kökünü kazımak için karaya 10.000²¹⁹ asker çıkardığı öğrenildi. Gazi Serdar Hüseyin Paşa, maiyetinde bulunan askerlerle bunlara karşı şiddetli çarpışmalara girmiş, yenilen düşman askerleri kaçıp gemilerine dönerken, çoğu öldürülmüş, bir miktarı da esir alınmıştı. Bunun üzerine kâfir gemileri yüz geri olup kaçmışlardı. Bu habere Müslümanlar çok sevindiler.²²⁰

Bu yıl içerisinde İstanbul'dan, savaş halinde bulunan kâfirlere hitaben yazılmış ve Müslümanlara ait gizli bilgileri içeren bazı mektuplar ele geçirildi. Patrik, tutuklanarak Parmakkapı'da asıldı.²²¹

9 Mayıs 1657 tarihinde, Bolulu Mustafa Efendi, Anadolu kazaskerliğinden alınıp Rumeli kazaskerliğine getirildi. 5 gün sonra da şeyhülislam olarak görevlendirildi. Bir önceki şeyhülislam Balızade Mustafa Efendi ise Filibe kadılığına sürüldü.²²² İsmeti, Anadolu kazaskerliğine getirilirken, Sunizade, Rumeli kazaskerliğine

²¹⁷ Düşman eline geçen adaların kurtarılması için hazırlıklar çerçevesinde ülkenin her tarafına fermanlar yollanarak asker ve mühimmat hazırlanması emredildi. Sürücüler ve menzil bedeli toplamaya tahsildarlar gönderildi. Age, C. 6, s. 2752.

²¹⁸ Düşman gemileri boğaza gelmeden önce, bu gemileri Kaptan Topal Mehmet Paşa ile Akdeniz tarafına gönderildi. aynı yer

²¹⁹ İslam üzerine kaleden ve denizden 20.000 kâfir çıkardığı. Age, C. 6, s. 2753.

²²⁰ İfadeler aynı. Solakzade, C. 2, s. 633-634.

²²¹ Patrik, Eflak Voyvodası Konstantin'e: "Müslümanlığın günü dolmuştur. Hazırlık içinde olun." mealinde bir mektup yazmıştı. Yakalanınca, "Sadaka almak için her sene bu çeşit mektup gönderiyoruz" şeklinde kendini savundu. Naima, C. 6, s. 2752.

Köprülü, yeniçeri kıyafetinde Müslümanların mallarını yağmalayan Rumları takip ederken, Patrikhanede 40-50 yeniçeri kıyafeti ile Patrik Parteniyoş'un Eflak Voyvodası'na yazdığı mektubu ele geçirdi. Altınay, s. 26.

²²² Merasime riayet etmez laubali bir tabiata sahipti. Bu nedenle görevden alındı. Naima, C. 6, s. 2760.

tayin oldu. Mısır valiliği. Şehsüvaroğlu Şah Gazi Paşa'ya verildi.²²³ Yeniçeri Ağası Söhrab Mehmet Ağa, vezirlikle taltif edildi.

Köprülü işi sıkı tutarak epey gayret göstermiş ve donanmanın denize açılmasının akabinde 31 yeni çekdiri ve 19 kalyon daha inşa ettirerek onları savaş levazımatı ve mühimmatla donatmış ve Çanakkale Boğazı'na doğru yola çıkarmıştı. Kendisi de 7 Haziran 1657 günü, karadan hareket ederek, Davut Paşa menziline geldi. Oradan da 12 Temmuz 1657 günü, ayrılıp Bozcaada ve Limni'yi düşmandan tekrar geri almak için Çanakkale Boğazı'na yöneldi.

Yolda iken müjdeli bir haber kendisine ulaştı. 8000²²⁴ kâfir askeri, Çanakkale Boğazı'nda karaya çıkarak, oranın muhafızı Çavuşoğlu Mehmet Paşa'ya karşı hücumla geçmiş, Çavuşoğlu Paşa da Allah'a dayanarak karşı koymuş ve onları yenilgiye uğratmıştı. Hatta 200 düşman askerini öldürüp 500 tanesini de esir almıştı. Kurtulanlar gemilerine kaçarak gerisin geriye dönmüşlerdi. Köprülü bu olayı, zaferin yaklaştığına yorum yaparak sevindi.²²⁵

17 Temmuz 1657 Salı günü, Çanakkale Boğazı'na vardığında donanmanın, düşmana saldırmasını emretti. Kaptan, orada hazır olmadığı için Çerkez Osman Paşa donanma komutanlığını üstlenmişti. Savaşın başında İslam donanması bir başarı gösteremedi. Çünkü daha savaş başlamadan, gemilerdeki yeniçeriler, kaptanlarını sahile demirlemeye mecbur bırakmışlardı. Bunun üzerine Köprülü, yanındaki askerlere, savaştan yüz çevirenlerin, öldürülmesini emretti. Kılıç korkusundan, gemilerine dönen yeniçerilerin hepsi boğuldular.²²⁶ Melun kâfirler askerden hali ve savunmasız kalan gemilere el koymak isteyince, Köprülü karadan topları ateşlenerek düşmana engel olunmasını istedi. Karadaki ve denizdekiler arasındaki bu çarpışma, 3 gün sürdü. Kâfirler, İslam gemilerini ele geçiremediler. General dedikleri, kâfir kaptanını taşıyan geminin barut deposu, bir top mermisiyle isabet aldı. Bu gemi ve yakınındaki diğer

²²³ Mısır Valisi Kara Mustafa Paşa, daha önce Halep'ten alındığında, yeni vali Seydi Ahmet Paşa'yı Halep'e sokmamıştı. Bu nedenle Köprülü hakkında idam fermanı çıkarmıştı. Age, C. 6, s. 2762.

²²⁴ 18.000. Silahtar, C. 1, s. 77.

²²⁵ Aynı ifadeler. Solakzade, C. 6, s. 635.

²²⁶ Yeniçeriler, hücum sırasında bindikleri 30 parça çekdiri ve baştarde ile Rumeli tarafında, Kafir Bucağı denen yere varıp, uzaktan seyirci oldular. Bunların korkaklıkları diğer gemilerdeki askerlerde zaaf ve korkuya yol açtı. Onlar da Rumeli sığlarına ve Kepez sahiline yanaşarak, can havliyle karaya dökülüp kaçma utanmazlığını gösterdiler. Sahile kaçıp dökülen, cenkeci ve kürekçilere kızan Köprülü, onların öldürülmesini emretti. 800 kadarının murdar kelleleri yerlerde yuvarlandı. Sahile yanaşan mavna ve çekdirilerin başlarını tekrar denize döndürdü. Onları korumak için de sahilde metrisler kazdırıp, içine balyemez toplar yerleştirdi. Naima, C. 6, s. 2767-2769.

gemiler, içlerinde bulunan canlı cansız her şeyle birlikte yandı.²²⁷ Bu olay Müslümanlar için büyük bir zafer oldu. Bu olaydan sonra kâfirler, orada tutunamadılar ve Bozcaada'ya gittiler. Köprülü Mehmet Paşa, harpten kaçmaları sebebiyle Çerkez Osman Paşa ve Yeniçeri Kethüdası'nı idam etti.

Seydi Ahmet Paşa'nın Zaferi

Bu yıl içinde, Bosna Beylerbeyi Seydi Ahmet Paşa, Venedik'e ait kalelerden biri olan Zadre Kalesi üstüne yürüyerek, civar köy ve kasabaları tahrip etti. Dar bir geçitte yakaladığı 4000 kişiyle çarpışmaya girişti ve yarısını öldürüp 1000 tanesini esir aldı. Sonra Zadre Kalesi'nin mülhakatından olan bir kaleyi kuşatarak ele geçirdi ve içindekileri esir etti. Kaleyi elde tutmanın imkânsızlığını görerek yıktırdı. Bütün bu müjdeli haberleri payitahta bildirince de Sultan tarafından bir hilat ve murassa bir kılıçla taltif edildi.

Tatar Hanı'nın Rakofçi ile Savaşı

Aynı yıl, Tatar Hanı²²⁸ Erdel Hakimi Rakofçi ile savaşarak yenilgiye uğrattı. 15.000 askerini öldürüp²²⁹ 20.000 tanesini esir aldı. Esirlerden 700 tanesi, Erdel beylerinden oluşuyordu. Bu savaşın sebebi, Rakofçi'nin ardı ardına baş kaldırmasıydı. Öyle ki İsveç'ten yardım isteyerek, Leh ülkesine saldırmak istemişti.²³⁰ Halbuki Lehistan, Sultan'ın ve Tatar Hanı'nın himayesi altındaydı. Bu nedenle Tatar Hanı, melun Rakofçi'ye haddini bildirmek için Sultan'dan izin istemiş ve almıştı. Bunun üzerine yaklaşık 150.000 Tatar askeriyle,²³¹ en rezil Erdel (Erdel-i Erzel) ülkesi üstüne yürüdü. Rakofçi ise İsveç'ten yardıma gelenlerle beraber savaşa hazırlanmıştı.²³² Onlarla

²²⁷ Düşman hücum ettiğinde Kara Mehmet adlı bir topçunun ateşlediği mermi, Kör Kaptan dedikleri melunun bulunduğu baştardenin barut deposuna isabet etti. Kör Kaptan (Mocenigo) dedikleri adam, hile fenninin İbni Sina'sı olup insan kılığında bir şeytandı. Onun öldürülmesi bütün donanmasını ele geçirmekten daha faydalı oldu. Age, C. 6, s. 2770-2772.

²²⁸ Mehmet Giray Han. Seyahatname, C. 5, s. 93.

²²⁹ En az 20.000. Naima, C. 6, s. 2790.

47.000 esir alınıp 87.000 kâfirin öldürüldüğü anlaşıldı. Seyahatname, C. 5, s. 95.

80.000 kişi kılıçtan geçirildi. Silahdar, C. 1, s. 105.

²³⁰ Leh memleketindeki karışıklığı gören Rakofçi, küçük bir gayretle orayı ele geçiririm, diye düşündü. İsveç Kralı'ndan yardım istedi. Eflak ve Boğdan voyvodalarıyla fikir birliği etti. 60.000 askerle Lehistan'a girdi. Naima, C. 6, s. 2789.

²³¹ 87.000 Kırım ve Bucak Tatarı ve 200 bin at ile. Seyahatname, C. 5, s.90.

Bu ordunun mevcudu Naima'da 200.000, Silahtar tarihinde 400.000 olarak verilir. Naima'nınki bile mübalağalıdır. Cezar, C. 4, s. 2077.

²³² I. Gyorgy Rakoczi'den (1630-1648) sonra Divan, oğlu II. Gyorgy Rakoczi'yi Erdel tahtına oturttu. Bathory hanedanından bir prensesle evliydi. Bu hanedandan bazıları vaktiyle Lehistan tahtına da oturmuşlardı. Rakoçzi de aynı emeli besliyordu. Bu amaçla İsveç'le ittifak da yapmıştı. Divan'dan izin almadan, Lehistan'a girerek, eski başkenti Krakov'u aldı ve İsveç ordusuyla birleşti. Lehistan'ın şikâyeti üzerine, Prense, Leh topraklarından çekilmesi emredildi. Prens, İstanbul'a bir heyet yollayarak, yaptığı işin Türk imparatorluğunu büyütme olduğunu ileri sürdüyse de Köprülü, buna kızarak Kırım

savaşa tutuşan Tatar Hanı. Allah'ın izniyle mağlup etti. Rakofçi'nin adamlarından sadece 300 kişi yaralı olarak kurtulabildi. Zafer haberi Babiâli'ye ulaşınca Sultan, kapıcılar kethüdası ile Tatar Hanı'na bir hilat, murassa bir kılıç, mücevher kakmalı bir hançer göndererek onu taltif etti.

Bozcaada ve Limni'nin Geri Alınması

25 Ağustos 1657 günü, İslam ordusu Bozcaada'ya çıkarma yaptı. Kâfirleri hazırlıksız yakaladı. Üç taraftan hücumla geçip, Allah'ın inayetiyle onları bozguna uğrattı. Sonra, kaleyi kuşatan İslam askerine, Veziriazam Köprülü de taze kuvvetler ve mühimmatla destek verdi. Dayanamayacaklarını anlayan kâfirler, bütün elbise, eşya ve harp araç- gereçlerini gemilere yüklediler. Sonra da kale duvarları altındaki lağımları barutla doldurarak patlattılar, evleri ve dükkânları ateşe verdiler ve oradan def olup geldikleri gibi gittiler. Varıp Limni Adası'na demir attılar. Müslümanlar, 1 Eylül 1657 günü, kaleyi bütünüyle ele geçirdiler. İstanbul'a ulaşan müjdeli haber üzerine Köprülü, samur bir kürk, murassa bir kılıçla taltif edildi. Sultan Mehmet, Limni Adası'nın da geri alınması için çalışılmasını emretti. Köprülü, Limni Adası'na gemilerle 4000 asker gönderdi. Sivas Valisi Söhrap Mehmet Paşa'yı, ada muhafızı olarak Bozcaada'da bıraktı. Sekbanbaşı Kasım Ağa ve Maktül Ahmet Paşa'nın kethüdası Mümin Ağa, bozgunculuk ve ihtilaf çıkardıkları gerekçesiyle idam edildiler. Köprülü, Limni adası alınana kadar bölgede kaldı.

Hicri 1068, Miladi 9 Ekim 1657-27 Eylül 1658 Yılı Olayları:

Sultan Mehmet Han, büyük atalarının geleneğine uyarak, bizzat gaza ve cihadda bulunmak üzere Edirne'ye gitmeye karar verdi. 18 Ekim 1657 günü, payitaht İstanbul'dan yola çıkıp, 29 Ekim 1657 tarihinde Edirne'ye vardı.²³³ Limni Adası'na geçen İslam askeri ise kaleyi kuşatarak çarpışmalara başladı. 15 Kasım 1657 günü kuşatma altındakiler eman dilemeye mecbur kaldılar. Bütün mal ve eşyalarını bırakmak koşuluyla canları bağışlandı. Sadece sırtlarındaki elbiselerle kaleden çıkarak gemilere

Hanı'na, Erdel üzerine gitmesi emredildi. Kırım Hanı'na yenilen Rakoczi, büsbütün isyan etti. Bu nedenle Erdel prensliğinden azledildi. Erdel Meclisi de padişahın fermanı gereğince bu azli onayladı. Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996, C. 4, s. 179-180

²³³ Rakofçioğlu'nun fesadı ve Eflak ve Boğdan keferesinin ona uyduğu duyulunca. Sadrazam, Sultan'a bir telhis göndererek, Kuzey memleketlerindeki karışıklığın giderilmesi ve nizam altına alınması için Sultan'ın, Edirne'ye gitmesi gerektiğini bildirdi. Naima. C. 6, s. 2792-2793.

Köprülü, Padişah'ı İstanbul'da entrikalardan uzak tutmak için av peşinde Edirne'ye gönderiyor ve saray ricali de Köprülü'nün nüfuzuna karşı bir tesir icra edemiyorlardı. Kendisi ise isyanları bastırmak için zaman bulmuştu. Altınay, s. 33-34.

bindiler. 400 tanesi Osmanlı raiyeti olarak kalmayı tercih etti. Böylece Allah'ın izniyle Limni Adası, bütün mülhakatıyla fethedilmiş oldu.

Fetih müjdesini getiren haberci, Köprülü'ye Gelibolu'da ulaştı. Veziriazam, Bozcaada'nın ihtiyaçlarını tamamladıktan sonra, Sultan'la görüşmeye niyet etmişti. Bu haberle daha da sevindi. Limni Kalesi'nin tamiri için amele ve marangozlar gönderirken muhafazası için de bir miktar asker tayin etti. Kendisi de 25 Kasım 1657 günü, Sultan Mehmet Edirne'deki sarayına vardı. Sultan'ın görülmemiş iltifatlarına mazhar oldu. Daha sonra askerin sefere hazır ve sefer mühimmatının ikmal edilmesini emretti. Çanakkale'de bulunan yeniçerilere, kışlak olarak Gümülcine Kasabası'nı tayin etti.²³⁴

Eflak ve Boğdan Hâkimlerinin Değiştirilmesi

Eflak ve Boğdan hâkimleri, Lehistan'a karşı, Erdel Hâkimi Rakofçi ile ittifak içine girmişlerdi. Bu ise Osmanlı'ya karşı gizli bir isyan demektir. Bu nedenle Köprülü Mehmet Paşa, Eflak ve Boğdan voyvodalarını değiştirmek istedi. Tatar Hanı ile Silistre Beylerbeyi Fazlı Paşa'yı, yeni Eflak ve Boğdan hâkimlerini makamlarına oturtmakla görevlendirdi.²³⁵ Ancak görevden alınan bu iki hâkim, haber kendilerine ulaşınca Erdel Hâkimi Rakofçi'den yardım istediler ve savaşa hazırlandılar. Bunun üzerine Tatar Hanı, bu yöneticilere bağlı köy ve kasabalara girerek, yağmaladı ve yakıp yıktı. Fazlı Paşa, düşmanın çokluğu ve askerinin azlığı sebebiyle savaşmak konusunda büyük bir tereddüt içindeydi. Ancak Eflak ve Boğdan halkı ondan eman istediler.²³⁶ Görevden alınan hâkimler ise Erdel Hâkimi Rakofçi'ye sığındılar. Önce yeni Boğdan hâkimi yerine oturtuldu. Sonra Tatar Hanı ile Fazlı Paşa, Eflak üzerine yürüdüler. Yeni Eflak hâkimi de aynı şekilde makamına oturtuldu. Halkın ileri gelenleri gelerek yeni hâkimlerine bağlılıklarını bildirdiler. Böylece savaşmadan ve kan dökülmeden iş yoluna koyulmuş oldu. Bu nedenle Sultan, bu seferde Tatarların kumandanı, Tatar Hanı'nın kardeşi, Kalgay Giray Sultan'a kapıcılar kethüdası ile bir altın zincir ve bir murassa hançer göndererek taltif etti.

²³⁴ Askerlere etrafta birer kışlak ve Yeniçeri Ağası'na da Gümülcine Kazası verildi. Naima, C. 6, s. 2808.

²³⁵ Macar asıllı Eflak voyvodası İstefan ve Boğdan Voyvodası Konstantin azledilerek, Miha'ya Eflak ve Lika'ya, Boğdan voyvodalığı verildi. Çavuşbaşı İsmail Ağa ile hükümet merkezlerine gönderildiler. Age, C. 6, s. 2810.

²³⁶ Fazlı Paşa, az askerle düşman ordugâhına saldırmak netice vermez, diye ayak sürüdü. Kostantin melunu, bütün mal ve ağırlığı ile Macar hududunu geçinceye kadar bekledi. Hatta ondan Paşa'nın rüşvet aldığı iddia edildi. Düşmanı ele geçirmesi kesin iken, 2 günlük yolu 17 günde aldı diye askerleri tarafından şikâyet edildi. İszade'nin yazdığına göre. Age, C. 6, s. 2810-2812.

Yine bu yılda Dicle Nehri'nin taşması sonucu Bağdat surlarının bir kısmı yıkıldı. Surların yeniden inşası için bir ferman gönderildi.

Çeşitli Atamalar ve İdamlar

Kaptan-ı deryalık, Çavuşzade Mehmet Paşa'ya verilirken selefi Topal Mehmet Paşa, Sakız Adası'nın muhafazasına görevlendirildi.²³⁷ Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa, İstanbul'a çağrıldı. Girit serdarlığı, İstanbul Muhafızı Kör Hüseyin Paşa'ya ve İstanbul muhafızlığı ise Edirne'de bulunan Bostancıbaşı Sinan Ağa'ya verildi. Silistre beylerbeyliği ise Kapıcılar Kethüdası Kadri Ağa'ya tevcih edildi. Selefi Fazlı Paşa, Edirne'ye çağrıldı.²³⁸ Rumeli kazaskerliği Bostanzade'ye, Anadolu kazaskerliği Bursalı Mehmet Efendi'ye ve yeniçeri ağalığı, Sekbanbaşı Tophaneli Mustafa Ağa'ya tevcih edildi. Bir önceki yeniçeri ağası Ali Hoca, görevinde kalması konusunda, iltimasta bulunmaları için ağaları tahrik ettiği gerekçesiyle, Divan-ı Hümayun'da yargılandıktan sonra idam edildi.²³⁹ Keza Fazlı Paşa da Eflak ve Boğdan'daki asilerle girişilen savaşta gevşeklik gösterdiği gerekçesiyle idam edildi.

Aynı sene Rebiülahir (Aralık-Ocak) ayında, Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, Bursa'da, Yusuf Paşa, Malkara'da vefat etti.

Yapılan bütün hazırlıklar ve mühimmat tedariki, aslında Venedik üzerine sefer içindi. Ne var ki Erdel Hâkimi Rakofçi, açıkça isyan etmişti. Bu nedenle Venedik seferi konusundaki Sultan'ın emri, yerine getirilemedi. Öncelikle Rakofçi gairesinin ortadan kaldırılması gerekiyordu. 13 Nisan 1658 günü, Erdel seferi için Sultan'ın otağı, Edirne ovasına kuruldu. Aynı günlerde, Mora valiliğinden alınan Abdi Paşa, yaptığı zulümler ve halkın yoğun şikâyeti nedeniyle idam edildi.²⁴⁰

Hasan Ağa Fitnesi

Aynı tarihlerde, Hasan Ağa fitnesi zuhur etti. Bu adam, Bozcaada'nın fethi sırasında serdengeçti ağası idi. Burada büyük celadet ve şecaat göstermiş ve hatta Köprülü onu taltif edip, ikta olarak İstanbul ihtisabını vermişti. Orada servet edindi.

¹⁹⁷ Topal Mehmet Paşa, Köprülü, Boğaz'da savaşırken Midilli tarafında bekleyip yardıma gelmemiş, idamından korktuğu için de Sadrazam'ın yanına gitmemişti. Age, C. 6, s. 2813.

²³⁸ Fazlı Paşa, Eflak ve Boğdan voyvodalarının değiştirilmesi esnasındaki ihmali ve Kırım Veliahd'ının şikayeti nedeniyle görevden alındı. Age, C. 6, s. 2816.

²³⁹ Sadrazam'ın Boğaz seferinden dönüşünde yeniçeriler, kendilerine kışlak olarak verilen Gümülcine'ye gitmeye direnmişlerdi. Sadrazam, askerin bu çeşit edepsizliğe cüreti subayların tahrikiyledir, diye Ali Ağa'yı suçlu görmüştü. Age, C. 6, s. 2815.

²⁴⁰ Morali Defterdar'ın çırağı olan bu adam, İbşir Paşa vakasında Trablusşam mansıbını almış ve o memlekette zulümler yapmıştı. Mora tahsildarı iken de hakkında çok fazla şikayette bulunmuş ancak arkasında Morali Defterdar ve Veziriazam Derviş Mehmet Paşa olduğundan yakayı kurtarmıştı. Age, C. 6, s. 2819.

Görevden alınca Edirne'ye doğru yola çıktı.²⁴¹ Şeytan onu yoldan çıkarmıştı. Serseri ve rezillerden bir topluluğun başına geçerek isyan etti. Köprülü Mehmet Paşa'nın otağına yürüdü. Boş ve malâyâni iddialarda bulunuyordu. Yaygarası arttı. Topluluğu gittikçe büyüdü. Bu haber yeniçerilere ve onların yöneticilerine ulaştı, yaygarayı defetmek ve fitneyi söndürmek için harekete geçtiler. Olay yerine önce, yeniçerilerden bir grupla beraber Yeniçeri Kethüdası Süleyman Ağa ulaştı. Müfsitleri dağıtarak reisleri Hasan'ı kılıç darbeleriyle parça parça ettiler.²⁴² Silahdar Ağası Mustafa, bozgunculukta parmağı olduğu gerekçesiyle idam edildi. Bu sırada Sultan'ın silahdarlığından, Şam valiliğine gönderilerek taşraya çıkarılan ve o tarihte, Maraş valiliğinden ayrılmış vaziyette bulunan Mustafa Paşa idam edildi. Çünkü Şam valisi iken onun fitnessıyla şehrin mütesellimi, şehrin yeni valisi Murtaza Paşa'yı, şehre sokmamış, bu nedenle ta o zaman cezası kesilmişti.²⁴³

Köprülü'nün Erdel Seferi

Erdel üzerine sefere karar verilince, Sultan tarafından, Tatar Hanına bir ferman gönderilerek, Erdel tarafına doğru yürütmesi ve Serdar Köprülü Mehmet Paşa'ya katılması emredilmişti. Veziriazam Köprülü, serdar-ı ekrem olarak Ramazan (Haziran-Temmuz) ayında, Edirne'den Erdel'e doğru hareket etti. Sultan ise Edirne'de kaldı. Köprülü yürüyüşüne devam ederek, daha önce birkaç kere alındığı halde tekrar el değiştiren Yanova Kalesi'ni kuşattı. Kuşatma aynı yılın ...gününde başladı.²⁴⁴ Serdar-ı Ekrem, düşman ülkesinin içlerine çeşitli müfrezeler göndererek, yağmalattı ve yakıp yıktırdı. Kaledekiler, savaş başlamadan evvel eman dilediler. Köprülü de onlara eman verdi. Kaleyi ele geçirerek tamir ve takviye etti. Sonra yine çevreye askerlerini yolladı. Tatar Hanı da, Kazak ve Tatarlardan oluşan 200.000 kişilik ordusuyla gelip yetişmişti. Onlar da düşman ülkesine girerek payitahtları Belgrad'a²⁴⁵ kadar yağma ve tahrip

²⁴¹ Bozcaada fethinde serdengeçti ağası olarak, yararlı işler yapınca ihtisab ağalığı elde etmişti. Erdel seferi çıkınca, Edirne'ye gelerek İstanbul gümrüğü, Halep muhassıllığı ya da Türkmen ağalığı gibi geliri çok görevler istedi. Elde edemeyince, Köprülü aleyhine sipahileri tahrike çalıştı. Age, C. 6, s. 2820.

²⁴² Bodur Süleyman Ağa, birkaç yüz yeniçeri ile asileri perişan etti. Nakkaş Hasan'ı beş arkadaşıyla yakalayıp Köprülü'nün çadırına getirdi. Meğer Silahdar Ağası Mustafa onunla müttefikmiş. İkisinin de boyunları vuruldu. Age, C. 6, s. 2821.

²⁴³ Siyavuş Mustafa Paşa, Boynuyaralı taraftarı olarak, silahdarlığında Köprülü'nün sadrazam olmaması için çalışmıştı. Şam askeri, Girit seferine çağrıldığında direnmişler, Şam Valisi Siyavuş Mustafa Paşa da, onların affı için İstanbul'a yazı yazmıştı. Yine Şam'dan alındığında, yeni vali Murtaza Paşa'yı, Şam'a sokmamıştı. Köprülü ise işi büyütmemek için Murtaza Paşa'ya Diyarbekir'i, Siyavuş Mustafa Paşa'ya da Maraş'ı vermişti. Maraş'tan da azledilip İstanbul'a çağrılınca dostlarına güvenerek affa mazhar olacağını sandı. Ancak idamdan kurtulamadı. Age, C. 6, s. 2822-2825.

²⁴⁴ 31 Temmuz 1658 tarihinde metrisce girildi. Ertesi günü de kale zaptedildi. Age, C. 6, s. 2840; Cezar, c. 4, s. 2080.

²⁴⁵ Erdel Belgradı - Alba Julia. Öztuna, C. 4, s. 180.

bulundular. Öldürüp esir aldılar. Öyle ki Kazak askerleri top ve tüfek bile kullanma gereğini duymuyorlardı. Merdivenlerle surlara ve burçlara tırmanıp kaleyi ele geçirdiler. Tatarlar çok fazla yağmada bulundular ve halkından çok sayıda esir aldılar. Melun Rakofçi, Avusturya sınırında bir kaleye kaçarak oraya sığındı. Kendi halkı ise dağlara kaçıp sığınak aradılar. Pek çoğu öldü ve esir düştü. Bunun üzerine halkı Köprülü'den eman diledi. O da onların canını bağışladı. Serdar-ı Ekrem, Tatar ve Kazak askerlerini, düşmanı öldürmekten veya esir almaktan men etti. Rakofçi'nin defterdarı Barçe Banuş'u²⁴⁶ bu Erdel ülkesi üzerine kral yaptı. Her sene, Sultan'ın hazinesine ödedikleri haraçlarını da 25.000 dinar artırdı. Erdel'in haracı, daha önce 15.000 dinar idi. Şimdi ise toplam 40.000 dinar olmuş oldu. Erdel'in yeni kralı idarenin kendisine tevcih edilmesinden dolayı, Sultan'a ayrıca 1000 kese daha vermeyi kabul etti. Sonra da yönetim merkezine yollandı.

Köprülü fethini ve zaferini tamama erdirmek için Rakofçi'nin sığındığı kalenin üzerine yürümeye hazırlanmaktaydı. Tam bu sırada, Anadolu'da Abaza Hasan etrafında toplanan eşkıyanın fesat ve azgınlıklarını artırdıkları ve İstanbul'a doğru yürüdükleri şeklinde bir haber geldi. Ardından, Sultan'ın emri geldi. Sultan Mehmet, Köprülü'den, başka işleri bırakarak hemen dönmesini istiyordu. Bu nedenle oradaki işleri bırakıp geri dönüş hazırlıklarına başladı. O civardaki yerlerle Yanova'nın korunmasını, Budin Beylerbeyi Kenan Paşa'ya bırakan Köprülü, süratle Edirne'ye doğru yola çıktı.

Abaza Hasan'ın İsyasını Açığa Vurması

Daha önce şakilerden her biri, Anadolu'da birer eyalet ve bölgeyi ele geçirerek kendi istibdatlarını kurmuş ve işlerini büyütmişlerdi. Devlet içindeki karışıklık, ayan ve vezirler arasındaki anlaşmazlık sebebiyle şöhretleri yayılmıştı.²⁴⁷ Büyük devlet adamı Köprülü Mehmed Paşa'nın devlet işlerini yoluna koyup fesat şebekelerini dağıtmaya başladığını görünce korkup karşısında cephe aldılar. Başlarına da Halep Beylerbeyi Abaza Hasan Paşa'yı geçirdiler. Sonra onlara Şam Beylerbeyi Tayyaroğlu Ahmet Paşa da katıldı. Aslında onlara, sefere hazırlanarak Serdar Sadrazam Köprülü'nün ordusuna

²⁴⁶ Yanova hükümetinin Banı. Çabuk, s. 44.

Erdel beyzadelerinden Borçkay Akoş, (Bark Czai) Naima, C. 6, s.2841.

²⁴⁷ Sultan çocuk yaşta olduğu için, saltanat hırsıyla yananlar arasındaki rekabet ve ihtilaf yüzünden, söz askere düşmüş, sık sık sadrazamlar değiştiğinden devlet düzeni bozulmuştu. İş başında olan zalimler ve hâkimler para hırsıyla halka olan zulümlerini artırmışlardı. Her birinin yanında toplanan sarıca ve sekban, köy ve kasabaları yağmalayıp viran ediyorlardı. Kadılar ve valiler de mansıplarını rüşvetle aldıklarından ve kendileri de bu düzenden nemalandıklarından buna müsaade ediyorlardı. İstanbul'da ise bu zalimlerin rüşvet ve hediyelerini alan devlet büyükleri, bunları koruyup kollamaktaydılar. Zulmün duracağından umudunu kesen fukara ise çoluk çocuğu ile yurtlarını terk ediyorlardı. Age, C. 6, s. 2828-2829.

katılmaları konusunda kesin emirler verilmişti. Onlar ise Anadolu, Şam, Halep ve Diyarbekir askerini topladıktan sonra, serseri ve başıbozuklarla beraber sipahilikten çıkarılanlar ve bir takım eski şakiler de gelip onlara katılmıştı. Anadolu Beylerbeyi Can Mirza Paşa, görevden alınmış ve yeni atanmışlardan yaklaşık 15 bey, Ankara Beylerbeyi Can Arslan Paşa ve başkaları da, Abaza'ya katılınca nerdeyse 30.000 kişilik bir kuvvet oldular. İsteyerek ya da istemeyerek her gün yeni kuvvetler onlara katılmaya devam ediyordu. Konya ovasına vardıklarında sefere katılıp katılmama konusunu görüştüler. Sefer emrine karşı gelmeye karar verdiler. Yine Köprülü'nün azledilip yerine Tayyaroğlu'nun getirilmesi taleplerini, Sultan'a iletiler. İstekleri yerine gelmediği sürece sefer emrine uymayacaklarını açıkça ilan ettiler. Kendi aralarında da yeminleşerek, bundan böyle aralarındaki bu anlaşmaya aykırı davranmayacaklarını taahhüt altına aldılar.

Bu sırada, sefer için acele edilmesini konu alan hatt-ı şerif Haseki vasıtasıyla kendilerine ulaştığında, Haseki'yi geri çevirerek daha önce almış oldukları kararı ona bildirdiler. İsyanı karar verdikleri anlaşılınca, bu fitneyi ortadan kaldırmak maksadıyla Sultan, onlara seferden affedildiklerini bildiren ancak, Bağdat muhafazasına gitmelerini emreden bir ferman gönderdi. Bu işi sulh ve sükuna kavuşturması için de Kapıcılar Reisi Zenceflizade Hasan Ağa'yi²⁴⁸ onlara yolladı. Ancak onun varmasıyla da durum değişmedi. İsyanlarını ilan ederek inada devam ettiler. Köprülü idam edilmediği sürece, ne sefere ne de Bağdat üzerine gideriz, dediler. Taşkınlıkta ileri giderek terbiyesizce laflar ettiler. Sultan'ın elçisi, İstanbul'a döndüğünde, şakiler Bursa'ya doğru harekete geçerek halktan çok miktarda mal toplamışlardı. Veziriazam Köprülü ile sefere gitmiş olan valilere tabi halkın mallarına el koydular. Valileri seferde olan eyaletleri, kendileriyle beraber olan mazu valilere tevcih ettiler.²⁴⁹

Asilerle Mücadele

İsyanın devam edeceği anlaşılınca, Sultan Mehmet, onların tenkili hakkında ülemeden fetva istedi. Bunun üzerine Şeyhülislam, asilerin katledilmelerinin vacip olduğuna dair bir fetva verdi. Bu fetva, diğer ülema tarafından da imzalanınca gereğinin yapılması için eyaletlere emirler gönderildi. Halk asilerle savaşmak için seferberliğe

²⁴⁸ Sancaklıoğlu Hasan Ağa, Age, C. 6, s. 2833.

²⁴⁹ Abaza Kara Hasan Paşa, 80.000 kadar askerle isyan ettiği gibi, sekban ve sarıca haşereleriyle memleketi yağmalayıp, 100.000 askerle Bursa üzerine yürüdü. Sultan bunun üzerine Köprülü'ye mektup yazarak Erdel seferini bırakıp derhal gelmesini istedi. Köprülü bunun üzerine, "Ya Rabbi! Bu asileri senin azametinin kılıcına havale ettim." diye beddua etti. Seyahatname, C. 5, s. 160-161.

davet edildi. Her tarafa emirler gönderildi. Vezir Kenan Paşa, Bursa muhafızlığına görevlendirildi. Valide Sultan'ın kethüdası Ali Paşa, kaymakam olarak, Edirne'de gönderildi. Yusuf Paşa yeniçeri emeklileri ve diğer askerlerle beraber Üsküdar'ı muhafazaya memur edildi. Arnavut Mahmut Paşa, Halep valisi tayin edilerek, İçel askerini toplaması emredildi. Diyarbakır Beylerbeyi ve Bağdat Muhafızı olan Murtaza Paşa, eşkiyaya karşı savaşmak üzere serdar tayin edildi. Kürt beyleriyle Erzurum askerine de, Paşa'ya katılmaları emredildi.

Haziran ayında, şakiler Bursa ovasına ulaştılar. Bursa Kadısı Haşimizade Efendi, şakiler tarafından, şehrin ayanından bir grupla beraber Sultan'a gönderildi. Bursa Kadısı'nın böyle bir elçiliği kabul etmesine öfkelenen Sultan, onun idam edilmesini emrettiyse de "seyyid" olması sebebiyle affedildi. Görevinden alınması kâfi görüldü. Kenan Paşa, Bursa'ya ulaştığında, eşkiyaya katılıp onlardan oldu.²⁵⁰ Şehrin ileri gelenleri kaçıp kaleye sığınmışlardı. Şakiler²⁵¹ kaleyi kuşatmaya cesaret edemediler.

Köprülü, Edirne'de Sultan'ın sarayına varınca, Anadolu eyaletini, Silahtar Ağası Konakçı Ali Ağa'ya, Ankara'yı ise Panter Hasan Paşa'ya²⁵¹ tevcih ederek görev yerlerine uğurladı. Ancak bu iki vali yola bile çıkamayıp Üsküdar'da kaldılar ve kendi mütesellimlerini gönderdiler. Ali Paşa'nın mütesellimi Kütahya'ya vardığı zaman, şakiler orasını Can Mirza Paşa'ya tevcih etmişlerdi. Kütahya halkı ise Ali Paşa'nın mütesellimiyle beraber olarak kıyam edip, Can Mirza'nın mütesellimini adamlarıyla beraber öldürdüler. Bunun üzerine Şaki Can Mirza, 4000 şaki ile intikam almak üzere Kütahya'ya gönderildi. Kütahyalılar, savaşa hazırlık olarak şehrin etrafına hendekler kazdılar. Taraflar arasında çarpışma iki ay sürdü. Şakiler, şehri ele geçiremediler. Murtaza Paşa'nın ulaştığı haberi gelince, şakiler taşı tarağı toplayıp Bursa bölgesini terk ettiler. Eskişehir'e doğru yol üstündeki köy ve kasabaları yağmaladılar.²⁵² Onlara Kütahya'dan rezil ve mağlup olarak dönen Can Mirza da katıldı. Allahü Teala, Kütahya halkını onun şerrinden kurtarmıştı. Hasan Paşa, Ankara'ya ulaştıktan sonra, Ankaralıların yardımıyla Can Arslan Paşa'nın mütesellimini öldürdü.

²⁵⁰ Devlet erkânı, alt tabaka ve halkın çoğu, asilerin galip gelerek Sadrazam Köprülü'yü ortadan kaldırmalarını, candan istiyorlardı. Kenan Paşa, Bursa'ya vardığında gizlice Abaza Hasan ile mektuplaştı. Halktan topladığı cephane ve parayı alarak, adamlarıyla beraber eşkiyaya katıldı. Naima, C. 6, s. 2837.

²⁵¹ Neyzen Hasan. Age. C. 6, s. 2858.

²⁵² Sivas taraflarına gittiler. Age. C. 6, s. 2859.

Şaki Abaza Hasan Paşa, Halep'ten ayrıldığında mütesellim olarak yerine, akrabasından Hamamcızade'yi, 1000 kişilik bir kuvvetle bırakmıştı. Sultan'ın emri ve fetvası Haleplilere ulaştığında, ayaklanarak şakileri kaleden çıkarıp Mahmut Paşa'nın mütesellimine teslim ettiler.

Öte yandan şakiler Eskişehir ovasında, aralarındaki sadakat ve anlaşmayı yenileyerek savaşa hazırlandılar. Serdar Murtaza Paşa'nın gelişini beklemeye başladılar.

Hicri 1069, Miladi 28 Eylül 1658-17 Eylül 1659 Yılı Olayları:

Köprülü ise Edirne'de Sultan'ın üzengisine yüz sürdükten sonra, hizmetine devam etmek için İstanbul'a doğru yola çıktı. 31 Ekim 1658 günü, Davut Paşa Ovası'nda konakladı. Sonra Kâğıthane Ovası'na çadırını kurdu. Burada Şam'a Kadri Paşa'yı, Sivas'a Kibleli Paşa'yı, ve Karaman'a Çatalbaş Paşa'yı atadı. Yeni valilere, Üsküdar tarafına geçmeleri emredildi. Köprülü, burada askere maaşlarını da dağıttı. Sonra şakilere katılmış olan askerlerin isimlerini defterlerden düşüdü.²⁵³ 13 Kasım 1658 günü Sultan Mehmet, askerle beraber Üsküdar'a geçti.²⁵⁴ Anadolu Beylerbeyi Ali Paşa, bir miktar askerle İznik'i korumaya gönderilmişti. Fakat Ali Paşa, düşman hakkında gafil davrandı. Asi Abaza Hasan bir gün ansızın, 4000 sekbanla ona baskın verdi. Adamlarının çoğunu öldürdü. Ali Paşa az sayıdaki adamıyla yaralı olarak Bursa'ya kaçtı.²⁵⁵

Bu arada eşkiya hile yoluna başvurarak, yanlarında bulunan sipahilerden, tek tek İstanbul'a gidip asker içine sızarak, oradaki sipahileri tahrik etmelerini istediler. Böylece sipahiler Köprülü'ye saldırıp öldürecekler, şakiler de muradlarına ermiş olacaktı.²⁵⁶ Eşkiyaya katılan sipahilerin miktarı 7000 kadardı. Tedbirli davranan Köprülü Mehmet Paşa, onların isimlerini Kâğıthane Ovası'nda defterden sildi. Şakilerin

²⁷³ Sadrazam, geceleyin de meşalelerle maaş dağıtım işini sürdürerek beş gün içinde bölüklerin defterlerini kapattı. Age, C. 6, s. 2857- 2858.

20060 sipahi, 9000 yeniçeri, cebeci ve topçu olmak üzere 40.000 askerin isimlerini defterden sildi. Seyahatname, C. 5, s. 162.

²⁷⁴ Saadetli Padişah dahi, 20.000 seçme bostancı ve 12.000 has saray askeri ile Üsküdar'a geçip, Üsküdar Sarayı'na yerleşti. Age, C. 5, s. 163.

Mehmet Halife'ye göre, Sultan bizzat şakiler üzerine yürümek üzere, Üsküdar'a geçmişti. Lakin devlet erkani bunu uygun bulmadılar. Hatta Köprülü de şakilerin karşısına bizzat çıkmayı uygun bulmadı. Cezar, C. 4, s. 2094.

²⁵⁵ Halk Cuma namazında iken, gafil yatan askeri, dağdan sel gibi inen eşkiyanın baskınına uğradı. Naima, C. 6, s. 2860.

²⁵⁶ Askere ulufe dağıtıldığını duyan Abaza, yanında bulunan 5000'den fazla sipahiye güya ulufelerini almaları için azar azar, ordu-yu hümayuna göndermeye başladı. Bunlar ordu içindeki adamlarıyla buluştuktan sonra birden saldırıp işi bitireceklerdi. Köprülü sipahi ocağı içinde bulunan Piri Çavuş ve Koca Halife adındaki casusları vasıtasıyla bu planı öğrenmişti. Age, C. 6, s. 2860.

bu hilesini haber almıştı. Yolları üzerindeki din önderlerine haber salarak bu şakilerden ele geçirilenlerin öldürülmesini emretti. Şakiler yakalanıp birbiri ardından öldürülmeye başlanınca geri kalanlar başarısızlık ve umutsuzluk içinde gerisin geriye döndüler.²⁵⁷ İzmit'in muhafazası için Kethüda Bey'le beraber 5000 yeniçeri gönderildi.

Murtaza Paşa'nın Hezimet

Serdar Murtaza Paşa, Ankara'ya ulaştığında Mahmud Paşa ile Dilaver Paşa da ona katıldılar. Ne var ki bunlar tabiaten bozguncu idiler. Bunu sezen Murtaza Paşa, gecikmeden ikisini de idam etti. Yine Abaza Hasan'ın mütesellimi Hamamcızade, Halepliler tarafından kovulduktan sonra, bağlılığını bildirerek ancak, içindeki fesadı gizleyerek Murtaza Paşa'ya gelmişti. Paşa üyanık davranarak onu da idam etti.²⁵⁸

Murtaza Paşa daha sonra eşkıyanın olduğu tarafa yöneldi. Abaza Hasan ise o yaklaşınca bir hile ve aldatma eseri olarak önünden çekilmişti. Mağrur Serdar, onun bu hile ve tuzağını göremedi. Paşa, ordusuyla Ilgın'a ulaştığında, Abaza Hasan çadırlarını boşaltıp seçkin askerlerini geceden pusuya yatırdı. Gafil Serdar, onun peşinde geceyi uyumadan geçirmişti. Sabah vakti pusu yerine ulaşınca, şakilerin baskınına uğradı. Daha saldırının başında yenilgiye uğradı. Askerinin çoğu olay yerine gelememişti. Onun pusuya düşüp yenildiğini duyunca dağlara doğru dönüp kaçtılar. Yanında olanlar katledilirken Serdar Murtaza Paşa ile, maiyetindekilerin bütün eşyası yağmalandı. Bu savaşta maktül düşenlerin sayısı, 8000 kadardı.²⁵⁹ Serdar ise kaçıp Afyonkarahisar'a ulaştı. Hezimete uğrayanlar da onun etrafında toplandılar. Bu hezimetin haberi Sultan'a ulaştığında kış yaklaşmıştı. Bu nedenle ikinci bir ordunun gönderilmesi mümkün olmadı. Sultan, Üsküdar Bahçesi'nde kaldı. Veziriazam ve askere ise İstanbul'a dönüş izni verildi.

²⁵⁷ Murtaza Paşa'nın yanında olan paşalara gönderilen emir gereğince, yollar sıkıca tutulmuştu. Tamamına yakını öldürüldü. Önceden Üsküdar ve İstanbul'a ulaşmış olanlar da yakalanarak idam edildiler. Age, C. 6, s. 2861.

²⁵⁸ Bu üçü bir çatışma sırasında Abaza'ya katılmak üzere anlaşmışlar ve bunu bir mektupla Abaza Hasan'a iletmek istemişlerdi. Murtaza Paşa'nın casusları bu mektubu ele geçirince bunları idam edip kellelerini İstanbul'a gönderdi. Age, C. 6, s. 2862-2863; Silahdar, C. 1, s. 148-149.

Abaza Hasan Paşa, Halep Kalesi'nde uzun süre yetecek miktarda mühimmat ve yiyecek depolamış ve damadı olan Hamamcıoğlu'nun muhafazasına bırakmıştı. Başarısız olursa bu kaleye çekilecekti. Ancak Köprülü'nün Halep'e tayin ettiği Softa Mahmud Paşa, oldukça kurnaz ve becerikli biri idi. Kendi mütesellimi ve adamlarını gizlice Halep'e soktu. Bunlar şehrin kadısı ve halkla anlaşarak, Hamamcıoğlu'nu kaçırdılar. Halep'in elinden çıkması Abaza Hasan'a büyük bir darbe oldu. Başarısız olursa sığınacak yeri kalmamıştı. Çabuk, s. 54.

²⁵⁹ Nakledilir ki, Murtaza Paşa'nın askerlerinden Yusuf ve Kürt Mehmet adında iki casus, para karşılığında Paşa'nın her hareketini Abaza'ya bildirirlermiş. Murtaza Paşa'nın kendisini geceleyin ansızın basacağını, Abaza'ya bildirdiklerinden, şaki tedbirini alarak çadırları boşaltıp, adamlarını pusuya yatırmıştı. Naima, C. 6, s. 2865.

Abaza Hasan ve Adamlarının Katli

Murtaza Paşa'nın hezimetinden sonra, şakiler Halep'e doğru yola çıkmışlardı. Şaki başı Abaza Hasan. Antep'te konakladı. Yanındakileri de kışlaklarına dağıttı. Murtaza Paşa ise Afyonkarahisar'a sığındığı zaman, Şam Beylerbeyi Kadri Paşa ile Halep Beylerbeyi Tutsak Ali Paşa gelip ona katılmışlardı. Üçü birden Halep'e doğru yola çıktılar. Şehre varıp yerleştiler. Sonra da Kürt ve Türkmen beylerine emirler yollayarak, şakilerden ele geçirebildiklerini tutuklamalarını istediler. Vaziyet şakiler aleyhine kötüleşince onlar da Arabistan'a geçmeye karar verdiler.²⁶⁰

Şakiler tarafından Tayyaroğlu'nun kardeşi, 1000 kişilik bir kuvvetle Birecik Geçidi'ni tutması için gönderildi. Birecik Emiri, bunu haber alınca asker toplayarak pusuya yattı. Fırsatını bulunca da eşkıyayı basarak çok azı hariç hepsini öldürdü.

Abaza Hasan, Musalli Paşa'yı 2000 sekban askeriyle beraber kışı geçirmek için Maraş'a yollamıştı. Musalli Paşa ise Maraşlılarla gizlice anlaşmıştı. Maraşlılar bu şakilerin hepsini öldürdüler. Sonra da Musalli Paşa, gidip Murteza Paşa'ya iltihak etti. Şakilere zorla ve istemeyerek katıldığını ispat etti. Yine ilk fırsatta da devletine hizmet ettiğini göstermiş oldu. Bu nedenle affedildi.

Şakilerin durumu ise gün geçtikçe kötüye gitti. Kalmak ya da kaçmak konusunda bir karara varamadılar. Sultan'ın af eteğine yapışıp aman dilemeye kendilerini mecbur hissettiler. Bu nedenle Serdar Murtaza Paşa'nın tavassutuna başvurdular. O da onlar hakkında Sultan'dan şefaah isteyeceğine dair söz verdi.²⁶¹ Abaza Hasan ve şaki reislerinden maiyetinde olanlar, Murtaza Paşa'nın eman ve izin vermesiyle Halep'e girdiler. Ne var ki şakiler, bir fırsatını bulduklarında, Serdar Murtaza Paşa'ya ihanet edeceklerdi. Aniden saldırıp işini bitirme konusunda aralarında anlaşmaya varmışlardı. Fetanetiyle bunu sezen Murtaza Paşa, elini çabuk tutarak onlardan evvel harekete geçti. Onlardan önce ahdini bozdu ve hepsini öldürdü.²⁶² Şaki

²⁶⁰ Şakiler özellikle zahire bakımından sıkıntıya düştüler. Agc, C. 6, s. 2866.

²⁶¹ Celalilerin malı sizin, başı bizimdir, diye padişah emri çıkınca Türk taifesinin eline fırsat geçti. En küçük bir çiftçi bile eline saban demirini alıp, Celalilerin peşinden dağlara tırmandı. Ota, otlığa ve zahire almaya giden Hasan Paşa adamlarını kira kira bitirdiler. Kış yaklaşmasına rağmen, zahire alacak dermanları kalmadı. Canı yanmış reaya ve asker kuşatması altında sığınacak yerleri kalmadı. Adamları açlıktan kırıldık, diye Hasan Paşa'ya şikayette bulundular. O ise Halep'e varıp Murtaza Paşa'ya sığınmaya karar verdi. 3 vezir, 7 paşa, 7 bey ve 3000 askerle Murtaza Paşa'nın kapısına vardı. Seyahatname, C. 5, s. 164- 166.

²⁶² Asi paşaların Halep'te itibar gördüklerini işiten Celaliler de peyderpey Halep Kalesi ile dış varoşunu doldurmaya başladılar. Kale sessizce Celalilerle doldu. Mallarını zorla ve ucuza aldıkları halk pazara mal getirmeyi bıraktı. Ayrıca halkın can ve namusuna musallat olmaya başladılar. Kimsede bunlara karşı çıkacak cesaret yok. Murtaza Paşa, bu Celalilerin bir gün ansızın Haleb'i işgal etmelerinden

reislerinin kellelerini de Sultan'a gönderdi. Katledilenler toplam 31 kişi idiler. Abaza Hasan, Tayyar Mehmet Paşaoğlu Ahmet Paşa, onun kardeşi olan Rakka Beylerbeyi ve Rus asıllı Kenan Paşa bunlar arasında bulunuyordu. Kenan Paşa, Sultan İbrahim'in son zamanlarında rikabdarlıktan çıkarılarak vezirlikle taltif edilmiş, saltanat ailesine akraba olmuş, Budin beylerbeyliğine sonra da kaptanlığa getirilmiş o da tüm donanmayı götürüp düşmana teslim etmişti. Böyleyken affedilerek, Bursa muhafızlığına gönderilmişti. O ise burada ihanet ederek şakilere katılmıştı. Sonunda belasını bulmuş oldu. Ali Mirza Paşa'ya arpalık olarak, Ankara sancağı mutasarrıflığı verilmişti. Tekeli Kadı Abdülvehhab,²⁶³ Konyalı Hadım Kardeşi adıyla meşhur Hasan Ağa²⁶⁴ ve şaki elebaşlarından daha başkaları katledilerek, kelleleri akıl sahiplerine ibret olsun diye sarayın kapısı önüne atıldı.

Bu hizmetine karşılık Murtaza Paşa, bir hilat ve bir kılıçla taltif edildi. Beldelerin yöneticilerine ve bölgedeki valilere, şakilerin öldürülmeleri konusunda emirler gönderildi. O sene içerisinde yaklaşık 10.000 şaki öldürülerek, elebaşlarının kelleleri Sultan'a yollandı.

Şam Askerinin Bozgunculuğu

Yine bu sene içinde, Şam askeri arasında bozgunculuk zuhur etti. Zira birkaç yıldan beri asker taifesi, Şam vilayetine öyle musallat olmuştu ki Şam Valisi ve diğer yöneticiler onlara sormadan bir iş yapamaz olmuşlardı. Onlar ise yöneticilere danışmadan, diledikleri gibi şehrin işlerine müdahale ediyorlardı.²⁶⁵ Şaki gailisi söndürüldükten sonra Köprülü Mehmet Paşa, asker içindeki bu bozguncuların da işini bitirmeye karar verdi. Şam muhafızlığı (şehri korumakla görevli asker) için bir grup yeniçeriye tayin ederek, subayları maiyetinde Şam'a gönderdi. Şam Valisi'ne de emir verilerek, Şam askerini oradan kovması, direnirlerse de hepsini öldürmesi istendi. Şam askeri, bu emre karşı çıkamayıp şehirlere dağıldılar. Reislerinden bazıları öldürülüp

korkuyordu. İleri gelenlerin görüşü ve Murtaza Paşa'nın emriyle, 17 Mart 1659 Cuma günü, öğleyin kaleden bir top atılınca evlerde gizlenen yiğitler, sarayların kapılarını kapatarak Celalileri bir saat içinde kırdılar. Halep'de, Saray Meydanı'na yığılan kelleler 300'den fazlaydı. Sonra varoşlarda ve etraf kasabalardaki Celaliler temizlendi. Bir hafta içinde 7000 kelle getirildi. Age, C. 5, s. 170-174.

²⁶³ Bu adama eşkiya tarafından ordu kadılığı verilmiş ve Abaza başarılı olduğu takdirde de kazaskerlik vaat edilmişti. Naima, C. 6, s. 2877.

²⁶⁴ Bu adam da Türkmen ağalığı, Halep muhassıllığı, Sayda ve Beyrut voyvodalığı yapmıştı. aynı yer

²⁶⁵ Serhadlere kadim Osmanlı kanunu üzere, üç senede bir, bir kaç bölük yeniçeri gönderilirdi. Bu iş Şam'da ihmale uğramış ve yerli kulu adında mahallinden asker yazılarak, maaşları Şam hazinesinden verilir olmuştu. Ancak ağaları İstanbul'dan tayin olurdu. Yerli kulları zamanla kuvvet peyda ettiler. Onlara boyun eğmeyen vali, orada oturamaz oldu. Gelirlerin onda birini bile valiye vermezler, kendileri el koyarlardı. Devlet ileri gelenleri iş bir fitne çıkmasını diye müdahale etmeyince taşkınlıkları günden güne arttı. Age, C. 6, s. 2880.

kelleri İstanbul'a yollandı. Böylece tedbir sahibi Sadrazam Köprülü'nün himmetiyle bu bölge de şakilerden temizlenmiş oldu.

Deli Hüseyin Paşa'nın İdamı

Bu yıl içinde, Gazi Vezir Deli Hüseyin Paşa da idam edildi. Hüseyin Paşa, daha önce temas edildiği gibi, bir önceki yıl, Girit'ten çağrılarak kaptan yapılmıştı. Daha sonra ise Rumeli eyaleti kendisine tevcih edilmişti. Eşkiya gailisi ortadan kaldırıldıktan sonra ise Sultan'ın huzuruna davet edildi. Köprülü Mehmet Paşa, onunla görüştüğü zaman, bir kürk giydirmek suretiyle onu taltif etti. Deli Hüseyin Paşa daha sonra, Sultan'ın huzuruna çıktı. Sultan Mehmet, Kandiye Kalesi'nin 15 yıldır alınamamasını onun ihmaline verdi. Rumeli'deki zulümleri sebebiyle de onu azarladı. Sonra da hapsedilmesini emretti. Yedikale'deki iki günlük hapsinin ardından, boğularak idam edildi ve orada bir bahçeye defnedildi.²⁶⁶

Hasım Mehmet Paşa Rumeli'ye, Melek Ahmet Paşa Bosna'ya ve Seydi Ahmet Paşa Budin'e, vali olarak atandılar. Budin Valisi Seydi Paşa'ya, Yanova'nın muhafazası emredildi. Bu arada, şakilerden arta kalanların temizlenmesi maksadıyla, Bursa tarafına yapılacak seferin hazırlıklarına başlanılması istenmişti.

Şeyhülislam Bolulu'nun Azli

Şeyhülislam Bolulu Mustafa Efendi, Sultan'ın yakınlarına gizli bir mektup göndermişti. Mektubunda, Veziriazam Köprülü Mehmet Paşa'nın, Hüseyin Paşa'yı idam ettirmesini ve Rumeli'deki işler daha önemli olmasına rağmen, zat-ı şahanelerini Bursa üzerine yönlendirmesini eleştiriyor, Köprülü'nün, din ve devlete hizmet için değil tamamen kendi mansıp ve makamını korumak için çalıştığını iddia ediyordu. Şeyhülislam'ın bu mektubu yazmasının sebebi, Girit Serdarı Hüseyin Paşa'nın idam edilmesine vermediği fetvayı, Bursalı Mehmet Efendi'nin vermesiydi. Bu nedenle makamını kaybedeceği endişesine kapılıp Köprülü'ye olan gayzını açığa vurmuştu. Ne var ki korktuğu şey başına geldi. Mektubu Sultan'a arz edilince, Sultan da mektubu

²⁶⁶ Şöhreti dünyayı tuttuğundan pek çoğu onun sadrazam olacağını zannediyordu. Bazı sebepler yüzünden Köprülü, onu gözden çıkarmış ve Girit'ten getirmiş ve hakkında idam fermanı çıkarmaya çalışmıştı. Bu nedenle kaptanlıktan azledilerek Rumeli valiliğine gönderildi. Söylentiye göre Köprülü, Filibe Kadısı'nı tenbihleyerek, Paşa hakkında ayrıntılı şikayet dilekçesi hazırlayıp, şikayetçilerle beraber İstanbul'a göndermesini sağlamıştır. Age, C. 6. s. 2881-2882.

Köprülü'nün, Abaza Hasan isyanında, sadareten alınma ihtimali belirmişti. En kuvvetli rakibi ise Deli Hüseyin Paşa idi. Padişah da onun hakkında iyi duygular beslemekte idi. Köprülü, ondan kurtulmak için derhal harekete geçti. Bir yolunu bulup idam ettirmek istiyordu. Ancak Saray'daki adamları, Paşa'yı kaptanlığa getirtip, hata yapmaması ve kimseden bir şey almaması konusunda uyardılar. Köprülü ise onu Rumeli beylerbeyliğine atadı. Parasız kalan Hüseyin Paşa, leventlerin maaşını ödemek için zenginlerden zahire parası alınca, Köprülü'ye gereken bahaneyi vermiş oldu. Çabuk, s. 56-58.

Köprülü'ye göndererek cezalandırma işini de ona havale etti. Dilerse idam eder dilerse sürgüne yollayabilirdi. Köprülü Mehmet Paşa ise onu görevinden alıp sürgüne yolladı. Şeyhülislamlık, Bursalı Mehmet Efendi'ye tevcih edildi.²⁶⁷

Bu sırada, Girit Serdarı Hüseyin Paşa'nın vefat ettiği haberi geldi. Yerine Tavukçu Mustafa Paşa tayin edildi. 11 Mart 1659 günü, Kaptan Ali Paşa denize açıldı. Kendisine, Sabık Kaptan-ı Derya Topal Mehmet Paşa'nın katledilmesi emir olunmuştu. Mehmet Paşa, Sakız Adası'nın muhafızlığına tayin edilmişti.²⁶⁸ Ali Paşa emri yerine getirip, kışın da yaklaşmasıyla beraber İstanbul'a döndü.

Circe Emiri'nin İsyanı

Circe Emiri Çerkez Mehmet Efendi'nin, Kahire'deki isyanı, bu yıl içinde meydana gelen olaylardan biridir. Bu adam epeyce mal biriktirmiş ve etrafına adam toplamıştı. Anadolu'da devlet şakilerle boğuşmaya başlayınca bu adamın da Mısır'da iştahı kabardı. 10.000 kişilik bir ordu kurdu. Çeşitli vaatlerle Mısır beylerinden bir grubu da yanına almayı başardı. Kahire'nin varoşlarına geldiğinde, Mısır Beylerbeyi Şehsüvaroğlu Gazi Paşa'ya, bir elçi gönderip kaleyi kendisine teslim emesini istedi. Ondan sonra Gazi Paşa, dilediği yere gidebilirdi. Gazi Paşa, Mısır beyleri ve ileri gelenlerini toplayıp istişare etti. Onlar da ona kaleyi takviye ederek topları, şakiye tabi olan asilerin evlerine doğru yöneltmesini tavsiye ettiler. O da denileni yaptı. Bu duyulunca şakiden yana olanlar hemen saf değiştirip ondan ayrıldılar. Şaki ise daha fazla asker toplamak ve gelip Kahire'yi almak için Circe işine döndü. Gazi Paşa, Mısır halkını savaşa davet ederek, Circe eyaletine Ahmet Bey'i tayin etti. 5000 askerle şakiyi Circe'den kovması için gönderdi. Şaki Çerkez Mehmet, Bedevilerden ve başkalarından yaklaşık 30.000 asker toplamıştı. Ahmet Bey onunla savaşa tutuştu. Hac Emiri Kaytas Bey de peşinden gelip ona yardım etti. Şakinin askeri dağıldı. Şaki Çerkez Mehmet, bir miktar adamıyla beraber esir düştü. Başları vurularak, kelleleri Sultan'a gönderildi. Gazi Paşa ve yanındaki beyler birer hilatle ödüllendirildiler. Mezkur şaki Circe'de kendi adına hutbe bile okutmuştu.

²⁶⁷ Köprülü, kendisinden çok üstün bir asker olan Deli Hüseyin Paşa hakkında, Bolulu Mustafa Efendi'den idam fetvası istemiş ancak alamamıştı. Şeyhülislam, Sultana gönderdiği bir arzıda Paşa'nın katlinin, makul olmadığını ancak makam korkusu nedeniyle yapıldığını söyledi. Aksun, C. 2, s. 215.

²⁶⁸ Kötü tedbiri ve zulmü dolayısıyla kaptanlıktan alınmış, ancak Limni Adası'nın kurtarılmasında bulunduğu için, idamı ertelenmişti. Naima, C. 6, s. 2888.

Antalya'da K r Bey Mustafa Paşa'nın İsyanı

K r Bey Mustafa Paşa'nın Antalya Kalesi'ndeki isyanı da aynı senenin olaylarından. Bu adam, Süveyş Denizi'ne kesintisiz yaklaşık 10 yıl kaptan tayin edilmiş ve muazzam bir servet biriktirmiŐti. Sonra Cidde emiri ve ardından da Antalya valisi olmuştu. Antalya Kalesi'nin sağlamlığını görünce Şeytan onu yoldan çıkardı. Sonra da ilk isyanını açığa vurdu. K adı Abdülvehhab, Antalyalı 4000 askerle onu kuşatma altına aldı. Kapıcı baŐılarından İsmail AĞa da ona destek olarak gönderildi. Sonunda aralarında anlaşmaya varıldı ve Mustafa Paşa, kaleden  ıktı.

Aynı sene içinde, K r Bey Mustafa Paşa, ikinci defa isyana kalkıŐtı. Bu gaileyi defetme görevi Anadolu Beylerbeyi Ali Paşa ile Manisa Hâkimi K  k Mehmet Paşa'ya verildi. Deniz tarafından da Kaptan-ı Derya'ya, Antalya  zerine gitmesi emri verildi. Kaptan, yolda küffar donanmasıyla karşılaşınca savaşa tutuştu. Ancak taraflar yeniŐemeyip birbirinden ayrıldılar. Kaptan, yolunda ilerlerken rast geldiği büyük bir düşman kalyonunu ele geçirdi. Daha sonra da Antalya sahiline geldi. Sahile demir atıp kuşatmayı başlattı. Bundan kuvvet alan Antalyalılar da Şakiye bir baskın verip adamlarıyla ve kardeŐleriyle beraber kaleden indirdiler ve Kaptan-ı Derya'ya teslim ettiler.²⁶⁹ O da birini bile bırakmadan hepsini katletti. Kellelerini, çok miktardaki mallarıyla beraber Sultan'a gönderdi.

Anadolu'da EŞkıya Takibi

1 Temmuz 1659 tarihinde Sultan, Bursa'ya gitmek üzere İstanbul'dan yola  ıktı. Her gün çeşitli bölgelerden gönderilen Şaki kelleleri kendisine takdim ediliyor ya da esir olarak getirilenlerin boyunları onun önünde vuruluyordu. Sultan Bursa'ya vardığında, İstanbul Muhafızı, Vezir İsmail Paşa'yı yanına çağırdı. Sonra onu Şaki artıklarının yeryüzünden kökleri kazılana kadar takibi ve teftiŐi için Anadolu'ya gönderdi.²⁷⁰ İstanbul muhafızlığına ise eski sadrazamlardan Süleyman Paşa tayin edildi. Sultan'ın silahtarı Osman Paşa, Diyarbekir'e, Murtaza Paşa Bağdat'a ve Köprülü'nün

²²⁹ Toplar çıkarılıp kaleye çevrilince, vilayet halkı Kaptan'a gelerek K r Paşa'yı çıkarıp ona getireceklerini söylediler. Sonra da K r Paşa'ya giderek, biz paşa ile konuŐtuk. Kan akıp Şehir harabeye dönmesin, kurtulmak için kaç bin altın lazımsa verelim, diyerek yakınlarıyla beraber, Kaptan baŐardesine binmeye ikna ettiler. Age. C. 6, s. 2892-2893.

²⁷⁰ İsmail Paşa, vergiden kaçan pek çok kimseyi reaya zümresine soktu. Gerçek hak sahiplerini ise deftere ve mahkeme siciline geçirdi. Ereğli'de, Seyyid (Hz. Peygamber soyundan olan kimse) geçinen, 2000 kavuklu var iken, 20 kişiyi deftere yazıp gerisinin kavuklarını aldı. Reayanın elinde olan tüfekleri beşer kuruşa alarak, 80.000 tüfeği devlet cephanesine gönderdi. Age. C. 6, s. 2898-2900.

büyük oğlu Ahmet Paşa ise Erzurum valiliğine vezir payesiyle atandı.²⁷¹ Bursa Kadısı Numan Efendi, hakkındaki yoğun şikâyetler üzerine idam edildi.

Çanakkale Boğazı'nda Kale İnşaatları

Yine bu sene içinde, Anadolu ve Rumeli tarafındaki sahillere düşman gemilerinin demir atmalarına engel olmak için Çanakkale Boğazı içine iki kale²⁷² inşa edildi. Bu inşaatın tamamlanması için Kaptan Ali Paşa görevlendirildi.

Tatar Hanı'nın, Moskof'la Savaşı

Bu senenin en önemli olaylarından biri de Tatar Hanı'nın Moskof Kralı ile olan savaşıdır. Adı geçen sapık Kral, Devlet-i Aliyye'nin başının şakilerle dertte olduğunu ve peş peşe ortaya çıkan eşkıya fitnesi sebebiyle Osmanlı askerinin çeşitli bölgelere dağılmak zorunda kaldığını öğrenince İslam beldelerine saldırma konusunda iştahı kabardı. Kâfir milletlerin hepsinden asker toplamaya başladı.²⁷³ Lehistan Kralı'na da mektup yollayarak bu konuda kendisine katılmasını istedi. Lehistan Kralı ise ileri gelen adamlarını toplayarak görüşlerine başvurdu. Ancak, onlar Osmanlı ile olan barış anlaşmasına sadık kalmasını ve anlaşmayı bozmamasını tavsiye ettiler. Lehistan Kralı da Tatar Hanı'na haber ederek Moskof Kralı'nın niyetini bildirdi.²⁷⁴ Rus Çarı memleketinden çıkmadan ve kuvveti daha fazla büyümeden, üzerine baskın yapmayı tavsiye etti. Bunun üzerine Tatar Hanı, ordusunu toplayarak Ramazan (Mayıs-Haziran) ayında, Bahçesaray'dan hareket etti. 21 Haziran 1659 Bayram günü, Erdel²⁷⁵ Nehri'ni geçtiğinde, Moskof askerinin Kazak kalelerinden birini kuşatma altına aldığını ve Kazaklardan 5000 kişinin de Ruslara katıldığını öğrendi. Fıraş Bey'i, 15.000 Tatar'la beraber bunların üzerine yolladı. Fıraş Bey ilerleyip düşmanla savaşa girdi ve hepsini kırıp geçirdi. 10.000 Moskof askerinden, ancak 1000 kişi yaralı olarak kurtulurken, 5000 Kazak'tan tek kişi bile kurtulamadı.²⁷⁶ İleri gelen esir Moskoflardan bir kaç Tatar Hanı'na gönderildi. Han, onları sorgulayınca Moskof askerinin esas yerini de öğrendi.

²⁷¹ Ahmet Paşa, ilmiye sınıfına girmişti. Ancak ilmiye mensuplarının halka ve birbirlerine karşı olan tutum ve davranışlarından nefret ettiği için, ilmiyeden ayrılıp vezirlik mesleğine girdi. Age, C. 6, s. 2901.

²⁷² Kilitbahir ve Seddülbahir Kaleleri. Hammer, C. 6, s. 62-63

²⁷³ Macarları, Eflak ve Boğdan voyvodalarını kendisine katılmaya çağırdı. Don Kazaklarına bol para göndererek, şaykalarıyla Karadeniz'e çıkıp, sahillerdeki İslam köy ve kasabalarını yağmalamalarını istedi. Naima, C. 6, s. 2905-2906.

²⁷⁴ Osmanlı tarihçilerinin Özi Kralı (Ocakof yahut Dinyeper Kralı) dedikleri, Zaparof Kazakları Hatmanı, Kırım Hanı'na, Rus Çarı'nın kendisini, Tatarlara karşı birlikte savaşmaya teşvik ettiğini bildirdi. Hammer, C. 6, s.73.

²⁷⁵ Erel, Naima, C. 6, s. 2907.

²⁷⁶ Özi Kazağı'ndan olup Moskoflara tabi olan ve kale muhasarasında bulunan 70.000 neferden bir teki bile kurtulamadı. aynı yer Rakamlar metindeki ile aynı. Hammer, C. 6, s. 74.

Sonra onlara doğru yola çıktı. Kazak Hatmanı da 60.000 tüfekçi ile gelip Tatar Hanı'na katıldı. Han, bir miktar askerini, düşmanın durumundan haber verecek birini yakalamaları için önden gönderdi. Onlar da Moskof'un bir kaç askerini yakaladılar. Onlardan aldıkları bilgiye göre Rus ordusu, ordugahında, 50.000, dar geçit ve boğazlarda konuşlanmış vaziyette 50.000 olmak üzere, atlı ve yaya toplam 100.000 askerden meydana gelmekteydi.²⁷⁷ Öncelikle geçitleri tutmuş olan Moskofların üzerine yürüyen Tatarlar, Allah'ın inayetiyle üç saat içinde onları bozguna uğrattılar. Tek kişi bile kurtulamadı. Esir alınanların sayısı yaklaşık 30.000 idi. Tatar Hanı alınan esirlerin öldürülmesi ya da sağ bırakılması konusunu komutanlarıyla istişare etti. Onlardan tecrübe sahibi olanlar, esirlerin öldürülmesini tavsiye edince o da hepsini öldürttü. Tek bir tanesini bile bırakmadılar.

Sonra Tatarlar, Moskof ordugahına doğru yola çıktılar. 9 Temmuz 1659 günü, düşman ordugahına ulaştılar. Savaş yaklaşık üç gün devam etti.²⁷⁸ Yenilgiye uğrayan Moskof, geceleyin ordugahından çıkarak kaçmaya başladı. Onları takip eden Tatarlar ve Kazaklar kimini öldürüyor ve kimini de esir alıyorlardı. Kovalamaca büyük bir nehre kadar devam etti. Kendilerini korkuyla nehre atan Moskoflar boğuldular. Ancak çok azı kurtulabildi.

Tatar Hanı'nın yanına dönen Tatarlar, ona zaferlerini bildirerek tebrik ettiler. Daha sonra Tatarlar, Romana²⁷⁹ Kalesi'ne yürüdüler. Kaleyi ele geçirip yağmaladılar. Tatar Hanı, kaleyi Kazak Hatmanı'na teslim etti. Tatarlar, bu havalide birkaç kaleyi daha ele geçirdiler. Karşı koyanlar öldürülürken kadın ve çocukları esir edildi. Alınan bu kaleler de Kazak Hatmanı'na teslim edildi.

Tatar Hanı, Berbozok²⁸⁰ denilen yerde konakladı. Bölüklerini Moskof ülkesine saldı. Onlar da korkmadan çekinmeden 15 gün boyunca Moskof ülkesinin altını üstüne getirdiler. Yağmaladılar, esir aldılar ve yakıp yıktılar.²⁸¹ Sonra da sağ salim olarak çeşitli ganimetlerin dışında 50.000 esirle döndüler. Tatar Hanı böylece mansur ve muzaffer

²⁷⁷ 50.000 kişilik bir ordunun Konotop Kalesi'ni kuşatmakta olduğunu ve bir o kadar askerin de Tisna Geçidi'ni tuttuğunu esirler haber verdi. aynı yer

²⁷⁸ 17 Haziran 1660. Agc. C. 6, s. 78.

²⁷⁹ Rumne. Naima. C. 6, s. 2910.

Rumya. Hammer. C. 6, s. 78.

²⁸⁰ Pojok. Naima, C. 6, s. 2910.

Poson namındaki kumlu dağ. Hammer. C. 6, s. 78.

²⁸¹ Rusların bu savaşta zaiyatı 120.000 ölü tahmin olundu. aynı yer

olarak payitahtı olan Kırım'a döndü. Zaferini müjdelemek üzere da İstanbul'a bir elçi gönderdi.²⁸²

Bosna Beylerbeyinin Zaferi

Bu sevindirici haber, Bosna Beylerbeyi Melek Ahmet Paşa'nın zafer müjdesinin geldiği güne denk geldi. Ahmet Paşa, Kilis sınırında 3000²⁸³ kişilik bir düşman ordusuyla savaşmış ve onları bozguna uğratmıştı. Düşman ileri gelenlerinden 300²⁸⁴ kişinin başını keserek Sultan'a gönderdiğinde, bu zaferin kutlanması için donanma ve şenlik yapılması ferman buyuruldu.

Rakofçi ile Eflak ve Boğdan Hakimlerinin İsyanı

Bu sırada Rakofçi'nin Erdel'i, onun yardımıyla da asi Kostantin'in Boğdan'ı istila ettiği öğrenildi. Eflak Hâkimi Civan Bey²⁸⁵ ise, isyan ederek ülkesinde bulunan Müslüman halkı katletmişti.²⁸⁶

Hicri 1070, Miladi 18 Eylül 1659-5 Eylül 1660 Yılı Olayları:

Bu haberler üzerine Sultan Mehmet, Edirne'ye doğru yola çıktı. Muharrem (Eylül-Ekim) ayında, Gelibolu'dan geçmek suretiyle, Edirne taraflarına gitti. O esnada, yeni inşa edilmekte olan iki kale görülüp gezildi. Kaptan-ı Derya, bir hilatle taltif edilerek, iki kalenin inşasını ciddiyetle takip edip tamamlaması emredildi.²⁸⁷

²⁸² Hammer bu zaferin, Rusların Ukrayna'ya müdahalesine, yarım asır mani olduğunu söylemektedir. Aksun, C. 2, s. 216.

²⁸³ 3000 Macar'la. Hammer, C. 6, s. 78.

²⁸⁴ 100 baş. aynı yer

²⁴⁴ Eflak voyvodası Mihnea, Ahıska Fatihî Koca Kenan Paşa'nın içoğlanlarından olup, 20 sene orada terbiye olmuş genç, yakışıklı, Arapça, Türkçe ve Farsça bilen ve ileride Müslüman olurum, diyen biriydi. 1000'den fazla tüccarı katletti. Naima, C. 6, s. 2917.

²⁸⁶ Rakocioğlu 1656 senesi başlarında, 60.000 askerle hareket etmişken Tatarların baskısıyla askeri dağıtılmış ve Gülbanuç adlı biri esir düşmüştü. Eflak Voyvodası Civan Bey, 100.000 altın karşılığında bu adamı isteyince, Tatar Hanı ona güvenererek bir kaç Tatar'la ona gönderdi. Mihnea, bu Tatarları ve 1000'den fazla İslam tüccarını katletti. Sonra da Rakocioğlu ile ittifak edip, yeni Erdel Hakimi Barçkai Ekoş'un üzerine yürüdü. Age, C. 6, s. 2920 -2921.

Mihnea, Bab-ı Hümayun'a sadık olan boyarları idam etti. Kocalarının servetlerinin yerini söyletmek için zevcelerine işkenceler yaptı. Tergovişne'de bulunan Türklerin cümlesi kılıçtan geçirildi. Hammer, C. 6, s. 64-65.

Civan Çelebi de denen Mihnea, ülkesine hile ile o kadar çok tüccar ve mal topladı ki on Mısır hazinesi Eflak'a saçıldı. Bir gün aniden boyarlarına emir verip şehirlerindeki Müslümanları kırıp mallarını kendisine göndermelerini söyledi. 3 günde 17.000 Müslüman kılıçtan geçti birçoğu da hapsedildi. Bu sırada Burunsuz Konstantin de 80.000 askerle, Yaş üzerine gelmişti. Boğdan Beyi karşı koymayarak Kırım Hanı'na sığındı. Seyahatname, C. 5, s. 237-238.

²⁸⁷ Köprülü Boğaz'da, ecnebi gemileri için geçilmez bir kale inşa etmeyi düşünüyordu. Donanmaya kıyı Boğaz girişinde geçirmesi emredilerek tayfası, Boğaz Kumandanı Frenk Ahmet Paşa ve Mimar Mustafa Ağa nezaretinde kale yapımında çalıştırıldı. Kilitbahir ve Seddülbahir adında iki kale inşa edildi. Hammer, C. 6, s. 62-63.

Kale inşasına başlayan ve muhafazasına memur edilen Kaptan Vezir Ali Paşa ve Vezir Ankebut Ahmet Paşa ödüllendirildiler. Naima, C. 6, s. 2913.

Sultan Mehmet, Edirne'ye ulaştığında asilerin işlerinin bitirilmesi için emirler çıkardı. Rakofçioğlu'nun işini Budin Beylerbeyi'ne, Eflak ve Boğdan'daki isyanı Tatar Hanı'na havale etti. Devlet-i Aliye tarafından, Eflak ve Boğdan ahvalini iyi bildiği için, İlbasan Sancakbeyi Ahmet Bey, 1000 kişilik bir kuvvetle gönderildi. Silistre askerine de Ahmet Bey'e katılması emredildi. Ahmet Bey, Tatarların gelişine kadar bekledi.

Tatar Hanı'nın veliahdı, Gazi Giray Sultan, 50.000 Tatar askeri ve bir miktar da Kazak ve Lehlilerden oluşan bir orduyla çıkageldi. Boğdan Hâkimi Melun Konstantin, büyük bir ordu toplamış ve Yaş dışında sağlam bir tabya meydana getirerek içine 12 top yerleştirmişti. Tatar askeri ile sair İslam askeri birkaç gün boyunca bunlarla savaştı. Çok sayıda düşman öldürülmesine rağmen, istihkâmların sağlamlığı ve çok sayıda tüfenkçi bulunması sebebiyle zafer elde edilemedi. Bu konuyu aralarında istişare ettiler. Sonunda, kâfirleri istihkamlarından dışarı çıkarmak ve askerini dağıtmak için hileye başvurup, İslam ordusunu hezimete uğramış gibi göstermeye karar verdiler. Bu planı uygulayınca Ahmet Bey yanındaki askerleriyle dağlara doğru kaçtı. Yalığası Mehmet Bey kendi askeriyle bir başka yöne, Gazi Giray Sultan ise Tatar askerinden geride kalanlarla ovaya doğru kaçtı. Bunu gören kâfirler olayı ciddi zannedip aldandılar ve kaçanların peşine düştüler. Siperlerinden uzaklaştıklarında, Tatar gazileri ve sair İslam askeri geri dönüp kılıçlarını onlar hakkında hakem yaptılar. Büyük bir kıyım gerçekleştirdiler.²⁸⁸ Liderleri Konstantin'in maiyyitindeki az bir miktar asker dışında kimse kurtulamadı. Onlar da, kaçarak Eflâk'a sığındılar. İslam askeri yeni Boğdan Hâkimi Leopoloğlu'nu²⁸⁹ koltuğuna oturttu,.

Oradan da Eflâk'a yöncdiler. Asi Civan Bey, onlara karşı direnemedi. İslam askeri gelmeden önce malını ve adamlarını alarak kaçıp, Erdel Hâkimi Rakofçi'ye sığındı.²⁹⁰ İslam askeri onu Erdel sınırına kadar takip ettikten sonra, Eflâk'a dönerek, Eflak Hâkimini de koltuğuna oturttu. Bu savaşta ölen asi kâfirlerin sayısı, 12700 kişiye ulaşmıştı.

²⁸⁸ 14 Aralık 1659 Cuma günü, savaş yasaktır, diye asker, Yaş sahrasındaki bağlarda ateş yakmış otururken, düşman taburdan çıkmış, top çekerek geliyor, diye haber gelince, bütün İslam askeri bir anda atlara binip karşı gittiler. Düşman hücum ettiğinde hemen, Kalgay Sultan dönüp Galata'da olan tabura girdi. Düşman da tabura ve Yaş şehrine girmeye can attı. Şehir ve Galata arasında donmuş bir göl vardı. Tatar askeri şehri ateşe verince, 5000 düşman can havliyle buz üzerine vardı. Atlarıyla beraber boğuldular. Yaş gölü kenarında 12700 kişi, kılıçtan geçmiş olarak, beyaz kar üstünde çakıl taşı gibi kaldılar. 10.000 kadarı da esir oldu. Seyahatname, C. 5, s. 233.

²⁸⁹ Leopold'un oğlu Stepan. Hammer, C. 6, s. 65.

²⁹⁰ Mihnea, Transilvanya'ya sığınmak zorunda kaldı. Eflak voyvodasının ikametgahı olan Tergovişne Kalesi yıkılarak Eflak prensinin sarayı, Bükreş'e taşındı. Age, C. 6, s. 66.

Bazı Olaylar

Bu esnada Şam Beylerbeyi Kadri Paşa, bazı asileri Sultan'ın emri hilafına serbest bırakması nedeniyle birkaç gün hapsedildikten sonra idam edildi.²⁹¹

Şam valiliği, Vezir Mustafa Paşa'ya verildi. Donanmaya gelince burada görevli askerler iki kale inşasını tamamlamak üzere Çanakkale'de kışlamışlardı. Kale inşaatları tamamlandıktan sonra boğazdan içeri girmek istediklerinde çekdiri içinde bulunan ve kâfir olan kürekçi tayfası ayaklanarak gemideki Müslümanları öldürdüler. Tersane Kethüdası Frenk Ahmet Ağa, bu gemide misafir olarak bulunuyordu. Onu da beraberlerinde esir olarak, Frengistan'a götürdüler.²⁹²

Aynı yıl, Kazakların Karadeniz'e çıkış yerleri olan mahalle, bir kale inşasına başlandı.²⁹³ Kaptan Ali Paşa, Edirne'ye davet edildi. Erdel'e gönderilecek orduya komutan olarak atanarak Belgrad'a gönderildi. Askere de orada toplamaları emredildi.²⁹⁴ Aynı günlerde, Bağdat valiliğinden mazul Haseki Mehmet Paşa hapsedilerek, servetinden 700 keseğe el kondu. Sonra serbest bırakılıp Halep valiliğine atandı. Ramazan (Mayıs-Haziran) ayında, Şam Beylerbeyi Mustafa Paşa Mısır, Erzurum Beylerbeyi Mustafa Paşa, Şam valisi oldu.

Seydi Ahmet Paşa'nın Erdel Kralı'na Yardımı

Budin Beylerbeyi Seydi Ahmet Paşa, Yanova'yı korumakla görevliydi. Sonra Rakofçioğlu gâilesini defetmekle emrolundu. Çünkü bu adam, 20.000 savaşçı toplayarak Devlet-i Aliye tarafından Erdel hâkimi olarak atanan Barçe Banuş'u²⁹⁵ yerinden etmek istiyordu. Barçe Banuş bunu Sultan'a iletmişti. Seydi Ahmet Paşa'ya, yardım istediği zaman Erdel Hâkimi'nin yardımına koşması emredilmişti. Çok geçmeden de Erdel Hâkimi, Paşa'dan yardım istedi. Bunun üzerine Seydi Paşa, önce Siyavuş Paşa'nın kardeşi Hüseyin Paşa'yı, 4000 cesur askerle önden imdada gönderdi. Ardından kendisi geri kalan askeriyle Rakofçioğlu'yla savaşmak üzere Erdel'e yöneldi.

²⁹¹ Şam Defterdarı tarafından, miri malına ve hacıların masraflarına harcanacak mallara tecavüz iddiasıyla şikayet edilmişti. Ayrıca padişah fermanıyla idamları istenen bazı eşkiyayı, paraya tamah ederek affettiği gerekçesiyle, Edirne'ye çağrılmıştı. Naima, C. 6, s. 2917-2918.

²⁹² Ahmet Ağa, veda için Kaptan Ali Paşa'ya gidiyordu. Biraz içki içildikten sonra, herkes kendinden geçince, gemideki esirler bağlarından kurtulup, Ahmet Ağa'dan başka herkesi öldürdüler. Age, C. 6, s. 2919.

²⁹³ Köprülü Don ve Dinyeper sahil ve mansablarında iki kale yapılmasını emretti. Biri Azof (Özi) yakınında inşa edildi. Kazak kayıklarının Don mansabını geçmelerine izin vermeyecekti. Adına, Seddülislam dendi. İkinci kale Dinyeper sahilinde Doğan Geçidi yakınında yapıldı. Yeni Silistre valisi bütün zeametlileri, Moldovya ve Eflak askeri ile Kalgay Gazi Giray da, 30.000 Tatar'la bu inşaatta çalıştılar. İnşaata mani olmak isteyen Kazak'lar mağlup edildiler. Hammer, C. 6, s. 84.

²⁹⁴ 16 Nisan 1660. Age, C. 6, s. 66.

²⁹⁵ Barcsay, aynı yer

Melun, İslam askerinden önce dar bir geçidi²⁹⁶ tutup kapatmak niyetindeydi. Onun bu tuzağını haber alan Seydi Ahmet Paşa, hızlı bir yürüyüşle Rakofçioğlu'ndan önce mezkur derbendi geçti. Melunların Hüseyin Paşa ve askerine saldırdıklarını duyunca da aceleyle onların yardımına koştu. Ona kendi adamlarından 4000 askerle Barçe Banuş da katıldı. Savaş meydanına ulaştığında düşmanla çok şiddetli bir savaşa tutuştu. Düşmanın üzerine Rüstem gibi, Neriman gibi atıldı. Çok geçmeden de düşman bozuldu. Yaklaşık 10.000 tanesi öldürülürken 3000 düşman esir alındı.²⁹⁷ Melun Rakofçioğlu, çok az sayıdaki adamıyla Nemçe sınırına kaçtı.²⁹⁸ Erdel ülkesi, Barçe Banuş hesabına temizlenmiş oldu. Seydi Paşa ise öldürülenlerin kelleleriyle, ele geçen kâfir bayraklarını ve esirleri Edirne'de bulunan Sultan'a gönderdi.

Seydi Paşa, Barçe Banuş'un yanına başkenti Sitel'de 3000 asker²⁹⁹ bırakarak, yaklaşan kış nedeniyle geri kalan askeriyle Tamışvar'a döndü. Kışı Tamışvar'ın varoşlarında çadırlarda ve yeraltında kazılmış oyuklarda geçirdi. Şehir halkına yük olup sıkıntıya sokmasın diye askerlerin evlere yerleşmesine izin vermedi.³⁰⁰

Rakofçioğlu'nun Yeniden Erdel'e Saldırması

Melun Rakofçioğlu ise Seydi Paşa'nın Erdel'den ayrıldığını duyunca Erdel ileri gelenleriyle temasa geçerek, onları çeşitli vaadlerle kendi yanına çekti. Yine Haydukşah ve Orta Macar'dan yardım istedi. Onların yardımıyla 40.000 kadar asker toplayarak, Sitel Kalesi'nde bulunan Barçe Banuş'un³⁰¹ üzerine yürüdü ve onu kuşattı. Seydi Paşa'nın kalede bıraktığı İslam askeri, düşmana aniden saldırıyor ve pek çok kişiyi öldürdükten sonra da kaleye dönüyorlardı. Kuşatma ve savaş kış çıkana kadar yaklaşık 5 ay sürdü.

Seydi Paşa, hudut askerini toplayarak içlerinden akıl ve tecrübe sahipleriyle istişare etti. Onlar Paşa'ya düşmanın birliğini bozmak ve gücünü dağıtmak için önce Haydukşah memleketine saldırıp tahrip etmesinin isabetli olacağını söylediler. Çünkü Macarlar, kâfirlerin mutlak olarak en cesurları olduğu gibi Haydukşah da Macar

²⁹⁶ Demirkapı Geçidi. Cezar, C. 4, s. 2082.

²⁹⁷ Asker, ölü ve esir sayıları aynı. Silahdar, C. 1, s. 195.

²⁹⁸ Rakoczy, Eğri Sancakbeyi Sarı Hüseyin Paşa ve Budin Valisi Seydi Ahmet Paşa'ya yenilip savaş meydanında 3700 ölü bırakarak, Svasvarosa (Broos) kaçtı. Hammer, C. 6, s. 66.

²⁹⁹ Başkent Sibin'e, Küçük Mehmet Paşa ile 500 asker bıraktı. Cezar, C. 4, s. 2082.

²⁶¹ Seydi Paşa, Rakoczi'nin mücadeleyi bırakmayacağını bildiği için, askerini dağıtmayıp, Tamışvar sahrasında ahşap veya taş binalar inşa ederek, kışı içlerinde geçirdi. aynı yer.

³⁰¹ Parçe Ekoş. Silahdar, C. 1, s. 193.

kafirlerinin en gözü kara olanlarıydı.³⁰² Tecrübe sahiplerinin görüşünü benimseyen Seydi Paşa, Hayduksah memleketini askerleriyle karıştırdı.

Varat Kalesi'nin hâkimi, Rakofçioğlu'nun akrabalarından Parkofçi³⁰³ denen bir adamdı. Seydi Ahmet Paşa'nın geliş haberini alınca bu melun, 20.000 asker toplayarak Paşa'nın yolu üzerindeki bir derbendi tutmayı düşündü. Ancak oraya vardığında burasının geçilmiş olduğunu gördü. Bundan korkuya kapılıp kaçtı. Askeri de dağıldı. İslam askerleri bunlardan pek çoğunu öldürdü. Sonra ülkesini yağmaladılar. Öldürüp esir aldıktan sonra yakıp yıktılar. Bucay Kalesi'ne kadar ilerleyerek kolaylıkla ele geçirip yağmaladılar.³⁰⁴

Sonra bu kalenin benzeri iki kaleyi daha alıp yağma ettiler yaktılar. Sonra Sadyoş Kalesi'ni ele geçirdiler. İçinde büyük bir servet ve had ve hesaba gelmez değerli eser buldular. Keza büyük mühimmat ve cephane ile birlikte 30 büyük 170 küçük topa el koydular. Hayduksah ülkesinin tahrip ve yağması tamam olduktan sonra Seydi Paşa 10 Mayıs 1660 günü Erdel'e yöneldi. Kopusvar Kalesi yakınında konakladığında, Rakofçioğlu'nun Sitel Kalesi kuşatmasını kaldırarak onunla savaşmak üzere ona doğru geldiğini öğrendi. Nihayet düşman, 40.000 askeriyle gelerek İslam askerinin karşısındaki yerini aldı.

Küffar askerinin çokluğunu gören İslam askeri, moral olarak neredeyse sarsılmak üzereydi. Ancak komutanları Seydi Paşa, onları cesaretlendirip teselli etti. Onlara cihadın ve şehitliğin faziletinden bahsetti. Cesurların arkalarından övgüyle anılacaklarını, korkakların ise kınanıp ayıplanacaklarını anlattı. Onları cesarete ve kararlı olmaya davet edip kalplerine moral ve kuvvet verdi. Gaziler zaten İslam memleketlerinden uzakta olduklarından nefislerini şehitliğe alıştırmışlardı. Birbirleriyle vedalaştılar. O geceyi Allah'a yalvararak ve ondan zafer ve yardım dileyerek geçirdiler. Sabah namazından sonra atlarına bindiler. Seydi Paşa'nın sancağı altında Fetih Suresi okundu. Sonra safları düzenlediler.

O gün tarih 22 Mayıs 1660 idi. Nihayet savaşa ve çarpışmaya giriştiler. İslam ordusu, sabra sarılmış, çarpışma ise şiddetlenmişti. Çarpışmanın başında küffarın sayıca

³⁰² Erdel'de daima ihtilal ve bozgunculuk çıkaran Hayduksah taifesi. Derin, 127. Hayduksahlar. Silahdar, C, 1, s. 199.

³⁰³ Barkokçi. aynı yer

³⁰⁴ Rakocioğlu ile Mihnea, yeni Erdel Kralı'nın üzerine yürüdüklerinde. Seydi Ahmet Paşa'nın onlarla savaşması. Bucay Kalesi'nin alınmasına kadar aynı şekilde anlatılmaktadır. Naima, C. 6, s. 2922-2923.

üstünlüğü nedeniyle Müslümanlar arasında zaaf ve yenilgi alametleri baş gösterdi. Ancak Serdar Seydi Paşa gazilerin önüne geçerek bizzat savaşa girdi. Düşman saflarını yardı. Nihayet düşman ordusu mevzilerinden sökülüp atıldı. Bununla moralleri yükselen gaziler savaşa ciddi bir şekilde girişerek düşmana yekvücut saldırdılar. Onları Allahü Teala'nın yardımıyla hezimete uğrattılar.

Düşmanın kumandanı melun Rakofçioğlu üç yerinden yara aldı. Çok az adamıyla kaçarak Varat Kalesi'ne sığındı. Askerinin sadece yüzde biri kurtulabildi. Onlar da yaralıydı. Onların çoğu da kaçarken yollarda helak oldular. 4700 kelle, yere düşmüş 200 bayrak, 20 top³⁰⁵ ile pek çok cephane ve mühimmat ele geçirildi. Her biri bir kaleye ve vilayete sahip kumandanlardan 51 tanesi esir alındı. Serdar Seydi Ahmet Paşa, bu esirlerle beraber düşman bayraklarını ve kelleleri Sultan'a gönderdi.³⁰⁶

5 Haziran 1660 tarihinde, Rakofçioğlu'nun aldığı yaralar nedeniyle Varat Kalesi'nde öldüğü haberi geldi.³⁰⁷ Yaklaşık 4000 adamı onun leşini babasının mezarının olduğu yere taşımaktaydılar. Bu haber üzerine, Siyavuş Paşa'nın kardeşi Serdar Hüseyin Paşa, hemen 5000 savaşıyla yola çıkarıldı. Hüseyin Paşa 16 Haziran 1660 günü onları yakaladı. Ancak melunlar savaşımaya cesaret edemeyip, Rakofçioğlu'nun leşini bırakarak kaçtılar. Kaçanları takip eden İslam askeri bazılarını öldürdü ve çeşitli ganimetler elde etti. Rakofçioğlu'nun cesedini de alıp döndüler. Ölü düşmanın başı kesilerek Sultan'a gönderildi.

Seydi Ahmet Paşa'nın Görevden Alınması

Serdar Seydi Paşa, Nemçe Kralı'na haber göndererek, Haydukşah Macarlarından kaçıp ülkesine sığınanları sınır dışı etmesini istemişti. Ancak, Nemçe Kralı bunu yapmadı. Bunun üzerine Serdar Seydi Paşa, yalın kılıç Avusturya içine girerek yaklaşık 6000 haneden müteşekkil Macar'ın kökünü kazıdı. Bunun üzerine Avusturya Kralı, Sultan Mehmet'e şikâyetinde bulundu. Seydi Paşa'nın anlaşmayı çiğneyerek ülkesine girdiğini ve yakıp yıktığını söyledi.

³⁰⁵ 30 top. Cezar, C. 4. s. 2083.

³⁰⁶ Rakoczy yine yenildi ve ağır yaralı olarak Groswardein (Varat) Kalesi'ne kaçtı. 18 gün sonra da orada öldü. 4000 düşman kellesi mızraklara saplanarak, Rum ve Ermeniler vasıtasıyla Edirne'ye gönderilerek Sadrazam'ın huzurunda ayaklar altına atıldı. Hammer, C. 6. s. 66.

³⁰⁷ Varat Kalesi'ne sığınan Rackozy, 18 gün sonra öldü. aynı yer

Seydi Ahmet Paşa, bu şikâyet üzerine Budin'den alındı.³⁰⁸ Yerine Vezir İsmail Paşa atanarak, Yanova'ya da koruması emredildi. Serdarlık ise kaptanlıktan ayrılan Ali Paşa'ya tevcih edilerek Belgrad'a yollandı. Askerlere de toplanıp oraya gitmeleri ve onun komutası altına girmeleri emredildi. 4 Temmuz 1660 günü Ali Paşa, Yanova hududuna ulaştığında asrın kahramanı ve dehrin Neriman'ı Seydi Ahmet Paşa da gelip ona katıldı. Orada Seydi Ahmet Paşa, kendisine bir samur kürk giydirilmek suretiyle taltif edildi.

Varat Kalesi'nin Kuşatılması

Orada bir hafta kaldıktan sonra topluca harekete geçip Varat Kalesi tarafına gittiler. Varat Kalesi, Erdel kalelerinden sağlam bir kale idi. Yanova'ya uzaklığı 15 saat kadardı. Kulesinin altından büyük bir nehir akıyordu. Kireç taşından ve sağlam kayalardan yapılmış üç suru bulunmaktaydı. Kaleyi suyla dolu, genişliği 100, derinliği ise 20 zira olan bir hendek çevreliyordu.

Bu sırada Serdar Ali Paşa, Hırvat hâkimlerinden Zirinoğlu ve Bâgânoğlu'nun Kanije Kalesi'ni kuşatarak çevresini yakıp yıktıklarını öğrendi.³⁰⁹ Hemen Budin Valisi İsmail Paşa, bir miktar askerle Kanije'nin imdadına yollandı. Ancak melunlar onlar ulaşmadan kaçıp kayboldular. Onlar da dönüp tekrar Serdar Ali Paşa'nın yanına geldiler.

Serdar Ali Paşa, 13 Temmuz 1660 günü, Varat Kalesi'ni kuşatmaya başladı.³¹⁰ Bu seferde onun yanında Anadolu Beylerbeyi³¹¹ Çavuşzade Mehmet Paşa, Rumeli Beylerbeyi Hısım Mehmet Paşa, Karaman Beylerbeyi Çatalbaş Paşa, Silistre Beylerbeyi Can Arslan Paşa, Adana Hâkimi Sinan Paşa, asrın Rüstemi Seydi Ahmet Paşa ve Siyavuş Paşa'nın kardeşi Hüseyin Paşa da bulunuyordu.

³⁰⁸ İstanbul'daki mukim Avusturya elçisi, Seydi Ahmet Paşa'nın Wardein üzerine yürüyüşünden, barışı bozan ilk hareket olmak üzere şikâyet etmişti. Zahirî kurtarmak üzere, Seydi Ahmet Paşa, Budin'den alınarak Kanije'ye verildi. Age, C. 6, s. 82.

³⁰⁹ Varat muhasarası esnasında meydana gelen Kanije yangınında, barut deposu ve şehrin bir kısmı yanmış olduğundan, Kont Zriny Kanije'yi kuşattı. Kaleyi almak üzereyken, Viyana'dan aldığı emirle geri çekildi. Bu emre kızarak kılıcını yere attı. Sonra bir saat uzaklıkta Mur Nehri üzerine, Serinwar Kalesi'ni inşa etti. aynı yer

³¹⁰ Ali Paşa'nın yaklaşması üzerine François Gyulay, Rackozy askerinin kalanları ile Patak'a kaçtı. 950 kişiden ibaret olan muhafızlar, savunmanın imkansızlığını görerek kale dışındaki mahalleleri yakıp, kaleye kapandılar. Age, C. 6, s. 71.

Serdar Ali Paşa, önce Varat Kalesi'nin bütün varoşlarını yaktırarak kaleyi sipsivri ortada bıraktı. Kalede yapılan top atışlarına aldırılıradan tımar ve zeamet sahipleri metrisler ve sıçan yolları kazıp çitler ördüler. çuvalarla siperler hazırladılar. Seyahatname. C. 5, s. 283-284.

³¹¹ Zileli. aynı yer

Suyla Dolu Hendekler

Kaleyi kuşatan suyla dolu hendek konusunda istişarede bulundular.³¹² Sonunda hendekteki suyu ovaya akıtmaya karar verdiler. Lağımçılara delikler açmaları emredildi. Hendeğin suyu üç gün üç gece ovaya aktı. Ancak suyun sadece yarım zira eksildiği görüldü. Böyle olursa hendeğin boşalması çok uzun bir zaman sonra mümkün olabilirdi.

O sırada kale halkından bir kâfir ele geçirilmişti. Serdar Ali Paşa'ya kendisi, ailesi ve çocuklarına can güvenliği verildiği takdirde hendeğin suyunu nasıl boşaltacaklarını tarif edeceğini söyledi. Paşa kâfire istediği her konuda güvence verdi. Onunla beraber bir miktar asker gittiler. Kâfir, askerlere suyu tutan bendin yerini gösterdi.³¹³ Kâfirler bu bendin korunmasına çok büyük özen gösteriyorlardı. Osmanlı askerleri top ve tüfeğe başvurmadan büyük bir cidiyetle üç gün uğraştılar. Üçüncü günün gecesinde suyun mecrasını açmayı başardılar. Sabaha varmadan suyu boşalttılar. Bununla sevinen Müslümanlar kale duvarlarını patlatmak için lağımlar açmaya başladılar. 7 gün sonra da duvarları patlatarak kaleye saldırdılar. Askerden pek çok kimse şehit düştü. Ancak fetih müyesser olmadı. Elleri boş olarak dönerken başka bir yol bulmaya çalışıyorlardı. 27 Ağustos 1660 tarihinde, yani kuşatmanın 45. günü, kale halkı Serdar Ali Paşa'dan eman diledi.³¹⁴ O da onlara malları ve canları hususunda eman verdi. Ayrıca güven içinde olacakları yere onları ulaştırdı.³¹⁵ Sonra da sağ salim kaleye girip tamir ve takviye etti.

Seydi Ahmet Paşa, kalenin teslim olduğu gün, kalenin yardımına gelmekte olan bir başka düşman ordusuyla savaşmaya gitmişti. Seydi Paşa düşmana yetişerek savaşmış, onları yenmiş ve bazılarını da esir etmişti. Kalenin fethi günü bu esirler ve düşman kelleleriyle çıkıp geldi. Bu da zafer sevincin artmasına sebep oldu. Çevre

³¹² Bütün kollardan kaleye hücum edilmesine ve canla başla çarpışılmasına rağmen, kalenin deniz gibi geniş ve derin olan hendeği yüzünden, yürüyüş yapıp kale duvarları toprakla yıkılamıyordu. Serdar-ı Ekrem iş görmüş ihtiyarlarla görüşüp Adana Paşası'nı hendek suyunu kesmekle görevlendirdi. Age, C. 5, s. 284 -285.

³¹³ Serdar bir hiyanet neticesinde hendeklerin suyunu akıttı. Hammer, C. 6, s. 71.

Bir gece bir Macar karısı Ali Paşa'ya gelip, Tatarların elindeki esir oğlunu kurtarırsa hendeğin suyunu göstereceğini söyleyince Ali Paşa, hemen kadının oğlunu buldurarak kadına gösterdi. Sonra kadın hendek kenarından bir delik deldirip, 10 kulaç ilerde bir demir kapı buldurdu. Yine kadının sözüyle aşağı ovadaki çadırlar askerlerin boğulmaması için kaldırıldı. Kapı kilitleri kırılıp açılınca hendeğin suyu boşaldı. İçinden adam büyüklüğünde balıklar çıktı. Askerler balık yemekten bıktılar. Seyahatname, C. 5, s. 285.

³¹⁴ Ali Paşa, kuşatmanın başlamasından 6 hafta sonra, muhafızların serbestçe çıkıp gitmelerine müsaade etti. Hammer, C. 6, s. 71.

³¹⁵ Eman ile teslim olan düşmanı Senköy Kalesi'ne götürmek üzere, Hısım Mehmet Paşa tayin olundu. Bunları yerlerine teslim edip gelirken, Haydoşak vilayetinde ansızın saldırıya uğradı. Bu haber üzerine gaziler atlanıp, hemen imdadına koşular. Yanlarında 700 kelle ve ganimetlerle döndüler. Seyahatname, C. 5, s. 290.

kalelerin yöneticileri, hediye ve armağanlarla elçiler göndererek bağlılıklarını bildirdiler.

Fetih haberi Sultan'a ulaşınca şehirde zafer şenlikleri yapılmasını emretti. Serdar ve yanındaki diğer beylerbeylerine birer hilat ve kılıç gönderdi. Varat Kalesi'nin idaresi, Adana Beylerbeyi Sinan Paşa'ya verildi. Serdar Ali Paşa'ya da askeriyle beraber, kışı Belgrad'da geçirmesi emredildi.

İstanbul'da Büyük Yangın

24 Temmuz 1660 günü ikindi vaktinde İstanbul'da büyük bir yangın belki de şehrin en büyük yangını çıktı. Surların dışında Ayazma Kapısı'ndan başlayan yangın surların içine sıçrayarak 49 saat boyunca söndürülemedi. Üçüncü gün ikindiye yakın şehrin üçte birini kül ettikten sonra söndü. Cami, mescit, zaviye, han ve dükkânların dışında yanan mesken sayısı büyüklü küçüklü 280.000 kadardı. Kocaman binalar bu yangında yerle bir oldu.³¹⁶

İstanbul muhafızı, o tarihte Vezir Süleyman Paşa ve şehrin kadısı da Dahki lakabıyla meşhur olan, Mustafa Efendi idi. Mazul vezirlerden Tabbah Mehmet Paşa da o tarihte İstanbul'daydı. İstanbul Kaymakamı'ndan önce yangın konusunu, Sultan'a arz edince, Veziriazam Köprülü buna kızdı ve Sultan'dan onun idamını istedi.³¹⁷ Kapıcılar Reisi Şaban Ağa gönderilerek, idamı gerçekleştirildi. İstanbul muhafızlığına Yusuf Paşa getirilerek, selefi Süleyman Paşa, Edirne'ye çağrıldı.

Bu yılın Şevval ayında (Haziran-Temmuz) Gürcü Mehmet Paşa, Kıbrıs'ta, 113 yaşında vefat etti. Yerine Tutsak Ali Paşa gönderildi.

Hanya Kalesi Önünde Çarpışma

Bu yılın olaylarından biri de, Girit Adası'nda küffarın yenilgiye uğratılmasıdır. Melun Venedikliler, Osmanlı askerinin bir yanda eşkiya bir yanda Erdel, Eflak ve Boğdan kâfirleriyle boğuşmakta olduğunu görünce adadaki Müslümanlar hakkında tamaha kapıldı. Onların kökünü kazıyıp Hanya'yı geri almayı düşündüler. Kefere milletinden yardım istediler. 120 gemi içindeki büyük bir orduyu Hanya Kalesi

³¹⁶ İstanbul'da kazaen meydana gelen yangın 3 günde şehrin büyük bir bölümünü tahrip etti. 40.000 kadar halk alevlere yem oldu ya da yıkıntılar altında kaldı. 280.000 ev, 300 saray, 100 han kül oldu. Hammer, C. 6, s. 82.

³¹⁷ Kubbe altı vezirlerinden Debbağ Mehmet Paşa, Sultan'a sunduğu arzıda, ihmali ve disiplinsizliği ile yangının genişlemesine sebep olduğunu ileri sürerek, Yeniçeri Kahyası Süleyman Ağa'yı suçlamıştı. aynı yer

yakınında karaya çıkardılar. Çevresini yakıp yıkarak Osmanlı karargâhından Hanya'ya yardım gelebilecek yolları kapattılar.³¹⁸

Bu haber Serdar Tavukçu Mustafa Paşa'ya ulaşınca, Hamit Beylerbeyi Katırcızade Mehmet Paşa'yı bir miktar askerle öncü olarak gönderdi. Ardından, kendi yanındakileri de tek tek seçerek oraya yolladı. Yanında ise çok az asker kaldı.

Müslümanlar, kâfirlerle savaşa girişti. Ne var ki kâfirler sayıca çoktu. İki taraf da üstünlük elde edemedi. Sonradan kâfirler, gemilerine binerek yeniden denize döndüler. Çünkü Osmanlı ordugâhında, asker kalmadığını ve Serdar Tavukçu Paşa'nın yanında çok az askeri bulunduğuna öğrenmiş ve ani bir baskınla bunların işini bitirmeyi düşünmüşlerdi. Bu nedenle, gidip ordugâhın yakınında tekrar karaya çıktılar.

Serdarın yanında, sadece 2000 savaşı kalmıştı. Kefereler hemen ordunun mallarına ve çadırlara saldırarak içinde bulunan eşyayı yağmalaya başladılar. Bunun görünce, Serdarın yanında olanlar da kaçtılar. Yanında yeniçeri ve sipahi ayanından, yaklaşık 800 kişi kalmıştı. Onlar da kaçıp kaleye sığınarak, başlarına gelenin şaşkınlığı içinde Allah'a yalvarmaya ve ondan yardım istemeye başladılar.

Serdarın kethüdası, küffarın gemilerine döndüklerini görünce, Serdar'ın ve karargâhının bulunduğu tarafa yöneldiklerini anlamış ve hemen bir grup seçkin asker ve maiyetindekilerle beraber yalınkılıç o tarafa koşmuştu. Karargâha vardığında, küffarın tam bir güven ve gaflet içinde, yağma ve talana dalmış bulunduğunu görünce, askeriyle hemen üzerlerine çullandı. O arada kaledekiler de, bütün ordunun geldiğini düşünerek dışarı çıktılar. Kaçanlar da saklandıkları yerden çıkıp yetiştiler. Her taraftan yükselen tekbir sesiyle, küffar dehşet içinde kaldı. Aldıkları her şeyi bırakıp kaleye ve gemilere doğru kaçmaya başladılar. Çok sayıda kâfir öldürüldü ve esir edildi. Ölenlerin sayısı yaklaşık 5000 kişi idi. Müslümanlara gelince yaralananların sayısı sadece 40 kadardı. Bu muharebede kâfirlerin sayısı 20.000'i geçiyordu. Müslümanlar ise 2000'den az idi. İşte burada "Nice az topluluklar vardır ki Allah'ın izniyle çok topluluklara galip gelmiştir." ayetinin³¹⁹ sırrı zuhur etmiş oldu. Esir alınan küffar sayısı yaklaşık 2000 kişi idi. Ayrıca başka ganimetler de alınmıştı. Bu zafer, bir müjdecî vasıtasıyla Sultan'a haber verildi.

³¹⁸ Ağustos 1660'da karaya çıkan askerler, Hanya civarındaki köy ve kasabaları yağmalamaya başladılar. Ersin Gülsoy, *Giritin Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması 1645-1670*. TATAV, İstanbul 2004, s. 74.

³¹⁹ Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, ayet. 249.

Hicri 1071, Miladi 6 Eylül 1660-25 Ağustos 1661 Yılı Olayları

Sultan Mehmet, Edirne'den payitaht İstanbul'a doğru dönüş yolculuğuna çıktı.

7 Ekim 1660 günü Davut Paşa Ovası'nda konakladı. Üç gün sonra da büyük bir törenle İstanbul'a girdi.

Girit seferine hazırlanılması, kefere gailisinin defedilmesi ve 60 adet çekdiri inşası konusunda bir hatt-ı hümayun çıkarıldı.³²⁰

Kazaklar Arasında İhtilaf ve Tatar Hanı'nın Müdahalesi

Bu yılda Kazaklar, Mehmet Giray'ın boyunduruğundan çıktılar. Tatarlar ve Kazaklar arasında bir çatışma meydana geldi. Bunun sebebi, Kazak Hatmanı ölünce, Kazakların iki fırkaya bölünmesiydi. Bir kısmı ölen Hatman'ın oğluna tabi olurken, ikinci fırka Kazak ayanından Biksâr denen bir adama tabi oldular. Biksâr, bir zamanlar Leh Kralı'nın defterdarı idi. Sonra ondan yüz çevirerek, ülkesine döndü ve orada görev aldı. Kazaklar arasında anlaşmazlık çıkınca, Kazak ileri gelenleri, Tatar Hanı'na haber göndererek, iki adaydan hangisini isterse kendilerine hatman olarak tayin etmesini istediler. Tatar Hanı da yaşı, ülkenin işlerine vukufiyeti ve kendisine bağlılıktaki sebatı nedeniyle, Biksar'ı hatman olarak atadı.

Buna kızan eski Hatman'ın oğlu, Moskof Kralı'ndan yardım istedi. O da askeriyle ona yardım gönderince Biksar, Lehistan'a kaçtı. Eski Hatman'ın oğlu da, Kazak ülkesini hükmü altına aldı. Tatar Hanı'na karşı düşmanlığını açığa vurdu. Tatar Hanı, onunla savaşmak için hazırlanmaya başladı.

Bu esnada çıkarılan bir fermanla, Kazakların çıkış noktası üzerinde³²¹ kale inşa eden Osmanlı askerine yardım gönderilmesi istendi. Emrin gereği yerine getirildi. Kalgay Gazi Giray Sultan,³²² 40.000 askerle, kale inşa eden Osmanlı askerinin yardımına gönderildi. Nurettin Sultan ise, geri kalan Tatar askeriyle Kazak ülkesine yollandı. Keza Leh Kralı'na da haber salınarak, Nurettin Sultan'a katılması istendi. Leh Kralı da 50. 000 askerini, Nurettin Sultan'ın yardımına gönderdi.

³²⁰ Venedikliler, Kandiye'de muhasarada bulunan askerler üzerine saldırınca Serdar acilen İstanbul'dan yardım istedi. Bunun üzerine tersane-yi amireye, 60 gemi yapılması emredildi. Girit'e de bir miktar asker ve mühimmat gönderildi. Hanya'nın, Venedikliler tarafından yağmalanmasında kusuru görüldüğünden, Tavukçu Mustafa Paşa 4 Mart 1661 tarihinde, azledilerek yerine Ankebut Ahmet Paşa getirildi. Gülsoy, s. 74

³²¹ Azak Kalesi'ne yakın küffarın şaykalarıyla çıktığı mahalde. Silahdar, C. 1, s. 208.

³²² Veilahl manasında olup handan sonra devletteki en yüksek otorite. Hanın bizzat gitmediği seferlere o giderdi. Münecimbaşı onu Osmanlı'daki sadrazama benzetmiştir. Halil İnalcık, "Kalgay", DİA, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 24, s. 259.

Nurettin³²³ Sultan, Kazak hududuna varınca karşılaştığı 10.000 kişilik düşman ordusuyla savaşıyor son nefesine kadar öldürdü. Onlardan Hatman'a bu kötü haberi ulaştıracak sadece bir kişi kurtulabildi. Leh askeri de gelip katılınca Nurettin Sultan, Kazak ülkesine girdi. Karşısına çıkan aşî Hatman'la savaşta yenilgiye uğrattı. Bu savaşta Kazak askerinden 38.000'nini öldürdü. Kazak kalelerinden ikisi ele geçirildi. Bu iki kaleyi Tatar Hanı'nın emriyle, Leh Kralı'nın naibleri teslim aldılar. Nurettin Sultan, sağ ve salim olarak, yanında çok sayıda esir ve çepçecce ganimet olduğu halde Kırım Hanı'nın yanına döndü. Her türlü övgü Allah'a mahsustur.

Seydi Ahmet Paşa'nın İdamı

Bu yılın Recep (Mart) ayında, bir öğle vaktinde, insanı dehşete düşüren ve tam tutulma olarak bilinen, bir güneş tutulması meydana geldi. Ramazan (Mayıs) ayında ise Sadrettinzade oğlu Ruhullah Efendi³²⁴ ve Vecdi Bey, bazı suçlamalar nedeniyle Sultan'ın huzurunda idam olundular.³²⁵ Keza Haseki Mehmet Paşa, zulmünün, haddi aşmasının ve hakkındaki şikâyetin çokluğu nedeniyle, zamanın yiğidi, Seydi Ahmet Paşa ise, Sultan'ın gazabına uğrayarak idam edildi. Seydi Ahmet Paşa'yı, Sultan'dan gelen ferman üzerine, Serdar Ali Paşa idam etti.³²⁶

³²³ Han veliahd olarak, küçük kardeşini kalgay seçmek zorundaydı. Daha küçük kardeşini veya çoğu zaman oğlunu da, ikinci veliahd olarak, nureddinlik makamına getirirdi. İnalcık, "Kırım", DİA, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 25, s. 456.

³²⁴ İstanbul Kadısı Sadeddinzade Ruhullah. Hammer, C. 6, s. 83.

³²⁵ Yıldızlarla ilgili bazı istihraclarda buldukları için, idam edildiler. Asıl sebep ise Köprülü, bunların üstadı olan şair Ruhi'ye büyük husume duymuştu. aynı yer

³²⁶ Ali Paşa, Seydi Ahmet Paşa'nın idamı hakkında 16 kere emir almıştı. Seydi Ahmet Paşa, Ali Paşa'nın çadırında 5 kurşun yarası aldığı halde atına atlamaya muvaffak oldu. Atının sinirleri kesilmemiş olsaydı kurtulabilirdi. Ali Paşa'nın adamları onu çadır kazıkları ile vurarak öldürdüler. Age, c. 6, s. 82- 83. Seydi Ahmet Paşa, Halep'e mutasarrıf olduğunda şehri kuşatıp halkı perişan etmişti. Köprülü, Şam Trablusu'ndan gelirken, tarafları barıştırmaya çalışmış ancak, Seydi Ahmet Paşa'nın ağır hakaretlerine maruz kalmıştı. Köprülü bu hakaretleri unutmadı. Seydi Paşa Bosna'ya vali olduğunda da, beni serdar etmedi, diyerek, Venedik seferinde ayak sürümüş Venedik'e giden İslam askeri de eli boş dönmüştü. İşte öldürülmesinin sebebi budur. Erdel seferi çıktığında ise Budin'den alındığını bahane ederek, sefere gitmekte inad etti. 7 kere idam fermanı geldiği halde Ali Paşa emri yerine getiremedi. Serdar Ali Paşa, Seydi Paşa'ya idam fermanlarını gösterip, bana geldiğinde iki üç bin adamla gel, diye tembih ederdi. Seydi'ye o kadar güven gelmişti ki, kırk elli adamıyla gidip gelmeye başladı. Nihayet Serdar Ali Paşa'ya, ya onun kellesi ya da kendi kellen, mahiyetinde emirler gelince onu öldürmeye niyet etti. Ayrıca Varat fethinde yardım etmediği için, ona karşı içinde bir kin vardı. 7 Haziran 1661 Cuma günü, Tamışvar altında, Ali Paşa'nın çadırında iken-Serdar'ın askerleri tarafından şehit edildi. Seyahatname, C. 5, s. 406-410.

Seydi Paşa, İbşir'in adamlarından idi. İbşir Paşa İstanbul'a geldiği zaman, Anadolu halkını ezme için Seydi Paşa'yı memur etmişti. Bütün Anadolu, Seydi Ahmet Paşa'nın zulmünden bıkmıştı. Sonrasında ise Abaza Hasan Paşa ile işbirliği yaparak, Anadolu'da senelerce eşkıyalıkta bulunmuştu. Altınay, s. 82.

Aynı yıl içinde, Kahire şehrinde bazı fesatçılar azgınlıkta bulundular. Bunun üzerine kimi tutuklanıp idam edilirken kiminin de mallarına el konuldu.³²⁷ Ayrıca yıl içinde Sultan Mehmet, Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Edirne'ye gitti.

³²⁷ Circe Beyi Mehmet Bey kendisine hac emirliği verilmediği için, Mısır Valisi Şehsuvar Mehmet Paşa'yı yerinden kovmayı planladı. Bu maksatla yeniçerilere, azaplara ve Kahire'deki yerli askere altınlar dağıttı. Mısır Valisi tedbirli davranarak, onun Habeş eyaletine atanmasını sağladı. Circe Beyi, bunu kabul etmedi. Üzerine gönderilen Hac Emiri Kaytas, Menfalut yakınında, Milo denilen yerde onu yendi. Adamlarıyla yakalayıp Kahire'ye gönderdi. Orada idam edildiler. Seyahatname, C. 6, s. 60.

III. BÖLÜM KÖPRÜLÜ FAZIL AHMET PAŞA'NIN SADARETİ Veziriazam Köprülü Mehmet Paşa'nın Hastalanması

Bu yıl içinde, Veziriazam Köprülü Mehmet Paşa'nın sağlığı bozulmuştu. Bunun üzerine büyük oğlu Fazıl Ahmet Paşa, Şam eyaletinden İstanbul'a davet edilerek, kaymakam yapıldı. Bu görevde 48 gün kaldıktan sonra babasının hastalığının ağırlaşması üzerine Edirne'ye çağrıldı.

Hicri 1072, Miladi 26 Ağustos 1661-15 Ağustos 1662 Yılı Olayları:

Babasının işlerini, onun vefat tarihi olan, 30 Ekim 1661 Pazar gecesine kadar, üzerine aldı. Aynı gün, tam mütakil olarak, veziriazam oldu. Yaşının küçüklüğüne ve tecrübesinin azlığına rağmen, aklının gücü ve bahtının yardımıyla, işleri en güzel şekilde yoluna koydu.³²⁸

Sultan Mehmet, 21 Mart 1662 tarihinde, payitaht İstanbul'a doğru yola çıktı. İstanbul'a vardığında velinimetimiz olan Mustafa Paşa'yı-Allah ne muradı varsa versin-kaptan-ı deryalığa tayin ederek, birkaç çekdiri ile beraber Akdeniz'e yolladı. O da bir kâfir kalyonu ve çekdirisini ele geçirerek, salimen İstanbul'a döndü. Allah onu, daima düşmanlarına galip etsin.

Daha sonra devlet ileri gelenleri, denizde Venedik'i yenmek mümkün olmadığı için, karadan saldırmak suretiyle sökülüp atılması konusunda görüş birliğine vardılar. Venediklilerin karadan ulaşılacak Kator, Şinbek ve İspilet adında kaleleri vardı.

Hicri 1073, Miladi 16 Ağustos 1662-4 Ağustos 1663 Yılı Olayları:

24 Eylül 1662 günü, sefere hazır olunması için her tarafa fermanlar gönderildi. Bıyıklı Ali Paşa, Kator ve diğer kalelere giden yolların ıslah edilmesi için görevlendirildi. Bu hizmetinin karşılığı olarak, kendisine Rumeli beylerbeyliği verildi.

³²⁸ Ahmet Paşa'nın Şam valiliği henüz bir yılını bulmamıştı ki pederinin ağır hastalığı, onun yanında bulunmasını gerektirdiğinden padişah iradesiyle İstanbul'a çağrıldı. Sultan, Sadrazamla beraber Edirne'ye gittiğinde, babasına halef olarak kaymakam oldu. İstanbul'a gelişinden bir ay sonra ve babasının vefatı üzerine sadrazam oldu. 1 Kasım 1661. Age, C. 6, s. 89.

Rebiülahir (Kasım-Aralık) ayında, San'izade Mehmet Efendi fetva makamından alınarak, yerine Minkarizade Yahya Efendi getirildi.³²⁹ Aynı ayda Sultan Mehmet, Edirne taraflarına doğru yola çıktı. 11 Mart 1663 günü şehre girdi.

Avusturya Üzerine Sefer

Bu defa, cihad ve seferin yönü, Avusturya üzerine çevrildi. Uzun süredir, Avusturya Kralı barışa aykırı hareketlerde bulunmaktaydı. Bu cümleden olarak Kanije Kalesi karşısına bir kale inşa etmiş, Erdel'de bazı kaleleri zapt etmiş, askerine de sınırdaki köy ve kasabaları yağmalatmıştı.³³⁰

Veziriazam Fazıl Ahmet Paşa, Avusturya üzerine cihada çıkacak ordunun başına geçti. Velinimetimiz Hazretleri Mustafa Paşa, kaymakam olarak, Sultan Mehmet'in yanında Edirne'de kaldı. 9 Nisan 1663 günü Serdar-ı Ekrem, Belgrat'a doğru yola çıktı. Yanında devlet ayanından, Sofya'da ona askeriyle katılan, Şam Beylerbeyi Kibleli Mustafa Paşa, Valide Sultan'ın kethüdası Gürcü Mehmet Paşa, Kaplan Mustafa Paşa, Hısım Mehmet Paşa, Can Arslan Paşa, Reisülküttap damadı İbrahim Paşa, serdar-ı sabık Ali Paşa, Siyavuş Paşa'nın kardeşi Hüseyin, İsmail Paşa ve diğerleri bulunmaktaydı.

Belgrat'a varıldığında, Avusturya elçisi barış talebiyle geldi. Sözleri anlamlı ve muteber bulunmadığından Budin Kalesi'ne hapsedildi.³³¹ Ordunun mühimmatı, Tuna Nehri üzerinden gemilerle Belgrat'a götürüldü. Serdar-ı Ekrem de askeriyle Zemun'a geçti.³³²

³²⁹ Hiffet ü irtişa (nüfuz satma-rüşvetçilik) ile medhul olduğu için, 21 Kasım 1662 Salı günü azledildi. Silahdar, C. 1, s. 229.

³³⁰ Avusturya İmparatoru, Transilvanya hududunu geçmiş, Szekelhyd'i işgal etmiş ve Kanije yakınında, Serinwar kalesini yaptırmıştı. Hammer, C. 6, s. 102.

Serdar Ali Paşa, Erdel'de iken, Budin ve Kanije hududundan imdat mektupları geldi. Nemçe Kralı Val, Han Beyi ve Pentili kalelerini harab edip, halkına kan ağlatmıştı. Serdar da bunun üzerine Kral'a adamlar gönderdi. Tamışvar altında iken, Roz adlı Avusturya elçisi geldi. Elçi Budin tarafında yapılanların, Erdel'de Keminyanoş Kral'a karşı yapılanlara misilleme olduğunu söyledi. Bunun üzerine Serdar Ali Paşa, Erdel Yıldırım Bayezit'ten beri bizimidir, sizinle ne alakası var, diye kızdı ve elçinin getirdiği mektubu İstanbul'a gönderdi. Mektup divanda okununca, oy birliği ile Yanova ve Uyvar üzerine sefer kararı alınıp, Kral'a bildirildi. Seyahatname, C. 6, s. 504-505.

³³¹ Baron Goes ve Beris ve İstanbul'da mukim elçi olan ve bu sefere eşlik eden Reninger'le yapılan görüşmelerde, Szekelhyd'in tahliyesi ve Serinwar Kalesi'nin yıkılması istendi. 15 gün sonra Ösek'te, ikinci kez bu murahhaslarla görüşen Sadrazam, önceki taleplere ilave olarak senelik 30.000 altın vergi ödenmesini istedi. Hammer, C. 6, s. 102-103.

³³² Zemon Kalesi, Belgrat yakınlarında, Sava bataklıkları bitişiğinde idi. Sirem sancağında, Sirem beyinin hası ve 150 akçalık bir kaza idi. Kalesi, Tuna kenarında beşgen şeklinde harap olmuş bir kaledir. Seyahatname, C. 6, s. 514.

Budin'e vardığında. Avusturya Kralı Naibi'nin elçisi, barış isteyen ve anlaşmanın yenilenmesini içeren bir mektupla geldi. Ancak bu da işe yaramadı. Veziriazam akıl ve tedbir erbabı ile istişare etti. İstişare ettiği kimseler, oy birliği Uyvar Kalesi'ni hedef gösterdiler.³³³ Çünkü bu kalenin alınması kolaydı. Getireceği yararlar ise oldukça fazlaydı.

30 Temmuz 1663 günü, Budin'den harekete geçen Serdar, Uyvar tarafına geçmek için Estergon'a doğru yola çıktı. Estergon'da yapılmakta olan köprüden geçerek Uyvar'a gitmek niyetindeydi.³³⁴

Hicri 1074, Miladi 5 Ağustos 1663-23 Temmuz 1664 Yılı Olayları:

Estergon'da yapılmakta olan köprü, henüz tamamlanmamıştı. Veziriazam Ahmet Paşa, köprü bitene kadar, birkaç gün orada bekledi. Nihayet 4 Ağustos 1663 günü, köprünün inşaatı tamamlandı.³³⁵

Köprüden evvela, eski serdar Ali Paşa ve Gürcü Mehmet Paşa 8000 askerle karşı tarafa geçti. Zaten Kaplan Paşa ve İbrahim Paşa, inşaat bitene kadar karşı tarafın korunması işiyle görevlendirilmişlerdi. Uyvar Hâkimi Forgaç, Kaplan Paşa ve İbrahim Paşa'ların yanında bulunan askerin az olduğunu ve köprünün de henüz tamamlanmadığını sanıp, tamaha kapılmış ve piyade ve süvariden oluşan yaklaşık 8000 askerle bir hileye tevessül etmişti.³³⁶ Ancak köprünün tamamlandığını ve Ali Paşa ile Gürcü Mehmet Paşa'nın yaklaşık 8000 askeriyle, onun tarafına geçtiğini, çok geçmeden öğrenecekti. Süvarileri, İslam ordugâhına hücum edip de, atları İslam tarafındaki birkaç deve ile karşılaşınca, birden ürktüler. İşte atların bu ürkmesi, hezimetlerine bir sebep

³³³ Budin'de, Uyvar'ın fethine karar verildi. İmparator'un murahhaslarına, senede 30.000 altın ya da bir defada 200.000 florin (kuruş, Raşit) karşılığında barış teklif edilip, 14 gün mühlet verildi. Raşit, c. 1, s. 37; Hammer, C. 6, s. 103-104.

Macarların başkalesi olduğu, ona bağlı 30'dan fazla kale ve palanganın bulunduğu, altın ve gümüş madenlerine sahip olduğu için Uyvar'ın alınmasına karar verildi. Raşit, C. 1, s. 34-35; Uzunçarşılı, C. 3, s. 404-405.

³³⁴ Kaplan Paşa, Kadızade İbrahim Paşa ve Söhrap Mehmet Paşa 40.000 askerle kalkıp Budin'den 4 saat kuzeye giderek, Kızılhisar Palangası'na geldik. Buradayken Hısım Mehmet Paşa, Ohri Paşası Sefer Paşa ve Zağarcıbaşı İbrahim Ağa, 10.000 askerle gelip, Estergon altında Tuna üstüne köprü yapılması emrini getirdiler. Oradan kalkıp 6 saatte Estergon Kalesi'ne geldik. Seyahatname, C. 6, s. 572.

³³⁵ Sadrazam, köprünün tamamlanması için 4 gün beklemek zorunda kaldı. 5 Ağustos. 1663. Hammer, C. 6, s. 104-105; Raşit, C. 1, s. 38.

Beşinci gün Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa, deniz gibi askeriyle gelip Estergon altında çadırlarını dikti. Hemen Uyvar toprağında, gemiler üzerinde köprü yapmayı başlattı. Estergon tarafında da köprü yapılmaya başlanıp, bir gecede 10 gemi, karşıda ise 7 gemi yapılarak köprü tamamlanmaya çalışıldı. Seyahatname, C. 6, s. 583.

³³⁶ 8000 Hüsar yahut Heydük, 8 süvari bayrağı ve 500 piyade ile. Hammer, C. 6, s. 105.

oldu.³³⁷ Kâfirlerin enselerine binen İslam ordusu, büyük bir bölümünü yere serdi. Bu savaşta öldürülenlerin sayısı 6000'e ulaşmıştı. Esir alınanların boyunları, Veziriazam Ahmet Paşa'nın huzurunda vuruldu.³³⁸

Uyvar'ın Kuşatılması ve Alınması

Büyük serdar Veziriazam Ahmet Paşa, 9 Ağustos 1663 günü Estergon'da yapılan köprüden geçip Uyvar'a yöneldi. 17 Ağustos 1663 Cuma gecesi, Uyvar'ı kuşatmaya başladı. Kale etrafındaki hendekler suyla dolu olduğundan, askerler, adetleri üzerine siperlerine girdiler. İçerden ve dışarıdan, top tüfek, ok atarak, lağım kazarak, bomba ve taş fırlatarak çarpışmaya başladılar.³³⁹

27 Ağustos 1663 günü, Tatar Hanı'nın oğlu Ahmet Giray Sultan, yaklaşık 50.000 askerle çıkıp geldi.³⁴⁰ Bazı işleri nedeniyle, kendisi gelemeyen babası Mehmet Giray, yerine onu göndermişti.³⁴¹

Veziriazam Ahmet Paşa, Ahmet Giray'a, büyük ikramlarda bulundu. Onu istikbal etmeleri için, ayanlar vasıtasıyla sultanlara layık, parlak bir hilat gönderdi. Ahmet Giray Sultan huzuruna geldiğinde ise, ona bir kılıç ve hançer verdi. Sonra da onu

³³⁷ Serdar Ali Paşa, Gürcü Mehmet Paşa ve diğer vezirlerin katırları zilleri, çingirak ve çanları ile çayrlara çıkmışlar. Pek heybetli ve acaip Osmanlı develerini de çan ve çingiraklarını takarak otlağa bırakmışlar. Düşman, top tüfek atarak gelirken, bu kadar bin acaip şekilli deve ve katırları görerek ürktüler. Düşman atları ömürlerinde böyle çingirtti ve hayvanlar görmedikleri için, yıldırım gibi şakıyıp tepinmeye ve üzerlerindeki atmaya başladılar. Seyahatname, C. 6, s. 595-596.

Sabaha yakın küffâr, Gürcü Mehmet Paşa'nın çadırlarına gelirken, develer üzerine uğramalarıyla, develer ürktü. Kopan gürültüden uyanan 10.000 İslam askeri, onlarla çarpışmaya başladı. Raşit, C. 1, s. 38-39.

³³⁸ Macarların yarıdan fazlası, savaş meydanında öldü. Forgaç, Uyvara'a zor kaçabildi. 700 esir, Sadrazam'ın önünde öldürülürken, 344 tanesi, Budin'e yollandı. Sadrazam her esir için 40-50, her baş için 25- 30 kuruş verdi. Hammer, C. 6, s. 105.

Mevcut esirlerden sorduk, siz ne kadardınız, diye.-Çeh, Leh, İsveç, Slavon ve Nemçe tüfekçilerinden 17.000 idik. 10.000 Nemçe atlısı ve 10.000 Macar katanası toplam 37.000 Hıristiyan kırıldık. 3 serdarımız vardı. Monte Kukuli, Zoje ve Forgaç Kaptan. Uyvar, Forgaç'ın dedelerinin mülküydü. Şimdi bütün askeri kırıldığı için Uyvar'ı kolay alırsınız, dediler. Bu kadar askerden ancak 3000 esir kurtulabilmişti. Seyahatname, C. 6, s. 599.

Bu saldırı, Forgaç'a 5000 ölü ve 1000 esire mal oldu. Forgaç, 500 yaralı askeriyle Uyvar'a kaçtı. Raşit, C. 1, s.39.

³³⁹ Sadrazam siperlere girmemiş olanları, dört kısma ayırdı ve bunları kale üzerine toprak sürmekte kullandı. Gece gündüz davul, zurna, trampet ve dümbelek çalınıyordu. Sadrazam her gece siperleri dolaşır ve lağımın istihkamlara kadar ulaştırılması için, lağımçıları teşvik ederdi. Türklerin, Sierot burcunun önüne yaptıkları istihkam nerdeyse burcun yüksekliğine varmıştı. Hammer, C. 6, s. 107.

Arslan Paşa, lağımçıları birlikte Nitra suyunu, Uyvar hendeğine götüren su yollarını keserek kuruttu. 7 Ağustos 1663. Hammer, C. 6, s. 106.

³⁴⁰ 100.000 Tatar'la çıkageldi. Ardından kardeşi Mehmet Giray, 20.000 Kazak'la göründü. aynı yer 100.000 Tatar ve 15.000 seçme Kazak askeriyle. Raşit, C. 1, s. 33

26 Ağustos 1663 günü, Ahmet Giray Sultan, 40.000 rüzgâr süratli Tatar ile çıkageldi. Seyahatname, C. 6, s. 611.

³⁴¹ Sadrazam, Hanzade'ye babasının neden gelmediğini sorduğunda, 80.000'e yakın Kalmuk Tatarı'nın Kırım'a saldırarak 10.000 civarında Müslümanı esir edip götürdüğünü ve köy ve kasabaları yağmaladığını söyleyip, Kırım ayanının feryat mektuplarını, Sadrazam'a verdi. Age, C. 6, s. 614.

has otağına, sultanlara yaraşır bir törenle uğurladı. Ahmet Giray, o zaman 20 yaşında bir delikanlı olmasına rağmen, bu seferde devlete gerçekten çok büyük bir hizmette bulundu.³⁴²

Kuşatma esnasında 12 Eylül 1663 günü, Reisülküttap Şamizade, damadı İbrahim Paşa ile beraber Sultan'ın emriyle idam edilerek, onun yerine Hüseyin Efendi reisülküttap olarak tayin edildi.³⁴³

Aynı gün, etrafı yağmalamak üzere çıkmış olan Tatarlar büyük miktarda ganimet ve çok sayıda esir almış olarak ordugâha döndüler. Bu muhasarada hendeklerden kalenin içine geçmek için tüneller kazılması ilk defa denendi. Kaleyi koruyamayacaklarını ve daha fazla direnemeyeceklerini anlayan kâfirler, 24 Eylül 1663³⁴⁴ günü, saat 6'da, Serdar-ı Ekrem'den eman dilediler. O da silah ve harp araç gereçleri dışında, mallarını alarak ayrılmalara müsaade etti.³⁴⁵ Böylece kale emanla teslim alınmış oldu. Uyvar, Orta Macar'ın yönetim merkezi ve kalelerinin en korunaklısı idi. Serdar kaleyi tamir ve takviye ettirdikten sonra, çeşitli sınıflardan 4000 askeri, kale muhafızı olarak görevlendirdi. Bunların günlük maaşları 38.732 dirhem tutmaktaydı. Başlarına da Hüseyin Paşa'yı verdi.

Novigrad, Nitre ve Leva Kalelerinin Alınması

Uyvar yakınlarında bulunan küçük kalelerin ahalisi de, Serdar Ahmet Paşa'dan eman dilediler. Yalnız Novigrad ve Nitre Nehri üzerinde bulunan Nitre kaleleri direndiler. Novigrad Kalesi'ni alması için Kaplan Mustafa Paşa, Nitre Kalesi için ise Hüseyin Paşa gönderildi. Hüseyin Paşa, Nitre Kalesi'ni 21 Ekim 1663 günü, emanla³⁴⁶ alırken, Kaplan Mustafa Paşa, Novigrad Kalesi'ni kuşatıp şiddetli bir savaştan sonra ancak, 5 Kasım 1663 günü ele geçirebildi.³⁴⁷ Aynı şekilde Veziriazam Ahmet Paşa,

³⁴² Hanzade henüz 15 yaşına girmiş bir civan idi. Age, C. 6, s. 612.

³⁴³ Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam olmasına sebep olan Reisülküttap Şamizade, oğlu Ahmet Paşa'yı, sevmiyordu. Sultan'a, Ahmet Paşa'nın yerine, Kadızade İbrahim Paşa'nın sadrazam yapılmasını teklif etmişti. Bunu öğrenen Sadrazam, bu haberin işlerin seyrine fena tesir edeceğine ve Şamizade'nin feda edilmesi gerektiğine Sultan'ı ikna ederek, idamına ferman çıkarttı. Hammer, C. 6, s. 110.

Ahmet Paşa, bu iki adamın işleri bozmasından, endişeye düştü. Raşit, C. 1, s. 40.

³⁴⁴ 13 Eylül 1663. Uzunçarşılı, C. 3, s. 406.

³⁴⁵ Forgaç Kaptan. Sadrazam'dan 7 gün mühlet ve 3000 araba istedi. Silahlarıyla kaleden çıkıp, 50.000 askerin korumasında, Komran Kalesi'ne kadar götürülmelerini talep etti. Sadrazam ise ancak 3 gün mühlet ve 300 araba verdi. Silahsız olarak ayrılmasını kabul etti. Tatarlara karşı korunmaları için de, o kadar askeri vereceğini söyledi. Seyahatname, C. 6, s. 625.

24 Eylül 1663 günü, kuşatma altındakiler tam bir emniyet içinde çıkıp gidecekler, kendilerine 1000 araba verilecekti. Yaralı olanlar ise tedavi edildikten sonra ayrılacaklardı. Mahsurlar kaleyi terk etmeden kaleye girilmeyecekti. 28 Eylül 1663. Hammer, C. 6, s. 107.

³⁴⁶ 18 Ekim 1663. Age, C. 6, s. 112.

³⁴⁷ Novigrad Kalesi. M.1593 senesinden beri. 72 senedir, düşman elindeydi. Seyahatname, C. 6, s. 653.

Uyvar dönüşü 1 Kasım 1663 günü, Leva Kalesi'ni emanla aldı.³⁴⁸ Bu kale de oldukça iyi korunmakta idi. İçinde her türlü levazımat vardı.

Belgrad'a Dönüş

Bu fetihlerden sonra Serdar, kışı geçirmek üzere Belgrad'a doğru yola çıktı. Budin'e varınca Eflak, Boğdan ve Kazak askerine memleketlerine dönmeleri için izin verdi. Yine Erdel Hâkimi Apafy Mihâl'e de, memleketine dönmesi için izin verdi. Budin muhafızı olarak eski serdar Ali Paşa'yı tayin etti. Uyvar'a giderken, Budin'de hapse attığı, Avusturya Kralı'nın elçisini³⁴⁹ serbest bıraktırıp, yazdığı bir mektupla efendisi olan Kral Naibi'ne gönderdi.³⁵⁰ Sonra Belgrad'a doğru yola çıkıp 3 Aralık 1663 günü, oraya vardı. Askeri kışlayacakları yerlere dağıttı. Tatar askerinin bir miktarını, Kaplan Paşa ve Yahağası Ahmet Ağa ile birlikte Zirinoğlu'nun ülkesini yağmalamaları için gönderdi.

Orta Macar ve Nemçe Beylerinin Saldırıları

Erdel Kralı Apafy Mihâl, Orta Macar hâkimlerine onları kendisine itaat etmeye ve Nemçe Kralı'ndan ayrılmaya davet eden mektuplarla elçiler göndermişti. Bunu öğrenen Macar hâkimlerinin önde geleni olan Platmoniş, Erdel Kralı'nın elçilerini takip edip yakaladı ve öldürdü.

Sonra Zirinoğlu, Bâgânoğlu ve Nazatlıoğlu³⁵¹ ve sair Nemçe beyleriyle bir olup büyük bir orduyla harekete geçtiler.³⁵² Çünkü İslam askerinin kışlarına dağıldığını biliyorlardı. Zigetvar Kalesi'nin yakınına gelince, Bobofça ve Berzence kalelerini yaktılar.

Zigetvar ve Peçoy halkının feryadı³⁵³ Belgrad'daki kışlasında Veziriazam Ahmet Paşa'ya ulaştığında, bundan son derece üzüntü duydu. Hemen Ösek'te kışlamakta olan Gürcü Mehmet Paşa'ya haber salarak, ne kadar asker varsa toplayıp Zigetvar ve Peçoy'un yardımına koşmasını emretti. Kâfirler, Zigetvar'ı 25 Ocak 1664

³⁴⁸ 22 Ekim 1663 günü, Leva Kalesi fetholundu. İçindeki 3000 kişi, Adana Paşası tarafından Semendire ve Kölvar kalelerine götürüldüler. Age, C. 6, s. 651.

Sadrazam, 28 Ekim'de, ordugahını Uyvar'dan kaldırdı. Sadrazam'ın ilk ihtarına itaat etmemiş olan Lewenz (Leva) üç gün sonra teslim oldu. Hammer, C. 6, s. 114.

³⁴⁹ Baron Goes. Age, C. 6, s. 115.

³⁵⁰ Serinvar Kalesi'nin yıkılmasını ve Erdel'den Nemçe askerinin çıkarılmasını isteyen bir mektupla gönderdi. Uzunçarşılı, C. 3, s. 408.

³⁵¹ Kont Zriny, Bathany ve Nadasdy. Hammer, C. 6, s.125

³⁵² 30.000 piyade ve süvari ve 40 top ile. Silahtar, C. 1, s. 311

³⁵³ Zigetvar kumandanı bulunan Halep Valisi Gürcü Mehmet Paşa, Demir Kazık Zriny'nin, Zigetvar ve Kanije üzerine yürüdüğünü bildirdi. Hüseyin Paşa, Uyvar'dan, Kont de Souches tarafından kuşatıldığını yazdı. Hammer, C. 6, s. 122

tarikhinde ve Erbain'in 36. gününde³⁵⁴ kuşatmaya başlamışlar, ancak alamamışlardı. Sonra oradan kalkıp Peçoy'a yürümüşler ve şehri ateşe vererek kaleyi kuşatmışlardı.³⁵⁵

Zigetvar'dan sonra Peçoy'dakilerin feryadı da ulaşınca Veziriazam, Zemon'a³⁵⁶ geçti. Halbuki askeri dağılmış ve şiddetli kış ve yoğun kar nedeniyle çok kısa bir zamanda tekrar toplanmaları da mümkün gözüküyordu. Nitekim kendi has askerleri dışında ne Veziriazam Ahmet Paşa'nın ne de Mehmet Paşa'nın yanında başka askerler toplanamadı. Tatarlara gelince onlardan iki kişi bile istenilen mevkiye gelemedi.³⁵⁷

Bu arada kâfirler, 6 Şubat 1664 gününe kadar, Veziriazam ve ordusunun gelmeyeceğinden emin olarak savaşı sürdürdüler. Ne var ki kaleyi ele geçirmekten ümitlerini kesmiş olarak, oradan ayrıldılar.

Veziriazam, Dimitrofça'ya³⁵⁸ ulaşmıştı ki bu haberi aldı. Bunun üzerine tekrar Belgrat'a döndü. Küffarın yakmış olduğu Ösek Köprüsü'nün yapılmasını emretti.³⁵⁹ Ramazan (Mart-Nisan) ayında, Zemon'a geçti ve orada 7 Mayıs 1664 gününe kadar kaldı. Sonra oradan ayrıldı.

Akabinde, kâfirlerin Nitre Kalesi'ni eman yoluyla tekrar ele geçirdikleri ve Kanije Kalesi'ni de şiddetli kuşatma altına aldıkları ve kaledekilerin zor durumda

³⁵⁴ 15 Ocak 1664. Raşit, C. 1, s. 59.

³⁵⁵ Peçoy ve kurşunla kaplı camileri yakıldı. Ancak kale muhasara topları olmadığından dolayı alınamadı. Sonra Zriny, Ösek Köprüsü'nü ve başındaki Terrak Palangası'nı yaktı. Hammer, C. 6, s. 116-117.

³⁵⁶ 29 Ocak 1664 günü, çok şiddetli kışta, Sadrazam'a, Kanije Valisi Yenter Hasan Paşa'dan, Zigetvar, Bobofça, Breznse, Şaklofça, Alpova ağalarından, Ösek, Moaç, Peçuy, Seksar, Şimontorne beylerinden feryat mektupları geldi. O şiddetli kışta tuğları saray avlusuna çıkardı. Kışlakta olanlara emirler gidince hepsi perişan oldu. Belgrat'ta 10.000 asker vardı. Sadrazam, bu askerle Demir Kazık seferine çıktı. Sava'yı geçip Zemon sahrasında konaklamak istedi. Fakat herkes canından bezdi. Yere kazıklar batmıyordu. Her taraf buzdu. Sadrazam, demir kazıklar getirtip yerlere çaktırdı. Mehterlerin boru ve zurnaları çalınmıyordu. 3 saat sonra, Kuyulu konağına gelindi. Burada da kazıklar yere batmadığından, tarihçiler bu sefere, Demir Kazık Geçmez Seferi dediler. O gece çekilen soğuk ve acı hiçbir tarihte görülmemiştir. Oradan 5 saat gidip Yarka menziline gelindi. Kar tipi ve soğuktan herkes "innalillah" ayetini okumaya başladı. Bütün binek hayvanları birbirine girdi. Oradan kalkıp 6 saat sonra Mitroviçe'ye geldik. Askere konaklar verilince, herkes cennete girmişe döndü. Birçoğunun alev alev yanan ateş başında, gözleri kör oldu. Bazıları da şiddetli soğğun tesiriyle, ateş başında donakaldılar. Seyahatname, C. 6, s. 659-661.

³⁵⁷ Semlin sahrası. Hammer, C. 6, s.119.

³⁵⁸ Sadrazam, yanındaki askeri, Ösek'teki Gürcü Mehmet Paşa'ya gönderdi. Ardından da Zombor Kalesi'nde kışlayan Hanzade'yi, 87.000 Tatar askeriyle ve Yalı Ağası'nı da 40.000 Tatar'la, aynı yere gönderdi. Gürcü Mehmet Paşa, 60.000 Osmanlı ve 127.000 Tatar askeriyle, Kanije, Zigetvar ve diğer kalelerin imdadına gitti. Düşman ise kuşattıkları kaleleri bırakarak, Morova kenarındaki Geçkivar Kalesi'ne kadar kaçtılar. Seyahatname, C. 6, s. 659-661.

³⁵⁹ Mitroviçe, aynı yer

³⁵⁹ Sadrazam, Vezir İsmail Paşa'yı, Ösek Köprüsü'nü tamirle görevlendirdi. Sonra Mitroviçe'den Belgrad'a döndü. Üç buçuk ay sonra bahara çıkıldığında, tekrar hudut kalelerinden feryatçılar gelince, Sadrazam 16 Nisan 1664 günü, Peygamber sancağını Belgrat avlusuna diktirdi. Seyahatname, C. 6, s. 659-661.

buldukları haberi geldi. Kale muhafızı Panter Hasan Paşa idi. Kaleyi korumak için var gücüyle karşı koymuştu. Ösek Köprüsü tamiratı, yaklaşık 2 ay sürdükten sonra, 6 Mayıs 1664 günü tamamlandı.³⁶⁰ Halbuki kafirler onun ancak bir senede yapılabileceğini zannediyorlardı.

Veziriazam ordusuyla köprüden geçip, Darde tarafına gitti. Bir an evvel, Kanije'nin imdadına yetişmek istiyordu. Ancak küffar ordusu, 60.000 civarında olmasına rağmen, Veziriazam Ahmet Paşa'nın asker sayısı sadece ve yaklaşık olarak 30.000 idi. Çünkü ordusu henüz toplanamamıştı. Kanije Muhafızı Panter³⁶¹ Hasan Paşa'dan, üst üste imdat çağrısı gelince harekete geçmek zorunda kalmıştı. Kuşatma başlayalı ise yaklaşık 40 gün olmuştu. Bu nedenle Veziriazam hızlı bir yürüyüşe geçti. 30 Mayıs 1664 günü, Bobofça'ya yaklaştığında kâfirler şehri boşalttılar. Kanije'ye iki saatlik mesafedeki, Pogan Köprüsü'ne vardığında, kâfirlerin Kanije'den ayrılarak, Murve Köprüsü'nden geçip başka bir yöne gittiklerini öğrendi.

Bu haberle sevinen Osmanlı askeri, Serdar-ı Ekrem'le beraber yoluna devam ederek Kanije'ye ulaştı. Muhafız Hasan Paşa ile beraber kalede bulunan asker ayanına, birer hilat giydirerek onları ihsanlara boğdu.³⁶²

Sonra da Veziriazam, küffar ordusunu takibe başladı. İki ordu arasında Murve Nehri bulunuyordu. Küffar istihkâmları içindeydi ve her iki taraf da bir diğerinin karaltısını görüyordu. İslam askerinden bazı yiğitler, bir şekilde nehri geçtiler ve hepsi de şehit olana kadar düşmanla çarpıştılar. Bunun üzerine Serdar-ı Ekrem, geçişleri menetti. Çünkü küffar geçitleri tutmuş ve siperlerle bu noktaları kapatmışlardı.³⁶³

Serinvar Kalesi'nin Kuşatılması

Bütün bunlardan sonra Serdar-ı Ekrem, Zirinoğlu tarafından inşa edilmiş yeni kaleyi kuşatmaya karar verdi. Bu kalenin inşası aslında barış anlaşmasının bozulmasının bir sebebi idi. Kaleyi, 9 Haziran 1664 tarihinde, kuşatma altına aldılar. Kalenin sadece bir yönünden karaya bağlantısı vardı.³⁶⁴ Asker siperlere girerek kuşatma altındakilerle

³⁶⁰ Üç ayda yeniden yapılan Ösek Köprüsü'nün korunması için Ösek Muhafızı Kibleli Mustafa Paşa, Bosna Beylerbeyi İsmail Paşa ile Samsuncubaşı görevlendirildiler. Hammer, C. 6, s. 119.

³⁶¹ Hasan Paşa'nın lakabı kaynaklarda, Panter, Pantor ve Yensur olarak geçmektedir.

³⁶² 36 gün süren kuşatma esnasında, olağanüstü kahramanlık gösteren Hasan Paşa'nın Pantor lakabı, Yensur (yardım eder) Hasan Paşa olarak orduya tamim edildi. Uzunçarşılı, C. 3, s. 409.

³⁶³ 300 yeniçeri ve bir o kadar sekbanın yarısı, Mur Nehri'ndeki adaya çıkıp siper inşasına başladığı zaman, Kont Strozzi, 150 tüfekçi ve elinde kılıcıyla hücum ederek hepsini mahvetti. İçinde 400 yeniçeri bulunan diğer iki sal da kırıldı. Yeniçeriler boğuldular. 6 Haziran 1664. Hammer, C. 6, s. 125.

50-60 nefer, merdane cenkden sonra şehit oldular. Sadece ikisi, yüzerek kurtuldular. Raşit, C. 1, s. 62.

³⁶⁴ Serinvar kalesi. Hammer, C. 6, s. 124.

çarpışmaya başladılar. Küffar ise nehrin öbür yakasından çarpışma ve boğuşmayı seyrediyordu.

Bu kuşatma sürerken Sultanın elçisi, Musahip Yusuf Ağa yanında samur bir kürk, murassa bir hançer ve Şehzade Sultan Mustafa'nın doğumunu müjdeleyen bir mektupla çıkageldi. Yusuf Ağa'nın gelişi, 13 Haziran 1664 gününe denk gelmişti. Şehzade ise 27 Mayıs 1664 günü, ikinci vaktinde, dünyaya gelmişti. Serdar ve askerleri buna sevindiler. Serdar müjdeciyi başka hediyelerin yanında 20 keseyi bulan miktarda bir nakitle ödüllendirdi.³⁶⁵ Yusuf Ağa İstanbul'a döndüğünde, Serdar-ı Ekrem'in otağının, kaledeki toplardan atılan büyük bir mermiyle isabet almış olan direğini de yanında götürdü. Böylece Sultan Mehmet, Veziriazam'ın cesaret ve kararlılığını görmüş olacaktı.

Kuşatmanın 20. günü, yani 30 Haziran 1664 tarihinde, Osmanlı ordusu kaleyi fethetti. Kâfirlerden kurtulan olmazken³⁶⁶ Müslümanlardan sadece 500 şehit vardı. Ayandan bazıları da yaralılar arasında idiler. Şam Beylerbeyi Kibleli Mustafa Paşa da yaralandı.³⁶⁷ Kalenin içindekiler yağmalandı. Toplarla içindeki mühimmat ise Kaniye'ye nakledildi. Daha sonra Müslümanların işine yaramayacağı için yıkılıp yerle bir edildi.

Sonra da Serdar, Tatarlardan bir kısmını ve diğer askerleri Bâgânoğlu'nun ülkesini yağmalamaları için gönderdi. Onlar da etrafı yakıp yıkıp, halkından da esirler alarak salimen döndüler. Ordu ise günbegün toplanmaktaydı.

Bazı Yeni Kalelerin Alınması

Askeriyle istişarede bulunduktan sonra Veziriazam Ahmet Paşa, 12 Temmuz 1664 günü, yıkılan kaleden ayrılarak Kumar Kalesi tarafına gitti. Kumar Kalesi'ne varınca, onu 14 Temmuz 1664 günü, emanla teslim aldı. Yağma ettirdikten sonra, duvarları ahşaptan olduğu için ateşe verip yaktırdı. Sonra ordu yoluna devam etti. Egersek, Beleşke, Kapornik, Sengrud, Yeprivâr,³⁶⁸ Egervâr, ve Kemendvâr kaleleri ele geçirildi. Bunların çoğu boşaltılmış olarak bulundu. İçindekiler yağmalandıktan sonra ateşe verilip yıkıldı. Bunların bazısı zorla ve bazısı da emanla ele geçirilmişti. Bu kalelerin fethi ve yıkılması işi, 24 Temmuz 1664 tarihine kadar tamamlandı.

³⁶⁵ Padişah'a 1200 baş hediye etti. Age, C. 6, s. 127.

³⁶⁶ Kaledekiler ahşap istihkâmları yakıp, lağımları ateşledikten sonra köprünün öte tarafına geçmeyi düşünüyorlardı. Lakin ertesi günü hücum, öyle şiddetli idi ki, Serinvar müdafileri bunu yapmaya fırsat bulamadan karışıklık içinde kaçtılar. 1100 Macarın bir kısmı, Mur Nehri'nde boğuldu. Birçok subay da öldü. 29 Haziran 1664. Age, C. 6, s. 126.

³⁶⁷ 4 gün sonra da vefat etti. Silahdar, C. 1, s. 345.

³⁶⁸ Pervar palangası. Age, C. 1, s. 352.

Hicri 1075, Miladi 23 Temmuz 1664-13 Temmuz 1665 Yılı Olayları:

Avusturya Elçisi'nin Barış İsteği

Daha sonra Veziriazam, küffâr istihkâmlarının bulunduğu tarafa yönelerek, 26 Temmuz 1664 günü, Raba Nehri kenarında konakladı.

Burada Avusturya Kralı Naibi'nin bir elçisi barış isteğini havi bir mektupla çıkageldi. Elçi, Kral Naibi'nin kapı kethüdası ile beraber Sadrazam Ahmet Paşa'nın huzuruna çıktı.³⁶⁹ Taraflar arasında görüşmeler yapıldı. 10 maddeden oluşan barış şartları müzakere edildi.³⁷⁰

Serdar-ı Ekrem Fazıl Ahmet Paşa ve ordusu Raba Nehri'nin bu sahilinde yürüyorken, Avusturyalı, Macar, Hırvat ve Frenklerden oluşan küffâr askeri de karşı sahilde tabyalarından onları izleyerek yürüyor ve ırmağı geçmelerini engelliyorlardı.³⁷¹

Sengotmar Muharabesi

Serdar-ı Ekrem 30 Temmuz 1664-günü, Sengotmar (Saint Gotthard) Kalesi'ne varınca, askerini nasıl olursa olsun karşıya geçirmeye karar verdi. Bir geçidin bulunması için emirler verdi. Adamları da mevcut konak yerinin aşağısında, bir saat mesafede, dar bir geçidin bulunduğu haberini getirdiler. Veziriazam orada bir köprü inşasını emretti. Önden de köprü yapımına yardım etmeleri için Bosna Beylerbeyi İsmail Paşa, Gürcü Mehmet Paşa ve Kaplan Mustafâ Paşa'yı gönderdiler. Yanlarına da yeniçeri ve sipahilerden oluşan bir kuvvet verdi. Bunlar o yere vardıklarında, yeniçerilerden ve diğer askerlerden bir kısmı, atları ve develeriyle nehrin karşısına geçtiler. Müslümanlar, düşmanın, köprü yapılırken müdahale edip mani olmaması için siperler oluşturdular.³⁷²

Ancak, küffâr onlara hücum etti. Müslümanlar da onlarla savaşarak, Allah'ın izniyle bozguna uğrattılar. Ardından İsmail Paşa, Kaplan Paşa, Gürcü Mehmet Paşa ve Veziriazam'ın sabık kethüdası Yeniçeri Ağası Salih Ağa atlarıyla nehri geçtiler. Ne var

³⁶⁹ Çasar, ordu-yu hümayunda bulunan kapı kethüdasına gizli bir haberle "Hemen nice mümkün ise sulh edesin." diye mühürlü bir mektup göndermişti. Age, C. 1, s. 357.

³⁷⁰ Avusturya elçisi Reninger, Sadrazam'ın otağına davet edildi. Kral, Szekelhyd ve Saint Job (Aziz Eyüp) kalelerinin yıkılmasını, Neuhacusel'in (Uyvar) da bırakılmasını ve de Waag kenarında bir kale yapılmasına müsaade edilmesini istiyordu. Bütün bu istekleri reddedildi. Hammer, C. 6, s. 130-131. Vasvar Kasabası'na izafeten, Vasvar Antlaşması denen bu antlaşma, Sultan ve İmparator tarafından tasdik edilene kadar, Osmanlı ordusu harekâtında serbest olacaktı. İmparatorun anlaşmayı bir an evvel imzalaması için, Veziriazam bu kaydı anlaşmaya özellikle koydurmuştu. Uzunçarşılı, C. 3, s. 411.

³⁷¹ Türkler Raab sahillerine inerek, Koermend karşısında çadır kurdular. Ancak nehri geçemediler. Fransız ve İmparator askerlerine kumanda eden Montecuccoli, onlara engel oldu. Hammer, C. 6, s. 128. Uyvar'ın fethi, Avrupa'da büyük heyecan yaratınca, her taraftan Avusturya'ya yardım eli uzandı. İspanya, Saksonya, Brandenburg para ve asker gönderdi. Fransa Kralı 14. Louis, 5000 gönüllü yolladı. Cezar, C. 4, s. 2117.

³⁷² İsmail Paşa ve 300 sipahi, atların arkasına birer yeniçeri alarak, nehri geçtiler ve derhal, Moggesdorf köyünde siper aldılar. 1 Ağustos 1664. Hammer, C. 6, s. 133.

ki onlar, nehri yalın kılıç geçmek suretiyle tedbirsiz davrandılar. Denilir ki Serdar Ahmet Paşa, üst üste gönderdiği fermanlarla onları nehri geçmeye zorlamıştı. Küffar peş peşe onlara saldırdı ise de her defasında hezimete uğradı. Birçoğu da öldürüldü. Doğrusu küffarın bir kısmı, İslam ordusu ve Tatarların, başka bir geçitten geçmek suretiyle, bütün ordunun nehri geçtiğini sanıp oradan uzaklaşmışlardı. Daha sonra İslam ordusunun az bir kısmının nehri geçtiğini ve onların da arkalarının sarılmak suretiyle, yardım gelecek yollarının tamamen kesildiğini öğrendiklerinde, hemen geriye döndüler. Adetlerine uygun olan savaş düzenine girip, Müslümanlara saldırdılar. Müslümanlar ise dağılmış bir vaziyette olup, düşmanın gerçek durumundan habersizlerdi. Küffarın, büyük bir orduyla ve alışılmadık vaziyetteki saldırısını görünce, arkalarını dönüp kaçtılar. Çoğu da izdiham yüzünden nehirde boğuldu. Kaçmayıp er meydanına atılanlar ise birer birer şehit düştüler. Ayandan İsmail Paşa, Yeniçeri Ağası Salih Ağa ve Sipahi Ağası Sunullah Ağa şehit düştüler. Bu olay, 1 Ağustos 1664 Cuma günü meydana geldi.³⁷³

³⁷³ Ordunun merkezini teşkil eden Alman askeri, ilk karşılaşmada bozularak geri kaçmıştı. Osmanlıların kendilerini galip saydıkları hengamda, Montecuccoli ve Lorraine, alayları ile müttefiklerin imdadına koşup, Türklere yanlardan saldırdılar. Buna rağmen Türklerin geçişi sürüyordu. İmparator ordusu, iki ateş arasında kalmak tehlikesi ile karşı karşıya idi. Montecuccoli, tek kurtuluş çaresinin umumi bir saldırı olduğu konusunda, kumandanları ve askerlerini ikna etti. Ya ölmek ya da galip gelmekten başka çare yoktu. Her yandan saldıran düşman karşısında Türkler, karmakarışık vaziyette, Raab sularına düştüler. 10.000 den fazla asker öldü. Bosna Valisi İsmail Ağa, yeniçeri ve sipahi ağaları, 30 ağa ve Sadrazam'ın mirahoru maktül düştüler. Nehrin öte yakasındaki 30.000 süvari, sahildeki 15 topu, Sadrazam'ın emriyle bırakarak firar ettiler. Hristiyanlar çok büyük ganimetler elde ettiler. 300 yıl sonra gelen zafer için, kiliselerde dua etiler. Hammer, C. 6, s.131-136.

Bir sonraki gün savaş olacağı için, yiğitlerin çoğu ota, otağa ve zahireye gitmişlerdi. Ordu, suyu kesilmiş değirmene dönmüştü. Gürcü Mehmet Paşa ve İsmail Paşa, hemen savaş istiyor ve kimseyi dinlemiyorlardı. Karşıya geçen asker, ilk saldırıyı püskürtüp düşmana zaiyat verdirince, Sadrazam bütün sekban ve sarıcılarını karşı sahile geçirdi. Ancak asıl iş görecektir levent kısmı, zahire tedarikine gitmiş ve henüz dönmemişlerdi. Öte yandan, savaş meydanının batı tarafından, Alman, Fransız, Çek, Slav, Hersek ve Nemçelerin on binlerce askeri, akın akın gelmekteydi. Bizim askerler ise çeteden yorulmuş, yağmur ve çamurdan tükenmiş, atları ve kendileri aç ve perişan bir haldeydi. Sadrazam ise Tatar Hanı'na kızgın olduğundan, onu savaşa çağırmamıştı. Bozulan Nemçe askerini, ardından kovalayan İslam askerleri, Fransız, Kız Kral ve Çek askeri tarafından çevrildi. Altı saat göğüs göğüseye çarpışmalar oldu. Sadrazamın sekban ve sarıcılarının yarısı şehit oldu. 10.000 kadar yiğit selamete çıkamadı. Çünkü deniz gibi düşman ortasında damla gibi kalmışlardı. Sadrazam, yeniçerilerden köprü başındaki eski ve sağlam siperleri tutmalarını isteyince, onlar da bunu yapmak için geri çekildiler. Savaşan askerler bunu bir bozgun sandılar. Sipahi ve öteki gaziler, yeniçeriler firar ediyor, diye at boynuna düşüp geri döndüler. Bu sefer herkes, geçmek için köprüye yüklenince köprü çöktü. O kadar insan suya dökülünce, sular kabardı ve atlar boğuldu. Karşı taraftaki yar, yüksek olduğundan çıkmak mümkün olmadı. Ortalık kıyamet gününe döndü. Kimsenin aklına düşmana karşı dizilmiş topları ateşlemek gelmedi. Düşman içinde kalan Budin, Bosna, Kanije askerleri kendilerine yardım gelme ihtimali olmadığını görünce, binlerce yeniçeri, sipahi, cebeci ve topçu yiğitler düşmana ölümüne saldırdılar. Düşman ise onları ortalarına alarak her taraftan top ve tüfek ateşine tuttular. İslam askeri komutanlarıyla beraber, hepsi de şehit oldular. Sadrazam, askerin bozulup kaçtığını görünce, otağını kurup cenk davulları çaldırdı. Askeri okşayacak iltifatlar yağdırdı. Askerin kafasından, kaçma fikrini çıkarmaya çalıştı. 300 pare top ve tüfekleri aynı anda ateşleterek karşıdaki düşmanı taciz etti. Düşman

Budin Beylerbeyi'nin Yenilip Uyvar'a Sığınması

Serdar Ahmet Paşa, bu olaydan çok büyük elem ve üzüntü duydu. Sonra bazı görüş sahipleri ona, İstovni Belgrat'a gidilmesi gerektiğini söylediler. 17 Ağustos 1664 günü, oraya varıldı. Oradan da 24 Ağustos 1664 tarihinde ayrılıp, Estergon'a gittiler. Küffar, Leva Kalesi'ni bu olaydan önce geri almış bulunuyordu. Veziriazam Ahmet Paşa, bu kaleyi geri alması için Budin Beylerbeyi Hüseyin Paşa'yı tayin ederek, Eflak ve Boğdan askeriyle bir miktar sipahi ve Tatar askerini onun emrine vermişti.

Hüseyin Paşa, Leva Kalesi'ni kuşattıktan birkaç gün sonra, yaklaşık 40.000 askeriyle gelen Avusturya ordusunun komutanı Joje'nin baskınına uğradı. Küçük bir çarpışmanın ardından yenildi. Zira Eflak ve Boğdan askeri ona ihanet ederek, savaştan imtina ettiler.³⁷⁴ Bu da yenilmesine sebep oldu. Yanındaki askeriyle Uyvar'a kaçan Hüseyin Paşa, kaleye sığındı. Düşman da ardından gelip, onu Uyvar Kalesi'nde kuşatma altına aldı. Daha önceki yenilginin ardından, bu hezimet de Veziriazam'a iletilince, Uyvar'dakilerin imdadına yetişmek amacıyla Estergon'a doğru yola çıktı. Veziriazam Ahmet Paşa, 10 Eylül 1664 günü, askeriyle Estergon Köprüsü üzerinden, Ciğerdelen tarafına geçti. Oradan da Uyvar'a ulaştı. Kâfirler ise oradan ayrılıp Komran tarafına gitmişlerdi.

Vasvar Antlaşması ve Avusturya ile Barış

Serdar-ı Ekrem, küffarla savaşma ve Leva Kalesi'ni kuşatma konusunda, asker yanını ile istişarede bulundu. Onlardan tecrübe sahibi olanlar, barış ihtimaline binaen, Uyvar yakınlarında birkaç gün beklemeyi tavsiye ettiler. Bu sırada Komran Kaptanı'nın elçisi barış isteğini içeren mektubuyla çıkageldi. Ardından da 25 Eylül 1664 günü, kapı kethüdasının vasıtasıyla Kral Leopoldus'un mektubu ulaştı.³⁷⁵ Sonra 9 Ağustos 1664 tarihinden itibaren, 20 yıllığına geçerli olmak üzere, 10 maddeden oluşan bir barış antlaşması yapıldı.³⁷⁶ İki tarafın temsilcileri, karşılıklı olarak birbirine, birer mühürlü

da top menziline dışına çekildi. Geri çekilmeden, orada konaklamayı emretti. Şehitler defnedilerek yaralılar tedavi edildi. Şehit olanların içinde, 3 vezir, 6 beylerbeyi, 6 sancakbeyi, 11 alaybeyi vardı. Bu bela, baştakilerin gurura kapılarak, garazsız kimselerle istişare etmemelerinden kaynaklanmıştı. Seyahatname, C. 7, s. 47-56.

³⁷⁴ Eflak ve Boğdan askeri, hem haraç verip hem de savaşamayız, dediler. Raşit, C. 1, s. 82.

³⁷⁵ Sadrazam, Leva ve Litre kalelerini geri almaya karar vermişti. Leva Kalesi üzerine harekete geçileceği 2 Ekim 1664 günü, Nemçe Kralı'nın elçisi üçüncü defa barış için geldi. Elçi üç senelik haracı ödemeyi teklif ediyordu. Elçinin, Varat yakınındaki Sigelhit Kalesi'nin yıkılması teklifi, o kale Erdel'e aittir, denilerek reddedildi. Yine elçinin, barış süresinin 40 yıl olması teklifi, uygun bulunmadı. Sadrazam, güçlüğüle 22 yıla razı oldu. Barış 22 madde üzerinden yapıldı. Seyahatname, C. 7, s. 74-75.

³⁷⁶ Bu antlaşma, Sadrazam'ın adını anmak istemediği, Zitvatorok Antlaşması'ndan başka bir şey değildi. Antlaşmanın maddeleri şöyleydi: 1-Transilvanya, iki tarafın askerinden de arındırılacak, 2-Erdel Kralı Apafy, her iki tarafça da tanınacak ve Osmanlılara mutad olan vergisini verecek, 3-Erdel kralları

senet sundular. Veziriazam Ahmet Paşa, İstanbul'a vardıktan sonra, bir ahd ü eman mektubu kaleme alınarak karşı tarafa gönderildi. Barış ihtimali kesin olarak ortaya çıkınca, Serdar-ı Ekrem Budin'e döndü. Mehmet Giray Han'ın oğlu Ahmet Giray Han, bir hilat ve bir kılıçla ödüllendirildikten sonra, Tatar askeriyle beraber ülkesine dönüş izni verildi. Serdar-ı Ekrem'in, Avusturya Elçisi ayrılana kadar, Belgrat'ta kışlaması uygun bulundu. Bu nedenle Serdar, 22 Ekim 1664 günü Budin'den ayrılarak, Belgrat'a gitti ve kışı orada geçirdi.³⁷⁷

Avusturya Elçisi'nin Peç'ten hareket ettiğini öğrenince de 17 Nisan 1665 günü, Sultanla görüşmek üzere Belgrat'tan ayrıldı. Edirne yakınlarına vardığında Sultan Mehmet, musahibi Mustafa Ağa'ya onu karşılaması için gönderdi. Edirne'ye büyük bir törenle girdi.³⁷⁸

Ardından bir ay sonra, Avusturya Elçisi yaklaşık 600 kişiden oluşan maiyetiyle gelerek, Zilhicce (Mays-Haziran) ayında, Sultan'a hediyelerini ve Nemçe Kralı'nın mektubunu sundu.³⁷⁹

Hicri 1076, Miladi 13 Temmuz 1665-2 Temmuz 1666 Yılı Olayları:

Sultan Mehmet, 14 Temmuz 1665 günü, Edirne'den hareket etti. Avlanarak ve gezip eğlenerek yoluna devam etti. Çanakkale Boğazı'ndan İstanbul'a döndü. Avusturya Elçisi ise herkesin gittiği yoldan, İstanbul'a gönderildi. Sultan, İstanbul'a döndükten birkaç gün sonra da elçi, barış anlaşmasıyla beraber ülkesine gönderildi.³⁸⁰

Avusturya'ya tecavüzde bulunmayacak, 4-İki taraf da akın ve çetecilikte bulunmayacak, 5-Heydükler, Osmanlı tabiyetine girmeye mecbur olmayacaklar, 6-Uyvar ve Novigrad kaleleriyle etrafındaki palangalar, Osmanlılarda kalacak, 7-Yıkılan Serinvar Kalesi'nin yerine yenisi yapılmayacak, 8- Bu antlaşma yirmi yıl süreli olacak, 9-İmparator dostluk nişanesi olarak, Osmanlı sultanına 200.000 kuruşluk hediye gönderecek, 10- Osmanlı sultanı da buna uygun bir karşılık verecek. Hammer, C. 6, s. 136-138; Uzunçarşılı, C. 3. s. 411

³⁷⁷ 27 Eylül 1664 günü, antlaşmanın Viyana'dan tasdiki geldi. 22 Ekim 1664 günü, Sadrazam, Belgrat kışlağına döndü. Kırım Hanı'nın oğluna bir samur kürk, bir altın kılıç ve bir tirkeş verildi. Tatarlar, Saint Gotthard'dan İstoni Belgrad'a (Stoulweissenburg) dönerken, orduya büyük hizmet etmişlerdi. Hammer, C. 6, s. 136-138

³⁷⁸ 11 Temmuz 1665 günü, Kemal çayırı merhalesinden, alayla Edirne'ye girip sancak-ı şerifi, Sultan'a teslim etti. Age, C. 6, s. 151.

³⁷⁹ Bir sene önce Saint Gotthard'daki zaferin, yıl dönümü olan 1 Ağustos 1665 günü, imparatorluk sefaretini Edirne'ye girdi. 5 Ağustos'ta huzura kabul olundu. Sefaret maiyetinde bulunan 135 kişinin hepsi de, hilatlarla taltif olundular. Age, C. 6, s. 155.

³⁸⁰ Kont Walter de Leslie, dönüşü için 10 Kasım 1665 günü, Sultan'la görüştü. Padişah bu heyetin Edirne'den çıkışında ve İstanbul'a girişinde fevkalade bir kuvvet ve ihtişam gösterisinde bulunmuştu. Bu sefaret, Zıtvatorok Antlaşması'ndan sonra, yedinci idi. Ancak hiçbir sefir, Kont Walter kadar debdebe görmemiş ve onun kadar kıymetli hediyeler getirmemiştir. Çünkü Vasvar antlaşması, hediyelerin kıymetini 200.000 florin olarak tayin ediyordu. Age, C. 6, s. 153-155.

Girit Seferi Hazırlıkları ve Mehmet Giray Han'ın Azli

Avusturya ile barış yapıp da Macaristan sınırındaki sıkıntı sona erince, Veziriazam Ahmet Paşa, Sultan Mehmet'e Girit'teki sıkıntının giderilmesi gerektiğini arz etti. Bunun üzerine sefer hazırlıklarının yapılması için ferman çıkarıldı. Veziriazam da bizzat Girit'e gitmeye ve Kandiye'nin fethi işini ele almaya karar verdi. Bizzat askerinin ve mühimmatın hazırlanması ve onların gemilerle adaya gönderilmesi işine mübaşeret etti.

Sultan Mehmet, Şevval (Mart-Nisan) ayında, İstanbul'dan ayrılarak Edirne'ye doğru yola çıktı. 30 Nisan 1666 günü, şehre vardı. Bu sırada, barış için Venedik elçileri gidip geliyorlardı. Ancak kabul edilir bir teklifleri olmadığından barış mümkün olmadı.

Veziriazam Fazıl Amet Paşa, Edirne yakınlarındaki Timurtaş Ovası'nda askeriyle konaklayarak orada birkaç gün kaldı. Çünkü o sırada Sultan Memet, Kırım Hanı Mehmet Giray'ı, Veziriazam'ın teklifi üzerine Kırım hanlığından azletmiş ve yerine, Çoban Giray Han'ın oğlu Adil Giray'ı getirmişti. Sonra da onu 20 çekdiri ve bir miktar askerle ile Kefe'ye yollamıştı. Çünkü tahtından indirilen Kırım Hanı Mehmet Giray, isyan ederek komşu milletlerden ve Tatarlardan büyük bir ordu toplamıştı. Bu gaileyi defetmek için Özi ve Rumeli Beylerbeyi ile Serim ve Semendire beyleri görevlendirildi. Ancak görevinden azledilen Mehmet Giray Han, akıllı ve tecrübeli bir adamdı. İsyan etmenin akıbetinin, hayır olmayacağını biliyordu. Bu nedenle azil haberi kendisine ulaşınca adamlarını ve ailesini alarak, önce Çerkez ülkesine kaçtı. Orada birkaç gün kaldı. Sonra Dağıstan'a geçip vefatına kadar orada yaşadı. Adil Giray Han ise Kırım'ın payitahtı Bahçesaray'a giderek gürültüsüz patırtısız tahtına oturdu.

Veziriazam ise yeni Kırım Hanı'nın Bahçesaray'a ulaştığı haberini³⁸¹ alıncaya kadar, Timurtaş Ovası'nda bekledi. Mehmet Giray Han'ın azledilmesinin sebebi, Avusturya seferinde, Veziriazam'ın çağrısına bizzat uymayarak, oğlunu göndermesi idi. Bir diğer sebep ise Mehmet Giray Han, Osmanlı devletine sığındıktan sonra Kapıcılar Reisi Halil Ağa tarafından, Silistre Ovası'na yerleştirilen Nogaylara taarruzdan menedildiği halde onlara taarruzdan imtina etmemiş idi. Bu iki sebep onun azline vesile oldu.³⁸²

³⁸¹ Adil Giray, Rodos'ta sürgünde idi. Ye. i Han, 7 Nisan 1666'da Kefe'ye vardı. Age, C. 6. s. 165-166.

³⁸² Aynı sebebler. Age, C. 6. s. 165-166; Raşit, C. 1. s. 114-115.

Basra'da İsyân

Aynı yıl Basra Yöneticisi Hüseyin Paşa, isyan etti. Paşa, miras yoluyla Basra yöneticisi olmuştu. Her sene Divan-ı Ali'ye belli bir miktarda vergi vermesi gerekiyordu. Ancak o gereken vergiyi vermekte tembellik etti. Hatta ödememekte ayak diretti. Onu bertaraf etmek için Bağdat Bâylərbeyi İbrahim Paşa serdar tayin edildi. Halep, Diyarıbekir ve o havalide bulunan beylerin, emirlerindeki askerle beraber, İbrahim Paşa'ya katılmaları emredildi. Onlarla beraber Basra'ya doğru hareket eden İbrahim Paşa, Karune Kalesi'ne sığınmış olan aşi Hüseyin Paşa'yı iki ay kesintisiz kuşatma altına aldı.³⁸³ Ancak taraflar kuşatmanın ve çarpışmanın uzaması nedeniyle sıkıntıya düştü. Bunun üzerine İbrahim Paşa, devlete 500 kese peşin, iltizam olarak da her sene 200 kese ödemesi, Lahsa'yı boşaltması ve Basra'yı da akrabalarından birine bırakarak bütün işlerden el etek çekmesi şartıyla, Hüseyin Paşa ile barış yaptı.³⁸⁴

Kethüdası Yahya Ağa, Bağdat Valisi İbrahim Paşa'nın yanında rehine olarak alıkonuldu. Bu olay Şevval (Nisan-Mayıs) ayında, vuku buldu. İbrahim Paşa, bütün bunları Sultan'a arz ettiği zaman, ondan kabul ve tasvip gördü.

Veziriazam Fazıl Ahmet Paşa, Hüseyin Paşa gailesini defetmek için asker gönderdiğinde, İran Şahı'nın vezirine de durumu anlatan bir mektup yollamıştı. Sadrazam mektubunda, Hüseyin Paşa üzerine asker gönderdiğini ve yardım istemesi halinde bu asiye yardım edilmemesini istiyordu.

Veziriazam, Zilhicce (Haziran-Temmuz) ayında, Timurtaş Ovası'ndan ayrılıp Mora taraflarına gitti. Benefşe Limanı'ndan Girit Adası'na geçmek istiyordu.

Hicri 1077, Miladi 3 Temmuz 1666-22 Haziran 1667 Yılı Olayları:

Veziriazam Fazıl Ahmet Paşa, 16 Ağustos 1666 tarihinde, İstefe menziline ulaştığında, Girit seferi için gerekli mühimmat ve levazımatı hazırlatmak için iki ay orada kaldı.

Sultan Mehmet'in yanında ise Veziriazamın kaymakamı, velinimetimiz, lütuf, kerem ve üstün prensipler sahibi, şerefli müşir³⁸⁵ Mustafa Paşa Hazretleri kaldı. Kalışı daim, umduklarına da nail olsun.

³⁸³ 3-4 ay. Hammer, C. 6, s.173.

³⁸⁴ Hüseyin'in Mekke'ye çekilmesi, oğl. Efresyab'ın masrafları için 800 kese akçe. Hazine'ye de her sene, 200.000 kuruş vergi vermesi kararlaştırıldı. Age, C. 6, s. 172.

Padişah Hazretleri'ne 500 kese akçe hediye eden başka, her sene 200 kese vermek şartıyla Basra, oğlu Efresyab'a ve Lahsa da önceki Basra Mutasarrıfı Mehmet Paşa'ya ihsan olundu. Raşit, C. 1, s. 127.

³⁸⁵ Müşavir, mareşal. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s. 462

Girit için mühimmat hazırlıkları bitip, askerinin çoğu da adaya geçince, Veziriazam da yanındaki askerlerle birlikte, 1 Kasım 1666 Cumartesi günü, Termiş Limanı'ndan çekdirilere binerek Ada'ya hareket etti.

Veziriazam Köprülü Ahmet Paşa Girit'te

Fazıl Ahmet Paşa, 3 Kasım günü, Girit Adası'na ulaşır, Hanya Limanı'na demir attı. Karaya çıkıp kışı Hanya'da geçirdi. Allahü Teala onun işlerini kolaylaştırdı. Mühimmatın tümünü, adaya en kolay bir şekilde ulaştırdı. Kışın ortasında, Kandiyeciyi görmek ve kuşatmayı denetlemek için küçük bir kuvvetle Kandiyeciyeye gitti.³⁸⁶ Ordugâhta birkaç gün kaldı. Sonra tekrar Hanya'ya döndü.³⁸⁷

Mısır'daki sancak beylerinden birinin maiyetinde, 2000 kadar Mısır askerinin Girit'e geçmesi emrolunmuştu. Onlar da 21 kalyonla denize açılmışlardı. Ancak fırtına onları darmadağın etti. Onlardan üçü, Girit'e yaklaştığında küffar donanmasından 13 kalyon, onları çevirdi. Top ve tüfek atışlarıyla savaşımaya başladılar. Bu sırada Hanya'da bulunan İslam askeri olup biteni izlemekteydiler. Bu gemilerden ikisi rüzgârın da yardımıyla kurtulmayı başarırken, içinde Mısır Emiri Antepî Ramazan Bey'in de bulunduğu kalyon, küffarla savaşa tutuştu. Ramazan Bey ve altı adamından başka herkes, şehit oluncaya kadar çarpıştı. Sonra bir kayığa binip, geminin düşman eline geçmemesi için, içindeki eşya ile beraber ateşe verdiler. Gemi yanarken onlar da esir düştüler. Ancak barış anlaşmasından sonra, tekrar özgürlüklerine kavuşabildiler.³⁸⁸

Veziriazam, bey gemilerinden birkaç çekdiriyi onlara yardım etsin diye yollamıştı.³⁸⁹ Ne varki onlar yardım konusunda mazeret beyan ettiler. Bu nedenle Veziriazam, bu beylerden Küskünoğlu ve Mançe Çarukoğlu adındaki iki beyi idam ettirdi. Bu olay 27 Şubat 1667 günü, vuku buldu. Bu arada, Venedik elçileri birbiri ardına barış isteğiyle gelip gidiyorlardı. Ancak amaçlarına ulaşamadılar.³⁹⁰

Cezayir, Trablusgarp ve Tunus askerlerine ferman gönderilerek gemileriyle hazırlanıp hizmete gelmeleri emredilmişti. Kış çıkıp bahar ayları gelince, Kaptan Kaplan Paşa, asker ve mühimmatın geri kalanını 70 çekdiriyeciyükleyerek, 26 Nisan

³⁸⁶ 3000 askerle. Seyahatname, C. 8, s. 219.

³⁸⁷ Askerin cesaret ve güvenlerini tazeledi. Sonra yeniden Hanya'ya döndü. 26 Aralık 1666. Hammer, C. 6, s. 205.

³⁸⁸ 21 gemi ve 7 kayıktan oluşan Mısır donanması, Venedik donanmasıyla karşılaştı. 26 Şubat 1667. aynı yer

³⁸⁹ Hanya'dan yardım için, 14 kadırga gönderildi. aynı yer

³⁹⁰ Katip Giavarino ve Padavino gelerek, Doc'un mektubunu getirdi. Her sene 12.000 düka vergiden başka, 100.000 düka vermeyi teklif etti. Köprülü hiçbir cevap vermedi. aynı yer

1667 günü Girit'e geldi. Serdar-ı Ekrem, Kandıye kuşatması için harekete karar verince, 16 Mayıs 1667 günü Hanya'dan ayrıldı. Kaptan-ı Derya'yı asker ve mühimmatın gerisini de adaya ulaştırması için gönderirken³⁹¹ küffar gemileriyle çarpışmaya girmekten kaçınmasını emretti. Kendisi de 23 Mayıs 1667 Pazartesi günü, Kandıye Kalesi yanında bulunan eski karargâha varıp otağını kurdu.³⁹² Orada asker ayanına rütbelerine göre birer hilat giydirdi.

Kandıye Kuşatması

Bütün bu hazırlıklardan sonra Veziriazam Fazıl Ahmet Paşa ordusu kuşatmayı başlattı. 28 Mayıs 1667 Perşembe gecesi, yapılan bir istişarenin ardından siperlere girildi. Bu istişarenin, 26 Mayıs'ta yapıldığı da söylenmektedir.³⁹³ Bu arada tevafuken, Rumeli askerinden bir Prizrenli, bir kâfiri öldürerek, kellesini Veziriazam'a götürdü. Bu kâfirin kılıcı üzerinde "Ya Fettah" ibaresi yazılmıştı. Veziriazam ve sair ayan bunu hayra yorup fethin müyesser olacağına delil saydılar. Bu kâfirin kellesini getiren askere, 100 dinarla birlikte önemli bir zeamet ödül olarak verildi.³⁹⁴

Kuşatma ve çarpışma top, tüfek, bomba ve taş atmak ve lağım açmak suretiyle, yerin altında ve üstünde, gece ve gündüz, yaz ve kış sürdürülerek, tam 2 yıl 4 ay ve 9 gün kesintisiz devam etti. Bu kalenin alınması için çok büyük hazineler harcandı. Nice mamur memleketler harab oldu. 200.000'den fazla insan şehit oldu.³⁹⁵ Çünkü bu kale kalelerin en sağlamı idi. Müslümanlar, Hanya'yı aldıktan sonra küffar burayı pek çok hileli yöntem, tedbir ve lağım teknikleriyle, 20 sene boyunca takviye etmişti. Kale adeta su ve ateş çemberi içine alınmıştı. Karadan ateşli silahlarla, denizden ise suyla koruma altına alınmıştı. Kaleye ancak, ateşli silahları susturarak ya da suyu boşaltarak ulaşılabilirdi. Melun kefere, kaleyi öyle tahkim etmiş ve ulaşmayı o kadar zorlaştırmıştı ki bunun ne benzeri ne görülmüş ve hatta ne de duyulmuştu.

Akıl ve tedbir sahibi Veziriazam, kalenin fethi ve ele geçirilmesiyle ilgili bütün sebeplere riayet ederek bu kuşatmaya tevessül etmişti. Allahü Teala da fetih için, bütün askere bir gayret ve bir şevk vermişti. Bu nedenle yaz-kış, gece-gündüz demeden

³⁹¹ Kaptanı, Çeşme'ye geri gönderdi, aynı yer

³⁹² 18.000'i akıncı olmak üzere, mevcudu 70.000'e ulaşmıştı. Age, C. 6, s. 206.

³⁹³ 25 Mayıs 1667, aynı yer

İstanbul'un fethinin 214. yıldönümünden bir gün önce, 28 Mayıs 1667 tarihinde, Sadrazam, 350 düşman topunun ateşi altında siperleri açtı. Age, C. 6, s. 209.

³⁹⁴ 12 Haziran'da alınan bir hatt-ı hümayunda, asker cesaretlendiriliyor ve Cattaro adındaki Venedik şehrinin, bir zelzelede yerle bir olduğu bildiriliyordu. Asker bunu hayra alamet saydı. aynı yer

³⁹⁵ Hz. Adem'den beri, Kandıye altında yapılan büyük savaş gibi bir savaş, vuku bulmamıştır. Seyahatname, C. 8, s. 242.

savaştılar ve çarpışmadan fütur getirmediiler. Öyle ki, bir ateşe atılıyorlar, bir suya dalıyorlardı. Küffar ise onları kâh havaya uçuruyor, kâh toprağa gömüyordu. Düşman, lağım atarak ya da bir büyük bomba patlatarak, bir defada çok sayıda müslümanı öldürüyordu. Bu şekildeki çarpışmalar, 29 Ağustos 1669 gününe kadar devam etti. Nihayet o tarihte kale barış yoluyla teslim oldu.

İslam askeri, 27 Eylül 1669 Cuma günü kaleye girdi. Aynı gün kalenin anahtarları Serdar-ı Ekrem'e teslim edildi. Kuşatma günlerinde cereyan eden olayların özeti şuydu: Kuşatmanın başında, Veziriazam himmetinin çoğunu, küffarın kazdığı lağımın iptaline hasretti. Küffar suyun çıktığı yere kadar derinlemesine, Kalenin çevresinde ise birkaç mil uzunluğunda, enine boyuna uzanan lağım açmış ve kara barutla doldurulacak şekilde üç tabakaya ayırmıştı. Fırsatını kollayıp üzerine İslam askeri geldiğinde lağımını patlatıyorlardı.

Serdar-ı Ekrem lağımıcılara, küffarın açtığı lağımını, suyun çıktığı yere kadar takip etmelerini emretti. Onlar da buldukları her lağımını çeşitli tekniklerle iptal ettiler. Buna rağmen melunlar her gün bir lağım patlatıyorlardı. Bu lağımlardan bazıları, İslam askerini ya havaya uçurarak ya da toprağa gömerek büyük zaiyat veriyordu.

Aynı yıl, Venedik kalelerinden biri olan Kattor Kalesi, meydana gelen bir depremde yerle bir oldu. İçindekilerin çoğu bu nedenle hayatını kaybetti.

Hicri 1078, Miladi 23 Haziran 1667- 13 Haziran 1668 Yılı Olayları:

Bu yılın başından sonuna kadar, Müslümanlar la kâfirler arasındaki çarpışmalar, yeraltında lağım patlatmak, yer üstünde ise top, tüfek, bomba ve taş kullanmak suretiyle devam etti. Her gün ve gecede binlerce top atılıyor, bomba patlatılıyor ve büyük taşlar fırlatılıyor. Tüfek ve ok atışlarına gelince, onların had ve hesabı yoktu. Yaralananlar bir tarafa, iki taraftan ölenlerin sayısı ancak Allah bilir.

Bu arada kaledekilerin elçisi, barış isteğiyle Serdar-ı Ekrem'in kapısını çalmaya devam ediyordu. Elçi, ödeyecekleri büyük bir vergi karşılığında, kalenin ellerinde kalmasını istiyordu. Ancak Serdar-ı Ekrem onların bu isteğini kabul etmedi.

Kış ayları girince Serdar, kuşatmaya kış içinde ara verme ya da sürdürme konusunda asker ayamı ile istişarede bulundu. Onlar ise oy birliği ile kuşatmanın kesintisiz sürdürülmesi gerektiğini söylediler. Kışı siperlerde geçirip, gece-gündüz, yerin altında ve üstünde mütemadiyen çarpıştılar. Ne yağın yağmur ve kar, ne de şiddetli soğuklar, onları çarpışma ve vuruşmadan alıkoyamadı. Kışın 7 ayında, yaklaşık

20.000 kantar kara barut kullanıldı. İki taraftan bulunup da iptal edilenler hariç, 800 lağım atıldı. 8000 İslam askeri şehadet şerbetini içerken, yaklaşık 400 tanesi, çalışamayacak derecede yaralandı. Ayandan Rumeli Beylerbeyi, onun halefi ve Mısır beylerinden biri de şehitler arasındaydı.³⁹⁶ Kış mevsiminde, deniz amirallerinin gemileri de küffar gemileriyle, adanın karşısındaki Çanak Limanı denen yerde çarpıştılar. Deniz amirallerinin gemileri 12, küffarın deniz gücü ise 20 çekdiriden oluşmaktaydı. İki taraftan birkaç gemi battı. Müslümanlardan pek çok kimse şehit oldu. Bunlar arasında yiğit amirallerden, Durak Bey de bulunuyordu. İslam gemilerinden 7 tanesi, kurtulmayı başardı.³⁹⁷ Yine kış içinde Şevval (Mart-Nisan) ayında, Mısır'dan zahire ve askerle dolu, 10 büyük gemi Girit'e geldi. Müslümanlar bu gemilerin gelişiyle sevince gark oldu. Bu gemiler, aynı zamanda yeni asker yanında, barut, top ve top yapımında kullanılmak üzere bakırdan oluşan çok miktar da mühimmat da getirmişlerdi. Bunlarla adada büyük toplar döküldü.³⁹⁸ Serdar-ı Azam, Cezayir, Tunus ve Trablus Beylerbeyi'ne birer mektup göndererek asker ve gemi hazırlayıp, baharda Girit'e göndermelerini emretmişti. Cezayir Beylerbeyi, Fransa'dan yana endişeleri olduğunu ileri sürerek, özülerinin kabulünü istedi. Çünkü melun Fransızlar, H. 1075 senesinde (1664-1665) Cezayir'e bağlı bölgelerden biri olan Cicel'i işgal etmişlerdi. Burayı Müslümanlardan aldıktan sonra orada bir kale inşa etmek için taş, kaya ve kereste gibi her türlü levazımatı hazırlamışlardı. Bu bölgeyi bir üs olarak kullanıp, Cezayir'in diğer bölgelerine de saldırılar düzenliyorlardı. Bu saldırılar karşısında, Cezayir askeri de harekete geçerek küffarla şiddetli çarpışmalara girdi. Allah'ın yardımıyla onları bozguna uğratıp, topraklarından kovdu. Onların kale yapmalarına engel olduğu gibi getirdikleri malzemenin tümünü ganimet olarak ele geçirdiler. Ancak melun kefare pek çok gemi hazırlayarak, İslam beldelerine saldırmak için fırsat kollamaya başladı. Bu

³⁹⁶ 79. yeniçeri ortasının altında, öyle bir lağım patladı ki, yüzlerce kışla yıkıldı. Enkaz altında kalanlardan başka, 1015 adet şehit çıkarıldı. Bu lağımında, 12 ağa ve neferleriyle beraber Rumeli Beylerbeyi şehit oldu. Age, C. 8, s. 244.

Zaiyat ve barut miktarıyla ilgili rakam ve anlatım aynı. Raşit, C. 1, s. 175.

³⁹⁷ Hanya'dan dört saat mesafede bulunan Çanak Limanı, bir palanga ile tahkim edilmişti. Ancak, Venedikliler 7 kadirga ile, liman girişinde bekliyordu. Sadrazam buna bir çare bulmak için, Memizade Mehmet Paşa kumandasında, 12 gemi ve 1200 askerle Anadolu Beylerbeyi Halil Paşa'yı görevlendirdi. Venedik kadirgaları 20'yi buluyordu. Meşhur Türk korsanlarından Durak Bey, evvela üstün bir şekilde mücadele ettiyse de Morosi'nin yetişmesiyle, gemisi yakıldı. O da Memi Paşa da, sulara gömüldü. Venedikliler, içinde Kıbrıs ve Navarin beylerinin de olduğu, 400 esir aldılar. Bu zafer üzerine Morosini, Venedik'te şövalyo ünvanını aldı. Hammer, C. 6, s. 213.

³⁹⁸ Osmanlı ordusunda 20.000 kişi kalmıştı. Bunun da sadece 1400 tanesi, harbe muktedirdi. İhtiyaç acıldı. Nihayet, Giropetra'ya 1000 yeniçeri taşıyan, 10 firkateyn geldi. Donanmanın diğer gemilerinin getirdiği askerlerle beraber, toplam 5000 yeniçeri ve Mısır'dan seçme 1000 asker, gelmiş oldu. Sadrazam, Venedikliler çapında toplar döküldü. Top dökenlere, bir kese akçe dağıttı. Age, c. 6, s. 214.

nedenle Cezayir'in, Fransız saldırılarına karşı korunması gerekiyordu. Cezayirliilerin mazeretini anlayışla karşılayan Veziriazam, ülkenin korunması konusunda onları teşvik edip tenbihlerde bulundu.³⁹⁹ Tunus ve Trablus gemilerine gelince, onlar emri yerine getirerek çok faydalı hizmetlerde bulundular.⁴⁰⁰

Basra'daki İsyanın Tekerrürü

Aynı yıl Bağdat Beylerbeyi Firari Mustafa Paşa, Basra üzerine yürüyerek şehri, asi Ali Paşa oğlu Hüseyin Paşa'dan kurtardı. Bu adamı daha önce, Bağdat Valisi İbrahim Paşa, 1076 senesinde (1665-1666), Kurne Kalesi'nde kuşattığı zaman, her sene devlete bir vergi vermeyi taahhüt etmiş ve garanti olarak da kethüdası Yahya Ağa, rehine alınmıştı. Ancak Hüseyin Paşa, gereken vergiyi vermemekte diretmiş ve yeniden başkaldırdı.

Bu nedenle Firari Mustafa Paşa, bu gaileyi ortadan kaldırmak için görevlendirilerek, Basra'ya gönderildi. Ardından 2000 yeniçeri, beyleri ile beraber Kürt askerleri, Şam, Diyarbekir ve Şehrizer Valileri de Basra üzerine görevlendirildiler.

Basra eyaleti, asi Hüseyin Paşa'nın eskiden kethüdası olan Yahya Ağa'ya verildi. O da, asi Hüseyin Paşa ile çarpışmak üzere Mustafa Paşa'nın maiyetine verildi. 24 Kasım 1667 günü, Bağdat'tan hareket edildi. Recep (Aralık-Ocak) ayında, Basra hududuna varıldığında, Cezayir-i Basra halkı da isyanlarını açığa vurdular. Kendi elleriyle kendi beldelerini tahrip ettiler. Sonra da asi Hüseyin Paşa'ya katıldılar.

Serdar Mustafa Paşa, askeriyle Fırat'ı geçtiğinde, asinin kız kardeşinin oğlu Emir Mahmut'un maiyetinde, asilerden 6000 tüfekçi onu karşıladı. Taraflar savaşa tutuştular. Asiler bir çalılık ve bir orman içinde konuşlanmışlar ve orasını korunaklı bir hale getirmişlerdi. Savaş çok şiddetli oldu. Sabahtan başlayıp, öğle ikindi arası vakte kadar devam etti. Asiler bozuldu. Yaklaşık 2000 asi öldü. Gerisi ise dağıldılar.⁴⁰¹ Osmanlı askerleri, Cezayir-i Basra beldelerini darmadağın ettiler. Yaklaşık bir ay süreyle, oranın altını üstüne getirdiler. Ele geçirdikleri bütün asileri öldürdüler. Bu

³⁹⁹ Bütün devletler içinde, Fazıl Ahmet Paşa'nın en çok düşman saydığı, Fransa'ydı. Fransa, ikiyüzlü davranıyor, ticari çıkarları için dost görünürken, Osmanlı düşmanlarına yardım ediyordu. Sen Gotar Muharebesi öncesinde, Avusturya'ya yardım etmişti. Ayrıca Cezayir korsanlarını korkutmak ve Afrika'da bir üs elde etmek için, askeri yığınak teşebbüsünde bulunmuş ve Cebel'i işgal etmişti. Ancak, Osmanlı topçusunun mukavemeti karşısında, tutunamamıştı. Altınay, s.156-157.

⁴⁰⁰ Berberiyeye hükümetlerine gönderilen Mehmet Ağa, paşaların cevabını getirdi. Tunus Mutasarrıfı Mehmet Paşa, harp teçhizatıyla beraber 10 gemi gönderiyordu. Hammer, C. 6, s. 214-215.

⁴⁰¹ Sabahtan beynessalateyne (iki namaz arası) kadar, yedi saat süren çarpışmada, 1500'den fazlası öldü. 400'den fazlası Fırat'ta boğuldu. Kalanları ise gemilere kendilerini atarak, ecellerinden birkaç gün daha kaçabildiler. Silahdar, C. 1, s. 475.

şekilde Anter Nehri'ne kadar ilerlediler. Nehir üzerine gemilerden yapılan bir köprüden karşı yakaya geçen Serdar ve askerleri, Cezayir-i Basra'nın merkezi olan Kurne⁴⁰² Kalesi'ni 14 Şubat 1668 tarihinde kuşatma altına aldı. Her taraftan, karadan ve kaleyi çevreleyen nehirlerden kaleyi sıkı bir kuşatma altına alan ve şiddetle saldıran Osmanlı askeri, 25 Şubat 1668 Cuma günü, kaleyi ele geçirdi. Kuşatma altındakilerden ve kaçanlardan çok azı kurtuldu. Onlar da çok büyük bir gayret sonucunda kurtulabildiler. Birkaç bini öldü. Bir o kadarı da suda boğuldu. Kadın ve erkek yaklaşık 1000 kişi esir edildi.⁴⁰³ Basra adalarının fethi tamamlanınca Yahya Paşa, yanına bir miktar asker verilerek Basra'ya gönderildi. Basra'da onu makamına oturtular. Asi Hüseyin Paşa'nın malı ve mülkü ise devlet hazinesi adına zaptedildi.

Asi Paşa, bir miktar adamıyla İran'a kaçıp Devrek Hâkimi Nevruz Han'a sığındı.⁴⁰⁴ Basra halkından olan bazı adamları ise Huveyze ve Behbahan hâkimlerine sığındılar.⁴⁰⁵

Bağdat Beylerbeyi Firari Mustafa Paşa, Basra, Kurne, Mansuriye ve Feyyan kalelerinin korunması için 6000 askeri görevlendirdi. Onların maaşları için bu beldelerin mukataa gelirlerini tahsis etti. Bu maaşlar çıkarıldıktan sonra Hazine-i Amire'ye gönderilen vergi miktarı, 100.000 kuruşu buluyordu. Mustafa Paşa, işini bitirip bölgeyi asilerden temizledikten sonra Bağdat'a döndü. Yanındaki emirlere ve beylerbeylerine dönüş için izin verdi. Onlar da döndüler.

Hicri 1079, Miladi 11 Haziran 1668- 30 Mayıs 1669 Yılı Olayları: Girit'e Takviye Kuvvet ve Cephâne Gönderilmesi

16 Haziran 1668 günü, Cezayir, Trablus ve Tunus gemilerinden 10 tanesi, Yerepetre yakınında 5 büyük Venedik gemisine rast geldiler. Onlarla bir gece, bir gündüz çarpıştıktan sonra, ikisini ele geçirmeyi başardılar. Diğerlerini yakıp batırdılar. Allah'a hamd olsun.

⁴⁰² Metinde, "Karune" şeklinde yazılmıştır.

⁴⁰³ 13 Şubat 1669 Cuma günü, yapılan hücumun ardından binlerce Şii'nin leşi, kılça lokma oldu. 1500 kadarı, suda boğuldu. 1000'den fazlası esir oldu. Asinin zorla topladığı suçsuz insanlar, serbest bırakıldıktan sonra, gerisi katledilerek cezası verildi. Silahdar, C. 1, s. 477.

⁴⁰⁴ Hüseyin Paşa, amcası oğlu ve vekili, Yahya Ağa vasıtasıyla 300 kese göndereceğini ve kalanı da peyderpey ödeyeceğini bildirmesine rağmen, Basra tüccarlarının kendisinden şikayeti üzerine, Basra valiliği Yahya Ağa'ya verilerek, yeni Bağdat Valisi Firari Mustafa Paşa'ya, Rakka, Musul, Diyarbekir ve Şehrizor beyleriyle beraber, Basra üzerine yürüme emri verildi. Hüseyin Paşa İran'a kaçtı. Hammer, C. 6, s. 173-174.

⁴⁰⁵ Merdut, kendine tabi olanlarla firar edip İran'a sığınca Serdar, Devrek, Huveyze ve Behbahan hanlarına adamlar gönderip, sığınma isteğinin kabul edilmesi durumunda, 30 yıllık barışa aykırı olacağını bildirdi. Sultan'ın, üzerine varmakla tehdit etmesinden sonra, Nevruz Han, asiyi vilayetinden çıkardı. O da Hindistan'a firar etti. Silahdar, C. 1, s. 475.

17 Haziran 1668 günü. Kandiye Hâkimi başından yediği bir kurşunla öldürüldü. Kaptan Kaplan Paşa, George adındaki kâfirin büyük bir gemisini ele geçirdi.⁴⁰⁶ Bu melun birkaç yıldan beri ticaret gemilerinin yolunu kesiyordu. Pek çok gemiye el koyarak büyük miktarlarda mal elde etmiş ve çok sayıda müslümanı esir almıştı. Bu adamın pek çok gemisi bulunmaktaydı. Bu gemilere 11 Haziran 1668 tarihinde, Midilli Adası karşısında, Trablusgarp gemileri rast gelip savaşa tutuşmuşlar ve Kaptan Paşa da donanmada bulunan çekdirilerle onlara yardım etmişti. Savaş esnasında bu melun, top isabeti sonucu öldürülmüş ve bindiği gemiye de el konulmuştu. Bu gemiyi, Kaptan Paşa ele geçirip zaptetmişti. Onun maiyetinde olan ancak, Venedik'e ait olan bir başka gemiyi de Trablus askeri zaptetti. Üçüncü gemi ise kaçıp kurtuldu. Bu, Müslümanlar için gerçekten büyük bir başarıydı. Çünkü bu melun, Müslümanlara en fazla zararı dokunan bir düşmandı.

Bu yıl içinde Girit'e taze kuvvetler ve mühimmat gönderildi. Bu cümleden olarak, 8000 yeniçeri, Mısır askerinden 1000 muharip, 1500 cebeci, 1000 topçu, 5000⁴⁰⁷ lağımçı, 4000 sipahi, Şam kulundan 500 asker olmak üzere toplam 21.000 asker ve amele, Ada'ya gönderildi. Cephane ve mühimmat olarak ise 20.000 kantar barut, 15.000 büyük bomba, ağırlıkları 16 ile 30 okka arasında değişen 40.000 büyük top mermisi ve 20.000 küçük bomba, Girit'e ulaştırıldı. Diğer mühimmatı artık sen kıyas et. Aynı yıl, kuşatmanın başlamasından 15 ay sonra, şiperler kale surlarına kadar yaklaştı.

Rebiülevvel (Ağustos-Eylül) ayı içerisinde, Serdar-ı Ekrem Veziriazam Ahmet Paşa, Kethüda Bosnalı İbrahim Ağa'yı, Halep valiliğine atamak suretiyle taşraya çıkardı.

9 Ağustos 1668 tarihinde, Sultan Mehmet, Edirne'den kalkıp devlet ve ikbal ile Selanik ve Yenişehir taraflarına doğru yolculuğa çıktı. Yenişehir'e vardığında Venedik Elçisi huzuruna çıkarak barış talebini iletip, belli bir vergi karşılığında Kandiye Kalesi'nin kendilerinde kalmasını teklif etti. Taleplerine ve sözlerine kulak asılmadı.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Kaplan Paşa, donanmasıyla Fodella limanına girdi. Osmanlıların ilk güllelerinden biri, Kandiye generali, Bernardo Nani'ye isabet etti. Kaplan Paşa, Serdar-ı Ekrem'e yazdığı bir mektupta Nio taraflarında, Venedik korsanlarının en meşhurlarından olan şovalye Giorgio Maria Vitali'nin çatışmada öldüğünü ve kalyonunun zaptedildiğini söylüyordu. Hammer, C. 6, s. 215.

George'un 17 firkate ve 3 kalyonu vardı. George top güllesiyle öldü. 2 kalyonla 118 kafir esir edildi. 104 Müslüman esir kurtarıldı. Raşit, C. 1, s. 150.

⁴⁰⁷ 1000. Hammer, C. 6, s. 216.

⁴⁰⁸ Venedik elçisi Molino, Kandiye'nin ötesindeki dağları terk etmeyi ve bir senelik vergi vermeyi teklif etti. Elçinin yeni para teklifine Sadrazam, "Kandiye'yi hiçbir fiyatla bırakamayız." şeklinde cevap verdi. Age, C. 6, s. 219.

Savaş ve çarpışmalar önceki seneden daha da şiddetli idi. Küffar ardı ardına siperlerinden çıkıp saldırıyorlar, ancak Allah'ın yardımıyla çoğu öldürülüyor, sağ kalanlar ise tekrar geldikleri yere kaçıyorlardı.

6 Şubat 1669 günü, Musahip Yusuf Ağa, Girit'e gelerek, Sultan'dan Veziriazam'a bir samur kürk, bir hilat, bir murassa kılıç ve bir mücevher kakmalı hançer getirdi. Sair asker ayanına da rütbelerine göre birer hilat takdim edildi. Ayrıca gönül okşayıcı birer hatt-ı hümayun takdim edildi.⁴⁰⁹

Şevval (Mart-Nisan) ayında, Girit'e yeni gelen sipahilerden bir grup eski adetleri üzerine fitne çıkararak ayaklandı. Bazıları darb edilerek ve bazıları tard edilerek tedip edilince, ortalık sükunete erdi.⁴¹⁰

13 Mayıs 1669 tarihinde, Yeniçeri Ağası İbrahim Ağa, vezaretle taltif edilerek, Girit'ten payitaht İstanbul'un muhafızlığına gönderildi.⁴¹¹

Kandiye Hâkimi'nin Öldürülmesi

Yine Zilhicce (Mayıs-Haziran) içinde⁴¹² askerın attığı bombalardan biri Kandiye Hâkimi Katrin Koronel'e isabet ederek onu öldürdü. Bu adam oldukça hilekâr ve gayet tedbirli bir adamdı. Ölümü Müslümanlar için büyük bir fetih oldu.⁴¹³

Bu yılda da, yani H.1079 (M.1668-1669) senesi boyunca da, savaş, gece-gündüz, kış-yaz, kara-deniz, yeraltı-yerüstü demeden, lağım patlatmak, top, tüfek, bomba, taş, ok atmak ve hatta zaman zaman da kılıç kullanmak suretiyle devam etti.

Venedikliler her türlü hileye başvurarak, kuşatmanın gevşetilmesine çalışıyorlardı. Sultan, Sadrazam'a bir hat göndererek, kuşatma bir yıl daha uzayacaksa buna asker ve malzeme yetiştirilemeyeceğini bildirdi. Bundan telaşlanan Ahmet Paşa, kalenin zaptına bu kadar yaklaşmışken, vazgeçmenin doğru olmadığına dair Padişahı ikna etti. Raşit, C. 1, s. 214.

⁴⁰⁹ 1 Şubat 1669 günü, Hassa Hazinedarı Habeşi Musahip Yusuf Ağa, Padişahın hediye, selam ve dualarını getirdi. Ertesi günü Sadrazam, Yusuf Ağa'yı İskender Seddi'ne benzeyen tabyasına götürdü. O sırada düşmanın Kızıl Tabya'sı, üstündeki balyemez toplar ve 5000 kafirle birlikte, havaya uçuruldu. Seyahatname, C. 8, s. 245.

⁴¹⁰ Bunlardan 500 kadarı, savaşın uzamasından bıkararak, Sadrazam'ın otağı etrafında gürültü yapmaya başlamışlardı. Yeniçeri Ağası, Rumeli Beylerbeyi ve Kul Kethüdası en sadık askerleri ile oraya giderek, fesat çıkarmak isteyenleri değneklerle darbedip defettiler. Hammer, C. 6, s. 219.

⁴¹¹ Hükümet aleyhinde söylentiler çıkaran payitaht halkını, düzene sokması için kaymakamlıkla İstanbul'a gönderildi. Age, C. 6, s. 220.

Meğer İstanbul'da şehzadeler bahanesi ile büyük bir karışıklık meydana gelmiş. Bütün sanatkarlar ve esnaf takımı, Atmeydanı'nda "Biz şehzadeleri katlettirmeyiz. Valide Sultan'a Allah emaneti veririz." diye ayaklanmışlar. Güçlülükle teskin edilmişler. Yeniçeri ağası, İstanbul'un asayışı için kaymakamlığa davet olunmuş. Seyahatname, C. 8, s. 249.

⁴¹² Yukarıda bu tarih "17 Haziran" olarak verilmiştir.

⁴¹³ Saint Andre tabyasındakiler, şiddetle karşı koyuyorlardı. Bir bomba Catarino Cornaro'yu öldürecek derecede yaraladı. Hammer, C. 6, s. 221.

Kuşatma süresi, 25 ayı buldu.⁴¹⁴ Bu süre zarfında iki tarafta patlatılan lağım sayısı, 3000'i geçti. Sadece yeniçerilerden şehit düşenlerin sayısı, 30.000'den fazlaydı. Diğer askerin kaybını, artık sen hesap et. Bu süre zarfında kullanılan baruta gelince, 50.000 kantarı çok çok aşıyordu. Fethe kadar ise bu miktar 70.000 kantara ulaştı. Barutun bir kantarının değeri 40 kuruş idi. Büyük bombaların sayısı 30.000'e ulaşmıştı. Her biri 20 kuruşa üretiliyordu. Top ve küçük bomba dökümü için harcanan bakır miktarı, 200.000 okka idi. 8000 lağımçı ücretle çalıştırılmıştı ki bazıları 100, bazıları ise 200 kuruş almışlardı.

Hicri 1080, Miladi 31 Mayıs 1669-20 Mayıs 1670 Yılı Olayları: Girit'e Fransız ve Papalık Yardımı

Bu sene girdiğinde, daha önceki iki senede olduğu gibi taze kuvvetler ve her çeşit mühimmat Ada'ya ulaştı. Veziriazam Fazıl Ahmet Paşa, bütün asker ayanını toplayarak onlarla istişare etti. Onları fetih konusunda kararlı ve sabırlı olmaya davet etti.⁴¹⁵

1669 yılı Haziran ayında, Venedik keferesine yardım etmek maksadıyla, Fransa Kralı'nın amcaoğlu Robofofort'un maiyetinde ve melun Fransızlardan, 16.000 savaşıdan oluşan büyük bir ordu, yaklaşık 60 büyük gemiyle Girit'e ulaştı.⁴¹⁶ Bunlar 25 Haziran 1669 günü, sabah erkenden, Güllük denen mevkidен, İslam askerine karşı saldırıya geçtiler. Onlarla günün aydınlığına kadar çarpışan İslam askeri, melunları bozguna uğrattı. Onlar da kaçıp kaleye sığındılar. Komutanları Robofofort da dahil olmak üzere yaklaşık 2000 kayıp verdiler.⁴¹⁷

Daha sonra Papa ve Malta tarafından, kuşatma altındakilere yardıma gönderilen içleri keferıyla dolu 30 çektiri daha Girit'e ulaştı.⁴¹⁸ Ne var ki, karaya

⁴¹⁴ Hiçbir memlekette, hiçbir müstahkem mevki için, Kandiye Kalesi kadar can ve mal harcanmamıştır. Bu kale için yapılan savaş 25 seneye yakın sürmüştür. Türkler 56 defa yer üstünden, 55 defa da yeraltından saldırmışlardır. Kaledekiler 1572 lağım patlatırken, kuşatanlar bunun üç katı kadar patlatmışlardır. Muhasara esnasında Venediklilerin zayıtı 30.000, Türklerin kaybı ise 100.000'den fazla olmuştur. Age, C. 6, s. 228 -229.

⁴¹⁵ 1 Haziran 1669 günü, Haseki Ağa eliyle bir hatt-ı hümayun geldi. Sadrazam toplanan divanda bu fermanı okuttuktan sonra, kendisi dışarı çıkarak kalanların çekinmeden istişare edip karar vermelerini istedi. Hazır bulunanlar, işin zor kısmı bittiğinden, sabır ve tahammülle savaşa devam edilmesine, karar verdiler. Age, C. 6, s. 222.

⁴¹⁶ Denizin yüzü 126 parça yelkenli ile bezendi. Venedik, Düka, Papa, Malta, Alakorna ve Fransa kalyonları Kandiye önlerine gelip, korkusuzca demir attılar. Seyahatname, C. 8, s. 251. Fransız melunundan 70 parç kalyon, Venedik'in imdadına geldi. Raşit. C. 1, s. 152

⁴¹⁷ 24 Haziran 1669 günü, Fransız asilzadelerinin en seçkinlerini taşıyan bir donanma kaledekilerin imdadına yetişerek, sevince boğdu. San Demetro ve Sabionera tabyaları arasındaki siperlere saldıran Fransızlar 600 süvari ve bir o kadar da piyade kaybettiler. Hammer. C. 6, s. 223.

⁴¹⁸ 29 gemi. 3 Temmuz 1669, Age, C. 6, s. 224

çıkmaaya cesaret edemediler. Toplam 70 büyük gemiden oluşan küffar donanması bir araya gelerek, 25 Temmuz 1669 günü, İslam mevzilerini toplaarla dövmeeye başladı.⁴¹⁹ İslam askerleri de aynı şekilde onlara karadan büyük toplaarla karşılık vermeye başladılar. Büyük top mermilerinden biri, kefere komutanının bulunduğu geminin cephaneliğine isabet edince, alev alıp yandı ve kefere gemilerinden yakınında bulunanları da tutuşturdu.⁴²⁰ Gerisi ise bozguna uğradı. Allahü Teala'nın yardımıyla, çok sayıda kefere helak oldu.⁴²¹ Akabinde kaledeki Venedik ve Fransız askeri arasında bir ayrılık ve anlaşmazlık ortaya çıktı. Fransızlar, 27 Ağustos 1669 tarihinde, gemilerine binip ülkelerine döndüler.⁴²²

Kandiye'nin Teslimi ve Osmanlı-Venedik Anlaşması

İslam askeri canla başla mücadele ederek, kale duvarlarından üçüncüsüne kadar ulaşmayı başardı. Bunu gören kale halkı, umutsuzluğa düşüp daha fazla dayanamayacaklarını ve direnemeyeceklerini anladılar. 29 Ağustos 1669 günü, reislerini Serdar-ı Ekrem'e göndererek, kaleyi teslim etmek üzere barış ve can güvenliği istediler. Barış konusundaki görüşmeler, taraflar arasında birkaç gün sürdü.⁴²³ 6 Eylül 1669 tarihinde, 18 maddeden oluşan bir barış anlaşması imzalandı. Aynı gün çarpışmalara son verildi. 27 Eylül 1669 Cuma günü, Venedikliler kaleyi ve anahtarlarını teslim ettiler. Mal ve ağırlıklarını aldıktan sonra gemilerine binip ülkelerine döndüler.⁴²⁴ Müslümanlar kaleye girerek küfür izlerini temizleyip kiliseleri yıktılar ve yerlerine mescidler ve camiler yaptılar. Yıkılan kale duvarlarını ve burçlarını tamir ettiler. Veziriazam bir miktar askeriyle beraber adanın ihtiyaçlarını tamamlamak ve kalenin surlarını takviye etmek için, o kışı Girit'te geçirdi. Sultan'a da, zaferini müjdeleyen bir elçi gönderdi.

⁴¹⁹ Daha önce Güllük tarafında, Fransa kafirinin kılıçtan geçtiği günde, güneş doğarken 120 parça kalyon, kadirga ve mavnalar ile Duka, Malta, Papa ve Manya gemileri göründüler. Seyahatname, C. 8, s. 260.

⁴²⁰ Kul Kethüdası Zülkadir Ağa, Karakatir adii topla başkumandan ve kaptan gemisi olan Patrona'nın barut hazinesini vurdu. Adeta denizde deprem oldu. Geminin büyük orta direği, kafirin baştardesinin üstüne düşünce, 2000 kafir ile suda kayboldu. Age, C. 8, s. 261.

⁴²¹ Fransız gemilerinden biri, topçuların ihtiyatsızlığından dolayı berhava oldu. Donanmanın düzeni bozuldu. Hammer, C. 6, s. 224.

⁴²² Morosini ile Duc de Noailles arasında ortaya çıkan ihtilaf, donanmanın geri çağırılmasına sebep oldu. Fransızların dönüşünden sonra, kaledeki silahlı muhafız sayısı 4000 kişi kaldı. Age, C. 6, s. 225.

⁴²³ Teslim şartları, Sadrazam'ın güvendiği Karakulak Ahmet ve divan-ı hümayun tercümanı Panayotti arasında 6 gün müzakere edildi, aynı yer

⁴²⁴ İki taraftan 366 madde üzerindeki görüşmeler 6 hafta sürdü. Sadrazam'dan bir ay mühlet istediler o ise 25 gün verdi. Gaziler, "Padişah kanununa göre mehil üç gündür." diye feryat ettilerse de fayda vermedi. Kâfirler, kalede ne var ise hepsini güle oynaya taşıdılar. Kale halkını da, İstandiye Adası'na geçirdiler. Seyahatname, C. 8, s. 268-269.

Sultan ise –Allah mülkünü ebedi kılsın- kemal-i gayret ve azminden dolayı bizzat Girit'e geçmek üzere Yenişehir'den yola çıkmış, Eğriboz tarafına gidiyordu. Kandiyeye fethinin müjdesini getiren haberci, Sultan'a, Cemaziyelevvel (Eylül-Ekim) ayında ulaştığında⁴²⁵ Sultan Mehmet, bir fermanla İstanbul'da şenlik ve şaduman yapılmasını emretti. Kendisi de önce Yenişehir'e, oradan da Selanik'e döndü. Kışı orada geçirdi. Veziriazam'ın Girit'ten deniz yoluyla gelip, huzuruna çıkacağı, bahar aylarına kadar Selanik'te kaldı. Ancak daha sonra programını değiştirip, Sadrazam'la olan mülakatını Edirne'ye aldı.

Hicri 1081, Micri 21 Mayıs 1670-9 Mayıs 1671 Yılı Olayları:

Kış çıkıp da bahar geldiğinde Sultan, ...tarihinde⁴²⁶ Selanik kışlağından ayrılıp avlanarak ve gezip eğlenerek Edirne'ye doğru ilerledi. Edirne'ye, ...tarihinde⁴²⁷ ulaştı.

Veziriazam Ahmet Paşa ise gemileriyle gelip Gelibolu Limanı'na demir attı. Karaya çıkıp, ...tarihinde⁴²⁸ Edirne'de, Şulân'la mülaki oldu. Sultan'ın büyük iltifat ve ikramlarına mazhar oldu.⁴²⁹

Bu yıl içinde, Bedeviler İbni Reşid'in maiyetinde hac kabilelerine saldırıp yağma ettiler. Mallarını ve eşyalarını aldılar bir kaçını da öldürdüler.

Keza aynı yıl Mekke'de hac mevsiminde bir fitne çıktı. Şerif Zeyd bin Muhsin oğlu Şerif Sadüleşrem, Cidde Hâkimi Hasan Paşa ile savaştı. Hasan Paşa yaralandı. İki taraftan ölenler oldu. Şerifler bahsinde anlatıldığı gibi bu nedente tavaf ve umre yapılamadı.

Hicri 1082, Miladi 10 Mayıs 1671-27 Nisan 1672 Yılı Olayları:

Bu sene içinde Sultan Mehmet, maiyetinde vezirleri, vekilleri ve devlet ayanı olduğu halde, Despot Yaylası'na gitti. Orada her çeşit zevk, neşe ve keyifle yazı geçirdi.⁴³⁰ Kış yaklaştığında ise tekrar Edirne'ye döndü.

⁴²⁵ 22 Eylül 1670 Perşembe günü. Silahdar, C. 1, s. 554.

⁴²⁶ Selanikten hareket. 14 Nisan 1670. Raşit, C. 1, s. 247.

⁴²⁷ 6 Haziran 1670 Cumartesi günü. Derin, 342.

⁴²⁸ 3 Temmuz 1670 günü. Derin, 341.

⁴²⁹ 4 Temmuz 1670 günü Demirtaş'a gelerek sancak-ı şerifi Sultan'a teslim etti. Hammer, C. 6. s. 232.

3 Temmuz 1670 Çarşamba günü, Timurtaş sahrasında bir alayla Sultan'ın ordusuna katıldı. Silahdar, C. 1, s. 558.

⁴³⁰ Venedik üzerine sefer endişesi kalktığı için, Sultan şimdiye kadar vahşi kavimlerden başkasının ayak basmadığı Rodop Yaylası'na gitti. Av mevsimini burada geçirerek, Eylül başında Edirne'ye döndü. Hammer, C. 6. s. 257-258.

Hicri 1083, Miladi 28 Nisan 1672-17 Nisan 1673 Yılı Olayları:

Bu yılda Şam askeri, valileri, Siyavuş Paşa'nın kardeşi Hüseyin Paşa ile birlikte Şerif Sa'd fitnessini def etmek üzere görevlendirildi. Hüseyin Paşa sene içinde yola çıktı. Şerif, Mekke yönetiminden alındı. Yerine, Şerif Berekat atandı.⁴³¹ Bu güne kadar da bu adam -kalışı daim olsun- Haremeyn⁴³² halkına gerçekten bereket oldu. Onun bu göreve getirilmesi, bu zamanda yapılan iyi işlerden birisidir.

Lehistan Seferi

Yine bu sene içinde Sultan Mehmet, büyük bir orduyla Lehistan seferine çıktı. Bunun sebebi şu idi: Kazak Kardeşi denen Kazak taifesinin lideri Duraşanko Hatman, 1079 senesinde (1668-1669) Sultan Yenişehir'de⁴³³ iken ona başvurmuş ve bağlılığını bildirmişti. Sultan Mehmet de onun bağlılığını kabul ederek ona bir sancak, bir davul ve bir dümbelek vermişti. Ayrıca Leh Kralı'na bir mektup göndererek, Hatman Duraşanko'nun, Osmanlı himayesine ve kulluğuna girdiğini ve bundan böyle o taifenin ülkesine tecavüzden imtina etmesi gerektiğini, aksi takdirde barışın bozulmuş sayılacağını bildirmişti.⁴³⁴

Ancak mağrur ve sapık Kral, buna aldırmadı. Tam tersine isyanını ilan ederek, himaye altına alınmış bir ülkeye taarruz etti. Elinden gelen her yolla Kazak ülkesini rahatsız etti. Leh Kralı buna mazeret olarak da pek çok, boş ve temelsiz iddialarda bulundu. "Bu tâife bizim eskiden beri tebamızdır. Onların ayrı bir vatani yoktur. Bilakis onların memleketi bizimdir. O topraklar eskiden beri bizim ülkemize aittir. Şöyledir

⁴³¹ Diyarbakirli Hacı İbrahim Çelebi gelip, Şerif Sa'd'in uygunsuz hareketini, Zeydiyye taifesinin Mekke'de saldırılarını ve Bedevilerin hac yollarını kestğini nakledince Sultan, bizzat Arabistan tarafına sefere niyetlendi. Ancak Lehistan galesi nedeniyle vazgeçildi. Halep'den mazul Sarı Hüseyin Paşa'ya hac emirliği ile Şam vilayeti verildi. Silahdar, C. 1, s. 563-564.

Şerif denen adam ve kardeşi Şerif Ahmet, azilleri için ferman çıkınca korkup kaçtılar. Yerlerine, Şerif Berekat tayin edildi. Zeydiyye taifesi de Yelemem denen mahalden geriye döndüler. Şeriflerinden Müslümanlar selamette kaldı. Age, C. 1, s. 577-578.

⁴³² Kâbe'nin bulunduğu Mekke ve Mescid-i Nebevi'nin bulunduğu Medine şehirleri.

⁴³³ Teselya'da bulunan bir şehir. Uzunçarşılı, C. 3, s. 422.

⁴³⁴ Doğu Ukrayna'da Hatman Brokovezki'nin idaresindeki Zaporog Kazakları Rusya'ya bağlı idiler. Batı Ukrayna'da Hatman Duraşenko idaresinde yaşayan Sarıkamış Kazakları ise Lehistan'a tabi idiler. Brokovezki, Hatman Serko ile mücadelesinde zora düşünce, Kırım Hanı vasıtasıyla Osmanlı himayesini istedi. 1668 yılında Fazıl Ahmet Paşa, Brokovezki'yi Barabaş, Sarıkamış ve Potkalı Kazaklarının hatmanı tayin ederek himayesine aldı. Sonradan Duraşenko'ya tabi olanların bir kısmı, Kırım Hanı'na, bir kısmı da Ruslara tabi oldu. Zor durumda kalan Duraşenko, Osmanlı Devleti'ne başvurdu. Sultan ona bir berat, sancak ve topuz göndererek Barabaş, Sarıkamış ve Potkalı Kazaklarının bir sancak altında toplanmasını istedi. Lehistan ise sınırındaki bu gelişmelerden endişeye kapılarak harekete geçti. Bu da Osmanlı-Leh ilişkilerini bozdu. Çabuk, s. 143-145.

böyledir...” şeklinde bir sürü lakırdı etti. Bütün delil ve iddiaları batıl olduğundan kulak asılmadı.⁴³⁵

Bir önceki sene Sultan, evvela Tatarları, Şeyban oğlu Adil Giray Han'ın maiyetinde, Lehistan'a yollamış onlar da Leh ülkesini yakıp yıkarak, yağmalamışlar ve Leh tebasından pek çok esir alıp dönmüşlerdi. Ne var ki Tatarlar, yaşının küçüklüğü ve yumuşaklığı yüzünden Adil Giray'a tam olarak itaat etmiyorlardı. Bu nedenle Sultan Mehmet, Adil Giray'ı H.1082 (M.1671-1672) senesinde, Kırım hanlığından azlederek yerine, Bahadır Giray oğlu Selim Giray'ı atamıştı.⁴³⁶ Yeni Kırım Hanı'na, Lehistan seferi için hazırlanarak, düşman ülkesine girilmeden önce, gelip kendisine katılmasını emretti. Keza etrafa emirler gönderilip, askerin toplanması ve gerekli mühimmat ve malzemenin de hazırlanması istendi. Sefer için hazırlıklar tamamlandıktan sonra Sultan Mehmet, 5 Haziran⁴³⁷ 1672 Cumartesi günü, büyük bir devlet töreniyle Edirne'den hareket etti. Allah yolunda cihad ve i'lâ-yı kelimctullah niyetiyle yola çıktı. Allah'a dayanarak menziller aşip mesafeler kat etti. Sakçı Kasabası yakınında Tuna Nehri üzerine yapılan köprüden geçti.⁴³⁸ Evvela düşman kalelerinden biri olan İzvanca Kalesi'ne ulaştı. İçindekiler orayı boşaltıp kaçmışlardı. Kale tahkim edilerek, yeterince korunaklı hale getirildi.⁴³⁹

Sultan Mehmet İzvanca Kalesi'nde iken, Tatar Hanı Selim Giray Han, Tatarlardan büyük bir kuvvetle gelip Osmanlı kuvvetlerine katıldı. Selim Giray Han, parlak bir hilat, mücevherle süslü bir kılıç, murassa bir okluk ve Sultan'ın has atlarından koşumlu cins bir atla taltif edildi. Sonra da Teverlü Nehri'nin üzerine inşa edilmiş bir

⁴³⁵ Özel görevle, Lehistan Kralı'na gönderilen Ahmet Çavuş'un getirdiği mektupta Kral, Ukrayna'nın atalarından miras bir ülke, Doroszenko'nun ise asi bir emir olduğunu söylüyordu. Sadrazam Köprülü bu mektuba bir cevap yazarak, “Kazakların, Kırım Hanı'nın, dolayısıyla Sultan'ın himayesinde olduğunu ve iddiasında devam ederse işin kılıca kalacağını ve ona göre cevabını göndermesini” istedi. Hammer, C. 6. s. 261-262.

⁴³⁶ Doroszenko aleyhine Hatman Hanenko'yu desteklemekle itham edilen Adil Giray yerine, Selim Giray getirildi. Mayıs 1672. Age, C. 6. s. 257.

⁴³⁷ Kazaklar arasında karışıklığa sebep olduğu için, Adil Giray azille cezalandırıldı. Raşit. C. 1, s. 257.

⁴³⁸ Mayıs ayında, Uzunçarşılı, C. 3, s. 422.

⁴³⁹ Isakçı'da, 700 küçük gemi ile 750 zira uzunluğunda ve 10 zira genişliğinde bir köprü kuruldu. Hammer, C. 6. s. 263

⁴³⁹ Ordu Hotin'e bir saat mesafede bulunan bir yerde çadır kurduğu vakit, Dinyester'in öte yakasında bulunan Zwaniç Kalesi muhafızları, kaçıp kaleyi boşalttılar. Age, C. 6. s. 264.

köprüden karşı tarafa geçtiler.⁴⁴⁰ İşte bu mevkide. Boğdan Hâkimi Duka Voyvoda, hizmette kusur ettiği ve düşmana yardımda bulunduğu suçlamasıyla azledildi.⁴⁴¹

Kamaniçe'nin Fethi

Osmanlı ordusu ileri hareketine devam ederek, 18 Ağustos 1672 Çarşamba günü, Leh kalelerinin en sağlam ve muhafazalı olan Kamaniçe Kalesi'ne vardı. Hemen kuşatmaya başlandı. Kalenin bir tarafını Veziriazam Ahmet Paşa yeniçeriler ve Rumeli askeriyle, diğer tarafını ise İkinci Vezir Musahip Mustafa Paşa Anadolu askeriyle, bir başka tarafını Üçüncü Vezir, Hazreti Velinimet Kaymakam Mustafa Paşa, Karaman ve Sivas askeriyle tutmuş bulunuyordu.

Yaklaşık 10 gün boyunca çok ciddi bir kuşatma yapıldı ve çarpışmalara girildi. Kamaniçe'in şehir kısmı güç kullanılarak ele geçirildikten sonra Osmanlı ordusu, 28 Ağustos⁴⁴² 1672 günü kaleyi de emanla teslim aldı. Kiliseleri yıkıp yerlerine cami ve mescitler bina ettiler.⁴⁴³ Kaleyi tahkim ederek zahire ve mühimmat açısından takviye ettiler. Kale muhafızlığına Silistre Beylerbeyi Halil Paşa tayin edildi.

Daha sonra Osmanlı Sultanı, vezirlerinden Kaplan Mustafa Paşa'yı bir ordu ve Tatar Hanı Selim Giray Han ile beraber, Leh kalçlerinin en büyüğü olan İlbu'ya⁴⁴⁴ gönderdi. Onlar da o kaleye giderek birkaç gün boyunca kuşattılar.⁴⁴⁵

Sultan Mehmet ise Monbaç⁴⁴⁶ Kalesi'nin bulunduğu ovaya giderek, orada birkaç gün konakladı. Daha sonra Leh Kralı'nın elçisi, af ve eman isteğiyle gelerek Sultan'ın huzuruna çıktı. Leh Kralı'na şefaathçi olması için, Tatar Hanı Selim Giray'ın aracılığına başvurdu. Sultan da Leh Kralı'nı bağışlayarak daha önceki şartlar geçerli

⁴⁴⁰ Çirmen Beyi, Dinyester (Turla suyu) üzerine kurulacak köprüye nezaretle görevlendirilmiş, konakçılık işi Adana Beylerbeyine verilmişti. aynı yer

⁴⁴¹ Moldavya voyvodası Duka, gözden düşüncü, makamı Etienne Petreitschak'a verildi. Age, c. 6. s. 265. Boğdan hududuna gelindiği vakit, asker yiyecek sıkıntısı çekti. Zahire memleketi olan Boğdan'daki bu darlıktan dolayı Sultan, Duka Voyvoda'yı idam etmek istediysede de Kara Mustafa Paşa'nın ıstirhamıyla kurtuldu. Uzunçarşılı, C. 3, s. 423.

⁴⁴² 27 Ağustos 1672 günü kaleye teslim bayrağı çekildi. Hammer, C. 6. s. 266.

⁴⁴³ Cuma günü, Kamaniçe'nin başlıca kiliseleri Padişah, Valide Sultan, Haseki Sultan, Sadrazam, Kaymakam ve Musahip Paşa namılarına camiye çevrildi. Age, C. 6. s. 267.

⁴⁴⁴ Lemberg. Uzunçarşılı, C. 3, s. 421.

⁴⁴⁵ Ordu-yu hümayunda bulunan Lehistan Enternonsu, Podolya kurşun atmadan teslim olmayı ve vergi vermeyi kabul ederse barış olacağı, aksi takdirde Lehistan'ın istila edileceği hakkındaki bir mektupla iade olundu. Birkaç gün sonra da Kırım Hanı, Halep Valisi Kaplan Paşa, Anadolu, Rumeli, Karaman Beylerbeyi, Eflak Voyvodası ve Hatman Doroszenko, Lemberg üzerine harekete görevlendirildiler. Onlar da yol üstündeki yerleri baştanbaşa tahrip ederek, zikredilen şehri hücumla aldılar. Hammer, C. 6. s. 267- 269.

⁴⁴⁶ Bucaş palangası. Çabuk, s.153.

olmak ateşkes yaptı.⁴⁴⁷ Kış aylarının yaklaşması nedeniyle, sarayının olduğu Edirne'ye doğru yola çıktı. Aynı yılın Şaban (Kasım-Aralık) ayında, şehre ulaştı.⁴⁴⁸

⁴⁴⁷ Leh kale ve palangalarının hızla düşmesi üzerine Lehistan Kralı Mihal, Kırım Hanı vasıtasıyla barış istedi. Uzunçarşılı, C. 3, s. 424.

Podolya Osmanlılara, Ukrayna Kazaklara bırakıldı. Lehistan'a senelik 220.000 duka vergi. Lemberg (İlbu) şehrine de bir kerelik 80.000 kuruş harb vergisi konuldu. 18 Eylül 1672. Hammer, C. 6. s. 267-269.

⁴⁴⁸ 21 Ekim 1672 günü hareket edilerek, altı hafta sonra Edirne'ye varıldı. 7 Aralık 1672. aynı yer

SONUÇ

ELDE EDİLEN BULGULAR

I-Müellif Nüshası ile Yapılan Karşılaştırma

Sultan IV. Mehmet'in evsafı anlatılırken "Güzel suretli ve melek siretli olup güzel yüzüne ne zaman dikkatle bakılsa güzelliği daha ziyade anlaşılırdı." cümlesindeki güzel yüzüne حسن الصورة ملكي السيرة ifadeleri, orijinal nüshada yanlışlıkla cümlelerin sonunda yer almış ve düzeltilmesi için işaret konulmuştur.

Tercüme edilen metinde, H.1058 senesi olayları anlatılırken, Girit'teki Kandiye Kalesi kuşatması esnasında birkaç yüz Hırvat'ın eman dileyerek İslam'la şereflendikleri, Serdar Hüseyin Paşa'nın izzet ve ikramda bulunduktan sonra onları Torbalı Mehmet Paşa'ya teslim ettiği, Mehmet Paşa'nın ise Hırvatları sünnet ettirdiği yazılmaktadır. Müellif nüshasında فحقتهم (Onları sünnet etti.) kelimesi فحقتهم (Onları yanında alıkoydu, tuttu.) şeklinde de okunacak biçimde yazılmıştır. Çünkü ح harfinin üstünde nokta olmadığı gibi ت harfi de ق şeklinde gözükmektedir.

Müellif nüshasında, bazı olay ve ifadeler sayfa kenarına yazılmıştır. H.1063 senesi olayları anlatılırken, Hint elçisinin, ülkesine dönüşünde, İstanbul'dan kendisi için ya da Hint Meliki'ne hediye etmek için 20 tane cariye satın alması ve Katip Çelebi'nin Fezleke'sindeki rivayetin Müneccimbaşı tarafından tenkidi,

فظن المؤرخ الحاج خليفة ان السلطان قد اهداهن الى ملك الهند فكتب في تاريخه على ما ظن. وهذا خطأ فاحش يستبعد من مثل ذلك الرجل. لعله نشأ في الاعتماد على كل ما سمع بغير ملاحظة الرسوم والعادات. فان اهداء الجوارى ليس من عادات الملوك ورسوم السلاطين سيما من امثال سلطانتنا فانه اعظم السلاطين واكبر الخواقين في يومنا هذا فكيف يتصور منه اهدانه هديه...

H.1064 senesi olayları anlatılırken, yeni sadrazam İbşir Paşa tarafından atanan, "Tayyarzade Mustafa Paşa, Seydi Ahmet Paşa ve Köprülü Mehmet Paşa'nın yeni görev yerleri", وايالة حلب لطيار زاده مصطفى باشا وايالة انا طولى لسيدى احمد باشا وايالة طرابلس الشام لكوبرولى محمد باشا ...

H.1079 senesinde Kandiye kuşatması anlatılırken. "Kalenin fethedildiği tarihe kadar Osmanlılar tarafından kullanılan barut miktarı", وأما الى وقت الفتح فبلغ الى سبعين الف قنطار...

H.1080 yılında "Fransa Kralı'nın amcaoğlunun, 16.000 kişilik bir ordu ile adaya gelmesi", عم قرال فرنسا كان يقال له ريو فورت في نحو ستين سفينة عظيمة الى الجزيرة من ملاعين فرنسا مددا...

Müstensih nüshasında bazı kelimeler, muhtemelen okuma zorluğundan dolayı yanlış okunup o şekilde yazılmıştır. H.1063 yılı olaylarından Tarhuncu'nun azli ve idamı anlatılırken *بل اوجب تفتيش ذلك بغض الاطراف على الوزير الاعظم* cümlesindeki *بغض* kelimesi *بعض* kelimesi şeklinde, aynı yıl içerisindeki olaylardan, Kazakların Leh kralına karşı yardım çağrıları anlatılırken, Kart Konstantin Kalesi'nin *قارب قسطنطين* adı *قارد قسطنطين* şeklinde, H.1068 yılı olayları anlatılırken, *وقتل فضلى باشا المنفصل عن سلستره* cümlesindeki harf-i cer, *عن* yerine yanlış olarak *على* şeklinde, *وصل كنعان باشا الى بروسه انضم الى الأشقياء وصار منهم* cümlesindeki *منهم* kelimesi *فهم* şeklinde, H.1070 yılı olaylarından Rakofçioğlu ile yapılan savaş anlatılırken, *فاتفتت كلمتهم على ان يظهروا صورة الاتهام لتبعيدهم من استبورهم* cümlesindeki harf-i cer *عن* yerine *من* şeklinde, *ولما بعدوا عن استبورهم اتعطف اليهم غزاة التاتار وسائر المسلمين* cümlesindeki harf-i cer *الى* yerine de *على* şeklinde, yanlış yazılmıştır.

H.1065 yılı olaylarından Seydi Ahmet Paşa'nın İbşir Paşa'nın idamına sebep olanlardan Kürt Mehmet ile mücadelesi anlatılırken müstensih nüshasında, *كورد محمد* bir yerde *كورد محمود* olarak yazılmıştır. Müellif nüshasında dikkatli bakılmazsa, "Mehmet", "Mahmut" okunacak biçimde yazılmıştır.

H.1068 yılı olaylarından Hasan Ağa fitnesi anlatılırken, müellif nüshasındaki yazının bozukluğu yüzünden, "serdengeçti ağası" anlamındaki *اغاء الغدانيه* kelimesi, "gıda işleri ağası" *اغاء الغدانيه* şeklinde, H.1071 yılı içerisindeki olaylar anlatılırken, Kalgay Gazi Giray Sultan, *قفلغاي غازى كراى سلطان* Giray Sultanoğlu Kalgay, *قفلغاي بن غازى كراى سلطان* şeklinde yazılmıştır.

H.1077 olaylarından Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın, Mora'da Benefşe Limanı'ndan Girit Adası'na geçişi anlatılırken, müstensih nüshasında, "Benefşe" adı *بنفشه* "bizzat" *بنفسه* şeklinde yazılmıştır. Yani "Benefşe Limanı'ndan Girit'e gitmek" anlamı yerine "bir limandan bizzat Girit'e gitmek" anlamı ortaya çıkmaktadır.

Müellif nüshasında yıllar, (sene1058) gibi rakamla yazıldığı halde müstensih nüshasında (sene bin elli sekiz) şeklinde yazıyla yazılmıştır.

II-Nedim Tercümesiyle Karşılaştırılması

Nedim Tercümesinin hem eksik hem de hatalarla dolu olduğu ve bu nedenle de itimada şayan olmadığından yeni bir tercüme ihtiyacı bulunduğu Faruk Sümer, Mükremin Halil Yinanç, Fuat Köprülü, Nihal Atsız ve Ahmet Ağırakça gibi araştırmacı

ve yazarlar tarafından dile getirilmiştir.⁴⁴⁹ -Yaptığımız karşılaştırmada adı geçen yazar ve tarihçilerin bu tespitlerinin doğru olduğunu gösteren bulgulara ulaşılmıştır.

a-Tercümede Bazı Kısımlar Atlanmıştır. Atlanan bu kısımlar aşağıda italik harflerle gösterilmiştir.

H.1061 yılı Cemaziyelahir ayının 23'ünde, İstanbul'dan ayrılan İslam donanması, Sakız Adası'na vardığında deniz beylerinin de katılımıyla 150 gemiye çıktı. Bunlar Santoron Adası'na vardığında düşman gemileriyle karşılaşp harbe başladılar. Ardından İslam donanması Nakşa Adası'na döndü. Ancak düşman onları takip edince deniz beyleri kaçıp yedeklerindeki gemileri terk ettiler. *Kafirler kalyonlara hücum ederek Anadolu Beylerbeyi Ahmet Paşa'yı şehit ettiler.*

Yine bu yılda ağaların zulmü yüzünden esnaf ayaklanması meydana geldi... *Ağaların azgınlıkları o derece artmıştı ki Sultan'ın da Vezir'in de sadece isimleri kalmıştı. Hakimiyet ve idare tamamen ağaların elindeydi. Hatta fiyatları bile onlar belirliyordu. Defterdar, hazinenin para sıkıntısına ve masrafların giderleri çok çok aşmasına rağmen, ağaların elinde bulunan mukataalara ve hizmetlere katiyen müdahaleye kadir değildi. Esnaf ve reaya aleyhine ağır vergiler getirmek zorunda kalmıştı.*

...

Böylece hadlerini aşarak devlete tebelles olmuş ağa mütegalibesinden geride kimse kalmamış oldu. Ne adları ne de izleri kaldı.

H.1062 senesi Muharrem ayında, saray ağaları re'sen 2000 sipahi kaydederek Girit'e yolladılar. *Bu da vekillerin ne kadar şaşkın ve tedbirsiz olduklarının bir göstergesiydi.*

H.1063 yılında devletin giderinin gelirinden 1200 yük daha fazla olduğu tespit edildi. *Bu durum yılların tedahülünü gerektiriyordu. Yani gelecek yılların geliriyle geçmişin giderinin karşılanması gerekiyordu ki bu da devlet maliyesinde büyük bir bozulma demektir.*

H.1065 senesinde İbşir Paşa, İstanbul'a doğru yola çıktıktan sonra *...Şam eyaletini de Şehsuvaroğlu Gazi Paşa'ya tevcih etti.*

⁴⁴⁹ Ağırakça, s. 39-41

...

Hazinedar Ali Ağa bir hattı şerifle acele gelmesi için yeni vezire (İbşir Paşa) yollandı. Selefi Derviş Mehmed Paşa, Safer ayında ölmüş ve Atik Ali Paşa Camii haziresine defnedilmişti.

H.1066 yılında...Köprülü Trablusşam'a vali tayin edilmiş ve görev yerine gitmeye hazırlanıyordu. Devlet işlerinin bozulmasının ardından vezaret uhdesine verilince bir zuhurat sahibi ve Devlet-i Aliye-yi Osmaniye'nin yenileyicisi olarak kendini ispat etti.

Aynı yıl Kadızadeliler denilen bir taifenin fitnesi ortaya çıktı. Bu taife zahirde gayet mutaassıp ve zahit olmalarına rağmen gerçekte oldukça cahil ve bozguncu bir gürühtan oluşuyordu. Esnafın çoğu onlara katıldı. Ne var ki reisleri cahil, derinlikten yoksun, iyiliği emretmek ve kötülükten de men etmek konusunda üzerlerine vazife olmayan işlerle kendilerini vazifeli sayan hikayeci vaizlerden oluşmaktaydı.

H.1069 yılı olaylarından ...Kenan Paşa...Sultan İbrahim'in son zamanlarında rikabdarlıktan çıkarılarak vezirlikle taltif edilmiş, saltanat ailesine akraba olmuş, Budin beylerbeyliğine sonra da kaptanlığa getirilmiş o da tüm donanmayı götürüp düşmana teslim etmişti. Ancak affedilmiş sonra da Bursa muhafızlığına gönderilmişti. O burada da ihanet ederek şakiye (Abaza Hasan) katıldı. Somunda ise belasını bulmuş oldu.

H.1070 senesi içinde Rakofçioğlu tekrar Erdel'e saldırdı. Kopuşvar Kalesi yakınlarında Seydi Ahmet Paşa'nın ordusuyla Rakofçioğlu ordusu karşı karşıya geldi. Küffar askerinin çokluğunu gören İslam askeri nerdeyse sarsılmak üzereydi. Ancak Serdar, onları cesaretlendirip teselli etti. *Onlara cihadın ve şehitliğin faziletinden, bahsetti. Cesurların, arkalarından sitayiş ve hayırla hatırlanacaklarını, korkakların ise ayıplanacaklarını anlattı.*

H.1070 senesi içinde, Hanya yakınlarında karaya çıkan 20.000 Venedik askeri, 2000 askerden oluşan Tavukçu Mustafa Paşa'nın askerine yenildi. 5000 kişi öldürüldü. Çok sayıda esir alındı. "Nice az topluluklar vardır ki Allah'ın izniyle çok topluluklara galip gelmiştir." ayetinin sırrı zuhur etmiş oldu.

H.1074 senesi Uyvar kuşatmasında, Kale etrafındaki hendekler suyla dolu olduğundan askerler, adetleri üzerine metrislerine girerek içerden ve dışarıdan, topla, tüfekte, okla mızrakla ve lağım atarak savaşı başlattılar.

Aynı yılda Orta Macar ve Nemçe Beyleri beraber saldırıya geçtiler. Veziriazam ordusuyla köprüden Darde tarafına geçti. Bir an evvel Kanije'nin imdadına yetişmek istiyordu. *Ancak küffar ordusu 60.000 kadar olmasına rağmen Veziriazamın asker sayısı yaklaşık 30.000 idi. Çünkü ordusu henüz toplanamamıştı. Kanije muhafızı Panter Hasan Paşa'dan üst üste imdat çağrısı gelince harekete geçmek zorunda kaldı.*

Kandiye kuşatması esnasında ... kale adeta su ve ateş çemberi içine alınmıştı. Karadan ateşli silahlarla ve denizden ise suyla koruma altına alınmıştı. *Kaleye ancak ateşli silahları susturarak ya da suyu boşaltarak ulaşılabilirdi. Melun kefere kaleyi öyle tahkim etmiş ve ulaşmayı o kadar zorlaştırmıştı ki bunun ne benzeri ne görülmüş ve hatta ne de duyulmuştu.*

Tedbir sahibi Veziriazam kalenin fethi ve ele geçirilmesiyle ilgili bütün sebeplere riayet ederek bu kuşatmaya tevessül etmişti. Allahü Teala da bu fetih için bütün askere bir gayret ve şevk vermişti. Bu nedenle yaz kış ve gece gündüz demeden savaştılar ve çarpışmadan fütur getirmediler. Öyle ki kendilerini bir ateşe atıyorlar bir suya dalıyorlardı. Küffar ise onları kah havaya uçuruyor kah lağım atmak suretiyle toprağa gömüyordu.

H.1078 yılında Cezayir askeri Girit'e yardıma gelemedi... Çünkü melun Fransızlar H.1075 senesinde Cezayir'e bağlı bölgelerden biri olan Cicel'i işgal etmişlerdi. *Burayı Müslümanlardan aldıktan sonra orada bir kale inşa etmek için taş, kaya ve keresteden her türlü levazımatı hazırlamışlardı. Bu bölgeyi bir üs olarak kullanıp Cezayir'in diğer bölgelerine de saldırılar düzenliyorlardı. Bunun karşısında Cezayir askeri harekete geçerek küffarla çok şiddetli çarpışmalara girdi ve Allah'ın yardımıyla onları bozguna uğratarak, saldırdıkları bölgeden onları kovdu. Onların kale yapmalarına engel olduğu gibi ellerinde olanın tümünü ganimet olarak ele geçirdi. Ancak melun kefere pek çok gemi hazırlayarak İslam beldelerine saldırmak için fırsat kollamaya başladı.*

H.1079 yılı içinde... Kandiye hakimi başından yediği bir kurşunla öldürüldü. Kaptan Kaplan Paşa, George adında bir kafirin büyük bir gemisini ele geçirdi. *Bu melun birkaç yıldan beri ticaret gemilerinin yolunu kesiyordu. Pek çok gemiye el koyarak büyük miktarlarda mal elde etmiş ve çok sayıda müslümanı esir almıştı. Bu adamın pek çok gemisi bulunmaktaydı. Bu gemilere önce Muharrem'in başlarında Midilli Adası karşısında Trablusgarp gemileri tesadüf etmiş ve savaşa tutuşmuşlar ve Kaptan Paşa da*

donanmada bulunan çekdirilerle onlara yardım etmişti. Savaş esnasında bu melun top isabeti sonucu öldürülmüş ve bindiği gemiye el konulmuştu. Bu gemiyi ve bir başkasını Kaptan Paşa aldı. Onun maiyetinde Venedik'e ait olan bir gemiyi de Trablus askeri yakaladı. Üçüncüsü ise kaçtı. Bu Müslümanlar için gerçekten büyük bir başarıydı. Çünkü bu melun Müslümanlara en fazla zararı dokunan bir düşmandı.

Aynı yıl Sultan, Yenişehir'e vardığında Venedik elçisi huzuruna çıkarak barış talebini ve bir vergi karşılığında Kandiyeye Kalesi'nin kendilerinde kalmasını teklif etti. Taleplerine ve sözlerine kulak asılmadı. Savaş ve çarpışmaların şiddeti ilk seneden daha ziyade idi. Kafirler ardı ardına siperlerinden çıkıyorlar ancak Allah'ın yardımıyla çoğu öldürüldükten sonra gerisi tekrar geldikleri yere kaçıyorlardı.

Bir önceki yıl olduğu gibi, H.1079 senesi boyunca da savaş gece gündüz, kış yaz, yerin altında ve üstünde, denizde ve karada, topla tüfekte, bomba atarak ve lağım patlatarak, taş ve ok fırlatarak ve hatta zaman zaman kılıç kullanarak devam etti.

...

8000 beldar (lağımçı) ücretle çalıştırılmıştı ki bazıları 100, bazıları ise 200 kuruş almışlardı.

...

H.1080 senesi girdiğinde daha önceki iki senede olduğu gibi taze kuvvetler ve her çeşit levazımdan oluşan takviye mühimmat adaya ulaştı.

...

Veziriazam, bütün asker ayanını toplayarak onlarla istişare etti. Onları fetih konusunda kararlı ve sabırlı olmaya davet etti.

...

Ardından kaledeki Venedik ve Fransız askeri arasında bir ayrılık ve anlaşmazlık meydana çıktı. Fransızlar gemilerine binerek Rebiülevvel ayının 29'unda ülkelerine döndüler.

...

İslam askeri ise kale duvarlarından üçüncüsüne kadar ulaşmayı başardı. Bunu gören kale halkı umutsuzluğa düşüp daha fazla dayanamayacaklarını ve direnemeyeceklerini anladılar. Rebiülahir ayının başında reislerini Serdar-ı Ekrem'e

göndererek kaleyi teslim etmek üzere barış ve can güvenliği istediler. Barış konusundaki görüşmeler taraflar arasında birkaç gün sürdü. Rebiülahir ayının 9'unda 18 maddeden oluşan barış anlaşması imzalandı. Aynı gün çarpışma ve vuruşmalara son verildi. Cemaziyelevvel ayının başında Cuma günü Venedikliler kaleyi ve anahtarlarını teslim ederek mal ve ağırlıklarını alıp gemilerine binip kefere ülkesine döndüler.

Müslümanlar ise kaleye girerek küfür izlerini temizleyip kiliseleri yıktılar ve yerlerine mescidler ve camiler yaptılar. Yıkılan kale duvarlarını ve burçlarını tamir ettiler. Veziriazam bir miktar askeriyle beraber adanın ihtiyaçlarını tamamlamak ve kalenin korunmasını takviye etmek için o kış Girit'te geçirdi. Sultan'a da zaferini müjdeleyen bir elçi gönderdi.

Keza aynı yıl (H.1081) Mekke'de hac mevsiminde bir fitne çıktı. Şerif Zeyd bin Muhsin oğlu Şerif Sadü'l-Eşrem, Cidde Hakimi Hasan Paşa ile savaştı. Hasan Paşa yaralandı. İki taraftan ölenler oldu. Şerifler bahsinde anlatıldığı gibi bu nedenle tavaf ve umre yapılamadı.

H.1083 senesinde Lehistan seferi ... Mağrur ve sapık kral buna aldırmadı. Bilakis isyanını ilan ederek himaye altına alınmış bir ülkeye taarruz etti. Elinden gelen her yolla Kazak ülkesini rahatsız etti. Leh Kralı buna mazeret olarak da pek çok boş ve temelsiz iddialarda bulundu. "Bu taife bizim eskiden beri tebamızdır. Onların ayrı bir vatani yoktur. Bilakis onların memleketi bizim ülkemizdir. O topraklar eskiden beri bize aittir. Şöyledir böyledir..." diyerek pek çok laf etti. Bütün bunlar boş iddialar olduğundan kulak asılmadı.

b-Tercümede Bazı Bilgiler Yanlış ve Hatalı Aktarılmıştır. Farklı ve yanlış kısımlar italik olarak gösterilmiştir.

H. 1061 senesinde ...saray ağaları memleketine doğru yola çıkan ve Üsküdar'ı geçen Dasni Mirza'yı yolundan çevirmek için Van valiliğinden mazul Şemsi Paşazade ve Dilaver Mehmet Emin nam kimesneyi bir miktar asker ile gönderdiler. Metnin aslında Deli Dilaver ve Mehmedü'l-Emin olarak iki ayrı şahıs ismi geçmektedir.

Aynı yıl Receb'in 13. gününde, Gürcü Mehmet Paşa sadrazamlıktan alınarak, Yedikule hapsinden sonra "Ohri" sancağına sürüldü. Asıl metinde azil sebebi olarak "etrafındakilere yumuşak davranması" gösterilmiş ancak sürüldüğü sancağın adı verilmemiştir.

H.1069 yılı olaylarından *Eflak Hakimi Civan Bey'in* isyanı anlatılırken, ondan *Yevan Voyvoda* olarak bahsedilmektedir.

H.1070 yılında...Boğdan Hakimi Melun Konstantin büyük bir ordu toplayarak Yaş dışında sağlam bir ordugah kurdu ve *10 top* yerleştirdi. Asıl metinde *top sayısı 12* olarak verilmiştir.

Girit Adası'ndaki Hanya Kalesi yakınlarında, serdar Tavukçu Mustafa Paşa'nın karargahına Venedikliler saldırdığında yanındaki askerlerin çoğunun kaçmasıyla *sadece 8 kişinin* kaldığı ifade edilmektedir. Halbuki doğrusu *800 askerdir*.

Uyvar'ın fethinden sonra, kaleye yerleştirilen 4000 kale muhafızının günlük maaşının *30732 akçe* tuttuğu ifade edilmiştir. Metnin aslında ise bu rakam *38732 dirhem* olarak yazılmıştır.

Uyvar kuşatması esnasında, "*Reisülküttab Şamizade damadı İbrahim Efendi'nin idam edildiği*" ifade edilmektedir. Asıl metinde ise *Reisülküttab Şamizade'nin, damadı İbrahim Efendi ile beraber* idam edilerek yerine Hüseyin Efendi'nin getirildiği belirtilmektedir.

H.1077 yılı olayları anlatılırken, Girit'e gelmeleri emredilen 2000 kadar Mısır askerinin *11 kalyonla* denize açıldıkları ifade edilmiştir. Asıl metinde *bu rakam 21* olarak verilmiştir.

Kış çıkıp bahar ayları gelince, Kaptan Cafer Paşa'nın asker ve mühimmatın geri kalanını *70.000 çekdiriye* yükleyerek, Girit'e geldiği ifade edilirken, asıl metinde kaptanın asker ve mühimmatı *70 çekdiriye* yüklediği yazılmaktadır.

Kandiye kuşatmasında, bir kafiri öldürerek kellesi ile üzerinde "Ya Fettah" kılıcını getiren Rumeli askerinden bir Prizrenliye, Sadrazam'ın *bir kese akçe* verdiği ifade edilmektedir. Metnin aslında bu ödül, *100 dinarla birlikte önemli bir zeamet* olarak geçmektedir.

H.1078 yılında da devam eden kuşatma anlatılırken, kışın yedi ayında *20 kantar barutun* kullanıldığı ve *400 askerin yaralandığı* ifade edilirken metnin aslında bu rakamlar *20.000 kantar barut ve 4000 asker* şeklindedir.

III-Tercüme Edilen Kısımın Kaynakları ve Muasır Tarihler

Müneccimbaşı, tercümesi yapılan bölümün kaynakları konusunda herhangi bir isim zikretmemektedir. Bu nedenle hangi kaynaklardan yararlandığını, tam olarak tespit

etmek kolay değildir. Yazarın eserinin başında tek tek isimlerini saydığı, Hammer'in de Müneccimbaşı'nın kaynaklarına dair GOR'da yayınladığı bir makalesinde sıralanan, toplam 72 adet Arapça, Farsça ve Türkçe kaynaklardan, kronolojik olarak sadece Katip Çelebi'nin "Fezlekesi" bu bölümün kaynaklarından olabilir. Müneccimbaşı, kendi devrindeki kaynaklardan Katip Çelebi'nin Arapça Fezleke'sini görmemiş olmakla beraber, Türkçe Fezleke'sinden ve Hezarfen Hüseyin Efendi'nin eserlerinden faydalanmıştır.⁴⁵⁰ Gerçekten de metin içinde geçen tek eser ve yazar ismi de budur. Ancak Fezleke, İbşir Paşa'nın sadarete getirildiği 1654 yılı sonundaki olaylarla son bulmaktadır. Yazar, her ne kadar Katip Çelebi'yi tenkit etmek için adını ve eserini ansa da bu tarihe kadar olan olayların anlatımında, Fezleke'den faydalandığına dair açık deliller bulunmaktadır. Müneccimbaşı Ahmet Dede, H.1063 yılı (M.1652-1653) olayları anlatılırken, Katip Çelebi'ye atıfta bulunmaktadır. Çünkü Fezleke'de, Osmanlı Sultanı IV. Mehmet'in, Hint Meliki Şah Cihan'ın elçisine 20 tane güzel cariye hediye ettiği yazılmaktadır.⁴⁵¹ Oysa bu fahiş bir hatadır. Zira Osmanlı sultanlarının geleneklerinde, kendilerinden küçük padişahlara, cariye hediye etmek diye bir adet bulunmamaktadır. Kaldı ki Sultan IV. Mehmet, zamanın en büyük sultanıdır. Hint Padişahı'nın elçisi, cariyeleri kendisi satın almıştır. Müneccimbaşı'ya göre olayın doğrusu budur. Yazarın bu tenkidi, müellif nüshasında bir haşiye gibi sayfanın kenarına not edilmiştir. Yazarın, bu bilgiyi ya sonradan elde etmiş veya sonradan tenkit etme gereğini duyarak bu notu düşmüş olabileceğini söyleyebiliriz.

Karşılaştırma yapılırken, müracaat edilen kaynaklardan, Naima Tarihi'nde 1655 yılına kadar anlatılan olaylar, metindeki anlatımla, büyük ölçüde örtüşmektedir. Ne var ki çoğu zaman ayrıntıya girilmeden özetle anlatılmıştır. Burada yazarın, Naima'dan faydalandığını söylemek mümkün değildir. Zira Naima Tarihi, Camiü'd-Düvel'den sonra kaleme alınmıştır. Mustafa Naima Efendi, 1682 yılında Divan-ı Hümayun katipleri arasına girmiş ve eserini 1702 yılında, Amcazade Hüseyin Paşa'ya sunmuştur.⁴⁵² Müneccimbaşı ise bu tarihte vefat etmiştir. Bu takdirde aynı kaynaklardan faydalandıklarını söylemek mümkündür. Zaten "Fezleke, Tahlil ve Metin" adlı doktora

⁴⁵⁰ Gökbilgin, s. 803

⁴⁵¹ Aybican, s. 1092

⁴⁵² İpşirli, "Naima", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C. 32, s. 316

tezinde Zeynep Aybicin, Naima Efendi'nin büyük ölçüde Fezleke'den faydalanmış olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁵³

Yine metinde anlatılanlar, pek çok yerde Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Silahdar Tarihi, Solakzade Tarihi, Tarih-i Raşit, Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi ve Tarih-i Gılmanî'deki anlatımlarla örtüşmektedir.

Evliya Çelebi (ö. 1685), Seyahatnamesi'ni ömrünün son yıllarını geçirdiği Mısır'da yazmıştır. 1742 yılında Mısır'dan İstanbul'a, Hacı Beşir Ağa'ya gönderilmiş ve onun tarafından çoğaltılmıştır.⁴⁵⁴ Katip Çelebi'nin Fezlekesi'ne zeyl olarak yazılan Silahdar Tarihi'nin telif tarihi, 7 Şubat 1695 tarihidir. 1676 yılına kadar, ağırlıklı olarak Naima'nın kaynaklarıyla, Hacı Ali Efendi'nin, "Fetihname-i Kamanîçe"sini ve Abdurrahman Abdi Paşa'nın "Vekayinamesi"ni kullanmıştır.⁴⁵⁵ Hammer tarafından en iyi muhtasar Osmanlı tarihi olarak nitelenen, Solakzade Mehmet Hemdemi'nin (ö.1658) Tarihi, 1657 tarihine kadar geçen olayları anlatır.⁴⁵⁶ Raşit Mehmet Efendi, eserini vakanüvisliği döneminde ve 1714-1723 yılları arasında kaleme almış olup, Naima Tarihi'nin devamı mahiyetindedir.⁴⁵⁷ Abdurrahman Abdi Paşa'nın (ö.1686) Vekayinamesi, 1648-1682 tarihleri arasındaki olayları anlatır. Abdi Paşa, eserine Has Oda hizmetinde iken (1659-1665) başlamış, 1648-1664 tarihine kadar olan olayları, çeşitli kaynaklardan faydalanarak, 1678 tarihine kadar olan olayları kendi müşahedelerine dayanarak, 1678-1682 arasındaki olayları ise İstanbul kaymakamı olarak, padişah maiyetinden uzak kalması hasebiyle özet olarak kaleme almıştır.⁴⁵⁸ Mehmet Halife, Tarih-i Gılmanî'sini 12 Mart 1665 tarihinde tamamlamıştır. Sarayda geçen olaylara ilişkin verdiği bilgiler, "Naima Tarihi" ile Abdurrahman Abdi Paşa'nın "Vekayinamesi"nde kullanılmıştır.⁴⁵⁹

Bu bilgiler ışığında Müneccimbaşı'nın, sayılan kaynaklardan, kendinden önce yazılmış olan Solakzade Tarihi ile Tarih-i Gılmanî'den faydalanmış olması ihtimal

⁴⁵³ Aybicin, s.

⁴⁵⁴ Nuran Tezcan, "Seyahatname", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C. 37, s. 16-16

⁴⁵⁵ Adülkadir Özcan, "Silahdar", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C. 37, s. 196

⁴⁵⁶ Özcan, "Solakzade", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C. 37, s. 371

⁴⁵⁷ Fatih Günay, "Raşid", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C. 34, s. 464

⁴⁵⁸ Fahri Çetin Derin, "Abdi Paşa", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 1988, C. 1, s. 74

⁴⁵⁹ Bekir Kütükoğlu, "Mehmet Halife", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara 2003, C. 28, s. 399

dahilindedir. Ne var ki, yazar faydalandığı kaynakları eserinin başında ve içinde vermiştir. Eğer adı geçen kaynaklardan da bir şekilde faydalanmış olsa idi, onların isimlerini vermekten çekinmezdi. Bu durumda Müneccimbaşı'nın, bu iki kaynakla aynı kişi ve belgelerden istifade etmiş olması ihtimal dahilindedir. Kronolojik olarak kendisinden öncekiler ise Müneccimbaşı'nın faydalandığı aynı kaynaklardan yararlanarak bu dönemin (1648-1672) olaylarını anlatmışlardır. Anlatım benzerliğinin nedeni büyük ihtimalle budur.

IV- Fezleke ile Yapılan Karşılaştırma

Yazarın, 1654 yılı sonuna kadarki olayların anlatımında, Katip Çelebi'nin Fezlekesi'nden istifade ettiğini ve olayları aktarırken önemli ölçüde özetlemede bulunduğunu gösteren bir karşılaştırma tablosu hazırlanmıştır. Karşılaştırmada, Zeynep Aybicin'in "Fezleke, Tahlil ve Metin " adlı doktora tezi esas alınmıştır.

FEZLEKE

...Ve cülûs-ı humâyûn in'âmı çıkup cümle esnâfa tevzî' olundukda hazîne vefâ itmeyüp mukaddemâ recebin yirmi yedinci günü Cinci Hüseyin Efendî'den iki yüz kîse imdâd taleb olunmuş idi. Mezbûr imtinâ' idüp virmemekle ahzına âdem gönderilüp mezbûr dahi hemcivârı damından firâr iderek bir eve girüp bi'l-âhire vezîr-i a'zam tarafından bulunup Paşasarâyı'nda habs ve musâdere olundu... Cümle üç bin kadar kîse nakd olunup sâ'ir eşyâsına ta'arruz olunmadı. Ve mâh-ı mezbûrun yirmi dördünde bir çavuş ile Mihaliç cânibine nefy olup anda şevvâlin on yedinci günü izâle olundu. Ve kethüdâsı Hacı Nuri dahi habs ve musâdere olunup anın dahi yüz elli kîse nakdi alındıktan sonra itlâk olundu.

Yirmi birinde Girid'den âdem gelüp Kandiye muhâsarasında cengler olup sekiz çorbacı düşdüğünü haber virdi...Anadolu beylerbeyisi olan Çavuşzâde Mehemed Pasa... münhezim oldukda harâmiler anı giriftâr idüp... Haydaroğlu... itlâk itmis iken nâmdâr serhengi olan Katırcıoğlu ardından irüp katl itdüğü haber mâh-ı mezbûrun yirmi sekizinde vâsıl olmağla. Anadolu eyâleti Ketâncı Ömer

CAMIÜ'D-DÜVEL

21 Ağustos 1648 Cuma günü cülus bahşîşi dağıtıp maaşlara zam yaptı. Ancak bu iş için hazinedekiler kafi gelmedi. Bunun üzerine Cinci Hoca'nın malları müsadere edildi. Mal ve eşyasından başka 3000 kese parası çıktı. Ardından Mihaliç'a sürüldü. 29 Ekim 1648 günü de idam edildi. Cinci Hoca'nın kethüdâsı Nuri'nin, 150 kese parasına el konulduktan sonra serbest bırakıldı.

O sırada Girit'te büyük bir savaşın olduğu ve Anadolu Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın, Haydaroğlu ile yapılan çarpışmada öldürüldüğü haberleri geldi. Mehmet Paşa, bu çarpışmada tutsak düşmüş, Haydaroğlu ise onu serbest bırakmıştı. Ancak yanında bulunan şaki önderlerinden Katırcıoğlu, Paşa'yı öldürdü. Ketenci Ömer Paşa, Anadolu eyaleti valisi oldu.

Atabey-i Devlet, Veziriazam Koca Mehmet Paşa'ya gelince, Sultan İbrahim zamanından beri meydana gelen karışıklıkları düzeltmeye başladı. Masrafların çoğunu kesti. Çünkü masraflar gelirleri çoktan aşmıştı. Ancak sipahiler önemli bir zümre olduğu için onların harcamalarına dokunmadı. Hatta sipahilikten çıkarılmış olanları bile

Paşazâde`ye tevcîh olundu.

Ve şehr-i şa`bân ve ramazânda dîvân olmayup vezîr-i a`zam atabeg ve velî-ahd makamında müstakil sarâyında oturup îrâd ü mesârif ve hazîne-i `âmireyi yoklayup iç halkında hadden efzûn ta'yinleri ve isrâfları meh-mâ-emken taklîl ü tenzîle mukayyed oldı. Ve Altı Bölük halkının veledeslerini kendi önünde ikişer şâhid ile virüp Girid seferi şartıyla bin nefer dirliği çalık sipâhîleri- tashîh idüp Girid`e gitmelerin fermân itdi. Kendi sipâh zümresinden gelmekle bu mertebe ihsân kasd itmiş idi.

...Bu cem`iyyet ber-araf oldukdan sonra vezîr-i a`zamın yüzi gülüp sarâyına `avd eyledi. Lâkin ağalar bıyığını balta kesmez olup bundan sonra teğallüb-i tâmm ile hall ü `akd zimâmını kabza-i tasarruflarına alup kendüye velâyet-i `ahd, belki müstakil saltanat mülâhazasında olan Koca derdmendi bi'l-küllîyye mağlûb u mahkûm kıldılar. Zîrâ... cümle umûrı anlara danışup cüz`iyyât-ı umûrda dahî muhâlefete kadir olmadan kaldı.

Bu esnâda içerden birkaç yüz nefer Hırvat ve Soltat çıkup serdâra geldiler. Ve şeref-i İslâm ile ekseri müşerref oldılar... Torbalı Mehmed Paşa`yı bunların sünnetine ve levâzımı hidmetine

yeniden sipahiliğe aldı.

Artık Veziriazamın, sipahilerden yana hiçbir korkusu kalmamıştı. Yeniçeriler karşısında ise tamamıyla mağlup durumdaydı. Çünkü yeniçeri ağalarına danışmadan hiçbir iş yapamaz olmuştu. Bu esnada, aman dileyen birkaç yüz Hırvat, kaleden çıkıp Girit Serdarı'na geldiler ve İslam`la şereflendiler. Serdar onlara izzet ve ikramda bulunduktan sonra, Torbalı Mehmet Paşa`ya teslim etti. O da onları sünnet etti. Onlar da onunla beraber harplerde ve çarpışmalarda bulundular

Ramazan ayında Haydaroğlu'nun Karahisar`ı ele geçirip tahrip ettiği haberi geldi. Çok geçmeden de yakalanıp tutsak düştüğü duyuldu. Yine Bursa`da, şaki Bıyıklı Mahmut Ağa'nın idam edildiği haberi ulaştı. Abaza Hasan Ağa, Haydaroğlu`nu tutsak almış, yaralı ve zincire bağlı olarak saraya getirmişti. Haydaroğlu Parmakkapı`da asıldı. Veziriazam, Hasan Ağa'nın bu hizmetine karşılık kendisine önemli bir ikta tevcih etti. Ancak ağalar buna engel olmak istedilerse de Veziriazam vazgeçmeyip kararında ısrar etti.

me'mûr olup her birinin isti'dâdına göre vazîfe ve tîmâr virildi. Her bâr kurbu hisâra varup küffâr ile ceng iderlerdi.

Zikr-i Bakıyye-i Havâdis-i Sâl

Ramazânın on birinde Haydaroğlu Karahisâr'ı basup ihrâk u tahrîb itdüği haberi geldi. Şevvâlin on ikinci günü vezîr-i a'zam içeri varup fitne def'i mukabelesinde mültefit oldu. On beşinde Haydaroğlu giriftâr olduğu haber geldi.

On dokuzunda Bıyıklı Mahmud Bursa cânibine gitdiği haber alınup ba'zı ma'zûl bey hizmetinde bulunmak için katl eyleyüp mültefit oldu. Yirmi dördünde Haydaroğlu'nu giriftâr iden zümre-i sipâhdan Abaza Hasan Ağa alay ile makhûr-ı mezbûr paşa sarâyına götürüp mecrûh ve meyyit-i müteharrik mesâbesinde olmağla irtesi Parmakkapu'da salb olundu. Ve bu hizmet mukabelesinde mezbûr Hasan Ağa'ya Yeni-il voyvodalığı virilmis idi. Ağalar hased idüp rızâ virmediler. Bi'l-âhire vezîr-i a'zam, ...musırr olmağla hizmet-i mezbûr anda karâr eyledi.

Vekayi'-i Girid der-Muharrem

Bundan akdem mağrîbe gemiler gelmek için yüz yirmi bin gurus irsâl olunmuş idi. Anlar dahi gelmek üzere oldılar. Hüseyin Paşa'ya gönderilen hil'at ve emir varup kırâ'at olundukda: "bu sene

...Veziriazam, Cezayir, Trablusgarb ve Tunus'a 120.000 kuruş gönderdi. Onlardan gemilerini levazımatlarıyla beraber hazırlayıp, baharda Osmanlı donanmasına katılmalarını istedi. Keza Veziriazam himmetini karadan ve denizden yapılacak seferin levazımatını tamamlamaya hasretti. Osmanlı limanlarında bulunan Venedik konsoloslarının tamamını hapse attırdı.

Bu arada düşman gemileri Çanakkale Boğazı'nı kapattıkları için Derviş Paşa, Rumeli tarafından ve karadan gönderildi. Paşa küffar gemilerini top atışlarıyla geri çekilmeye mecbur etti. Boğaz açılınca Osmanlı donanması Boğaz'dan geçip denize açıldı.

12 Kasım 1649 günü Katırcıoğlu eşkıyası Çaylı İsa Ağa vasıtasıyla af ve aman istemek üzere saraya geldi. Onun işlediği cürümler saray tarafından affedildi. Kendisine Yenişehir Sancağı verildi.

Bu olaydan sonra, veziriazamlık Melek Ahmet Paşa'ya tevcih edildi. Melek Ahmet Paşa ise uzun bir tereddütten sonra, devlet işlerine ağaların müdahale etmemesi şartıyla veziriazamlığı kabul etti.

donanma gayet mükemmel çıkup Cezâ'ir ve Tunus gemileri ile gönderildi. Kandiye fethine ihtimâm idesin" dinilmiş. Vezîr-i a'zam mektûbunda, "Karaman eyâleti ve dört sancağın askeri ve taşrada olan müteferrika ve çavuş ve kâtib cümlesi seferlüdür. Ve bu tarafda Venedik balosu hîle ile sulhe mürâca'at idüp ba'dehû sözi sûret-pezîr olmamak ile habs olunup cümle Memâlik-i Mahrûsa'da olan balyosları dahi habs olunmağla ...

Ahvâl-i Donanma

Mukaddemâ Bosna eyâletinden munfasıl Derviş Mehemed Pasa Âsitâne'ye gelüp bu esnâda Silistre eyâleti virilüp boğazdan donanma geçirmeğe ta'yîn olunmuşidi. Varup Rumeli hisârı kenârından toplar çeküp boğazda lenger-endâz olan gemilere havâle eyledikde gemiler yerinden kalkup Anadolu kenârına sokulmağla donanma-yı humâyûn gemilerine yol açılup...

Zilka'denin yedinci günü Katircioğlu Çaylı İsa Ağa vâsıtasıyla gelüp cürmi 'afv olundu. On dördünde Beyşehri sancağı virilüp küllî ri'âyet ile gönderildi.

...vezâret emrinde meşveretden sonra mühr-i humâyûn Melek Ahmed Paşa'ya

...Kuşatma altındaki kafirlerin moralleri bozuldu. İçerde kıtlık baş gösterdi. Reislerine saldırıp öldürdüler. Yerine Marko'yu getirdiler...Kafirler nerdeyse kaleyi anlaşımayla teslim edeceklerdi ki dışarıdan kendilerine bir yardımın ulaşmasıyla beraber tekrar direnişe ve savunmaya geçtiler.

13 Haziran 1651 günü, İslam donanması İstanbul'dan ayrıldı. Donanmanın içinde 30 kalyon, 40 çektiri ve 6 mavna bulunuyordu. Bu gemiler Sakız Adası'na ulaşınca deniz beylerinin gemileri de onlara katıldı. Asker ve mühimmatla dolu toplam 150 gemi oldular. Girit'e doğru açıldılar.

Ağalar, Van valiliğinden mazul Şemsi Paşazade, Deli Dilaver ve Mehmet Emin'i bir miktar asker ile ardından gönderip onu geri çevirmelerini, olmazsa da onunla çarpışmalarını istediler... Dasni Mirza'ya Lefke yakınlarında yetişip bir baskın yaptılar. Dasni Mirza bir ata binerek mızrağını eline aldı. Arkasındakilerden birkaç kişiyi öldürdü. Ancak atı bir bataklığa saplanınca onu yakaladılar. Etrafındakiler dağıldı. Dasni Mirza üç adamıyla beraber esir düştü.

virilüp lâkin paşa-yı mezbûr kabûlden ibâ ve bu teklîfden isti'fâ eyledi. Bir sâ'at kadar ibrâm ve niçe kelâmdan sonra, "ocakdan kimse umûra müdâhale itmez" diyü üzerine tahmîl olundu.

...içerüde kaht u galâ istilâsından aralarına tefrika düşüp basları olan generali katl itdiler. Ve sâbika cengde tutulup bir tarikle firâr iden Marko'yu yerine geçürdiler. Açlıktan elem ü ıztırâbları ziyâde iken girü imdâdları gelmekle inâdları üzre musırr olup durdılar.

Teveccüh-i Donanma-yı Humâyûn

Mâh-ı mezbûrun yirmi üçüncü yevmü'l- isneyn idi, otuz pâre kalyon ve otuz sekiz kadirga ve altı mavna ile donanma-yı humâyûn çıkup Beşiktaş'a nüzûl itdi. Ve bir iki gün ârâmdan sonra çekilüp gitdiler. Recebin dördünde Sakız'a varup bey gemileri dahi bir yere gelüp mecmû'ı yüz elli kıt'a gemi olup on ikinci günü Girid'e saldılar.

Vak'a-i Dasnı Mîrzâ

Ve Üsküdar'a geçüp Van'dan ma'zûl Şems Paşa ve oğlunu ve Mehemed Emîn'i ve sipâhdan Deli Dilâver'i baş ve buğ idüp beş yüz kadar atlu ile ardlarınca gönderdi. Mezbûrlar dahi Lefke'yi geçüp çiftlik içine konmuşlar, gaflet üzre yatur iken ahşâma karîb üzerlerine dökülüp-

Bu sene içinde Hırvat Hakimi Zirinoğlu, Bosna sınırındaki kalelerden biri olan Zadvarya Kalesi'ne saldırıp emanla teslim aldı. Bu haber Bosna Valisi Siyavuş Paşa'ya ulaşınca geri kalan kaleleri korumak için kışın şiddetli zamanında yola çıktı.

Keza Kazaklar, Sultana müracaat ederek kendilerine de Eflak ve Boğdan'a atandığı gibi bir hakimin atanmasını istediler. Tatar Hanı'nın, Osmanlı sarayındaki çevresi, Kazakların bu güne kadar Tatar Hanı'na tabi olduğunu ileri sürerek bu teklife razı olmadılar. Bu konu Silistre Beylerbeyi Siyavuş Paşa'nın görüşüne havale edildi.

...devlet adamları, iyileşmesinden ümitlerini kestikleri için 28 Ekim 1654 günü, Sultan Mehmet'in huzuruna çıktılar...En kuvvetli ihtimal vezaretin ikinci defa Murad Paşa'ya tevcih edilmesiydi. Ancak Defterdar Moralı'nın girişimiyle bu tevcihin yönü değiştirilerek, teklif Melek Ahmet Paşa'ya götürüldü. Fakat Melek Ahmet Paşa bunu kabul etmedi. Mühür, Şeyhülislam Ebu Said Efendi'nin tavsiye ve teklifiyle, Büyük Mirahorun maiyetinde Halep Beylerbeyi İbşir Paşa'ya gönderildi. Defterdar Moralı,

hücûm itdiklerinde Dasni Mîrzâ at buna büyük bir tepki gösterdi. Görevin üzerine gelüp merdâne ceng eyledi. kendisine verilmesine çalıştıysa da bir Üzerine varanlardan Türk Mustafa ve faydası olmadı.

niçe bî-nevâlar mülevves şehîd olup mezbûr mîrzânın atı batağa batmağla Sadaret mührü, İbşir Paşa'ya giriftâr olup birkaçı dahi esîr ve bâkisi gönderildiğinde insanlar arasında perâkende oldılar.

Vezaletin kendisi için bir tuzak olduğunu bildiğinden bu göreve gelip başlamaz. Çünkü geldiği takdirde Anadolu'da uzun zamandan beri yaptığı zulümlerin hesabını sorulacaktır, şeklinde dedikodular çoğalmıştı. Vakit kış olduğundan yürüyüşünü yavaşlattı. ...Bir müddetten beri iptal edilmiş olan veledeslerini tashih etmeyi vaat etti. Şam eyaletini Şehsuvaroğlu Gazi Paşa'ya... teklif etti...Katırcıoğlu Ali ile arasında daha önce bir olay geçmişti. Bu nedenle İbşir Paşa'dan çekiniyordu. Çay Kasabası'na vardığında Katırcıoğlu onu izzet ve ikramla karşıladı...Konya'ya vardığında, Karaman Defterdarı Helvacı Mehmet Ağa'yı tutuklattı...idam etti.

Ahvâl-i Serhadd-i Bosna

Hırvat Beyi Zrin oğlu serhad kılâ'ından Zadvarya nâm hisâr üzerine düşüp vire ile alduğu Bosna Vâlisi Siyavuş Paşa'nın ma'lûmu oldukda kalkup şiddet-i şitâda ol semtleri muhâfazaya gitdiği rebî'ülâhirde 'arz olundu.

Mürâca'at-ı Kazak

...bellü başlu Kazak gelüp Eflak Boğdan gibi taraf-ı saltanattan voyvodalık olmak üzere sancak recâ eylediler. Müşâvere olunup Hân kapu kethüdâsı ma'kul görmemekle def' için bu umûr Silistre Vâlisi Siyavuş Paşa'ya havâle olunup, "niçe ma'kul görürse 'arz eyleye" diyü yolladılar.

'Azl-i Derviş Mehemmed Paşa ve Vezâret-i İbşir Paşa

...zilhiccenin on altıncı günü huzûr-ı humâyûnda 'akd-i meclis-i meşveret olunup mühr-i humâyûn mezbûrdan alınıp ağleb-i ihtimâl Murad Paşa'ya

irsâl olunmak üzere iken Defterdâr 'ameli ile Melek Ahmed Paşa'ya teklîf olunup ol dahi kabûl itmeyicek Şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi hazretlerinin re'yi ile büyük mîrâhûra virilüp Haleb Beylerbeyisi Vezîr İbşîr Mustafa Paşa'ya irsâl olundu. Lâkin defterdâr bundan münfa'îl olup bârî kendüye virilmek bâbında tek ü pû eyledi, müfîd olmadı. Ve Melek Ahmed Paşa ka'im-makam oldu.

Ahvâl-i Hareket-i İbşîr Paşa

....Tedbîr ile sadra gelmek evlâ görünüp mühür gönderildi. Lâkin kabûl ve 'adem-i kabûl husûsunda niçe erâcîf olup ...Paşa-yı mezbûr hengâm-ı şitâdır diyü batr üzere hareket idüp Abaza Hasan Ağa dahi yanına varmış idi... Ve sâbıka Eskişehir cem'iyetinde da'vâ olunan velediş mâddesi bu def'a icrâ olunur diyü va'deler ile ümmîdi olanları başına üşürdi. Ve Şam eyâletini Şehsüvârıolu Şâh Gazî Bey'e telhîs idüp geldikde...Katırcıoğlu ile arada muhâlefet-i sâbıkası cihetinden bürûdet var idi. İstikbâl ve ziyâfet idüp bile geldi. Mukaddemâ Hasan Ağa'ya hîle iden Helvacı Mehemed Konya'da ahz ve Ilgın'da katl olunup te'ennî ile gidildi.

V-Fezleke'den Yapılan Hatalı ve Farklı Alıntılar

H.1058 (M.1647-1648) senesi olaylarından, Haydaroğlu isyanı anlatılırken, şakilere tutsak düştükten sonra Haydaroğlu tarafından serbest bırakılan ancak, Katircioğlu şakisi tarafından katledilen Anadolu Beylerbeyi'nin adı, "**Mehmet Paşa**" olarak geçmektedir.⁴⁶⁰ Fezleke'de ise "**Çavuşzade Mehmet Paşa**" olarak geçmektedir. İkisi de hatalı olmalıdır. Çünkü başka kaynaklarda bu isim "**Küçükçavuş Ahmet Paşa**" olarak verilmektedir.⁴⁶¹

Fezleke'de, Kandiye kuşatması esnasında kaleden çıkarak teslim olan ve Müslümanlığa geçen "Hırvat ve Soltatlardan" bahsedilirken alıntı yapılırken sadece "Hırvatlar" alınmış, "Soltatlar" atlanmıştır.

"Bu esnada, aman dileyen birkaç yüz **Hırvat**, kaleden çıkıp Girit Serdarına geldiler ve İslam'la şereflendiler."

"Bu esnâda içerden birkaç yüz nefer **Hırvat ve Soltat** çıkup serdâra geldiler. Ve şeref-i İslâm ile ekseri müşerref oldılar."

H.1058 (M.1647-1648) yılındaki sipahi isyanında, isyancıların toplandığı caminin ismi iki yerde Fezleke'dekinden farklı olarak ifade edilmiştir.

"... bunlar cahil bir kavim oldukları için onun iyiliklerine karşı nankörlük ettiler. Fitne ve fesat çıkartmaya başladılar. İlk önce **Sultanahmet Han Camii'nin** imaretinde toplandılar."

"Ve mezbûr Mahmud, **Yeni Câmî'** kurbunda hana konup cebleleri yanına cem' eyledi. Ve sâ'ir erbâb-ı hilâf dahi anlara munzam olup nâr-ı fitneyi 'avevlendirmeğe başladılar."

"Yeniçeriler, sipahilerden bu havalide buldukları üç kişiyi öldürüp cesetlerini yol üzerine attılar. Buna kızan sipahiler yeniden **Sultanahmet Camii'nin** haremindedir toplanıp orada gecelediler."

⁴⁶⁰ Aybicin, s. 1042

⁴⁶¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi* III. Ankara 1995, C. 3, s. 311; Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima*. (çev. Zuhuri Danışman) Zuhuri Danışman Yayınevi. İstanbul 1969, s. 1877; Hali İnalcık, "Haydaroğlu Mehmet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C. 17, s. 36

“Sevvâlin onuncu günü yevmü’s-selâsâ idi. **Yeni Câmi**’de sipâhiler gürûh gürûh şehri gezüp cümle zâbitleri ve müte’ayyin kimseleri güç ile getirüp haremde cem’ oldılar.”⁴⁶²

H.1059 (M.1648-1649) yılı olaylarından Gürcü Nebi isyanı anlatılırken, isyanın sona ermesinden sonra “Kazzaz Ahmet’in **Kırşehir’e**” döndüğü ifade edilmektedir. Halbuki Fezleke’de bu yerin ismi “**Akşehir**” olarak verilmektedir.⁴⁶³

Aynı yıl olaylarından Çaylı İsa Ağa vasıtasıyla af ve eman istemek üzere saraya gelen Katırcıoğlu’nun affedilerek, kendisine “**Yenişehir sancağının**” verildiği ifade edilmektedir. Fezleke’de bu sancağın adı “**Beyşehir**” olarak geçmektedir.⁴⁶⁴

Bazı rakamların alıntılanmasında hata yapılmıştır. H.1061 (M.1650-1651) olaylarından Girit’e donanma gönderilmesi anlatılırken, “13 Haziran 1651 günü İslam donanması İstanbul’dan ayrıldı. Donanmanın içinde 30 kalyon, **40 çektiri** ve 6 mavna bulunuyordu.” denmektedir. Halbuki Fezleke’de çektiri sayısı 38 olarak verilmiştir. “Mâh-ı mezbûrun yirmi üçüncü yevmü’l-isneyn idi, otuz pâre kalyon ve **otuz sekiz kadirga** ve altı mavna ile donanma-yı humâyûn çıkup Beşiktaş’a nüzûl itdi. Ve bir iki gün ârâmdan sonra çekilüp gıtdiler.”⁴⁶⁵

Aynı yıl olaylarından, Siyavuş Paşa’nın görevden alındığı tarih hatalı olarak alıntılanmıştır. “21 Eylül 1651 günü (**Şevval’in beşinde**), Siyavuş Paşa vezaretten alındı ve Bosna’ya sürüldü. Yerine Gürcü Mehmet Paşa getirildi.” Halbuki Fezleke’de bu tarih farklıdır. “Çün Siyavuş Paşa ba’zı umûrda izhâr-ı salâbet ve iç halkına ‘arz-ı vukuf ve sadâkat eylediği güçlerine gelmişidi, mâh-ı mezbûrun (**Şevvalin**) **on besinci günü** ma’zûl olup mühr-i vezâret vüzerâdan Gürcü Mehemed Paşa’ya ihsân olundı.”⁴⁶⁶

Eserin bu kısmının yazımındaki acele ve özetlemenin getirdiği özensizlik bazı ifadelerde karışıklığa yol açmıştır. 1061 yılı olaylarından, Katırcıoğlu’nun Abaza Hasan üzerine gönderilmesi anlatılırken, “**Katırcıoğlu’nun Zile yakınlarında Abaza Hasan’a yenilip Konya’ya döndüğü**” ifade edilmektedir. Halbuki Fezleke’deki anlatımda “**Zile yakınlarından Abaza Hasan üzerine gönderilen bölüklerin**

⁴⁶² Aybicin, s. 1046

⁴⁶³ Age, s. 1057

⁴⁶⁴ Age, s. 1063

⁴⁶⁵ Age, s. 1076

⁴⁶⁶ Age, s. 1083

Aksaray’da Katırcıoğlu’yla karşılaştıktan sonra bozulup Konya’ya döndükleri” dile getirilmektedir.

H.1062 yılı olayları anlatılırken Fezleke’de geçen “**Defterdar Emir Paşa**”, ismi “**Defterdar şerif Paşa**” olarak alıntılanmıştır.

H.1063 (M.1652-1653) olaylarından Tatar Hanı’nın, Lehistan seferi anlatılırken, Tatar Hanı’nın öncü kuvvetlerinin başındaki şahsın ismi, farklı alıntılanmıştır. “... bir miktar Tatar askerini **Orak Mirza’nın neslinden Osman Mirza** ile önden gönderdi.” Fezleke’de bu isim farklı verilmiştir. “...mukaddem bir mikdâr ‘asker Hân’ın teveccühün i’lâm için gönderilmek mühim olmağın, bin kadar Tatar ‘**Osman serdâr olup Orakoğlu mîrzâlarından İslâm Mîrzâ’yla** koşılıp gönderildi.”⁴⁶⁷

Aynı olayın devamında bazı ifadeler yanlış aktarılmıştır. “kadîmden **hatmânlar karâr-gâhı olan Bar kal’asına** ve Kamenice’ye varınca” ifadesi “Kamanice ve Bar üzerinden **Leh karargahına** yaklaştı.” şeklinde alınmıştır.

H.1064 (M.1653-1654) yılı olayları anlatılırken Veziriazam Derviş Mehmet Paşa’nın hastalığı Feleke’de “**kuluñ-ı hafif**” olarak ifade edilirken, aktarılırken “**fele-i hafif**” şeklinde alıntı yapılmıştır.

H.1065 (M.1654-1655) yılı olaylarından İbşir Paşa’nın idamı ve sonrasındaki gelişmelerden, Kürt Mehmet ve Cümdi Yusuf Ağa gibi İbşir Paşa’nın idamına sebep olanların, takibi ve cezalandırılması bahsinde, “**Cümdi Yusuf Ağa**” ismi “**Cümdi Mehmet Ağa**” şeklinde yanlış olarak alıntılanmıştır.

Fezleke’de anlatılan bazı olayların gün olarak tam tarihi verildiği halde alıntı yapılırken bu zikredilmeyip ay olarak verilmiştir.

“Aynı yıl **Ramazan ayında** (Eylül-Ekim 1648) Haydaroğlu’nun Karahisar’ı ele geçirip tahrip ettiği haberi geldi. Çok geçmeden de yakalanıp tutsak düştüğü duyuldu. Yine Bursa’da, şaki Bıyıklı Mahmut Ağa’nın idam edildiği haberi ulaştı. Abaza Hasan Ağa, Haydaroğlu’nu tutsak almış, yaralı ve zincire bağlı olarak saraya getirmişti. Haydaroğlu, Parmakkapı’da asıldı.”

⁴⁶⁷ Age, s. 1094

“**Ramazânın on birinde** Haydaroğlu Karahisâr’ı basup ihrâk u tahrîb itdüğü haberi geldi. **Şevvâlin on ikinci günü** vezîr-i a`zam içeri varup fitne defî mukabelesinde mültefit oldu. **On beşinde** Haydaroğlu giriftâr olduğu haber geldi. **On dokuzunda** Bıyıklı Mahmut Bursa cânibine gitdiği haber alinup ba`zı ma`zûl bey hizmetinde bulunmak için katl eyleyüp mültefit oldu. **Yirmi dördünde** Haydaroğlu’nu giriftâr iden zümre-i sipâhdan Abaza Hasan Ağa alay ile makhûr-ı mezbûrî paşa sarâyına götürüp mecrûh ve mecyit-i mütcharrîk mesâbesinde olmağla irtesi Parmakkapu’da salb olundu.”⁴⁶⁸

Bazı olaylar farklı tarihlerde meydana geldiği halde alıntı yapılırken aynı tarihte olmuş gibi anlatılmıştır. “**16 Mayıs 1651 tarihinde**, Veziriazam Ahmet Paşa’nın gemisi denize indirilirken battı. Aynı tarihte, kâfirlerin, Girit’teki Estiye Kalesi’ni terk ettikleri ve İslam askerinin orasını zapt ettiği haberi geldi. Keza Tatar Hanı’nın, Leh ülkesini yağmalayarak yakıp yıktığı, pek çok esir ve ganimetler aldığı haber alındı.”

Halbuki bu **üç olay** ayrı tarihlerde meydana gelmiştir. “Bi’l-âhire temâm olıcak **mâh-ı mezbûrun (Cemaziyelevvel) yirmi beşinde** pazar irtesi a`yân u erkân dârât u ‘unvân ile varup indirmege hâzır oldılar. Meğer ba`zı esbâbda kusûr eylemişler. Şeyhülislâm du`â idüp el yüze sürdükden sonra felenkleri alinup kızak ile deryâya salındı. Ol ‘azîm ü mehîb kalyon yanı üzre suya divrilmekle içine su girüp nisfından ziyâdesi batdı. **Cumâde’l-âhirenin on dokuzunda** Girid’den âdem gelüp Kandiye şarkisinden kenârda İstiya nâm hisârı küffâr birağup zabt olunduğı haberini getürdi. **Yirmisinde** Tatar ‘askeri Leh diyârına hücum idüp Kazak ile itihâdları olmağın arkalanup Kamanîçe nâm şehri, garet ve diyârına küllî isâl-i hasâret eyledigi ‘arz olundu.”⁴⁶⁹

VI- Metinde Kullanılan Dil ve Üslup

Konuları özet olarak vermesinin bir sonucu olarak bazı olaylara sadece temas edilmiştir. Bu nedenle bu olaylar mahiyeti meçhul kalmıştır. Örneğin H.1060 yılı (M.1649-1650) olayları anlatılırken, “Aynı sene Van’da, yerli kulları ile kapıkulları, Bağdat’ta ise Beylerbeyi ve asker arasında fitne çıktı. Askerler, Bağdat Beylerbeyi’ni öldürdüler.”, H.1061 (M.1650-1651) yılı olayları anlatılırken, “Bu senede Eflak ve Boğdan hakimleri arasında bir niza ve anlaşmazlık meydana geldi.” denilmekle yetinilmiş başka bir açıklamaya yer verilmemiştir.

⁴⁶⁸ Age, s. 1049

⁴⁶⁹ Age, s. 1075-1076

Yazar H.1067 (M.1656-1657) yılı olaylarından Acem Şahı'nın elçisi Kelb Ali Sultan'ın gelişini anlatırken, “İçlerinde büyük cüsseli bir filin de bulunduğu çeşitli hediyelerle İstanbul'a geldi. Ancak fil bir ay sonra sahibine iade edildi.” demek suretiyle “hediye edilen filin iadesi” gibi başka kaynaklarda rastlanılmayan bir bilgi vermektedir.

H.1074 (M.1663-1664) yılında, Estergon'da tapılan köprüden geçerek, Uyvar'a yönelen Osmanlı kuvvetleri anlatılırken, “Uyvar Hakimi Forgaç'ın süvarileri, İslam ordugahına hücum edip de atları, İslam tarafındaki birkaç deve ile karşılaşınca birden ürktüler. İşte atların bu ürkmesi, düşmanın hezimetine bir sebep oldu.” demektedir. “Atların ürkmesi” Seyahatname'de doğrulanırken, Raşit Tarihi'nde farklı anlatılmış, “develerin ürkmesiyle çıkan gürültüye uyanan İslam ordusunun, düşmana karşı hazırlandığı ve böylece zafere ulaşıldığı” dile getirilmiştir.⁴⁷⁰

Metinde, devlet adamlarının bazı olayları “hayra yorduklarına” dair örneklerle rastlanmaktadır. “Köprülü Mehmet Paşa, 12 Temmuz 1657 günü ayrılıp Bozcaada ve Limni'yi düşmandan tekrar geri almak için Çanakkale Boğazı'na yöneldi. Yolda iken müjdeli bir haber kendisine ulaştı. 8000 düşman askeri, Çanakkale Boğazı'nda karaya çıkarak, oranın muhafızı Çavuşoğlu Mehmet Paşa'ya karşı hücumu geçmiş, Çavuşoğlu Paşa da Allah'a dayanarak karşı koymuş ve onları yenilgiye uğratmıştı. Hatta 200 düşman askerini öldürüp 500 tanesini de esir almıştı. Kurtulanlar gemilerine kaçarak gerisin geriye dönmüşlerdi. Köprülü bu olayı, zaferin yaklaştığına yorarak sevindi.”, “Kandiye kuşatması için 28 Mayıs 1667 Perşembe gecesi yapılan istişareden sonra siperlere girildi. Bu sırada bir tevafuk olarak, Rumeli askerinden Prizrenli biri, bir kâfiri öldürerek, kellesini Veziriazam Fazıl Ahmet Paşa'ya getirdi. Bu kâfirin kılıcı üzerinde “Ya Fettah” ibaresi yazılmıştı. Veziriazam ve sair ayan, bunu hayra yorup fethin müyesser olacağına delil saydılar. Bu kâfirin kellesini getiren askere 100 dinarla birlikte önemli bir zeamet ödül olarak verildi.”

Yazar metnin başında kendi uzmanlık alanının bir gereği olarak, Sultan IV. Mehmet'in doğum günü ve saati ile ilgili olarak astrolojik değerleri verme gereği duymuştur. “Sultan Mehmet, Ramazan ayında, 1 Ocak 1642 Perşembe gecesi, saat. 7'de dünyaya geldi. Tali derecesi, Terazi Burcu'nda 5. derece olup. Güneş, düz bir hesapla 4.

⁴⁷⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (hzl. Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1986, C. 6, s. 595-596; Raşit Mehmet Efendi, *Tarih-i Raşit*, İstanbul 1282, C. 1, s. 38-39.

evde ve Oğlak Burcu'nun 11. derecesinde bulunuyordu." Yine H.1060 (M.1649-16509) senesi olayları anlatılırken, Murat Paşa'nın sadareten kendi isteğiyle ayrılmasına astrolojik bir açıklama getirmektedir. "Veziriazam Murat Paşa'nın bizzat görevinden affını istemesi, danışmanı olan Münecimbaşı Hüseyin Çelebi'nin işaretiyle olmuştu. Çünkü Hüseyin Çelebi onu Merih ile Müşteri'nin, (Mars ile Satürn gezegenlerinin) Yengeç Burcu'nda birbirine yaklaştıkları (kırın-ı nahseyin-i seratani) zaman meydana gelecek bir fitne ve uğursuzluk ile korkutmuştu. O da aradan çekilmek istedi."

Metinde özet anlatımın doğal bir sonucu olarak üretim, eğitim, bayram, düğün, sünnet, eğlence ve kutlama gibi iktisadi ve içtimai hadiseler yer verilmemiş, yalnızca, savaş, barış, ayaklanma, kuşatma, yangın, deprem, zafer, yenilgi, atama, azil ve idamlara yer verilmiştir.

Olayların önemine göre anlatım uzun veya kısa tutulmuş, kişi isimleri makam ve mansıplarının derecesi ölçüsünde zikredilmiş, aksi takdirde sadece ünvanlarından bahsedilmiştir.

Yazar, Sultan IV. Mehmet, Köprülü Mehmet Paşa, Fazıl Ahmet Paşa ve Kaymakam (Kara) Mustafa Paşa'nın dışında, Budin Beylerbeyi Seydi Ahmet Paşa ve Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa hakkında da övgü ifadeleri kullanmıştır. Sultan IV. Mehmet, metnin daha başında "sultanların en azametlisi, hakanların en büyüğü, saltanat tacının incisi, ebü'l-feth ve'l-megazi" gibi sıfatlarla övülmektedir. "Sultan Mehmet" ismi sadece metnin başında geçmektedir. Onun dışında, genelde "sultan" ve bazı durumlarda ise yüce eşik ve yüce üzengi veya maiyet anlamlarına gelen, "atabe-yi aliyye", "rikâb-ı ulyâ" ve "rikâb-ı aliyye" tamlamaları kullanılmıştır.

Yapılan tercümede bu nedenle, (sultan, vezir, serdar, kaptan, beylerbeyi gibi) yalnızca ünvanların, ardı ardına kullanıldığı durumlarda, anlatımı kolaylaştırmak için (Sultan Mehmet, Veziriazam Mehmet Paşa, Kaptan Murat Paşa gibi) isimler ilave edilmiştir.

Köprülü Mehmet Paşa, "zuhurat sahibi bir müceddid" olarak övülürken, Kara Mustafa Paşa'dan "hazret-i veliyyünniam, sahibü'l-lütfi ve'l-kerem ve'd-düsturi'l-mükerrerem, ve'l-müşirü'l-müfehham" (velinimetimiz, lütuf, kerem ve yüksek prensipler sahibi, büyük müsteşar veya mareşal) gibi övgü sıfatlarıyla bahsedilmektedir. Eserini de Kara Mustafa Paşa'nın emri ve onun adına yazmış olmakla beraber, en övücü sıfatları onun hakkında kullanmıştır. Bu nedenle Münecimbaşı'nın, Paşa'nın ihsanına en çok

nail olanlardan biri olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Budin Beylerbeyi Seydi Ahmet Paşa ise yazara göre, “asrın Rüstem’i ve dehrin Neriman’ı”dır. Bunun dışında aşırı övgü ve yergiye yer verilmemiştir.

Sadrazamlardan isimleriyle değil, genellikle “vezir”, ve bazen de “veziriazam” “atabe-yi devlet” ve sefere çıkıldığında da “serdar-ı ekrem” şeklinde söz edilmektedir. Şeyhülislam genellikle “müftü” olarak zikredilirken, kaptan-ı deryadan genelde sadece “kaptan” şeklinde söz edilmektedir. Çoğu durumlarda devlet adamlarının adları zikredilmeden, sadece görev ünvanlarıyla atama ve azillerinden söz edilmektedir.

Yabancı devlet adamlarıyla, kral ve sultanlardan da çoğunlukla adları açıkça anılmadan, “Acem şahı”, “Nemçe kralı”, “Moskof kralı” “Kazak hatmanı”, “Tatar hanı” şeklinde bahsedilmektedir. Bunun sebebi yazarın, o sırada bunların gerçek adlarını bilememesi olabileceği gibi, isimlerin çok da önemli olmadığını düşünmüş olması da olabilir. Bir başka sebebi de alıntı yaptığı kaynaklarda anlatımın bu şekilde olması olabilir.

Metinde bazı tarihler, büyük ihtimalle o anda bilinemediği ya da tereddüde düşüldüğü için sonradan doldurulmak üzere boş bırakılmıştır. Metnin başında “Şehzade Mustafa’nın doğum tarihi”, H.1068 (M.1657-1658) yılı olayları anlatılırken, “Yanova kuşatmasının başlama tarihi”, H.1081 (M.1657-1658) olayları anlatılırken, “Sultan IV. Mehmet’in, Selanik kışlağından ayrılışı ve Edirne’ye varışı” ile Girit Adası’ndan dönen Kandiyeli Fatih ve Serdar-ı Ekrem, Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa’nın “Sultan Mehmet’le mülakat tarihi” boş bırakılmıştır.

Yazar Erdel’in bir bölümünde yaşayan ve Hammer Tarihi’nde “Heydükler” olarak söz edilen insanların yöresinden bahsederken “Haydukşah, Haydukşah Ülkesi” tabirlerini kullanmak suretiyle, bir kraldan bahseder gibi bahsetmektedir. Aynı kelime Seyahatname’de “Hayduşak Ülkesi, Hayduşak Nahiyesi”, Silahdar Tarihi ve Abdurrahman Abdî Paşa Vekayinamesi’nde “Haydukşa” şeklinde geçmektedir. Yine bazı isimler diğer kaynaklardakinden farklı okunuşta yazılmıştır. Asi Erdel Kralı Rakoczi, “Rakofçi”. Varat Kalesi Komutanı Barkokçi, “Parkofçi”, Osmanlıların Erdel Kralı olarak tanıdığı Ekoş Barçkay, “Barçe Banuş” ve Sengotar, “Sengotmar” şeklinde yazılmıştır.

Metinde, Orta Macar beylerinden bahsedilirken “Nazatlıoğlu ve Baganoğlu” adında iki isim geçmektedir. Bu iki isim Hammer’de geçen “Kont Nadasdy ve Bathany” olmalıdır.⁴⁷¹

Metinde, Arapça olduğu halde sözlüklerde geçmeyen, “meracil” kelimesi yazar tarafından “siperler” anlamında kullanılırken, Arapça olmayan “istebur” kelimesi “tabur veya müstahkem mevki” anlamında kullanılmıştır. Öte yandan sipahi, yeniçeri, orbacı, kürekçi, han, ağa, bey, beylerbeyi, serdar, sancak, tuğ, köşk, bahçe, cebeci, kalgay, cebhane, çekdiri, şinite, khya ve beldar gibi Türkçe ve Farsça pek çok kelime kullanılmış bunlardan bazıları “ağavt” ve “hnt” kelimelerinde olduğu gibi Arapça oğul ekiyle kullanılmıştır. Sipahi defterlerine kaydedilen sipahi çocuğu yerinde kullanılan ve “onun oğlu” anlamına gelen “veledeş” kelimesi, Arapça bir kelimeye Farsça iyelik zamiri eklenerek yapılmış, ardından tekrar Arapça oğul ekiyle “veledeşt”, “sipahilerin çocukları” anlamında kullanılmıştır.

Bazı kale, yer ve nehir isimleri aynı metinde farklı yazılmıştır. Mesela aynı kale isimleri, “Kavarne, Kurne, Karune”, “Romane, Romne”. aynı yer ismi, “Komran, Kumar” ve aynı nehir ismi “Morove, Murve” şeklinde farklı şekillerde yazılmıştır.

Yazar, diğer bazı kaynaklarda geçtiği gibi, Deli Hüseyin Paşa ve Seydi Ahmet Paşa’nın idamları konusunda, Köprülü Mehmet Paşa’nın rakiplerinden kurtulma ve rakipsiz kalma gibi bir endişesinden bahsetmemektedir. Çünkü bu konuda her iki tarafa karşı da derin bir sayđı ve hayranlık duygusu içindedir. Ayrıca Köprülü ailesinin iktidarında, mneccimbaşılık ve musahiplik gibi resmi bir görev uhdesinde bulunmaktadır. Muhtemelen, bu iki idamın gerçek sebebini irdeleyip Köprülü ailesinin kurucusunu eleştirmeyi uygun görmemiş, “bazı suçlamalar nedeniyle” şeklinde genel bir ifade kullanmıştır.

⁴⁷¹ J. Von Hammer; *Büyük Osmanlı Tarihi*. (ev. Mehmet Ata) Udal Neşriyat. İstanbul 1996. C. 6, s.125

DİZİN

A

Abaza Hasan Ağa, 15, 22, 23, 24, 27, 35, 38, 39, 43, 122, 131, 132
 Abaza Hasan İsyanı, 11
 Abdurrahman Abdi Paşa, 11, 31, 120, 135, 144
 Afyonkarahisar, 15, 60, 61
 Ahmet Dede, iv, 1, 3, 5, 140
 Akşehir, 13, 18, 19, 130
 Anadolu Beylerbeyi Ahmet Paşa, 14, 22, 113
 Anadolu Beylerbeyi Mehmet Paşa, 13, 122
 Anadolu Selçukluları, 8, 142
 Anter Nehri, 101
 Avusturya, 56, 73, 74, 82, 83, 86, 90, 92, 93, 94, 100

B

Bağdat, 22, 38, 47, 54, 57, 58, 65, 70, 95, 100, 101, 132
 Basra, 95, 100, 101
 Bayezid Umumi Kütüphanesi, 10
 Bayezit Umumi Kütüphanesi, 6
 Beleşke, 89
 Belgrad, 55, 70, 74, 76, 86, 87, 93
 Belgrat, 24, 82, 87, 92, 93
 Benefşe Limanı, 95, 112
 Biga, 2
 Boğdan, 23, 31, 51, 52, 53, 54, 66, 68, 69, 76, 86, 92, 109, 118, 122, 132
 Bosna, 24, 26, 27, 28, 42, 47, 48, 51, 63, 68, 79, 88, 90, 91, 122, 130
 Bosna Valisi Siyavuş Paşa, 28, 122
 Bozcaada, 44, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 133
 Budin, 20, 33, 56, 62, 63, 69, 70, 71, 74, 79, 82, 83, 84, 86, 91, 92, 93, 114, 134, 135
 Bursa, 15, 23, 26, 27, 42, 44, 54, 57, 58, 59, 62, 63, 65, 114, 122, 131, 132
 Büyük Valide Kösem Sultan, 7, 24, 25

C

Camiü'd-Düvel, ii, iii, iv, v, vi, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 146, 147
 Cezayir, 16, 17, 96, 99, 100, 101, 115, 122
 Comte, 3

Ç

Çanakkale Boğazı, 16, 17, 19, 33, 44, 46, 49, 50, 66, 80, 93, 122, 133
 Çay Kasabası, 36, 122
 Çaylı İsa Ağa, 19, 122, 130
 Çelebi Mehmet, 12

D

Deli Hüseyin Paşa, 17, 31, 40, 54, 63, 64, 134, 136
 Derviş Paşa, 16, 36, 122
 Descartes, 3
 Divan-ı Hümayun, 54, 119
 Diyarbekir, 44, 48, 55, 57, 58, 65, 100, 101

E

Edirne, 6, 48, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 68, 69, 70, 71, 73, 76, 78, 80, 81, 82, 93, 94, 102, 106, 108, 110, 135
 Edirne Selimiye Halk Kütüphanesi, 6
 Eflak, 23, 31, 34, 49, 51, 52, 53, 54, 66, 68, 69, 70, 76, 86, 92, 109, 118, 122, 132
 Egersek, 89
 Egervâr, 89
 Erbain, 87
 Erdel, 11, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 79, 82, 86, 92, 114, 135, 143
 Estergon, 83, 84, 92, 133
 Estiye Kalesi, 21, 132
 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 11, 120
 Eyüp Sultan, 13

F

Fransa, 16, 90, 99, 100, 104, 105, 111

G

Galata Mevlevî Tekkesi, 2
 Gelibolu, 17, 27, 53, 68, 106
 Girit, 1, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 28, 31, 33, 38, 40, 41, 49, 54, 55, 63, 64, 76, 78, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 122, 129, 130, 132, 134, 135, 141, 142, 144
 Gümülcine Kasabası, 53
 Gürcü Mehmet Paşa, 18, 27, 28, 76, 82, 83, 84, 86, 87, 90, 91, 117, 130

H

Habeş, 35, 80
 Hacun, 3
 Halep, 27, 34, 35, 39, 40, 48, 50, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 70, 79, 86, 95, 102, 107, 109, 122
 Hamidiye Kütüphanesi, 8
 Hammer, 5, 11, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 76, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 119, 120, 135, 136, 140

Hanya, 21, 76, 77, 78, 96, 97, 99, 114, 118
 Hatman Duraşanko, 107
 Hırvat, 15, 28, 74, 90, 111, 122, 129
 Hint Meliki Şah Cihan, 7, 30, 119
 Hz. Hatice, 3

I

I. Ahmet, 12
 I. Murat, 12
 I. Selim, 9, 12
 I. Süleyman, 12
 II. Bayezit, 12
 II. Mehmet, 12
 II. Murat, 12
 II. Selim, 12
 III. Mehmet, 12
 III. Murat, 12
 IV. Mehmet, 1, 2, 9, 31, 47, 119, 134

I

İbrahim Paşa, 27, 47, 82, 83, 85, 95, 100
 İbşir Paşa, 7, 13, 20, 24, 27, 34, 35, 36, 37, 38,
 39, 40, 54, 79, 111, 112, 113, 114, 119, 122,
 131
 İstanbul, 2, 5, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21,
 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34,
 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
 48, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 63,
 64, 65, 68, 74, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 89, 93,
 94, 95, 97, 103, 106, 111, 113, 119, 120, 122,
 129, 130, 133, 136, 139, 140, 141, 142, 143
 İsveç, 51, 84
 İzmit, 18, 36, 60
 İzvanca Kalesi, 108

K

Kamanıçe, 1, 9, 10, 32, 109, 120, 131, 132
 Kandıye, 7, 13, 15, 17, 19, 22, 63, 78, 94, 96,
 97, 102, 103, 104, 105, 106, 111, 115, 116,
 118, 122, 129, 132, 133, 135, 141, 143, 144
 Kanije, 74, 82, 86, 87, 88, 89, 91, 115
 Kant, 3
 Kanuni Sultan Süleyman, 1, 9
 Kapıcı Musa Paşa, 19
 Kaplan Paşa, 83, 86, 90, 96, 102, 109, 115
 Kapornik, 89
 Kaptan Kenan Paşa, 7, 44
 Kaptan Murat Paşa, 33, 36, 37, 134
 Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa, 17
 Karahanlılar, 8
 Karaman, 15, 22, 36, 39, 59, 74, 109, 122
 Kart Kostantin Kalesi, 32
 Katip Çelebi, 7, 11, 31, 111, 119, 120, 121
 Kattor Kalesi, 98
 Kayseri, iv, 6, 8, 11, 147, 201

Kayseri Elyazmaları Kütüphanesi, 6
 Kazak, 11, 31, 32, 55, 66, 67, 69, 70, 78, 79, 84,
 86, 107, 117, 122, 132, 135
 Kazzaz Ahmet, 18, 19, 130
 Kefe, 94
 Kemendvâr, 89
 Kırım, 33, 51, 54, 66, 68, 79, 84, 93, 94, 107,
 108, 109, 110
 Kırşehir, 18, 19, 130
 Konya, 18, 23, 36, 39, 57, 122, 130
 Köprülü Mehmet Paşa, iv, 10, 36, 46, 47, 49,
 51, 53, 55, 59, 62, 63, 81, 85, 111, 133, 134,
 136
 Köprülüler, 1, 13, 48, 140, 143
 Kudüs, 2, 42
 Kurne Kalesi, 100, 101

L

Lchistan, 11, 51, 53, 66, 78, 107, 108, 109, 110,
 117, 131
 Limni Adası, 45, 52, 64

M

Maltepe, 7, 23
 Maraş, 39, 55, 61
 Marmara Üniversitesi, 9
 Medine, 2, 5, 42, 107
 Mekke, 2, 3, 10, 42, 95, 106, 107, 117
 Melek Ahmet Paşa, 19, 20, 24, 34, 36, 63, 68,
 122
 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 9
 Mevlana İsameddin, 4
 Mevlevi Mezarlığı, 3
 Mısır, 13, 17, 18, 21, 28, 34, 35, 42, 45, 50, 64,
 68, 70, 80, 96, 99, 102, 118, 120
 Midilli, 33, 54, 102, 115
 Mihaliç, 13, 122
 Mora, 26, 36, 39, 54, 95, 112
 Mustafa Paşa, 13, 15, 17, 26, 28, 29, 34, 35, 38,
 40, 41, 42, 46, 50, 55, 64, 65, 70, 77, 78, 81,
 82, 85, 88, 89, 90, 95, 100, 101, 109, 111,
 114, 118, 122, 134
 Müneccimbaşı Ahmet Dede, iv, v, vi, 1, 3, 4, 5,
 6, 9, 11, 119, 141
 Müneccimbaşı olan Mehmet Efendi, 2
 Müneccimbaşı Şeyh Ahmet, 2, 8, 140

N

Naima Tarihi, 11, 119, 120
 Nakşa Adası, 21, 113
 Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, 11
 Niğde, 18, 19
 Nuruosmaniye Kütüphanesi, 5, 8, 11, 149

O

Orhan Gazi, 12
Osmanlı, 1, 2, 3, 6, 9, 11, 14, 16, 17, 21, 24, 31, 32, 44, 52, 53, 62, 66, 75, 76, 77, 78, 84, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 99, 100, 105, 107, 108, 109, 119, 120, 122, 129, 133, 136, 139, 140, 141, 142, 144

P

Peçoy, 86, 87

R

Rakofçi, 51, 53, 54, 56, 68, 69, 135
Rodoslu Ali Paşa, 20, 28
Rumeli, 15, 16, 17, 23, 26, 49, 50, 54, 63, 66, 74, 81, 94, 97, 99, 103, 109, 118, 122, 133
Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa, 15
Rus, 11, 44, 62, 66

S

Sadrızam Fazıl Ahmet Paşa, 10, 83, 112, 135
Sadrızam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 5
Sakçı Kasabası, 108
Salih Paşa, 30
Selanik, 2, 14, 102, 106, 135
Selçuklular, 5, 9
Sengotar Muharebesi, 11
Sengrud, 89
Serdar Hüseyin Paşa, 15, 16, 17, 19, 49, 73, 111
Seydi Ahmet Paşa, 33, 36, 37, 39, 40, 43, 44, 47, 50, 51, 63, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 111, 112, 114, 134, 135, 136
Silahdar Tarihi, 11, 120, 135, 140
Silistre, 27, 31, 42, 43, 44, 53, 54, 69, 70, 74, 94, 109, 122
Sivas, 39, 43, 52, 58, 59, 109
Solakzade Tarihi, 11, 22, 120, 141
Söğüt, 13, 18
Spinoza, 3
Sultan IV. Mehmet, ii, iii, v, 1, 2, 9, 10, 12, 111, 119, 133, 134, 135
Sultan İbrahim, 12, 13, 14, 34, 62, 114, 122
Sultan Mehmet, vi, 12, 13, 14, 24, 25, 26, 30, 31, 43, 46, 47, 52, 53, 56, 57, 59, 63, 68, 69, 73, 78, 80, 81, 82, 89, 93, 94, 95, 102, 106, 107, 108, 109, 122, 133, 134, 135
Sultan Mustafa, 12, 89
Sultanahmet Han Camii, 14, 129
Süleymaniye Kütüphanesi, 6

Ş

Şam, 20, 23, 35, 37, 38, 41, 42, 48, 55, 56, 59, 61, 62, 70, 79, 81, 82, 89, 100, 102, 107, 113, 122

T

Tarih-i Raşit, Tarih-i Gilmani, 11
Tatar, 13, 21, 31, 32, 51, 53, 55, 66, 67, 68, 69, 70, 78, 79, 84, 86, 87, 91, 92, 93, 108, 109, 122, 131, 132, 135
Topkapı Sarayı Kütüphanesi, 5
Torbalı Mehmet Paşa, 15, 111, 122
Trablus, 39, 99, 101, 102, 116
Trablusgarb, 16, 122
Trablusgarp, 96, 102, 115
Tuna Nehri, 82, 108
Tunus, 16, 96, 99, 100, 101, 122

U

Uyvar, 11, 82, 83, 84, 85, 86, 90, 92, 93, 114, 118, 133, 144
Uzunçarşılı, Ziya Nur Aksun, 11

Ü

Üsküdar, 14, 18, 22, 23, 29, 36, 37, 42, 48, 58, 59, 60, 117, 122

V

Van, 22, 23, 27, 36, 117, 122, 132
Varat, 11, 72, 73, 74, 76, 79, 92, 135
Venedik, 16, 17, 21, 46, 51, 54, 79, 81, 94, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 104, 105, 106, 114, 116, 122
Veziriazam Koca Mehmet Paşa, 14, 15, 16, 122
Veziriazam Mehmet Paşa, 17, 134
Veziriazam Murat Paşa, 7, 18, 19, 38, 134
Veziriazam Sofu Mehmet Paşa, 7

Y

Yedikule, 19, 28, 36, 41, 46, 63, 117
Yeniçeri Ağası Şerif Mustafa Ağa, 13
Yenişehir, 15, 19, 102, 106, 107, 116, 122, 130
Yeprivâr, 89
Yıldırım Bayezit, 12, 82

Z

Zadre Kalesi, 51
Zemon, 82, 87
Zigetvar, 86, 87
Zülfikar Ağa, 30

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri*, (hzl. Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995
- Abou el-Haj, Rifaat, *Formation of the Modern State- The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries*, New York, 1991 (çev. O. Özcel- C. Şahin), İmge Yayınları, Ankara 2000
- Ahmet Muhtar, *Sen Gotar'da Osmanlı Ordusu*, İstanbul 1326
- Ahmet Refik, *Memalik-i Osmaniye'de Kral Rakoczi ve Tevabii*, İstanbul, 1333
- , *Kadınlar Saltanatı*, İstanbul, 1332/1923
- Aksun, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1994
- Akyıldız, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004
- Altınay, Ahmet Refik, *Köprülüler*, (hzl. Dursun Gürlek) TİMAŞ Yayınları, İstanbul 1999
- Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilat-ı Kadimemiz* (nşr. Niyazi Ahmet Banoğlu), İstanbul, (Tercüman 1001 Temel Eser)
- Aslantürk, Zeki, *Naima'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1997
- Atsız, Nihal, *Müneccimbaşı Şeyh Ahmet Dede Efendi Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1940
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev. Coskun Üçok), Ankara 1992.
- Barkey, Karen, *Eşkiyalar ve Devlet- Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (çev. Z. Altok), İstanbul- 1999
- Behçeti, *Tarih-i Sülale-i Köprülü*, Köprülü Ktp., Ahmet Paşa, no. 212
- Covel, John, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü*, Dergah Yayınları, İstanbul 2009
- Çabuk, Vahid, *Köprülüler*, İstanbul 1988
- Danışmend, İ. Hamî, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972
- Erünsal, İsmail, *Müneccimbaşı Tarihi*, İstanbul 1975. c. 1, s. 9

- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (hzl. Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1986
- Fındıklılı Mehmet Ağa, *Silahdar Tarihi*, (hzl. Ahmet Refik), Türk Tarihi Encümeni Külliyyatı, Devlet Matbaası, İstanbul 1928
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005
- Gülsoy, Ersin, *Giritin Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması, 1645-1670*, TATAV, İstanbul 2004
- Hammer, J. Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1996
- Haksan, M. Nermin; Gülersoy Çelik, *Hükümet Kapısı Bab-ı Ali*, Çelik Gülersoy Vakfı Yayını, İstanbul 2000
- Kurtoğlu, Fevzi, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, Girit Harbi, İstanbul, 1939
- Ekkehard Eickhoff, *Denizcilik Tarihinde Kandiye Muharebesi. Atatürk Konferansları II: 1964- 1968*, Ankara 1970
- Mehmet Hemdemi, *Solakzade Tarihi*, (hzl. Yahit Çabuk) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989
- Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima*, (çev. Zuhuri Danışman) Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1969
- Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Sahafü'l-Ahbar fi Vekayü'l-A'sar*, (çev. Şair Nedim Efendi), İstanbul 1285
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul 2006
- , *Osmanlı Barışı*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2004
- , *Kırk Ambar Sohbetleri*, Aşina Kitaplar, Ankara 2006
- Öz, Mehmet, *Osmanlıda 'Çözülme' ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergah Yayınları, İstanbul 1997
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007
- Raşid Mehmet Efendi, *Tarih-i Raşid*, İstanbul 1282

Roux, Jean-Paul. *Türklerin Tarihi*, (çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2010

Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağdan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007

-----, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2004

Şapolyo, Enver Behnan, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1961

Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005

Togan, Z. Velidi, *Tarihte Usül*, İstanbul 1981

Turgal, Hasan Fehmi, *Anadolu Şelçukluları*, İstanbul, 1935

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi* III. Ankara 1995

Yazım Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara 2008

Sözlükler

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Büyük Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1986

Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2008

Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983

Makaleler

Adıyeke, Nuri, "Girit Savaşları ve Birleşik Hıristiyan Orduları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, Cilt 9, s. 738

Gülsoy Ersin, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Akdeniz'de Osmanlı Hakimiyeti", *Türkler*, Cilt 9, s. 589

İlgürel, Mücteba, "IV. Mehmed", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1989

Öz, Mehmet, "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Türkler*, Cilt 9, s. 711

Savaş, A. İbrahim, "Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", *Türkler*, Cilt 9, s. 555-566

- Stepanec, M.A. Petr, "Zitvatoruk (1606) ve Vasvar (1664) Anlaşmaları Arasında Orta Avrupa'da Osmanlı Siyaseti", (Çev. Ramazan Kılınc), *Türkler*, Cilt 9, s. 730-737
- Sümer, Faruk, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, s. 1, Ankara 1963
- Tekindağ, Sehabettin, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Belleten*. XXX/140, Ankara 1971, s. 655-663.
- Yinanç, Mükrimin Halil "Tanzimattan Meşruiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Tanzimat I*, İstanbul, 1940, s. 583,
- Zilfi, M. "Kadızedeliler: Onyedinci Yüzyıl İstanbul'unda Dinde Tasfiye Hareketleri", (çev. M. Hulusi Lekesiz), *Türkiye Günlüğü*, 58, Osmanlılar Özel Sayısı, s. 65-79
- Ansiklopediler**
- Baysun, M. Cavid, "Kösem Sultan", İslam Ansiklopedisi, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, Cilt 6, s. 915-923
- Çavuşoğlu, Seramis, "Kadızedeliler", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Cilt 24, s. 100
- Derin, Fahri Çetin "Abdi Paşa", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 1988, Cilt 1, s. 74
- Gökbilgin, M.T. "Köprülüler", İslam Ansiklopedisi, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, Cilt 6, s. 892- 908
- , "Müneccimbaşı", İslam Ansiklopedisi, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, Cilt 8, s. 804
- Gülsoy Ersin. "Kandiye", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Cilt 24, s. 303
- Günay, Fatih, "Raşid", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 2007, Cilt 34, s. 464
- İnalcık, Halil, "Haydaroğlu Mehmet", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 1998, Cilt 17, s. 36
- Karpat, Kemal, "Erdel", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Cilt 11, s. 280

Kütükoğlu, Bekir, "Mehmet Halife" Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Cilt 28, s. 399

Özcan, Adülkadir, "Silahdar", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 2009, Cilt 37, s. 196

-----, "Solakzade", s. 371

Tezcan, Nuran, "Seyahatname", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 2009, Cilt 37, s. 16-16

Tukin, Cemal, "Girit", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Cilt 14, s.85

Tezler

Adıyeke, Nuri, *Hikayet-i Azimet-i Sefer-i Kandıye*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1988

Aydüz, Salim, *Osmanlı Devletinde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar* (Yüksek Lisans tezi 1993) İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aybicin, Zeynep, *Fezleke, Tahlil ve Metin*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Çalışır, M. Fatih, *War And Peace In The Frontier: Ottoman Rule In The Uyvar Province, 1663-1685*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2009

Derin, Fahri Çetin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi*, (Doktora Tezi, 1993) İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ebru Baykal, Ebru, *Osmanlılarda Törenler*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 2008

İlgürel, Mücteba, *Abaza Hasan Paşa İsyanı*, (Doçentlik tezi, 1976), İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Kaya, Nevzat, *Karaçelebizade Abdülaziz Efendinin Zeyl-i Ravzatü'l-Ebar'ı*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi 1990)

EKLER

مكة ونصب مكانه الشريف بركات فضا وبركة على اهل الحرمين اى يومنا هذا طال بقاءه فان حسنه من حسنات
الزمان وفي هذه السنة اغتصبه ثلاث وثمانين والى توحه تسلطت بنفسه في عسكر عظيم الى تخير يود
لده وذلك ان طائفه من قراق يقال لها فردا اشترقاى كان مقدمهم الذى يقال له دورا شافقو خطان قد
التجاء الى تركاب العالى واظهر الصوديه للمعتبه العليا في سنه تسع وسبعين والى حين كون السلطان
في كينيه فقبل السلطان عبوديته واعطاه ابواء وطبائره ونقارة وارسل الى قراق له يقدم اليه ويعرفه
بالتياء تلكا لظايفه الى عتبه ويمنع من القرض لباده بعد ذلك تكونه للخيمه وعبوديه العتبه العليا
والا فيتفضل الصلح فتم تشبه القراق الضال المعزوم من ذلك بل اعلى العتبه ونعرض لبود المستخر المذكور
وازعجه بكل ازعاج وتعلق في ذلك بعامل واهيته باطالة بان تلك الطائفه رعتنا من قديم وليست له
من الملكة والبلد ولنا وهو منصوب عليها من قبلنا وكذا وكذا وانما كانت حجة باطلة لم يصنع اليها فسلط
السلطان اوله في سنة الماضية التاتار مع خانهم حادى كراى خان بن شيبان كراى سلطان فانا را
على ياره دة وخرتوبها ونهبوها واسروا كثيرا من رعيهها فعدوا اليهم ابن التاتار كانوا يحسنون اليها
والونقباد لعدا كراى خان لعدم جلالته وشدته فعزله السلطان من الخانية في سنة اثنين وثمانين الف
ونصب مكانه سليم كراى خان بن يها د كراى خان وامره بان يجير عسكره ويخبر بركات السلطان
دخول دار الحرب وكذا وردة الامراء الى الاطراف لاجتماع العسكر واجتلاب الذخائر والمهمات
ولما كمل اللوازم خرج السلطان من ادرنه للحمية يوم السبت الثامن من صفر سنة ثلاث وثمانين والف
في موكب عظيم مملوك عازما على عاده كلمة الله وليها دة سبيل الله وطى المنازل وتطعم المرحل موكبا
على الله وعبر من الجسر الممول على نهر طونه عند قصبه سابقى ووصل اوله حصن يز ونجته من حصون العتبه
وكان قد هرب اهله وتركه خاليا فجعل فيه حفظة بعد ذلك فبه وفي هذا المنزل الحق بالركاب اليها
تاتار رخان سليم كراى خان في جمع عظيم من التاتار فاعادهم بخلة فاشوة وسيف هجومه وكان من رعيه
من افراس الخاسه مع لوازمه ثم عبروا نهر تورلومر الجسر الممول عليه في هذا المنزل عزل حاكم بغداد
دوقه ويواده بتمه القصور في الخدمه واملد العدو ثم ارتحلوا فوصلوا الى قلعة تينجه وهي حصن
تاهع له وامر بها يوم الاربعاء الثالث والعشرين من ربيع الاخر فشرعوا في محاصرتها فاحاصرها من جهة
الوزير الاعظم لعهد ياشا ومعه اليكبير وعسكر روم ايلي ومن جهة اخرى الوزير الثاني المناصب مصطفى
ياشا ومعه عسكرا ناطولى ومن جهة اخرى الوزير الثالث حضره ولى التمر مصطفى ياشا طيم المقام ومعه
عسكرا مان وسيواس خذوا في القتال والحضا ونحوه عشرة ايام فاخذوها با اومان في رابع جمادى
الاولى بعد اخذ مديتها عنوة فهدموا كبايسها وبنوا بها مع ومانا جدي مواضعها وحصنها بترتيب
لوازمها من الذخائر والنفطه وعين لها فظتها ميرمران سلسقره خليل ياشا ثم جيز السلطان
من وزرانه قبده من مصطفى ياشا في جمع العسكر وجعل مع سليم كراى خان ايضا مع التاتار فارقا رسلكم الى
عظم قذوع لرقلمه ايلبو فسادوا وحااصروها عدة ايام وارحل السلطان ايضا الى حصن موصلج
نزل فيها ومكث اياما فقدم اليه كراى فاصدق الة يدهن العفو والومان وتوسطه ذلك سليم كراى
خان فيشفع فيه فعفا عن السلطان وهاذنه على الشروط السابقة فرجع الى مستقر دولته ادرنه بقرب

الشتاء فوصل اليها في شعبان السنة ثمانين وثمانين
من تاريخ مجتم ياشا

Kayseri Raşit Efendi El Yazmaları Kütüphanesi 913 numarada kayıtlı bulunan
“Camiü'd-Düvel”in son sayfası.

وجمادی الاولی غره سنه قلعه تسلیم اولندی شهریار عالم حضرت تهری جزیره
 بچک اوزده اغریه بوزه وصول بولمشا اکین مرده چی ایشوب اطرفه دونغا
 فریا تهری کوندرلی واول قیش سلا نیکن قیشلا نوب نوبهارده ادرنه بیه
 شریف بوردلی بعد سردار اکرم کلیمولین چیقوب بیک سکسان برده وکاب
 هایونه رومیال برله مظهر صنوف التفات خسروانه اولدی سنه فریوره
 رشید عنایان ایله محاج اسلامی غارت ایلدی و مکده حج و قنن شریف
 سعدالانتم جدن پاشای ایله محاربه ایلوب اول سبیدن مناسک حج اجرا
 اولندی ۱۰۸۳ ده شهریار عالم جمله ارکان دولت ایله دستبوت بیلا
 شریف و قرب شتاده عودت ۱۰۸۳ ده شام والیسی سیاهش پاشا
 برادری حسین پاشایی ارسال بورد یار واروب شریف سعدک برینه شریف
 برکاتی نصب ایلدی . مقدا قراش قزاق طائفه سنک خطمانی عبته علیه
 الحیا ایشکله قرائته مسفودله تعرض اینمک ایچون خبر کوندرلش ایکی متنبه
 اولماغله سنه فریوره ده اوزدرلرینه سف مقرر اولدی سنه سابقه ده
 عادل کرای خان ارسال و حالکله تخریب و غارت اولغش ایلدی و آثار
 طائفه سی مشار الیهه جو قلی انقیاد اوزره اولمه ملرله غزل و برینه
 سلیم کرای ۱۰۸۳ ده نصب اولندی و سف مامور قلیوب نوبهارده
 غز و اقبال ایله ۱۰۸۳ صفر بیک سکونخی سبت کونی ادرنه دن حرکت
 بوردلی ایسا فحیدن نهر طونه عبور و ایزواچنه نام قلعه بیه وصول بولون
 بوش بولوب داخل تصرف قیلدی بولونلر سلیم کرای خان معسکرهایونه
 وصول بولوب مجهر شمشیر و ترکشورد کورد و د و نمنش آت احسانی
 ایله مظهر عنایت خسروانه اولدی بعد طوله نهری مداولنان چسردن
 عبور و بولونلر بغداد و یوده سی دشمنه امداد نهنمی ایله غزل اولندی
 بعده تمیخه قلعه سنه وصول بولندی بر طرفدن وزیر اعظم احمد پاشا
 یجری و روم عسکری ایله و بر طرفدن وزیر ثانی مصاحب مصطفی پاشا حضرت
 اناطولی عسکری ایله و بر طرفدن قائم مقام مصطفی پاشا حضرت تهری فرمان سیواس
 عسکری ایله برع الاخرک اوچینی اربعا کونی محاصره و اهتمام تمام ایله جمادی
 الاولی تک درجی کون بوردیش ایله فتحی میتر اولدی و لوازم محافظه سی تکمیل

وسلسلہ بکر بکسی خلیل پاشا محافظ تعیین ہوئی بعدہ وزرادن
 قیلان پاشا سلیم کرای خانک معینہ مامور اولوب ایلبوقلعه سی اوزر
 ارسال ہوئی شہر یار عالم حضرت لوی دخی موساج صحرا سنہ نزول و برفاج
 آیام مکث ہوئی برہ برائندہ قرانک صلح رجا سنہ ایلمجسی کلوب سلیم
 کرای خانک شفاعتی دخی منضم اولغله مرانہ مساعده و شروط
 سابقہ اوزرہ مصالحہ اولنوب سنہ فروردہ شعبان سنہ خردولت ابہ
 مفصلتاریہ عودت ہوئی

Nuruosmaniye Kütüphanesi 3129 numarada kayıtlı bulunan Şair Nedim

Tercümesi "Sahâifü'l-Ahbar"ın son sayfası

1. 2019-2020 1. 2019-2020 1. 2019-2020 1. 2019-2020
 2. 2019-2020 2. 2019-2020 2. 2019-2020 2. 2019-2020
 3. 2019-2020 3. 2019-2020 3. 2019-2020 3. 2019-2020
 4. 2019-2020 4. 2019-2020 4. 2019-2020 4. 2019-2020
 5. 2019-2020 5. 2019-2020 5. 2019-2020 5. 2019-2020
 6. 2019-2020 6. 2019-2020 6. 2019-2020 6. 2019-2020
 7. 2019-2020 7. 2019-2020 7. 2019-2020 7. 2019-2020
 8. 2019-2020 8. 2019-2020 8. 2019-2020 8. 2019-2020
 9. 2019-2020 9. 2019-2020 9. 2019-2020 9. 2019-2020
 10. 2019-2020 10. 2019-2020 10. 2019-2020 10. 2019-2020

2019-2020

2019-2020

1. 2019-2020 1. 2019-2020 1. 2019-2020 1. 2019-2020
 2. 2019-2020 2. 2019-2020 2. 2019-2020 2. 2019-2020
 3. 2019-2020 3. 2019-2020 3. 2019-2020 3. 2019-2020
 4. 2019-2020 4. 2019-2020 4. 2019-2020 4. 2019-2020
 5. 2019-2020 5. 2019-2020 5. 2019-2020 5. 2019-2020
 6. 2019-2020 6. 2019-2020 6. 2019-2020 6. 2019-2020
 7. 2019-2020 7. 2019-2020 7. 2019-2020 7. 2019-2020
 8. 2019-2020 8. 2019-2020 8. 2019-2020 8. 2019-2020
 9. 2019-2020 9. 2019-2020 9. 2019-2020 9. 2019-2020
 10. 2019-2020 10. 2019-2020 10. 2019-2020 10. 2019-2020

2019-2020

(2019-2020)

מקורו של המושג זהו שיש להבין את המושג

אשר נמצא בכתבי חז"ל ומה שכתב רמב"ם
בפ"ק ד' ע"ב ומה שכתב רמב"ם בפ"ק
ד' ע"ב ומה שכתב רמב"ם בפ"ק ד' ע"ב
והוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג

הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג
הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג
הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג
הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג

הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג
הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג
הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג
הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג

אשר נמצא בכתבי חז"ל

בפ"ק ד' ע"ב

מקורו של המושג זהו שיש להבין את המושג

הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג
הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג

הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג
הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג
הוא שיש להבין את המושג זהו שיש להבין את המושג

הנהגותיו

הנהגותיו היו כאלו של אדם שיש לו כוח גדול ויש לו אחריות גדולה. הוא היה מודע לכוחו ולאחריותו, ולכן היה נזהר מאוד במעשיו. הוא היה מודע גם לזכויות אחרים, ולכן היה נזהר גם מהם. הוא היה מודע גם לזכויות אחרים, ולכן היה נזהר גם מהם. הוא היה מודע גם לזכויות אחרים, ולכן היה נזהר גם מהם.

הנהגותיו היו כאלו של אדם שיש לו כוח גדול ויש לו אחריות גדולה.

הנהגותיו היו כאלו של אדם שיש לו כוח גדול ויש לו אחריות גדולה. הוא היה מודע לכוחו ולאחריותו, ולכן היה נזהר מאוד במעשיו. הוא היה מודע גם לזכויות אחרים, ולכן היה נזהר גם מהם. הוא היה מודע גם לזכויות אחרים, ולכן היה נזהר גם מהם. הוא היה מודע גם לזכויות אחרים, ולכן היה נזהר גם מהם. הוא היה מודע גם לזכויות אחרים, ולכן היה נזהר גם מהם.

הנהגותיו היו כאלו של אדם שיש לו כוח גדול ויש לו אחריות גדולה.

הנהגותיו היו כאלו של אדם שיש לו כוח גדול ויש לו אחריות גדולה. הוא היה מודע לכוחו ולאחריותו, ולכן היה נזהר מאוד במעשיו. הוא היה מודע גם לזכויות אחרים, ולכן היה נזהר גם מהם. הוא היה מודע גם לזכויות אחרים, ולכן היה נזהר גם מהם. הוא היה מודע גם לזכויות אחרים, ולכן היה נזהר גם מהם.

הנהגותיו היו כאלו של אדם שיש לו כוח גדול ויש לו אחריות גדולה.

الى حماه توفي فيها حتف انفه في ذى الحجة من السنة. وكان سيدى احمد باشا قد ولى قرامان فتوجه اليها ولما وصل الى قونيه منعه من الدخول كورد محمود اغا وذلك ان كورد محمد هذا كان كان من جملة الباعثين لقتل ابشير باشا ويعد قتله حصل اغا ئية التركمان فصار الى ضبطها الا انه لم يجسر على العبور من مسكنه قونيه خوفا من ابازه حسن اغا فبقى فيها وجمع جمعا من الاراذل زهاء ثلاثة آلاف مقاتل فضبط قلعة قونيه ومنع احمد باشا من الدخول لاتفاقه مع ابازه حسن اغا فجمع احمد باشا ايضا جمعا وأمده حسن اغا بنحو الفى مقاتل فقاتل جمعية كورد محمد وكسره وقتل كثيرا منهم وتحصن البقية في القلعة وياشروا القتال من وراء الجدار.

فعرض الحال الى الباب العالى فوجه احمد باشا اىالة حلب دفعا للفتنة وأرسل الى اىالة قرامان كور حسن باشا فسار احمد باشا الى حلب فلم يدخله اهلهما اليه ومنعوه فقاتلوه فوجه اليه اىالة سيواس وامر بترك القتال ووجه اىالة حلب الى مرتضى باشا واىالة طرابلس الى عبدى باشا المنفصل عن اىالة مور ثم اتفق سيدى احمد باشا مع حسن اغا على اخذ الثأر من كورد محمد وامثاله من قاتل أبشير فبثوا اتباعهما الى الاطراف فحصلوا منهم اولاً جندى محمد اغا فقطعوه اربا اربا فهرب كورد محمد مع جمع من الاشقياء من خوفهما الى العتبه العليا ليحركوا فتنة اخرى فيها فورد الامر الى بعض الولاة في حقهم فاخذوا وقتلوا وكفى الله الدولة العلية شرهم.

وقائع سنة ١٠٦٦

ارسال المهر الى السردار حسين باشا

وفي صفر سنة ست وستين والف وجه الدقترداريه ثالثا الى الوزير خاليجى زاده محمد باشا. وفي ثالث جمادى الاولى منها اخذ مهر الوكالة من سليمان باشا وارسل مع كيخية البوابين الى السردار حسين باشا في جزيرة كريد ونصب سياوش باشا سردارا مكانه وامر ان يعبر من بنفشه الى الجزيرة مستعجلا. وجعل القبطان سورنازن مصطفى باشا قايم مقام الوزير وقرا كوز محمد افندى دقتردارا.

فتنة السباهية واليكيجرية وصدارة سياوش باشا

وفي اثناء ذلك ايقظ الدوران فتنة جديدة فاتفق السباه واليكيجريه وتجمعوا في آت ميدانى ثم فى أورته جامع وطلبوا من السلطان ان يقتل كل من يداخل في أمور الدوله من المقربين الداخلية والخارجية ويسبب مداخلتهم أنكسرت الخزائن والمواجب ورفعوا دقتر في أسامى ثمانية عشر شخصا عن طلبوا قتله فهرب اغاء اليكجريه محمد اغا وكيخيتهم عثمان اغا واختفيا فاعطى اغا ئية اليكجريه الى سكبان باشى محمد اغا وجعل قاسم اغا زاده سكبان باشى فاجتمع العلماء والوزراء في سراى السلطان وياتوا فيها ويات العسكر. في أورته جامع ولما اصبح الطرفان اجتمع العسكر في آت ميدانى

הנהגתו של המלך

הנהגתו של המלך הייתה נכונה וראויה. הוא שמר על צדק וישרות, וקיים את חובותיו כלפי הברית. הוא גם שמר על חוקי המלכות, וקיים את חובותיו כלפי הברית. הוא גם שמר על חוקי המלכות, וקיים את חובותיו כלפי הברית.

במלך 1101

הנהגתו

הנהגתו של המלך הייתה נכונה וראויה. הוא שמר על צדק וישרות, וקיים את חובותיו כלפי הברית. הוא גם שמר על חוקי המלכות, וקיים את חובותיו כלפי הברית. הוא גם שמר על חוקי המלכות, וקיים את חובותיו כלפי הברית.

1801
 1802
 1803
 1804
 1805
 1806
 1807
 1808
 1809
 1810
 1811
 1812
 1813
 1814
 1815
 1816
 1817
 1818
 1819
 1820
 1821
 1822
 1823
 1824
 1825
 1826
 1827
 1828
 1829
 1830
 1831
 1832
 1833
 1834
 1835
 1836
 1837
 1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900

1801
 1802
 1803
 1804
 1805
 1806
 1807
 1808
 1809
 1810
 1811
 1812
 1813
 1814
 1815
 1816
 1817
 1818
 1819
 1820
 1821
 1822
 1823
 1824
 1825
 1826
 1827
 1828
 1829
 1830
 1831
 1832
 1833
 1834
 1835
 1836
 1837
 1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900

1801
 1802
 1803
 1804
 1805
 1806
 1807
 1808
 1809
 1810
 1811
 1812
 1813
 1814
 1815
 1816
 1817
 1818
 1819
 1820
 1821
 1822
 1823
 1824
 1825
 1826
 1827
 1828
 1829
 1830
 1831
 1832
 1833
 1834
 1835
 1836
 1837
 1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900

1801
 1802
 1803
 1804
 1805
 1806
 1807
 1808
 1809
 1810
 1811
 1812
 1813
 1814
 1815
 1816
 1817
 1818
 1819
 1820
 1821
 1822
 1823
 1824
 1825
 1826
 1827
 1828
 1829
 1830
 1831
 1832
 1833
 1834
 1835
 1836
 1837
 1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900

חשבתי כי יבא ימינו ונראה לנו כאלו נבחרנו ליהודים
ועתה נראה לנו כאלו נבחרנו לנצרות ועתה נראה לנו
כאלו נבחרנו למה שהיה לנו חלקו ועתה נראה לנו
כאלו נבחרנו למה שהיה לנו חלקו

והנה נראה לנו כאלו נבחרנו ליהודים
ועתה נראה לנו כאלו נבחרנו לנצרות ועתה נראה לנו
כאלו נבחרנו למה שהיה לנו חלקו ועתה נראה לנו
כאלו נבחרנו למה שהיה לנו חלקו

והנה נראה לנו כאלו נבחרנו ליהודים
ועתה נראה לנו כאלו נבחרנו לנצרות ועתה נראה לנו
כאלו נבחרנו למה שהיה לנו חלקו ועתה נראה לנו
כאלו נבחרנו למה שהיה לנו חלקו

והנה נראה לנו כאלו נבחרנו ליהודים
ועתה נראה לנו כאלו נבחרנו לנצרות ועתה נראה לנו
כאלו נבחרנו למה שהיה לנו חלקו ועתה נראה לנו
כאלו נבחרנו למה שהיה לנו חלקו

وقائع سنة ١٠٨١

ثم تحول ذلك الى الملاقة فى ادرنه ولما مضى الشتاء وصار الزمان ربيعا توجه السلطان من مشتا سلانيك فى من سنه احدى عشر وثمانين والى صوب ادرنه متفرجا متصيدا ووصل اليها فى... ثم قدم الوزير الاعظم احمد باشا فى السفاين من البحر وارسى الى ميناء كليبولى فخرج الى البر ولقى الركاب العالى فى ادرنه فى من سنه احدى وثمانين والى وشاهد التفاتا عظيما وكراما.... من قبل السلطان.

وفى هذه السنه اغار العربان مع ابن الرشيد على قافلة الحاج ونهبوا اموالهم واثقالهم وقتلوا عدة نفوس منهم وكذا وقعت فتنة بمكة وقت الحج وقاتل الشريف سعد الاشرم بن الشريف زيد بن محسن مع حاكم جدّه حسن باشا وجرح حسن باشا وقتل من الطرفين خلق وترك الطواف والعمرة بسبب ذلك كما سبق فى كلمة الشرفاء.

وقائع سنة ١٠٨٢

وفى سنة اثنين وثمانين وألف سار السلطان ومعه وزراؤه ووكلاؤه واعيان دولته كلهم الى يايلاق دسبوت. فصيف فيه بانواع الذوق والسرور والحبور. ثم رجع قريب الشتاء الى ادرنه.

وقائع سنة ١٠٨٣

وجهبز عسكر الشام مع واليها حسين باشا اخى سياوش باشا لدفع فتنة الشريف سعد فسار حسين باشا فى سنة تلك وثمانين والى ورفع الشريف عن حكومة مكة ونصب مكانه الشريف بركات فصار بركة على اهل الحرمين الى يومنا هذا طال بقاءه فانه حسنة من حسنات الزمان.

سفر السلطان الى بلاد له وعزل تاتارخان

وفى هذه السنه اعنى سنة تلك وثمانين وألف توجه السلطان بنفسه فى عسكر عظيم الى تسخير بلاد له. وذلك ان طائفه من قراق يقال لها قرداش قراق كان مقدمهم الذى يقال له دوراشاقو خطمان قد التجأ الى الركاب العالى وأظهر العبوديه للعبه العليا فى سنه تسع وسبعين وألف حين كان السلطان فى يكي شهر فقبل السلطان عبوديته واعطاه لواء وطبلا وتقارة وارسل الى قرال له يقدم اليه ويعرفه بالتجاء تلك الطائفه الى عتبته ويمتنع من التعرض لبلاده بعد ذلك لكونه فى المحايه وعبودية العتبة العليا وألا فينتقض الصلح فلم ينتبه القرال الضال المغرور فى ذلك بل اعلن العصيان وتعرض لبلاد المستأمنه المذكور وأزعجه بكل ازعاج وتعلل فى ذلك بعلى واهيه باطلة بان تلك الطائفه رعيتنا من قديم

وليست له مملكه بل المملكة والبلاد لنا وهو منصوب عليها من قبلنا وكذا وكذا ولما كانت حججه باطلة لم يصغ اليها فسلط السلطان أولا فى السنه الماضيه التاتار مع خانهم عادل كراى خان بن شيبان كراى سلطان فاغاروا على بلاد له وخربوها ونهبوها وأسروا كثيرا من رعيتها.

عزل تاتار خان

فعادوا الا ان التاتار كانوا لا يحسنون الطاعة والأنقياد لعادل كراى خان لعدم جلادته ورشده فعزله السلطان من الخانيه فى سنه اثنين وثمانين وألف ونصب مكانه سليم كراى خان بن بهادر كراى خان وأمره بان يتجهز للسفر ويلحق بركابه العالى قبل دخوله دار الحرب وكذا ورد الاوامر العالیه الى الاطراف لاجتماع العسكر واجتلاب الذخاير والمهمات. ولما كمل التوازن خرج السلطان من ادرنه المحميه يوم السبت الثامن من صفر سنة ثلث وثمانين والى الف فى موكب عظيم ملوكى عازما على اعلاء كلمة الله والجهاد فى سبيل الله وطى المنازل وقطع المراحل متوكلا على الله وعبر من الجسر المعمول على نهر طونه عند قصبه ساقجى ووصل أولا حصن ايزوانجه من حصون العدو وكان قد هرب اهله وتركوه خاليا فجعل فيه حفظة بقدر الكفايه وفى هذا المنزل لحق بالركاب العالى تاتار خان سليم كراى خان فى جمع عظيم من التاتار فاكرم بخلعة فاخرة وسيف مجوهر وكنانه مرصعه وفرس من افراس النخاصه مع لوازمه ثم عبروا نهر تورلو من الجسر المعمول عليه.

فتح قمينجه والصلح مع قرال له

وفى هذا المنزل عزل حاكم بغداد دوقه ويواده بتهمة القصور فى الخدمه وامداد العدو ثم ارتحلوا فوصلوا الى قلعه قمينجه وهى احصن قلاع له وامنعها يوم الأربعاء الثالث والعشرين من ربيع الآخر فشرعوا محاصرتها فحاصرها من جهة الوزير الأعظم احمد باشا ومعه اليكجريه وعسكر روم ايلى من جهة اخرى الوزير الثانى المصاحب مصطفى باشا ومعه عسكر اناطولى ومن جهة اخرى الوزير الثالث حضرة والى النعم مصطفى باشا قائم المقام ومعه عسكر قرامان وسيواس فجدوا فى القتال والحصار نحو عشرة ايام فاخذوها بالأمان فى رابع جمادى الاولى بعد اخذ مدينتها عنوة فهدموا كنائسها وبنوا جوامع ومساجد فى مواضعها وحصنوها بترتيب لوازمها من الذخاير والمهمات والحفظة.

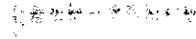
وعين لمحافظة مير ميران سلستره خليل باشا ثم جهز السلطان من وزرائه قبالان مصطفى باشا فى جمع من العسكر وجعل معه سليم كراى خان ايضا مع التاتار فارسلمهم الى اعظم قلاع له قلعه ايلبو فساروا وحاصروها عدة ايام وارتحل السلطان ايضا الى صحراء حصن مونباج ونزل فيها ومكث اياما فقدم الى ركابه قاصدا قرال له يلتمس

العفو والامان وتوسط فى ذلك سليم كراى خان فيشفع فيه فعفا عنه السلطان وهادنه على الشروط السابقة فرجع الى
مستقر دولته ادرنه لقرب الشتاء فوصل اليها فى شعبان السنة.

تم الجلد الثانى من تاريخ منجم باشى

٢٢

٢

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Fahri OLUK
 Uyuşuğu : Türkiye (TC)
 Doğum Tarihi ve Yeri : 15 Aralık 1963, Tokat
 Medeni Durumu : Evli
 Tel : +90 505 4664648
 Email : fahrioluk63@gmail.com

Yazışma Adresi: İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği Bakanlıklar/ANKARA

EĞİTİM

Derece	Kurum Mezuniyet	Tarihi
CSRT-11 Kursu (30 gün)	APCSS, ABD- Hawai	Mart 2011
Gezi İnceleme (45 gün)	VCU, Virginia-ABD	Mart 2010
Global Güvenlik (3 ay)	GCSP, Geneva-İsviçre,	Haziran 2007
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2007
İngilizce Kursu	Bournemouth MLS College	Temmuz 1989
Lisans	AÜ S.B.F. Kamu Yönetimi	Temmuz 1986
Lise	İ. H. Lisesi, Amasya	Haziran 1982

İŞ DENEYİMLERİ

2010- Halen	İçişleri Bakanlığı,	Hukuk Müşaviri
2005-2010	Orta Anadolu Kalkınma Birliği	Gen. Sekreter- Müdür
1987-2010	Kahramanmaraş, Çankırı, Denizli, Batman, Artvin, Afyon, Kastamonu ve Kayseri illerinde Kaymakam Adayı. Kaymakam ve Vali Yardımcısı	

YABANCI DİL

İngilizce, Arapça, Farsça